

VYTAUTO DIDŽIOJO UNIVERSITETAS

LIETUVIŲ KALBOS INSTITUTAS

Diana JOVAIŠIENĖ

**TAUTINIO TAPATUMO RAIŠKA NAUJAUSIUOSE LIETUVIŲ
AUTORIŲ SVETUR PARAŠYTUOSE TEKSTUOSE
(IRENOS MAČIULYTĖS-GUILFORD „GLĖBYS“,
ANTANO ŠILEIKOS „BRONZINĖ MOTERIS“ IR „POGRINDIS“,
VALDO PAPIEVIO „VIENOS VASAROS EMIGRANTAI“ IR „EITI“)**

Daktaro disertacija
Humanitariniai mokslai, filologija (04 H)

Kaunas, 2014

UDK 888.2.091

Jo-275

Disertacija rengta 2009-2013 metais Vytauto Didžiojo universitete

Mokslinis vadovas:

doc. dr. Dalia Kuizinienė (Vytauto Didžiojo universitetas, humanitariniai mokslai,
filologija – 04 H)

Mokslinis konsultantas:

prof. habil. dr. Milda Julija Danytė (Vytauto Didžiojo universitetas, humanitariniai
mokslai, filologija – 04 H)

ISBN 978-9955-12-987-5

Turinys

ĮVADAS.....	4
1. Tapatumo išraiška išeivių/emigrantų literatūriniuose tekstuose	14
2. Tapatumo problematikos teorinės prieigos ir apibrėžtys	30
2.1. Pakeisti erdvę: tarpkultūrinių erdvių susipynimo kontekstai tapatumo paieškose.....	30
2.2. Istorinės ir socialinės atminties tęstinumas	35
2.3. Susidvejinusi tapatybė daugiakultūriuose kontekstuose: prisitaikymo strategijos	40
2.4. Pasirinktoji tapatybė. Etninis tapatumas ir strategijos konstruojant antrosios ir trečiosios kartos išeivių tapatybę	46
2.5. Sumodeliuoti pasauliai: fantazija šalia realybės	50
3. Kintančios erdvės ir laiko įtakos emigraciniam tapsmui	56
3.1. Erdvėlaikio refleksijos Irenos Mačiulytės-Guilford romane „Glėbys“.....	56
3.2. Pasikeitusios erdvės ir laiko poveikis autoriui ir jo kūriniam: A. Šileikos romanai ..	63
3.2.1. <i>Senoji</i> ir <i>naujojo</i> pasaulių priešprieša A. Šileikos romane „Bronzinė moteris“	63
3.2.2. Istorinės, socialinės ir kultūrinės atminties ženklai A. Šileikos romane „Bronzinė moteris“	70
3.2.3. A. Šileikos kūrybinis dialogas su istorija: „Pogrindis“	75
3.3.V. Papievio romanų erdvės	79
3.3.1. Romano „Vienos vasaros emigrantai“ erdvės refleksija: siekimas įprasmingi save	79
3.3.2. Romano „Eiti“ „nutolusios erdvės“	88
4. Susidvejinusios tapatybės ženklai svetur parašytuose tekstuose	95
4.1. Tapatybės dualumas antrosios kartos išeivių prozoje (I. Mačiulytės-Guilford „Glėbys“).....	95
4.2. Besikurianti tapatybė: siekis ištrūkti iš praeities (A. Šileikos „Bronzinė moteris“)	110
4.3. Galimos tapatybės ir galimi pasauliai istorinių postūmių gniaužtuose: A. Šileikos „Pogrindis“	118
4.4. Kitoniškumas, skirtingumas kaip neišvengiama gyvenančio svetur pajauta (V. Papievio „Vienos vasaros emigrantai“ ir „Eiti“)	125
4.4.1. Kalbos įsisavinimo vaidmuo konstruojant tapatumą	125
4.4.2. Tapatumo konstrukta ir individualieji svajonių pasauliai V. Papievio romanuose	129
IŠVADOS	136
Šaltiniai	140
Literatūra	141

ĮVADAS

1990 m. Lietuvai atkūrus nepriklausomybę ir įgijus mobilumo po pasaulį galimybes, tapatumo problematika tampa itin aktuali. Išlaisvėjusi mintis ir žodis leidžia išreikšti savo poziciją garsiai, neslepiant, deklaruojant tapatumą tiesiai ir be baimės, atsivėrusios sienos individui kelia naujus iššūkius bei skatina ieškoti naujų tapatumo raiškos priemonių literatūrinėje plotmėje.

Atsiranda galimybė atnaujinti ar iš naujo kurti ryšius su išsibarsčiusiais po pasaulį lietuviais ar lietuvių kilmės žmonėmis, kurių skaičiai stebina savo gausa: „Be trijų milijonų tėvynėje, dar apie milijonas lietuvių ir lietuviško kraujo turinčių žmonių gyvena už jos ribų. Savitas kultūrinis gyvenimas, prisirišimas prie paveldėtų iš gimtojo krašto tradicijų, imigracijos vietos kultūros įtaka leido susiformuoti stipriai lietuvių diasporai.“¹ Ši gausi lietuvių diasporos bendruomenė integravosi naujose vietose, kartu išsaugodama savo etninio tapatumo elementus, išlaikė aktyvų kultūrinį ir kūrybinį gyvenimą. Lietuvai išlaisvėjus išeivijoje kurta literatūra tapo vienu iš ramsčių kuriant savąjį tapatumą. Šios literatūros įsiliejimas į bendrą lietuvių literatūrinį branduolį buvo gyvybiškai reikalinga paspartis, suteikianti literatūrai laisvės pojūtį, atskleidžianti neišbandytas raiškos galimybes, nutiesianti pradžią ateities literatūrinėms projekcijoms pasauliui tampant vis atviresniam Lietuvai.

Disertacijoje į analizės lauką patenka autoriai, kurių gyvenamoji vieta yra ne Lietuva. Kalbama apie skirtingų patirčių rašytojus, skirtingas išeivijos kartas ir šių faktorių suformuotą nevienodą požiūrį į savo etninę prigimtį bei santykį su tėvyne. Antanas Šileika (g. 1953 m.) ir Irena Mačiulytė-Guilford (g. 1950) – jau gimę rezidentinėje šalyje Kanadoje, jų santykis su Lietuva ilgą laiką buvo grindžiamas tėvų pasakojimais bei istorinių žinių nuotrupomis. Valdas Papievis (g. 1962 m.) išvyko iš Lietuvos į Prancūziją atkūrus Lietuvos nepriklausomybę 1990 m. ir ten nuo 1995 m. toliau tęsė savo kūrybinę veiklą, todėl jo santykis su Lietuva yra tiesiogiai patirtas. Šios skirtingos ir istorinių bei individualių išgyvenimų nulemtos patirtys suponuoja nevienodą sampratą, ką reiškia būti lietuviu, savitą įsivaizdavimą apie gimtąją šalį – Mačiulytės-Guilford ir Šileikos santykis susiformavęs šeimos pasakojimų, lietuvių bendruomenės, vadovėlių bei archyvinės medžiagos pagrindu ir didžiąją dalimi apima nepriklausomą prieškarinį Lietuvos periodą bei išgyventus dramatiškus karo įvykius, paskatinusius pasitraukti iš Lietuvos; Papievio gyvenimas Lietuvoje apima sovietinius laikus iki nepriklausomybės atkūrimo ir penkerius Lietuvos nepriklausomybės metus. Tokiu būdu aprėpiami skirtingi Lietuvos istoriniai laikotarpiai, skirtingos politinės santvarkos, socialiniai ir

¹Dapkutė D., Celešiūtė I., Jovaišienė D., Kuzmickaitė D. K., Saldukas L., Ūsaitė K. Lietuviai pasaulyje: tautinio identiteto išsaugojimas emigracijoje. Klaipėda: Baltic Printing House, 2012, p. 9.

kultūriniai kontekstai, kurie formuoja savitą supratimą ar įsivaizdavimą apie priklausomybę lietuvių bendruomenei ir to supratimo bei įsivaizdavimo perteikimą literatūriniuose kūrinuose. Šios individualios istorijos papildo ir etninio tapatumo sampratą, kuri priklausomai nuo autoriaus patirčių atsispindi ir jų tekstuose.

Disertacijos temos **aktualumą** nulemia pastaraisiais dešimtmečiais itin suaktyvėjęs išvykstančiųjų iš Lietuvos ir įsitvirtinančių svetimose šalyse skaičius. Tokiu būdu santykiyje su rezidentinės šalies kultūra gimsta naujos tapatumo išraiškos, kuriami daugiasluoksniai daugiakultūriai tapatumai, todėl klausimai, „kas aš esu?“, „koks noriu būti?“, „koks mano santykis su prigimtinė tapatybe bei rezidencijos šalimi?“ tampa aktualūs daugeliui išeivių/emigrantų. Tačiau baimės dėl lietuviškumo išnykimo atsідūrus svetur nustelbia užsienyje apsigyvenusiujų bei rašančiųjų išleistų knygų, kuriose svarstoma būties svetur problematika, gausa. Tai tampa gidu savęs paieškose ne tik šių knygų autoriams, bet ir tam tikru gidu-literatūrine kelione esantiems Lietuvoje, padeda sumažinti atotrūkį ir nostalgijos jausmą, sau ir likusiems Lietuvoje apibrėžti šių laikų emigracijos ir jos pasekmių problematiką, susijusią su būtimi svetimose šalyje, savos ir svetimos kalbos santykiu, savo vietos atradimu vietinėje visuomenėje.

Disertacijoje siekiama apžvelgti ir palyginti tam tikru laikotarpiu lietuvių išeivių parašytus kūrinius, atrasti ir išryškinti tapatumo problematikos išraiškas, iširti paraleles. Pagrindinė motyvacija, paskatinusi analizei pasirinkti Irenos Mačiulytės-Guilford romaną „Glėbys“ (2003 m.), Antano Šileikos romanus „Bronzinė moteris“ (2009 m.) ir „Pogrindis“ (2012 m.), Valdo Papievio romanus „Vienos vasaros emigrantai“ (2009 m.) ir „Eiti“ (2010 m.) buvo teksto lygmenyje išryškintas ir emigracijos aktualizuotas tapatumo aspektas, kuris leido pažvelgti į disertacijoje analizuojamus autorius ir jų romanus lyginamuoju aspektu. Taip pat svarbiu veiksniu tapo autorių geografinis išsibarstymas ir santykis su Lietuva bei gimtąja kalba. Įdomu palyginti anglakalbių gimusių Kanadoje autorių A. Šileikos ir I. Mačiulytės-Guilford kuriamą tapatumo koncepciją bei Lietuvoje gimusio ir Paryžiuje prieš gerus du dešimtmečius apsigyvenusio V. Papievio kūrinuose besiskleidžiančią tapatumo problematiką. Tampa įdomu pažvelgti į šių dviejų skirtingų atšakų sąlygojamą emigranto savimonės skleisti, romanų herojų dvasines būsenas bei jų pasirinktus išraiškų būdus. Taip pat romanų pasirinkimą sąlygoja panaši kūrinių problematika bei tematika, kuri yra paskatinta bendro šiems autoriams etninio tapatumo koncepto.

Problemos iširtumas. Turint galvoje apsibrėžtą periodą (nuo Lietuvos nepriklausomybės atkūrimo 1990 m.), kuris yra pakankamai trumpas, rimtesnių teorinių darbų šio periodo literatūrai tyrinėti mes dar neturime. Šio laikotarpio išeivijos literatūra iki šiol dar nėra nuosekliau tyrinėta ir literatūros kritikų. Tačiau derėtų pažymėti, jog vis dėlto pastaruoju

metu jau pasirodo darbų, skirtų tapatybės skleisčiai lietuvių išeivių literatūroje aptarti. Sulaukėme itin plataus profilio Vytauto Kubiliaus knygos „Tautinė literatūra globalizacijos amžiuje“ (2003 m.), kurioje šalia kitų aktualijų jau keliami klausimai apie tautinės kultūros atsilaikymo perspektyvas integravusis į Europos sąjungą, paliečiami klausimai, kurie yra itin opūs ir aktualūs lietuvių literatūrologui, sprendžiančiam egzistencines dilemas, kaip pasikeitus politinei situacijai tapti globalaus pasaulio dalimi, neprarandant etninės savasties. Verta pažymėti Romualdo Grigo ir Liberto Klimkos sudarytą sociologijos, ekonomikos, politologijos, teisės, filosofijos, meno, kultūrologijos ir kitas sritis apimančią monografiją „Tautinės tapatybės dramaturgija“ (2005 m.), kuri atskleidžia lietuvių tautinės tapatybės ir integralumo problematiką, akcentuoja tautos ir valstybės santykių trajektorijas, lietuvių tautinės tapatybės dimensija bando atskleisti šiuolaikinėje realybėje bei brėžia tapatybės perspektyvą. Tapatybės klausimas ir etninių bei tautinių vertybių aspektas buvo aptarti mokslo straipsnių rinkinyje „Tapatybės problema XX a. literatūroje“ (2008 m.), kuriame grupė literatūrologų² bandė atpažinti, kaip tautinė ir etninė tapatybė atsispindi literatūroje, perskaityti tapatumo ženklus literatūros kūriniuose. Straipsnių rinkinyje, kuriame apžvelgtos įvairios probleminės sritys, analizuojami ir interpretuojami konkretūs kūrinių tekstai individualiai pasirinktais metodais, tautinės tapatybės problematiką siejant su vertybių raiška. Šiame rinkinyje neapsiribojama vien tik lietuviškojo tapatumo skleistimis; paliečiamas išeiviškosios tapatybės fenomenas, lenkiškoji, švediškoji tapatybė atsiskleidžia įvairių žanrų literatūrinuose kūriniuose. Tapatumo problematika paliesta ir straipsnių rinkinyje „Tautinės vertybės lietuvių išeivijos literatūroje: XX ir XXI amžių sandūra“ (2011 m.)³, kuriame tautinių vertybių išraiškos ieškoma siauresniame literatūriniam lauke pasirenkant tik išeivijoje kurtą literatūrą. Išryškunami nauji tapatybių konstruktai po 1990 m. Lietuvos nepriklausomybės atkūrimo bei narystės Europos Sąjungoje įtvirtinimo suaktyvėjus emigracijai, tautiečiams palengva įleidžiant šaknis svetimose šalyse. Tyrimų objektu tampa naujausia išeivių literatūra kaip unikali tautinių ir etninių vertybių raiškos erdvė, siekiama išvystyti įsmeintą tautinių vertybių patyrimą ir jų interpretacijų skleistis literatūrinuose tekstuose. Analizei praplėsti apžvelgiamas platesnis kontekstas – tyrimai siejami su istoriniais, kultūriniais, filosofiniais bei socialiniais reiškiniais. Nelieta nepaminėta anglų kalba rašoma literatūra bei literatūra, parašyta Lietuvoje minėtu periodu.

Iš antropologinės perspektyvos į lietuviškojo identiteto pokyčius žvelgia sociologai, jau kurį laiką Vytauto Didžiojo universitete atlikdami socialinio ir kultūrinio identiteto bei

²Straipsnių rinkinyje „Tapatybės problema XX a. literatūroje“ publikuoti Nijolės Vaičiulėnaitės-Kašelionienės, Sigutės Radzevičienės, Redos Pabarčienės, Gitanos Vanagaitės, Vytauto Martinkaus, Vandos Juknaitės, Dainos Julijos Venskevičiūtės moksliniai straipsniai.

³Straipsnius šiame rinkinyje publikavo literatūrologai Vytautas Martinkus, Vanda Juknaitė, Žydronė Kolevinskienė, Dainius Vaitiekūnas, Gitana Vanagaitė.

tarptautinės migracijos tyrimus. Šiuos tyrimus apibendrina mokslinių straipsnių studijos „Lietuviškojo identiteto trajektorijos“ (2008 m.) ir „Lietuviškasis identitetas šiuolaikinės migracijos kontekstuose“ (2011 m.), kuriose remiamasi socialiniais-antropologiniais ir sociologiniais tyrimais. Tai kartu su Lietuvos socialinių tyrimų centru vykdytų tyrimų projektų rezultatas, kai šių tyrimų pagrindu siekiama pažvelgti į šiuolaikinio lietuviškumo konfigūracijų įvairovę, siekiama išryškinti modalinius identifikavimosi parametrus bei naujai apibrėžti šiuolaikinio nacionalinio identiteto ir transnacionalinės migracijos sampratą tam, kad atsirastų galimybė iš naujo įvertinti ir nubrėžti išjudinto lietuviškojo identiteto kontūrus globalizacijos nulemtos migracijos kontekstuose.

Tyrimus, susietus su lietuvių išeivija, nuolatos atlieka ir Vytauto Didžiojo universiteto Išeivijos studijų institutas, kuris vykdo istorinius, sociologinius tyrimus bei įgalina pažvelgti į įvairių laikotarpių bei bangų išeivijos tapatumo pokyčius iš skirtingų rakursų. Pastaruoju metu šie tyrinėjimai tampa vis labiau tarpdisciplininiai, sujungiantys vis daugiau sričių bei siekiantys į tyrimų lauką integruoti ir literatūros studijas. Tai atspindi šio centro vykdoma projektinė veikla, kuri į tapatumo problematiką išeivijoje žvelgia iš istorinės, sociologinės ir literatūrologinės pozicijų bei deda pastangas nubrėžti tapatumo pokyčių trajektorijas ir tendencijas, sąsajas su migracine patirtimi. Šių tyrimų rezultatas – 2012 m. išleista kolektyvinė monografija „Lietuviai pasaulyje: tautinio identiteto išsaugojimas emigracijoje“, kurioje dėmesys sutelktas į tapatumo pokyčius emigracijoje, į šią problematiką žvelgiama iš sociologinės, istorinės ir literatūrinės perspektyvos⁴.

Vis dažniau atliekami tyrinėjimai, kuriuose aktualizuojama tapatumo problematika išeivijos autorių kūryboje, pasitelkus postkolonijinį požiūrį. Lietuvių literatūros ir tautosakos institute apginta Lauros Laurušaitės daktaro disertacija „Baltų egzodo romanai: postkolonijinis žvilgsnis“ (2011 m.), kurioje siekiama naujai perskaityti lietuvių ir latvių egzodo romanus gretinant juos bei žvelgiant iš postkolonijinės kritikos perspektyvos conceptualizuoti išeivių literatūroje atsiskleidžiančius savivokos būdus ir formas. Iš postkolonializmo teorijos perspektyvos į lietuvių literatūrą žvelgiama Dalios Cidzikaitės monografijoje „*Kitas* lietuvių prozoje“ (2007 m.), kurioje išryškinama identiteto konstravimo problematika susidūrus su *kitu*. Reikšmingus tyrinėjimus postkolonijinių studijų srityje siejant ją su kultūriniu bei literatūrologiniu lauku atliko Almantas Samalavičius.⁵ Taip pat derėtų paminėti autorius,

⁴Monografijos „Lietuviai pasaulyje: tautinio identiteto išsaugojimas emigracijoje“ autoriai – Daiva Dapkutė, Ingrida Celešiūtė, Diana Jovaišienė, Kristina Kuzmickaitė, Linas Saldukas, Kristina Ūsaitė.

⁵Reikšmingi Alanto Liudo Samalavičiaus straipsniai identiteto ir globalizacijos tematika, taikant postkolonijinę perspektyvą Baltijos tautų šalims buvo išleisti Lietuvos ir užsienio recenzuojamuose leidiniuose nuo 2004 iki 2007 metų: „Memory and Amnesia in a Postcommunist Society“ (2004 m.), „National Culture and the Challenge of Globalization: A View from/at the Post-Pommunist Space“ (2004 m.), „National Identity, Culture and Globalization“ (2005 m.), „Proza Ričardasa Gavelisa a Dekolonizacija“ (2005 m.), „Lithuanian Prose and

kolonijinę Baltijos šalių patirtį interpretuojančius žvelgiant iš postkolonializmo perspektyvos bei paskelbusius mokslinius straipsnius knygoje „Baltic Postcolonialism“ (2006 m.). Šiame rinkinyje išspausdinti Violetos Kelertienės, Karlio Račevskio, Jūros Avižienytės, Davido Chioni Morre ir kitų autorių reikšmingi straipsniai.

Pastaraisiais metais susiduriame su atskirų autorių literatūrinių kūrinių analize, arba tam tikro laikotarpio kūriniai lyginami išryškinant tapatybės aspektą – šie darbai pasirodo mokslo darbų rinkinių ar mokslinių straipsnių pavidalu. Tačiau tyrimai dažnai aprėpia tam tikrą apibrėžtą siauresnį laikotarpį, tapatybės aspektas platesnės apimties studijose esti nepagrindinis ar tik epizodiškas. Todėl į tapatybės refleksiją ir pokyčius, atspindėtus lietuvių išeivijos literatūroje nuo XX a. antrosios pusės iki XXI a. pradžios, norėtusi pažvelgti atidžiau, lyginant skirtingų laikmečių tapatybės sampratą, didesnę dėmesį skiriant šiuolaikinei emigracijoje rašytai literatūrai bei siekiant atidengti tapatybės pokyčius, išryškėjusius tarpkultūrinėje individa supančioje aplinkoje.

Naujumas. Darbo naujumą nulemia gerokai platesnis tyrimų kontekstas: analizuojami ne tik pasitrinkti autoriai ir jų romanai, bet ir apžvelgiami skirtingi Lietuvos istoriniai tarpsniai, socialiniai ir kultūriniai kontekstai, padedantys išryškinti ir palyginti tapatumo skleistį literatūroje. Tapatumo aspektu tyrinėta anglakalbių lietuvių rašytojų kūryba ir lyginta su gimusių Lietuvoje ir rašančių lietuvių kalba kūriniais. Galimybę naujai pažvelgti į literatūriniuose kūriniuose išryškėjusį tapatumą suteikia tarpdisciplininis požiūris – sociologinio metodo, istorinių ir kultūrinių prieigų taikymas. Įvairialypė žiūros perspektyva leidžia brėžti skirtingus pjūvius ir naujai įvertinti lietuviškojo identiteto kontūrus literatūroje.

Šiame moksliniame darbe tiriama tapatumo/etninio tapatumo **problema** išeivių ir emigrantų prozos kūriniuose, jų santykis su erdve, atsižvelgiant į kultūrinių priešpriešų įtakas atsidūrus svetimoje erdvėje.

Tyrimo pradžioje iškeliami **hipotezė**. Išeivijoje tarpkultūrinis kontekstas formuoja daugialypę tapatybę, kurios skleistys literatūriniuose tekstuose dažnai užkoduojamos, etninis sandas lieka užuominoje, kontekste, intertekste. Etninio tapatumo klausimas tiesiogiai nesvarstomas ir nesureikšminamas, ir tai sudaro atotrūkio nuo etninio tapatumo įspūdį.

Šio darbo objektas – lietuvių rašytojų išeivijoje parašyti romanai: Valdo Papievio „Vienos vasaros emigrantai“ (2003 m.) bei „Eiti“ (2010 m.), Irenos Mačiulytės-Guilford „Glėbys“ (2003 m.) ir Antano Šileikos „Bronzinė moteris“ (2009 m.) bei „Pogrindis“ (2012 m.) ir tapatumo išraiškos būdai juose.

Decolonization: Rediscovery of the Body“ (2006 m.). Reikšminga 2007 m. parašyta knygos dalis „Postkomunistinės visuomenės atmintis ir amnezija“.

Darbo tikslas – šiuolaikinės globalizacijos paskatinto emigracijos proceso, patirčių multikultūrinėje erdvėje kontekste pasirinktų lietuvių išeivių/emigrantų autorių literatūriniuose kūrinuose atrasti, išryškinti bei palyginti tapatumo problematikos skleistį bei nubrėžti jos pokyčių trajektorijas, atsižvelgiant į ankstyvesnių laikotarpių reflektuojamą tapatumo sampratą išeivijos literatūroje.

Darbo tikslui pasiekti buvo išsikelti **uždaviniai**:

1. Apžvelgti istorinį kontekstą ir aptarti tapatumo problematikos akcentus bei kaitą lietuvių svetur rašytuose literatūriniuose tekstuose nuo XIX a. pabaigos iki XXI a. pradžios.
2. Atskleisti erdvės ir laiko kaitos poveikį išeivio tapatumo formavimuisi.
3. Įvertinti kultūrinių priešpriešų įtakas formuojant individualią tapatybę daugiakultūrinėje aplinkoje.
4. Išryškinti istorinės, socialinės, kultūrinės atminties fenomeną kaip vieną iš svarbiausių tautinės tapatybės formavimo priedų; įvertinti šių fenomenų reikšmę tautinio tapatumo lygmenyje rekonstruojant istoriją, autentiškas patirtis bei žmonių prisiminimus.
5. Apčiuopti tautinės ir etninės tapatybės transformacijas sandūroje su multikultūrine aplinka.
6. Nustatyti ir aptarti analizuojamuose tekstuose išryškėjusius susidvejinusios tapatybės ženklus ir išraiškos formas, šiuos procesus siejant su etniškumu ir laipsniškos integracijos būtinybės sankirtomis.
7. Įvertinti hipotetinių, galimų įvykių svarbą literatūrinių personažų tapatumo formavimuisi ir jų sankirtas su personažų realiais faktiniais pasauliais bei aptarti jų sandūroje atsirandanti konfliktišką daugialypės tapatybės formavimąsi.

Darbo metodologija. Siekiant įgyvendinti užsibrėžtus uždavinius buvo pasirinktas įvairialypis teorinis pagrindimas, kuris reikalingas kuo nuodugniau atskleisti lietuvių išeivių išleistuose kūrinuose atspindėtą tapatumo problematiką. Pasitraukimas iš Lietuvos, gyvenamosios vietos pakeitimas neišvengiamai traktuojamas kaip pasikeitimų, lūžių, ribinių situacijų laikotarpis individo gyvenime, kuris sąlygoja tam tikrą pasitraukusiojo iš gimtinės individo jauseną. Praradimai ir atradimai, seno ir naujo sandūra, bandymai integruotis naujoje kultūrinėje, socialinėje situacijoje, bandymas naują vietą paversti sava sukuria tam tikras konfrontuojančias situacijas, individą veda prie egzistencinių apmąstymų, prieštaravimų ir naujų savęs įprasminimo formų paieškos. Ši permainų kupina situacija suvokiama kitaip nei stabiliais periodais, kinta žmogaus savivoka ir supančios aplinkos supratimas. Šie procesai veikiami įvairių veiksnių – politinių, geografinių, kultūrinių, istorinių, todėl būtinos kompleksinės teorinės prieigos, padėsiančios atskleisti tapatumo fenomeną iš įvairių žiūros taškų. Disertacijos tematika nubrėžia probleminius klausimus, kurių išsamesnis atskleidimas ir interpretacija neapsieina be **sociologinio metodo, istorinių ir kultūrinių prieigų**, kai kurių

dekonstrukcijos elementų taikymo. Kūrinių tematika ir tai, jog jų atsiradimas iš dalies priklauso nuo istorinių ir kultūrinių aplinkybių, nulemia, jog tekstas leidžiasi traktuojamas kaip atviras atskleistų patirčių laukas, nulemtas istorinių, socialinių bei kultūrinių patirčių, todėl apsispręsta taikyti **tarpdisciplininį** požiūrį ir metodus kuo efektyvesnei analizei ir tikslui pasiekti.

Analizuotų literatūrinių kūrinių autorių skirtinga asmeninė patirtis – santykis su tėvyne, gimtoji vieta, geografinė gyvenamoji vieta, kalba, kuria jie rašo – padiktavo lyginamojo metodo taikymą. Lyginamasis metodas taikomas ne tik lyginant skirtingų patirčių autorius, tapatumo sklesčių savitumą jų kūriniuose. Nebus apsiribota tik autorių ir jų literatūrinių kūrinių palyginimu. Lyginamasis metodas šalia kitų teorinių pagrindimų bus taikomas atskleidžiant santykį tarp senosios (gimtiosios) ir naujosios (dabartinės imigracinės) erdvių, atrandant naują „trečiąją erdvę“, bus supriešinami ir lyginami kultūriniai skirtumai, prigimtinės kultūros ir kultūros, kurioje bandoma įsigyventi, nubrėžiamos takoskyros tarp „seno“ ir „naujo“, „savo“ ir „svetimo“. Šis lyginimo metodas padės išryškinti daugiasluoksnę išėivio identiteto tapsmo trajektoriją, nurodyti jo kismą ir priežastis bei daugiakryptes formavimosi trajektorijas.

Postkolonijinių studijų išvalgos, vartojamos ypač didelei reiškinų įvairovei apibūdinti bei praplečiančios studijų lauką, buvo naudingos analizuojant kūrinius, kuriuose aktualizuota tapatumo problematika, tarpkultūriškumo aspektas, santykis tarp „sava“ ir „svetima“, „kitokio“ pajautos atsiradimui pakeitus gyvenamąją erdvę. Šių studijų deklaruojama opozicija tarp kolonizatoriaus ir kolonizuojamojo bei vėliau įvesta trečiosios erdvės (*third place*) samprata padėjo atskleisti literatūriniuose kūriniuose dominuojančią ambivalentišką protagonistų būseną, būvį tarp „čia“ ir „ten“, nebijant neapibrėžtumo, nuolatinių transformacijų, tapatume atrandant naujas hibridines identiteto formas. Terminas *postkolonializmas* buvo parankus ir tuo, jog įgalino analizuojamą literatūrą sieti su istoriniu kontekstu, kuris šiame darbe itin aktualus. Postkolonijinių studijų taikymas pasiteisina aktualizuojant etninių mažumų klausimą, kai etninės mažumos apsigyvena daugiakultūrėje aplinkoje, patiria nestabilią ir daugiaprasmę situaciją, priverčia permąstyti savo santykį su nauja erdve, socialine, politine bei kultūrine aplinka, kartu pačiu iš naujo permąstant savąjį tapatumą.

Bandant minėtuose literatūriniuose kūriniuose atskleisti tapatumo kaitos ir tęstinumo aspektą ryšyje su praeitimi, neatsiejamas istorinis, socialinis ir kultūrinis kontekstas bei sąlygos. Turint galvoje, jog formuojantis tapatumui susikerta asmeninė ir socialinė patirtis bei socioistoriniai pokyčiai, yra tikslinga pasitelkti istorinės ir socialinės atminties formas, jų poveikį kaip tapatumo savimonės konstravimo proceso pagrindą. Globalizacijos poveikių ir socialinės atminties formų (įvairiais jos lygmenimis) sandūroje gimsta nauji tapatybės modelių konstruktai. Santykyje su istorinės ir socialinės atminties formomis atsiranda galimybė

atgaminti tautinio identiteto praeities patirtį bei tapatumo konstruktus dabartyje, suteikia galimybę užfiksuoti tautinio identiteto refleksijas literatūriniuose kūrinuose, autorių ir personažų lygmenyje, sekti tautinio identiteto pokyčius kaip sudėtingą ir daugialypį procesą.

Vakarietiškojo ir rytietiškojo episteminių blokų bei ideologijų sankirta ir konfrontacija, būtis atskirtyje nuo gimtinės sudaro sąlygas skleisti dualiai, konfrontuojančiai tapatybei, kuri svarsto savo ar istorinių aplinkybių primestas būties sąlygas, galimas savo tapatumo modeliavimo strategijas. Šiuos svarstymus nuolat lydintis klausimas „kas būtų, jei?“ leidžia panaudoti konstruktyvią tapatumo analizę pasitelkus galimų pasaulių teoriją, kurios šiuolaikinio pritaikymo koncepcijos pagrindus sukūrė filosofų analitinės mokyklos (S. Kripke, Lewis, N. Rescher, J. Hintikka). Atskleisti sudėtingą žmogaus sąmonę, kuri ypač aktuali tarpkultūre erdvėse bandančiam save atrasti individui, padeda Mary-Laure Ryan pristatyta galimų pasaulių teorija, kurią ji išplėtoja savo knygoje „Possible Worlds, Artificial Intelligence, and Narrative Theory“ (1991), o Umberto Eco, Lucia Vaina, Lubomir Doležel išvalgos apibrėžia subpasaulius, kuriuos išsivaizduoja, kurių trokšta ir kuriais tiki personažai.

Disertacijoje vartojamos sąvokos

Identitetas / tapatumas / tapatybė (disertacijoje šios sąvokos naudojamos sinonimiškai) – daugiabriaunė, daugiakryptė, sudėtinga individų, kaip socialinių būtybių, charakteristika, susijusi su įvairiais gyvenimo aspektais, nusakanti žmogaus apsibrėžimą, kas jis yra ir kas yra kiti. Identitetą / tapatumą apibrėžia geografiniu, kultūriniu bei lingvistiniu bendrumu pagrįstas priklausymo grupei suvokimas. Disertacijoje remiamasi sociologiniame diskurse vartojama sąvoka, identitetus suteikiant „kaip buvimo panašiu į“ (*as being similar to*) prasmę.

Hibridinis identitetas / tapatumas – terminas siejamas su teoretiko H. K. Bhabha'os darbais bei randamos sąsajos su daugiabalsiu pasakojimu – postkolonijinei teorijai būdinga sąvoka. Globalizacijos ir daugiakultūrės aplinkos paveiktas tapatumas suformuoja daugiaklodį individo modelį, aprėpiantį kelias kultūras bei siekia tas kultūras derinti tarpusavyje.

Tauta, remiantis Dabartinio lietuvių kalbos žodyno apibūdinimu, – tai „istoriškai susidariusi žmonių bendruomenė, turinti bendrą kilmę, žemę, kalbą, istoriją, kultūrą.“⁶ Tautos sąvoka akumuliuoja tiek etniškumo, tiek pilietiškumo reikšmes.⁷

Tautiškumas – platesnė sąvoka nei etniškumas ir turi politinį diskursą. Ji sujungia tiek etniškumo, tiek pilietiškumo (nacionalumo) kategorijas. Sąvokos *tautiškumas*, *tauta* (*nacionalumas*, *nacija*) tiesiogiai siejamos su modernia nacionaline valstybe ir joje dominuojančia kultūra (remiantis Thomaso Hyllando Erikseno samprata).⁸

⁶DLKŽ. Vilnius: Mokslo ir enciklopedijos leidykla, 1993, p. 836.

⁷Daukšas D. Tautinio tapatumo tyrimų teorinės problemos: antropologinė perspektyva // Filosofija, Sociologija, 2. 2006, p. 2–7.

⁸Eriksen Th. H. *Ethnicity and Nationalism*. London: Pluto Press, p. 98–125.

Etniškumas – bendra žmonių grupės kilmė, tikėjimas ta kilme ir priskyrimas grupei, kuri siejama prigimtinės kilmės bei etnokultūriniais kodais. Etninei grupei svarbi etninė riba (ne kaip teritorinė, bet kaip socialinė), aiškiai nubrėžianti tam tikrus narystės kriterijus ir atsiskyrimo nuo kitų ar priklausymo etninei grupei santykių su kitais požįūriu (remiantis Frederik Barth).⁹

Tautinis identitetas – įgyjama savybė, pagrįsta paties individo sąmoningu siekiu priklausyti atitinkamai etninei ir/arba religinei grupei. Kriterijai, kuriais vadovaujantis susiformuoja tauta, dažniausiai yra kalba ar etniškumas arba tokių kriterijų, kaip kalba, bendra teritorija, istorija, kultūriniai bruožai ir pan. kombinacija (remiantis Eric J. Hobsbawm).¹⁰

Liminali, tarpinė, trečioji (in-between) erdvė – H. K. Bhabhos įvesta skirtingų kultūrų sąveikos terpė, kurioje atsiranda galimybė kultūrų susipynimui, sąveikai, konfrontacijai. Tai neapibrėžta kultūrinė erdvė tarp „čia“ ir „ten“, kur veikiant *skirtumo* kategorijai atsiranda *slenkstis, kultūrinė briauna, skirtumo* erdvė.¹¹

Mimikrija – viena iš integravimosi svetimoje aplinkoje strategijų, kardinaliausias būdas integruotis svetimoje kultūrinėje aplinkoje atmetant etninį tapatumą, užmaskuojant jį bei imituojant vietinių individų elgseną siekiant pripažinimo dominuojančioje visuomenėje. Siekiama imituoti galingojo-kolonisto kalbą ir kultūrą¹², tuo pat metu išlaikant savo kitioniškumą.

Dalinis subjektas – H. K. Bhabha'os vartojamas terminas, kuris apibūdina kolonijiniame diskurse esančio dalinio subjekto buvimą, susiformavusį dalinį identitetą, kai esama „tarp“. Šis būvis būdingas imituojančiam žmogui, kuris susvetimėja savo paties atžvilgiu, o tai reiškia „dalinę būti“, t. y. jis tampa daliniu subjektu, yra „beveik toks pats kaip kiti, bet ne visai.“¹³

Galimi pasauliai – aplink centrinį realųjį pasaulį tarsi ašį išsidėstę galimi pasauliai (įsivaizduojami personažų ar skaitytojo), kurie tikrovėje liko nerealizuoti dėl asmeninių apsisprendimų ar susiklosčiusių aplinkybių. Santykis tarp realaus pasaulio ir galimų jį supančių pasaulių inicijuoja daugiasluoksnės tapatybės konfliktą.

Darbo struktūra

Apžvalginėje dalyje bendrais bruožais apibūdinamos atskirų laikotarpių lietuvių išeivijos literatūros tendencijos ir jas veikiantys istoriniai, politiniai bei kultūriniai veiksniai. Į akiratį patenka tie išeivijos rašytojai ir kūriniai, kurie atspindi ir aktualizuoja tautinį tapatumą.

⁹Barth F. Introduction in: Barth, F. // *Ethnic Groups and Boundaries: the Social Organization of Culture Difference*. Bergen-Oslo: Universitets Forlaget. London: George Allen and Unwin, 1970, p. 15.

¹⁰Hobsbawm E. J. *Nations and Nationalism Since 1780: Programme, Myth, Reality*. 2 leid. Cambridge: Cambridge University Press, 1992, p. 2.

¹¹Bhabha H. K. *The Location of Culture*. London; New York: Routledge, 1994, p. 92.

¹²Ten pat, p. 85.

¹³Ten pat, p. 92.

Koncentruota apžvalga ir išvalgos suteiks platesnį kontekstą tapatumo problematikai bei leis palyginti platesniu mastu su dabartine literatūra, rašoma svetur.

Teorinėje darbo dalyje apžvelgiami teoriniai aspektai, kuriais bus remiamasi tolimesnėje pasirinktų autorių kūrinių analizėje – postkolonializmo termino reikšmė, postkolonializmo studijose aktualizuotą vietos pakeitimo svarba, *liminalios erdvės* (*trečiosios erdvės*, *ribinės erdvės*) samprata, *kito* kategorija. Aptariamos šios sąvokos: *slenkstis*, *kultūrinė briauna*, *skirtumo erdvė*, *skirtumo/skirtingumo* (*difference*) sąvoka, *kultūrinio hibridiškumo* terminas, *dalinio subjekto* kategorija, santykiai tarp kolonizuotojo ir kolonizatoriaus, karnavališkumo idėja. Erdvės pojūčiui tekstuose svarbi tarpinės, emociškai nepririšančios stotelės „*ne-vietos*“ (*non-place*) samprata, padaranti žmones neprištus ir svetimus toms erdvėms. Pabrėžiama istorinės ir socialinės atminties svarba erdviškai nutolus nuo gimtinės ir tai įgalina suvokti horizontaliais kalbos ryšiais sujungtos *įsivaizduojamos bendruomenės* sampratą. Aptariama prisitaikymo svetimoje erdvėje gradacija pritaikant *hibridizacijos* ir *mimikrijos* sąvokas. Aktualizuojamos *tautiškumo*, *etniškumo*, *tautos* sąvokos, pasitelkiant asimiliacijos svetimoje aplinkoje teorijas ir galimus tapatumo modelius antrosios kartos išėivių gyvenime. Pristatoma pasirinktinės kartų tapatybės konstrukto teorija ir socialinės-psichologinės strategijos siekiant rasti kompromisą tarp kartų bei padėtų išvengti primesto ir nepageidautino tapatumo modelio. Įvardijamos galimų pasaulių teorijos ir jų šiuolaikinio pritaikymo koncepcijos, galimų juos supančių pasaulių santykis su realiu pasauliu, inicijuojantis daugiasluoksnės tapatybės konfliktą.

Trečioji darbo dalis skirta erdvėlaikio kaitos aspektui formuojantis tapatybei. Analizuojamas Irenos Mačiulytės-Guilford romanai „Glėbys“, Antano Šileikos romanai „Bronzinė moteris“ ir „Pogrindis“, Valdo Papievio romanai „Vienos vasaros emigrantai“ bei „Eiti“. Pagrindinis dėmesys sutelkiamas į tekstuose reflektuojamą erdvės kaitą, istorinių, socialinių ir kultūrinių atminties ženklų įtaką kintančiai tapatybei.

Ketvirtosios dalies išėities tašku pasirinktas tapatybės dualumo ar daugialypiškumo aspektas. Analizuojami romanai „Glėbys“, „Bronzinė moteris“, „Pogrindis“, „Vienos vasaros emigrantai“ ir „Eiti“. Atskleidžiama daugiaklodė emigranto savastis, siekis prisitaikyti ar sėkmingai akultūruotis kuriant hibridizuotą individo modelį ir vis dėlto patiriant kitiškumą ir skirtingumą, kuris neleidžia patirti harmonizuotos būsenos kultūrinėje apsuptyje.

Išanalizavus minėtų autorių kūrinius darbo pabaigoje padaromos išvados.

1. Tapatumo išraiška išeivių/emigrantų literatūriniuose tekstuose

Didesnio masto lietuvių emigracija į užsienio šalis prasidėjo 1863–1864 m., kai buvo numalšintas sukilimas bei paaiškėjus, jog caro valdžia vykdys rusifikacijos politiką. Didžioji dalis emigrantų buvo valstiečiai, o jų emigracijos priežastys buvo ir politinės, ir ekonominės. Kaip teigia istorikas Antanas Kučas: „Nuo 1868 metų ateivių skaičius smarkiai didėjo. Juos čia atvarė ne tik bėgimas nuo kariuomenės, bet ir 1867 – 1868 metų badas, ištikęs dėl nederliaus.“¹⁴ Emigracija iš Lietuvos turėjo stiprų politinį atspalvį – išvykimą skatino siekimas išvengti prievolės caro kariuomenėje, kunigų konfrontacija su valdžios atstovais. Nuo XIX a. septinto dešimtmečio iki pirmojo pasaulinio karo emigravo apie 500 tūkst. (apie 20 proc. visos tautos) lietuvių, emigracijos vietą dauguma pasirinkę JAV. Emigracijos mastus sustabdė Pirmasis pasaulinis karas.

Šios išeivių bangos kultūrinė veikla pasižymėjo lietuviškos spaudos leidiniais, verstinėmis knygomis bei vienu kitu literatūriniu kūrinium. Išeivijos bendruomenėje buvo populiarūs draminiai pastatymai, kuriuose išryškėja dvi teminės linijos: 1. Istorinė tematika, kunigaikščių gyvenimas; 2. Komedijos apie lietuvišką gyvenimą. Taip pat savo populiarumu nesusileido lietuvių chorinė veikla. Šios dvi kultūrinės veiklos sritys inspiravo dainavimo ir teatro knygų leidybos proveržį. Kanados lietuviai importuodavo iš JAV politinio pobūdžio knygeles, o bendruomenės leidžiamuose laikraščiuose kūrėsi kūrybiniai skyreliai, kuriuose spausdinti eilėraščiai, trumpi apsakymai ar serialai. Lietuviškojo identiteto puoselėjimo atspindžius literatūrinėje tematikoje, formoje ir stiliuje konstatuoja ir Vytautas Kubilius, atskleisdamas ne tik literatūros, kaip fantazijos ir kūrybinės erdvės, funkciją, bet ir siekius „...kurti idealius tautinio charakterio ir tautinės būties pavidalus.“¹⁵

XIX a. pabaigoje emigracijoje stiprėjo tautinė savimonė bei „aktyvėjo lietuvių tautinis judėjimas“.¹⁶ Tautinės savimonės idėjos buvo perkeltos į lietuviškas organizacijas, leidžiami laikraščiai bei kultūriniai reiškiniai „suvaidino didelį vaidmenį organizuojant tautinį, etninį kultūrinį judėjimą“¹⁷ skatinama lietuviškų laikraščių leidyba.¹⁸ Šalia kur kas labiau išplėtotos laikraščių leidybos po truputį gausėjo leidžiamų knygų skaičius (1875 metais užfiksuota tik viena išleista knyga, o 1904 m. jų skaičius išaugo iki 70)¹⁹, jų tematika įvairavo nuo apysakų,

¹⁴Kučas A. Amerikos lietuvių istorija. Boston: Lietuvių enciklopedijos leidykla, 1971, p. 26.

¹⁵Kubilius V. XX amžiaus lietuvių literatūra. Vilnius: Alma littera, 1996, p. 72.

¹⁶Eidintas A. Lietuvių Kolumbai: lietuvių emigracijos istorijos apybraiža. Vilnius: Mintis, 1993, p. 44.

¹⁷Ten pat, p. 44.

¹⁸Idėjinių stabilumu ir ilgaamžiškumu pasižymėjo katalikiškos krypties JAV leidžiamas laikraštis „Draugas“ (nuo 1909 m. iki dabar), menėtini ir tokie laikraščiai kaip „Vienybė lietuvninkų“ (1886–1920), „Lietuva“ (1892–1920), „Garsas“ (1892–1894).

¹⁹Kučas A. Amerikos lietuvių istorija. Boston: Lietuvių enciklopedijos leidykla, 1971, p. 153.

tautosakos, dainų, eilėraščių iki draugijos įstatų, atsišaukimų ar vadovėlių.²⁰ Lietuviškos knygos spausdintos Amerikoje ir Prūsijoje, Tilžėje bei dalis jų skverbėsi per spaudos draudimo uždangą ir kontrabandos keliais gabentos į Lietuvą. Lietuviška spauda JAV suvaidino bene didžiausią vaidmenį, puoselėjant bei organizuojant svetur įsikūrusių lietuvių tautinį bei kultūrinį judėjimą bei priešinantį asimiliacijai į tarpkultūrinę visuomenę.

Kaip dar vieną periodą, atnešusį lietuviškam tapatumui išėivijoje išskirtinai stiprų pamatą, galima įvardinti laikotarpį nuo Antrojo pasaulinio karo pradžios 1939 m. iki Lietuvos Nepriklausomybės atkūrimo 1990 m. Pasitraukusiems iš Lietuvos Antrojo pasaulinio karo metais išėiviams, atsivėrus Tėvynės netekties bei nostalgijos jausmui, ypač svarbu buvo palaikyti tautinį identitetą. Istorikės ir literatūrologės Mildos Danytės teigimu, išėivių patirtis pabėgėlių stovyklose tampa ir praradimų, ir atradimų laikotarpiu:

DP stovyklose lietuviai staiga prarado bet kokią pagrindą savigarbos išlaikymui: jie neturėjo jokios nuosavybės, karjeros, jokios realios galios veikti aplinką, kurioje atsidūrė. Viskas buvo laikina, pasiskolinta arba gauta kaip labdara <...> Tačiau buvimas lietuviu buvo pastovus dalykas ir ši tapatumo tema buvo pamatinė. <...> Daugeliu atvejų metai praleisti DP stovyklose, lietuviams buvo prarasti, tam tikra prasme spraga jų gyvenime. Vis dėlto vienu – nacionalinio identiteto – aspektu, šis laikotarpis leido lietuviams labai sustiprėti.²¹

Pasitraukę iš gimtosios šalies lietuviai suvokė būtinybę išlaikyti vienybę bei etnines šaknis. Tokiu vienijančiu faktoriumi tampa kultūrinė veikla išėivijoje. Kaip teigia D. Kuizininė: „Kultūra, kūryba tapo reikšminga Vokietijos DP stovyklų bendruomenės gyvenimo dalimi.“²² (Dipukai – angl. *Displaced persons* – DP, pabėgėliai.)²³ Pokario metų skaudžiausi išgyventa pasitraukimo realybė koregavo kūrybines patirtis, tapo būtina naujai suvokti savo kūrybinį statusą, atrasti savąją terpę egzilinėje visuomenėje. Kultūrinė atsineštis tampa pamatu, siekiant reprezentuoti savo tautą, išlaikyti ir skleisti kultūrinės vertybes, tautinės vienybės idealus, kurie atsispindėtų kūrybinėje veikloje. Svarstymuose apie tautinę tapatybę pokario laikotarpiu literatūrologė Žydronė Kolevinskienė teigia, jog „Tautiškumo, krikščioniškųjų vertybių išsaugojimas buvo laikomas vienu svarbiausių dalykų dar gyvenant Vokietijos DP stovyklose.

²⁰Leidinyje „Laisvė“ publikuotose dviejose Rojaus Mizaros novelėse „Sliakeris“ (*Slacker*, 1929) ir „Mortos Vilkienės Divorsas“ (*The Divorce of Morta Vilkiene*, 1935), kaip ir kitų rašytojų kūryboje išryškėja lietuviška tematika bei autobiografinių elementų gausa. Atgarsio literatūrinėje terpėje taip pat susilaukė Margerio novelė „Šliūptarniai“, atskleidusi gyvenimo Lietuvoje realijas ir paženklinta proletarinės literatūros žyme (Paulauskienė A. *Lost and Found. The Discovery of Lithuania in American Fiction*. Amsterdam–New York, Rodopi, 2007, p. 134–54).

²¹Danys M. DP. *Lithuanian Immigration to Kanada After the Second World War*. Multicultural History Society of Ontario Toronto. 1986, p. 64.

²²Kuizininė D. *Lietuvių literatūrinis gyvenimas Vakarų Europoje 1945–1950 metais*. Vilnius: Versus Aureus, 2003, p. 13.

²³IŽ: Istorijos žodynas, sud. N. Asadauskienė, Vilnius: Vaga, 2003.

Tautinis užsiangažavimas laikytas bene vieninteliu lietuviybės išlaikymo garantu.²⁴ Dipukų poreikis išlaikyti tautinę dvasią tapo aktyvaus ir produktyvaus kūrybinio laikotarpio akstinu visų generacijų rašytojams. Neseniai išgyventos traumos patirtis pokario laikotarpiu skatino itin aktyviai kūrybiškai pasireikšti B. Brazdžioniui, L. Dovydeniui, F. Kiršai, P. Andriūšiui bei daugeliui kitų vyresnės kartos kūrėjų. Daugelio kūrybos paskirtis tapo kova už Lietuvos laisvę, patriotinių jausmų palaikymas bei tautinio identiteto formavimas gyvenant už Tėvynės ribų. Taip pat kūrybingą laikotarpį išgyveno jaunesnioji generacija, kuri ne tik žvelgė į praeitį išgyvendama praeities netekties skausmą bei tragišką patirtį, bet žvelgė kur kas plačiau – į Vakarų kultūros tradiciją, bandė eksperimentuoti, semtis patirties ir naujovių, ir tai atsispindėjo ir jų kūrybiniuose ieškojimuose.²⁵

Šis adaptacinis svetimoje aplinkoje laikotarpis turėjo gan nevienodą poveikį skirtingų rašytojų kūrybai. Nepaisant vienodų išvietinimo ir tragedijos išgyvenimo patirčių, nevirties ir nežinios jausenos, kai kurie, daugiausia vyresni autoriai apsiribojo tik paliktos Tėvynės, gimtosios žemės tema, jų kūryboje stipriai išreikštas nevirties, praradimo skausmas, nuolat buvo grįžtama prie gimtinės, kaip prarastojo rojaus vaizdinio. Tuo tarpu jaunesnieji kūrėjai, nepalikdami užmarštyje tragiškos praeities, atsigrežia į naujoves, atsivėrusias Vakarų pasaulio įtakų kontekste. „Vieni kūrėjai pasirinko kultūrinę izoliaciją, savo kūryboje išsakydami tik praradimo temą. Kiti (daugiausia jaunesnioji karta) buvo atviri Vakarų pasaulio įtakoms. Jų kūrybą veikė ekspresionizmo, egzistencializmo įtakos.“²⁶ Liberaliosios krypties rašytojų sąmonėje kūryba buvo tiesiogiai siejama su europietiška, o kartu ir pasauline kultūra. Ieškoma universalesnių temų, kūrybiškai reflektuojama žmogiškosios būties problematika, atsiveria individualus santykis su pasauliu.

Šios literatūrinės tendencijos iš esmės nepakito 1949 m. iš Vokietijos DP stovyklų rašytojams išsibarsčius po kitas šalis – Jungtines Amerikos Valstijas, Australiją, Kanadą, Angliją ir kt. Nors ir buvo galima tikėtis, jog nauja gyvenamoji vieta, sociokultūrinė situacija turėtų realų pagrindą literatūros pokyčiams, atsiveriant naujai tematikai ir problematikai, tačiau literatūrinis teminis laukas išliko panašus. Kūrybinis potencialas neblėso, nes „(...) visa išėivija buvo pasmerkta kūrybos aktui, kaip tam tikrai galimybei surasti gyvenimo alternatyvą toli nuo

²⁴Kolevinskienė Ž. Tautinės tapatybės paieškos XX amžiaus antrosios pusės išėivijos moterų literatūroje // Tautinės vertybės lietuvių išėivijos literatūroje: XX ir XXI amžių sandūra. Vilnius: Vilniaus edukologijos universitetas, 2011, p. 153. [Rankraštis]

²⁵Šis liminalus laikmetis kūrybiniu debiutu tapo broliams A. ir J. Mekams, „Semeniškių idilėse“ (1949) atskleidusiems intymų santykių su gimtosiomis vietomis, M. Katiliškui (novelių rinkinys „Prasilenkimo valanda“ (1948)). A. Škėmos ironiška ir groteskiška kūryba novelių rinkinyje „Nuodėguliai ir kibirkštys“ (1947), J. Kaupo pasakų rinkinys „Daktaras Krapštukas pragare“ (1948) atvėrė suliteratūrintus Kauno miesto panoramos fragmentus, pirmuosius poezijos rinkinius išleido H. Nagys ir A. Nyka-Niliūnas.

²⁶Kuizininė D. Lietuvių literatūrinis gyvenimas Vakarų Europoje 1945–1950 metais. Vilnius: Versus Aureus, 2003, p. 6.

namų.²⁷ Vis dar randama save prarastose tėvynėje, idealizuojama ir mitologizuojama praeitis, nuolat atgaivinama išgyventa pasirinkimo iš tėvynės patirtis, trėmimo tematika bei gyvenimas išeivijoje, kaip svetimoje aplinkoje. Dideliam skaičiui išeivijos rašytojų itin svarbus tapo ryšys su žeme, kuris tapo jų kūrybos įkvėpimo šaltiniu²⁸, o „savos žemės praradimas <...> reiškė kūrybinių šaltinių netekimą“²⁹. Kūryboje išryškėja atplėšto nuo žemės, likimo „nužemintojo“ motyvas, prigimtinės harmonijos siekimas dievybės ir gamtos vienumos išgyvenime. Tai, kas sava, liko už Atlanto – prarastas, mitologizuotas ir ideologizuotas tėvynės vaizdinys, iškilęs iš negrįžtamos praeities skausmo ir nostalgijos, kuria pagrįsti kūriniai kompensuoja išeivio sąmonėje prarastą tėvybę, suteikia galimybę bent mintimis sugrįžti į ją. Svarstydamas apie S. Boym išskirtą *atkuriamosios nostalgijos* kategoriją Laura Laurušaitė sako: „Šio tipo romanų protagonistai *atminties* keliu grįžta į savo vaikystės ir jaunystės kraštą, taip atkurdami ir kompensuodami sutrūkusius fizinius ryšius su gimtąja šalimi, bandydami susigrąžinti prarastą vertybinę orientaciją.“³⁰ Tokie tekstai tampa savotiška terapija, gydančia atstumo ir išvietinimo skausmą, kompensuoja neperžengiamą atstumą, praeitį kurdami dabartyje.

Rašytojo būvis egzilyje negalėjo neigauti dramatiškų pavidalų svetimoje nežinomoje kultūrinėje terpėje. Vieni kūrė ir tikėjo grįžimo namo mitu, kiti rašytojai, suvokę, jog neįmanoma sugrąžinti praeities, ėmėsi ieškoti išeičių, padedančių palengvinti šią būtį, ir viena iš jų tampa kūryba, kaip egzistencinis reikalavimas. Tapatumo problematika sprendžiama pagal skirtingus vertybinius modelius, individualias patirtis ir poreikį išsaugoti pamatines tautines vertybes.

Žvelgiant į tapatumo raišką ir jos pokyčius, atsispindinčius tiek ankstesniųjų emigrantų, tiek ir šiuolaikinėje emigracinėje literatūroje – svarbus santykis su erdve, socialine ir kultūrine aplinka, santykis su praeimi, istorinės ir socialinės atminties fenomenas. Apžvelgiant tapatumo raišką skirtingais istoriniais laikotarpiais nepretenduojama į detalų tautinio identiteto pokyčių vaizdą vienodomis proporcijomis aprėpiant tiek XIX a. pabaigos, tiek XX a. pradžios, Antrojo pasaulinio karo istorinių įvykių bei individualios patirties padiktuotas literatūros tendencijas, XX a. antrosios pusės išeivijos literatūrą, kūriniuose besiskleidžiančią tapatumo

²⁷Bucevičiūtė L. Meninė intelektualinė kūryba egzilyje, Oikos: lietuvių migracijos ir diasporos studijos, 2006, Nr. 2, p. 97.

²⁸Kazio Bradūno redaguota „Žemė“ spausdino Juozo Kėkšto, Kazio Bradūno, Alfonso Nykos-Niliūno, Vytauto Mačernio ir Henriko Nagio eilėraščius. Gyvenantiems atskirtyje nuo tėvynės ir galintiems tik bendrais bruožais ją prisiminti, šioje antologijoje žemė, tėvynė, tėviškė įgavo patriotinę, nostalgikišką konotaciją. Žeminių įvaizdžiai daugiausia siejami su gamta, gimtąja žeme, siekiant atgaivinti minties ryšį su ja. (Mėnesinis kultūros žurnalas „Aidai“. Antologija „Žemė“ po trisdešimt metų. Marija Stankus-Saulaitė. http://www.aidai.us/index.php?option=com_content&view=article&id=3D6927:kn%26catid%3D415:4-liepa-rugpjitis%26Itemid%3D471+%C5%BEeminink%C5%B3+generacija&cd=3&hl=lt&ct=clnk&gl=lt)

²⁹Kavolis V. Nužemintųjų generacija. Egzilio pasaulėjautos eskizai. Cleveland: Algimanto Mackaus vardo knygų leidimo fondas, 1968, p. 9.

³⁰Laurušaitė L. Baltų egzodo romanai: postkolonijinis žvilgsnis. Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, 2011, p. 109.

raišką. Apžvalginėje dalyje nesiekiami detalesnės kūrinų analizės, tik bendrai apžvelgiamos atskirų laikotarpių tendencijos koncentruojantis ties tais kūriniais, kurie atspindi ir aktualizuoja tautinį tapatumą. Tikimasi, kad ši apžvalga suteiks pagrindą lyginant ankstesnių periodų probleminius aspektus iševijoje su dabartine literatūra rašoma svetur. Taip pat padės atskleisti tapatumo slinktis ir išvelgti prielaidas identiteto pokyčiams tuose tekstuose, kuriuose aiškiai išreikšta šiuolaikinio žmogaus, pakeitusio gyvenamąją vietą ar gimusio kitoje šalyje bei nešiojančio dvigubą tapatybę, tapatumo problematika.

Apžvelgiant dabartinių lietuvių iševijų/emigrantų literatūrą (po Lietuvos nepriklausomybės atkūrimo 1990 m.) užsienyje ir Lietuvoje atskleidžiama tapatybės konstrukto problematika, atsižvelgiant į istorinių sąlygų įtakas, multikultūrinį poveikį autoriui, kultūrinės įvairovės augimą, globalizacijos bei socializacijos įtakas. Analizėje atsižvelgiama į autobiografiškumo poveikį tekstui, etninio-genealoginio tautiškumo suvokimo svarbą, kalbos, vietos, atminties refleksijų įtakas tekstų atsiradimui. Taip pat itin svarbiu kontekstu tampa sovietinės ideologijos įtvirtintų vertybių griūtis, naujų vertybių formavimasis, veikiamas globalizacijos procesų. Trumpa šio periodo apžvalga padės susidaryti vaizdą, kaip šių aplinkybių įtakose formuojasi nauja tapatybė, padės išvelgti naujus jos konstruktus ir raidos tendencijas literatūrinuose tekstuose.

Pastaruju metu vis dažniau prabylama apie tautinės tapatybės krizę, susilpnėjimą ir naujų tapatybių, kurios pamažu užgožia tautinės tapatybės dominavimą, iškilimą. Tautinio išlikimo klausimas tampa ypač aktualus išgalėjant globalizacijos procesams Europos Sąjungos kontekste. Globalizacijos procesai meta naujus iššūkius visuomenei bei jų kultūroms, inicijuoja individo tapatumo pokyčius ir „...formuoja naujo tipo žmogų – imigrantą globalistą, puoselėjantį individualumą ir demonstruojantį nenorą susieti save su visuomenės normomis ir vertybėmis, joms priklausyti <...> Ne paslaptis, kad individualumas naikina nacionalinį „mes“ jausmą, kuris yra susiformavęs istoriškai susidariusios kultūros, kalbos, teritorijos, ekonomikos, gyvenimo bendrumo pagrindu.“³¹ Stiprus globalizacijos proceso mestas iššūkis tautinėms kultūroms tampa grėsme nacionaliniam identitetui, tautinėms kultūroms, per ilgą istorinį laikotarpį įgijusioms tik joms būdingą etninį pagrindą. Tapę Europos Sąjungos nariais šalia etninės, tautinės ir pilietinės, įgyjame dar vieną – bendrijos tapatybę, kuri turi galimybes užgožti tradicines kultūrinės vertybes ar net nustelbti jas. Kuizinienė teigia, jog be tautinės tapatybės paieškų dar atsiskleidžia ir kolektyvinės bei individualiosios tapatybės paieškos, savivokos ir brandos svetimoje aplinkoje

³¹Pruskus V. Tautinė tapatybė ir jos raiška: laiko iššūkiiai ir atsako galimybės // Tautinės tapatybės dramaturgija. Vilnius: Vilniaus pedagoginis universitetas, 2005, p. 71.

raida.³² Taigi, plečiantis migracijos galimybės, tapatumo sąvokos problemiškas įgyja vis naujų aspektų, o kelias į individualią savivoką tampa kur kas labiau vingiuotas ir klaidinantis.

Kalbėdami apie lietuvišką tapatumą negalime pamiršti istorinių sąlygų, kuriomis jis formavosi. Neabejotiną įtaką dar ir šiomis dienomis lietuvių identiteto sampratai turi sovietinės okupacijos nulemtos tautinės tapatybės transformacijos į masinę liaudies kultūrą, etninės tapatybės slopinimas. 1990 m. Lietuvai atkūrus nepriklausomybę lietuviai nevaržomai galėjo puoselėti savo lietuviybę, tautiniai idealai įgavo galimybę plačiai skleistis. Lietuviškai minčiai ir žodžiui atgavus savo teises, daugelis autorių imasi išsakyti tai, kam neturėjo galimybės ilgais priespaudos metais. Šį laiko tarpą galime laikyti naujo etapo pradžia lietuvių literatūroje, kai pradeda nevaržomai skleisti tautinių vertybių raišką, iš naujo klojami pamatai formuojantys tautiniam tapatumui. Leidyklos imasi perspausdinti išėvijoje kurtą literatūrą, kuri, grįždama į Lietuvą, tampa gyvybiškai svarbiu stimulu ir atspirties tašku formuojant literatūrinę tradiciją nepriklausomoje Lietuvoje. Didėjanti migracija savo ruožtu atveria naujus patyrimus ir sampratas, tai skatina naujai interpretuoti savąjį tapatumą jau globalizacijos kontekste, skleisti universalumo, atvirumo pasauliui tendencijoms. Paskutinio amžiaus dešimtmečio pabaigoje literatūroje atsiranda nauja svarbi problematika, atskleidžianti tautinį bei individualųjį tapatumą akistatoje su emigracija, kuri konstatuoja tautinių vertybių transformacijas. Šią problematiką plėtoja autoriai, kurių literatūrinė patirtis nėra vienoda – vieniems tai pirmas ir paskutinis žingsnis į literatūrinę areną, suteikiantis galimybę išsakyti savo jausenas ir patyrimus, kitiems – kūrybinio kelio tąsa, praplečianti jų tematiką dar vienu jiems itin reikšmingu aspektu. Dabar vis dažniau pasigirsta nuomonių, jog globalizacija, tarpkultūriškumas, emigracija griaua lietuvišką kultūrą, turi tiesioginę įtaką lietuvių tapatybės sampratai, dar daugiau – globalizacija galutinai pakeičia tautines vertybes. Mums svarbu atsakyti į klausimus: ką šiandien reiškia būti lietuviu? Kokie bruožai, kriterijai svarbūs kuriant savąjį tautinį identitetą? Kokios tautinės tapatybės tendencijos vyrauja šiuolaikinėje lietuvių literatūroje, rašytoje lietuvių autorių tiek Lietuvoje tiek užsienyje?

Kaip jau minėta, analizės pagrindu čia tampa lietuvių literatūra, parašyta ir išleista jau po Lietuvos Nepriklausomybės atkūrimo (1990 m.), kalbanti skaitytojui apie savasties paieškas, emigracines patirtis, tapatybės tendencijas, svarbios jos išraiškos priemonės. Į šio periodo literatūrinį lauką patenka įvairios estetinės vertės kūriniai – žurnalistiniai romanai, galintys tapti tam tikru gidu kelionių išsiilgusiam skaitytojui, dienoraštinio ar memuarinio tipo kūriniai bei literatūra, kurią galima priskirti romano žanrui.

³²Kuiziniene D. Europinė tapatybė ir naujasis lietuvių romanas // Lietuviškojo europietiško raida: dabarties ir ateities iššūkiai. Vilnius: Kultūros, filosofijos ir meno institutas, 2006, p. 218–225.

Bene didžiausiai žurnalistinio dienoraštinio tipo romanų grupei, vienaip ar kitaip aktualizuojančiai emigracinį aspektą, galima būtų priskirti šios kūrinys: Zitos Čepaitės „Paulinos kelionė“ (1996) bei „Emigrantės dienoraštis“ (2011), Inos Pukelytės „Prancūziškas romanas“ (2000), Andriaus Križanausko „Nakvynės namai Londone“ (2001), Angelės Lauciūtės „Barakudos dienoraštis arba lietuvaitės išpūdžiai Kanadoje“ (2001), Lino Jegelevičiaus „Nuogas prieš jus“ (2006), Jolitos Seredaitės „Aukšinis berniukas“ (2006), Manto Areimos „Nostalgija. Neišgalvota gyvenimo emigravus istorija“ (2007), Anet Anra „Katinas Temzėje“ (2008), Aušros Marijos Sluckaitės-Jurašienės „Egziliantės užrašai“ (2008), Aušros Birutės Jonuškaitės „Baltų užtrauktukų tango“ (2009), Rimos Urmetzer „Ir... visas gyvenimas“ (2010), Andriaus Užkalnio knygų seriją „Anglija: apie tuos žmones ir jų šalį“ (2009), „Kelionių istorijos“ (2010) ir „Prijaukintoji Anglija“ (2010). Šiose knygose gausu kelionės motyvų, pasakojami kelionės metu išgyventi įvykiai, patirtys ir išbandymai, kurie dažniausiai neprisidengiami fikcijos. Šios žurnalistinio pobūdžio knygos literatūrologų vertinamos prieštaringai, tekstai nuo meninės literatūros dažnai krypta į publicistinio diskurso pusę, todėl literatūrologų vis dažniau įvardijami kaip „žurnalistiniai.“³³

Galima pasidžiaugti, jog nemažai tapatumo problematiką atsidūrus svetur aktualizuojančių kūrinių galima priskirti romano žanrui. Tai Valdo Papičio „Vienos vasaros emigrantai“ (2003) bei „Eiti“ (2010), Artūro Imbraso „Klajūnas“ (2005), Gabijos Grušaitės „Neišsipildymas“ (2010), Aleksandro Fominos „Mes vakar buvom saloje“ (2011). Taip pat negalima nepaminėti Mariaus Ivaškevičiaus pjesės „Išvaymas“ (1012), kuris sulaukė spektaklio pastatymo. Literatūriškai brandūs ir daugiasluoksniai yra Dalios Staponkutės „Lietumi prieš saulę“ (2007) ir Aušros Matulevičiūtės „Ilgesio kojos“ (2010) novelių rinkiniai. Tai brandūs daugiasluoksniai literatūriniai kūriniai, aprėpiantys žmoniškosios būties klausimus ir taip pat aktualizuojantys esmines žmogiškąsias vertybes bei individo tapatumo klausimus daugiakultūriame pasaulio kontekste. Minėti kūriniai labai įvairuoja savo tematiką, literatūrine verte, galų gale skiriasi ir autorių amžius, gyvenamoji vieta (Lietuva ar užsienis), tačiau bendras vardiklis, kuris juos vienija – tapatybės/etninės tapatybės skleistis tekstuose, jos refleksijos ir pokyčiai pakeitus gyvenamąją vietą ir atsidūrus daugiakultūroje aplinkoje.

Rašančiųjų apie emigranto patirtis svečiose šalyse, individo tapatumo paieškas, etniškumo sklaidą kūrybinė patirtis yra labai skirtinga – vieniems autoriams paspirtimi pirmajam romanui tapo jų išgyvenimai emigracijoje, atskirtis nuo Tėvynės (L. Jegelavičius, J. Seredaitė, I. Pukelytė, A. Anra, A. Križanauskas), kiti jau buvo įprasminę save ne viename

³³Pilipauskaitė V. Žurnalistinis romanas: tarp pseudobiografijos ir autoterapijos. Naujausios lietuvių moterų prozos tendencijos. Internetinis šaltinis www.tekstai.lt/tekstu-naujienos/343-stankevicius-almigantas-julijonas+&cd=1&hl=lt&ct=clnk&gl=lt [žiūrėta 2013-03-24]

apsakymų rinkinyje, poezijoje ar romane (Z. Čepaitė, A. M. Sluckaitė-Jurašienė), apdovanoti literatūrinėmis premijomis (B. Jonuškaitė, V. Papievis). Atsižvelgdami į tokią tyrimų akiratyje atsidūrusių autorių įvairovę, jų skirtingas socialines ir kultūrinės patirtis, negalime tikėtis, jog tekstų meninis lygis ir literatūrinė gelmė kokybiškai bus vienoda. Vieni priartėja prie modernistiniams, postmodernistiniams tekstams būdingų strategijų, kuria įtaigų literatūriškai vertingą menišką tekstą, kitų tekstuose išvelgiami populiariosios literatūros elementai. Nepretenduojama į intelektualaus skaitytojo dėmesį, skaitytojas patraukiamas sumaniai pinama intriga, nuotykiiniu elementu, meilės nuotykių peripetijomis. Tačiau šio tyrimo atveju svarbiausiu aspektu tampa ne kūrinio meniškumas, o bandymas jų tekstuose apžvelgti, aptikti ir atskleisti lietuviškosios tapatybės sklaidos momentą, išvelgti, kaip šiuolaikiniuose literatūriniuose tekstuose įvairuoja etninės tapatybės suvokimas, kaitos tendencijos.

Apžvelgiant šiuolaikinius literatūrinius tekstus, parašytus už Lietuvos ribų, neišvengiamai kyla klausimas – kas tie autoriai, savo tekstuose aktualizuojantys lietuviškojo tapatumo problematiką? Kas paskatina juos tai daryti? Turėdami galvoje tai, jog tekstų autoriai gyvena ne Lietuvoje, galime manyti, jog viena iš kūrybai atsiduoti skatinančių priežasčių galėtų būti svečioje šalyje gyvenančio lietuvių nostalgiški jausmai Lietuvai, noras įprasmiti savo lietuviškumą gimtąja kalba rašomame tekste, tekste, kuriame galima atskleisti savo etniškumą. Jolita Seredaitė, šiuo metu gyvenanti Danijoje, televizijos laidų scenarijų kūrėja, dirbusi prodiuserių bendrovėje, Danijoje atrado laiko kūrybai bei parašė kol kas vienintelę savo knygą „Aukštinis berniukas“. Artūro Imbraso „Klajūnas“ – taip pat literatūrinis architekto, 1995 m. emigravusio į Izraelį, debiutas. Valdas Papievis nuo 1992 m. gyvena ir kuria Prancūzijoje. Nors jau beveik 20 metų kaip autorius paliko Lietuvą, jis pripažįsta: „Paryžiu aš maštau lietuviškai, tačiau, kai kalbu, jau neverčiu lietuviškų savo minčių į prancūzų kalbą. Maštau lietuviškai, sapnuoju lietuviškai.“³⁴ Šiame interviu su Papieviu nuskambėjęs santykio su gimtąja kalba pripažinimas ryškiai pabrėžia kalbos, kaip vieno iš tapatumą apibrėžiančių komponentų, svarbą. Pastebimas ryškus tekstų, aktualizuojančių tautinį tapatumą, pagausėjimas, kuris atskleidžia sudėtingą ir nevienareikšmišką rašančiojo santykį su Tėvyne. Rašančiojo santykis su vieta, kalba, istorija naujausioje svetur parašytoje literatūroje įgauna skirtingas išraiškos formas: vieni atvirai išsako ilgesį ir baimes prarasti ryšį su gimtąja vieta ir kalba, kiti poetizuoja nomadišką savasties išraišką bei neprisirišimą prie vietos, dar kitų autorių kūryboje išvelgiama kosmopolito pasaulėjauta ir deklaratyvus tautinio identiteto atsisakymas.

Emigracines patirtis tekstuose išguldo ir tie autoriai, kuriuos likimas vis dėlto sugrąžino į Lietuvą. 2000-taisiais metais populiariosios literatūros erdves papildė Ina Pukelytė, parašiusi „Prancūzišką romaną“. Tai pirmoji šios autorės, tuo metu gyvenusios Leipcige ir studijavusios

³⁴Papievis V. Sapnai dar lietuviški // Literatūra ir menas, 2004-01-16.

teatrologiją, knyga. Linas Jegelevičius – žurnalistas, išleidęs vienintelę knygą „Nuogas prieš jus“, kurioje atsispindi autoriaus asmeninė emigranto patirtis, tapatybės paieškos bei atviras pasakojimas apie bandymus paneigti savo homoseksualią prigimtį. Prozininkės, publicistės, poetės Birutės Jonuškaitės romanai „Baltų užtrauktukų tango“ – apie lietuvių emigrantų likimus Amerikoje ir nuolatinis klausimas – kas aš esu? Taip pat emigracinių patirčių ir saviidentifikacijos problematikos kupina Aleksandros Fominos knyga „Kai mes vakar buvom saloje“.

Tai, jog kalba yra vienas iš svarbiausių „buvimo lietuviu“ kriterijų, atskleidžia sociologės Jolantos Kuznecovienės atliktas tyrimas, kurio rezultatai parodė, kad „daugumai respondentų būti lietuviu nereiškia būtinai ir visų pirma turėti „lietuviškas šaknis“, laikytis lietuviškų tradicijų ir papročių ar išpažinti katalikų tikėjimą. Nors gimti/augti Lietuvoje daugeliui respondentų yra vienas svarbiausių kriterijų, tačiau ne mažiau svarbu būti Lietuvos piliečiu, gyventi Lietuvoje, gerbti Lietuvos Konstituciją ir įstatymus, mokėti lietuvių kalbą.“³⁵ Mantas Areima knygos „Nostalgija. Neišgalvota gyvenimo emigravus istorija“ (2007 m.) autorius pripažįsta, jog gyvenimas toli nuo tėvynės sužadina norą rašyti, išlieti emigracijos patirtis. Aušra Marija Sluckaitė-Jurašienė kalbą įprasmina kaip jungiantį elementą tarp dviejų erdvių, dviejų tapatybių: „Taip, iš tikrųjų prarandi namus ir nežinai, kur tie tikrieji yra. Tuomet lieka kalba – vienas iš pagrindinių dalykų, kurie arčiausiai laiko tave prie savo tautos ir žemės.“³⁶ Sluckaitė-Jurašienė atskleidžia, jog gimtoji kalba niekada nepasitraukė iš jos gyvenimo, tapdama jo ašimi: „Ir gyvenau su lietuvių kalba, lietuvių literatūra. Tuo atžvilgiu aš visiškai neišsiliejau į Amerikos ar kitą kultūrą. Amerikos kultūra ir davė platų horizontą, bet praradau vertikale, pastovumo jausmą. Matyt, tai visų išėivių problema“³⁷. Nors autorė supranta, jog prisirišimas prie gimtosios lietuvių kalbos didina atotrūkį tarp jos kūrybos ir pasaulinės kultūros, o kūryba tarsi stovi šalia, tačiau kalba išlieka tai, kas suteikia savęs įprasminimo pajautą, buvimo lietuviu suvokimą. Kalbos kaip nacionalinės skirties aspektas atskleistas ir Zitos Čepaitės romane „Paulinos kelionė“. Šiame tekste šalia pagrindinio klausimo – ką reiškia būti moterimi šiuolaikiniame pasaulyje – išryškėja postsovietinės Lietuvos pilietės, siekiančios pabrėžti savo politiškumą, nacionalinę tapatybę, jausena. Čia individui ypač svarbu tai, jog būtų atpažinta/pripažinta jo etninė tapatybė. Kalbos svarba atskleidžiama tarpnacionaliniame kontekste, prilyginama maldai: „Rinkau juos lyg priesaikai. Žinojau, kad nesupras, bet nei vienas žodis neatrodė pakankamai svarus, kad ryžčiausi ištarti. Tėvynė, meilė, duona, malda...

³⁵Kuznecovienė J. Lietuvių tautinė tapatybė // Filosofija. Sociologija. T. 18. Nr. 2, p. Lietuvos mokslų akademija, 2007, p. 12.

³⁶Visas gyvenimas – nuolatinis grįžimas // Lietuvos rytas, 2008 10 29. [Jurašienės interviu]

³⁷Ten pat.

Kuri tarti pirma?³⁸ Išpažįstamas vertybes ir esatį atskleidžia tik gimtoji kalba. Daugiakultūrinėje kosmopolitinėje visuomenėje išryškėja skirtybė – individualaus žmogaus tautinės svarbos supratimas ir pajauta, kai atsitiktinai susitikusiems žmonėms būtina savęs ir kito suvokimo sąlyga – kito etninė tapatybė. Tariamasi kita kalba žodis įprasmina žmogaus individualumą, tautinę savigarbą. Taip per kalbą akcentuojama tarpkultūrinio diskurso svarba, tarpkultūrinės sąveikos, nenykstantis dėmesys marginaliniams ir periferiniams reiškiniams kosmopolitinėje visuomenėje.

Daugelio tekstų ašimi neišvengiamai tampa autobiografinis momentas, išryškinamos asmeninės patirtys. Genovaitė Dručkutė, užduodama retorinį klausimą, kas tai yra autobiografija, glaustai į jį atsako: „Tai realaus asmens pasakojimas apie save patį, įsipareigojus sakyti tiesą“³⁹, toliau savo straipsnyje ji pateikia Philippe Lejeune autobiografijos apibrėžimo formuluotę iš „Autobiografijos Prancūzijoje“: „Autobiografija yra retrospektyvus prozinis kieno nors pasakojimas apie savo paties gyvenimą, kai daugiausia dėmesio skiriama individualiai istorijai, ypač – asmenybės tapalui.“⁴⁰ Nors biografiniame pasakojime individas daugiau ar mažiau atsiriboja nuo kitų, apibrėžia individualią savastį, savimone, tačiau kartu jis neišvengiamai apibrėžia save ir socialinių aplinkybių kontekste. Tokiu būdu individas tampa individualių ir socialinių tapatybių konstruktas. Gabriele Rosenthal išvelgia galimybę atlikti socialinių tapatybių tyrimą remiantis individų autobiografinių pasakojimų analize, nes individas ne tiesiogiai reprezentuoja savo tautą ar kultūrą; lemiamas vaidmuo tenka individualioms išgyventoms istorijoms, patirtims, jų prasmėms, kurios vyko/vyksta savose kultūrinėse aplinkose.⁴¹ Gana nemažą autobiografiškumo laipsnį galime atrasti A. M. Sluckaitės-Jurašienės „Egziliantės užrašuose“. Šis autobiografiškumo elementas tampa vienu iš parametrų, sujungiančių daugiažanrę fragmentuotą knygą. Autorė nenuosekliu būdu įprasmina savo fragmentišką kūrybą, dvipusį (Lietuva-egzilis) gyvenimą bei tapatybės nevienalytiškumą. Individualios istorijos tėkmė bandant įtvirtinti savąją tapatybę ryškiai skleidžiasi ir Lino Jegelevičiaus autobiografinėje knygoje „Nuogas prieš jus“, kurioje autorius išsako savo emigranto patirtis Amerikoje. Emigranto dalią apunkina jo seksualinės orientacijos keblumai, ir tai tampa dar didesnio vidinio susiskaldymo priežastimi. Gyvenant užsienyje situacija tampa itin sudėtinga, nes tapatybė susiskaldžiusi ne tik tautiškumo, pilietiškumo lygmenyje, bet keliamas ir lytiškumo klausimas. Personažo tapatybės skleidimąsi galime išvelgti trijose plotmėse –

³⁸Čepaitė Z. Paulinos kelionė. Vilnius: Lietuvos rašytojų sąjungos leidykla, 1996, p. 162.

³⁹Dručkutė G. Autobiografijos teorija ir praktika (Philippe'as Lejeune'as ir Jozefas Frankas) // Literatūra 46 (5), p. 50.

⁴⁰Ten pat, p. 50.

⁴¹Rosenthal G. National Identity or Multicultural Autobiography // The Narrative Study of Lives. London: Sage, 1993, p. 24.

individo tapatybė plačiaja prasme, etninio tapatumo klausimas bei savęs identifikacija seksualumo klausimu.

Svarstydami apie kultūrinį savęs supratimą/įprasminimą Rosenvalas ir Ochbergas teigia, jog pasakodami savo gyvenimo istorijas individai pasirenka tam tikrus, priimtus toje šalyje, kultūrinius modelius. Pasakojimas, kuris atitinka formuojamus kultūrinius modelius, laikomas natūraliu, „protingu“. Nukrypimas nuo įprasto modelio dažnai lydimas nuostabos, baimės, nepasitikėjimo.⁴² Jegelavičius, kaip romano autorius, gerokai nukrypsta nuo mūsų šalyje įprastų modelių prabildamas apie savo homoseksualumą, ir tai dažną skaitytoją glumina ar net šokiruoja. Savo atviru pasakojimu autorius atskleidžia savo susiskaldžiusios asmenybės patirtis, individo ir socialinės aplinkos skirties problematiką. Autobiografinį knygos pobūdį pripažįsta ir pats autorius: „Tai yra autobiografinis romanas apie emigranto dalį Jungtinėse Valstijose, darbą kruiziniuose laivuose, žurnalisto plunksnos iškeitimą į Majamio prašmatniausių naktinių klubų apsaugininko prožektorių, maištą prieš tuštybės mugę ir savo seksualumą. Esu gėjus. Romane nėra nieko išgalvota.“⁴³ Autobiografinio elemento neišvengiama ir Anetos Anros (tikroji pavardė Raževaitė) romane „Katinas Temzėje“. Tekste svarbiausia ašimi tampa jaunos merginos siekis pažinti save. Ėjimas į save, buvimas su kitais kitame krašte padeda jaunam maksimalistinių pažiūrų žmogui įgyti patirčių, atrasti save tarp kitų, suvokti savo norus ir galimybes. Nors autorė teigia, jog ją ir pagrindinę romano veikėją Gabrielę sieja tik tai, jog abi atostogavo Londone, galų gale pripažįsta: „Taip, žinoma, dalelė manęs buvo joje.“⁴⁴ Artūro Imbraso romanas „Klajūnas“ fragmentiškas naratyvas – tarsi šuolis į praeitį, išgyventus momentus, kurie atsiskleidžia fragmentišku pasakojimo stiliumi. Tai individualios patirties, išgyvento jausmo sklaida, mozaikiška teksto kompozicija, kuri iš laiko perspektyvos dėliojama į fragmentuotą atsiminimų ciklą. Savitai interpretuojami istoriniai momentai, glaudus santykis su praeitimi tampa imperatyvu ieškant savosios tapatybės, siekiu įtvirtinti save dabartyje. Žvilgsnis iš laiko ir vietos perspektyvos padeda rekonstruoti praeities momentus, atskleisti individualiąsias patirtis ir vertybes. Dokumentikos elementų esama ir Andriaus Križanausko romane „Nakvynės namai Londone“. Autorius detalai atgamina iš asmeninės patirties išplaukusius prisiminimus, autoironišku stiliumi tapo įtikinamus veikėjų charakterius ir pagrindinio personažo gyvenimo detales nakvynės namuose. Nakvynės namai – tarsi

⁴²Rosewald G. C., Ochberg R. L. Introduction: Life Stories, Cultural Politics, and Self-Understanding // *Storied Lives. The Cultural Politics of Self-Understanding*. Haven: Yale University Press, 1992, p. 265.

⁴³www.gayline.lt/article.php?sid=580 „Homoseksualus vyras išdrįso apnuoginti savo gyvenimą autobiografinėje knygoje“. Prieiga per internetą [žiūrėta 2012-02-19]

⁴⁴Litvinaitė A. Rašytojos A. Anros katinas pliumpteli į Temžę ir kapanojasi Vilniaus scenoje. Prieiga per internetą www.lrytas.lt/12227833241222333385-ra%C5%A1ytojos-a-anros-katinas-pliumpteli-%C4%AF-temz%C4%99-ir-kapanojasi-vilniaus-scenoje-video.htm#_UsacaNrxv9k [žiūrėta 2013-12-19]

neišsipildžiusių svajonių ir vilčių buveinė, neatradusių, bet prarandančių save žmonių būties liudytojas.

Šalia pagrindinio lietuviškos tapatybės atributo kalbos išlieka teritorija „vieta“. Pastaruoju metu išbėgęs globalizacijos procesams, literatūroje galima aptikti ir prisirišimo prie gimtosios aplinkos apraiškų, tačiau vis stipriau jaučiama tendencija, kuri „įsivietinimą“ ignoruoja bei tapatybę formuoja prisirišimą prie vietos demonstratyviai paliekant nuošalėje. Priklausymas Lietuvai, emocinis ryšys su gimtąja aplinka pabrėžiamas Zitos Čepaitės romane „Paulinos kelionė“, kur keliaujanti po Europą lietuvė Paulina nuolat pabrėžia savo priklausymą lietuvių tautai: „Vairuotojas teiravosi, kas aš esu ir kur keliauju. Lietuva? Jis nežinojo, kad tokia šalis egzistuoja. Braižiau smiliumi ant priekinio lango stiklo.“⁴⁵ Šioje tapatybėje svarbi teritorija kaip valstybingumo išraiška, priklausymas ne kokiam nors kitai valstybei, bet priklausomybė savai teritorijai – Lietuvai. Valstybės žemėlapis jai yra individualiai pasirinktas nepriklausomybės simbolis. Individualus asmenybės tapsmas, nuolatinis atsigręžimas į laike nutolusį gyvenimą *ten* ir *tada* iš konkretaus dabarties taško *čia* ir *dabar* su gilia nostalgija prarastam kraštui skleidžiasi Aušros Marijos Sluckaitės-Jurašienės tekstų rinkinyje. „Egziliantės užrašuose“ – nostalgiškas žvilgsnis į Lietuvą, pastanga atkurti ir rekonstruoti praeitį. Autorė pripažįsta, jog tokia galimybė įmanoma, tačiau jau tik kitu pavidalu – daug kur nebeatpažįstamu, nutolusiu, praradusiu pradinę emociją. „Ar nėra tos pastangos tuščios? Bet kaip be jų?“⁴⁶ – vienoje pusėje nuolatinė abejonė, tačiau kito kelio autorei negali būti, nes praeitis tapo buvimo būdu ir norma.

Daugelyje tekstų dominuojantys veikėjų tipai, kuriuos pasitraukimui iš gimtinės skatina naujų galimybių paieškos, savęs išbandymai, noras pakeisti praeitį bėgant iš niūraus klimato šalies; kitus kelionei paskatina meilės nuotykis, laisvės troškimas, atsiveriančios kūrybinės galimybės. Tai galima įvardinti kaip klotekliško nomadiško tipo tekstus, kurie aktualizuoja vietos ne-reikšmę (ypač nureikšminama gimtoji vieta Lietuva) individualiame tapsme. Noras patirti ką nors naujo, pabėgti nuo praeities problemų – akstinas emigruoti į svetimą šalį „Prancūziškame romane“: „Viskas prasidėjo tada, kai Giedrė suvokė daugiau nebegalinti tvirti šalčio ir drėgmės persmelktoje Lietuvoje ir kad jos kaulams reikėtų šiltesnių kraštų klimato.“⁴⁷ Išvyką paskatina pokyčių troškulys, jaunatviškas noras viską išbandyti, pabėgti iš posovietinės suirutės apimtos Lietuvos. Trokštama tapti vakarietiškosios kultūros dalimi, įsilieti į daugiakultūrę Paryžiaus aplinką. Panašios priežastys išvykti iš savo krašto skatina Jolitos Seredaitės „Aukšinio berniuko“ veikėją Dianą. Jaunatviškas maksimalizmas

⁴⁵Čepaitė Z. Paulinos kelionė. Vilnius: Lietuvos rašytojų sąjungos leidykla, 1996, p. 192.

⁴⁶Sluckaitė-Jurašienė A. M. Egziliantės užrašai. Vilnius: Kultūros barai, 2008, p. 229.

⁴⁷Pukelytė I. Prancūziškas romanas. Vilnius: Tyto alba, 2000, p. 5.

skatina pažinti pasaulį, žmones, atrasti savąjį kelią. Savasties nesuvokimas skatina pokyčius: „Pati nesupratau, kas per žmogus buvau ir ko siekiau. Nežinojau, ką veikti toliau, kokį kelią pasirinkti, apskritai, ką veikti gyvenime...“⁴⁸ Neįžvelgiamos perspektyvos Lietuvoje, noras susivokti savyje paskatina skilimą, kuris pasireiškia ir individo viduje, ir tarp individo ir aplinkos. Tokio tipo literatūriniuose tekstuose išreikštas tapatybės tapsmas atspindi tautinių ir etninių-kultūrinių tapatybių reikšmės mažėjimą ir jas atsveriančių europinės, individualios tapatybių dominavimą. Pagrindiniu prioritetu tampa žmogiškosios savižinos ir pasaulio apmąstymo sferos, interpretaciniai keliai, vedantys į kitas kultūras. Tokia individo atsivertis naujoms gyvenimiškoms patirtims, bandymo įsigyventi į naujas socialines, kultūrinės sąlygas, adaptuotis naujoje erdvėje ryškus Aleksandros Fominos romane „Mes vakar buvom saloje“, kuris jau kritikų pakrikštytas XXI a. prarastosios kartos epu. Jame pastebima ryški nusivylimo ir pesimizmo gaida: jaunosios kartos neįgyvendinti lūkesčiai tiek Lietuvoje, tiek globaliam pasauliui plačiai atvėrus duris. Praeitį turi būti užmaskuota, o dabarties tikrovė reikalauja visai kito pavidalo – prisitaikyti. Bandoma prisiderinti ir atrasti save iš naujo tam, kad išgyventum.

Leonidas Donskis, apmąstydamas kosmopolitinę perspektyvą, teigia, jog „Kosmopolitizmas yra savosios kultūros pratęsimas kitų kultūrų kontekste. Tai – dialogo su kitais ir atsivėrimo pasauliui džiaugsmas, tik sustiprinantis simpatiją žmonijai ir savąją tapatybę.“⁴⁹ Tačiau Jolitos Seredaitės tekste, kitaip nei daugumoje tekstų, susijusių su emigracijos tematika, neatsispindi tautinės tapatybės pajauta, nėra žinojimo (tiksliau pabrėžtas nežinojimas), ką reiškia būti lietuviu, nesitapatinama su savo tauta, demonstruojamas neprisirišimas prie Tėvynės: „O kas yra Lietuva?...“⁵⁰ – šiame du kartus tekste pasikartojančiame klausime atsispindi ir sutrikimas, ir abejingumas, ir sąmoningas noras pamiršti šį kraštą. „Aš nežinau, kas yra mano tauta. <...> – Atsiprašau, bet nepažįstu savo tautos. <...> ...tikrai neišsižadau savo tautos, bet ji nustojo mane jaudinti. Aš užmiršau ją ir ne tik užmiršau, bet netgi jau nesu įsitikinusi, ar tikrai gimiau Lietuvoje.“⁵¹ Individuali tapatybė keičia tautinę, pirmame plane atsiduria „bendražmogiška“ tapatybė bei humanistinės vertybės. Toks savosios etninės kultūros pratęsimo nebuvimas skaitytojui atveria sukarikatūrintą kosmopolitizmo sampratą, bendrakultūrinį kontekstą, į kurį neatsinešama savos kultūros. Prisirišimas prie pasaulinių kultūrų, savyje talpinant tik primityvų ar, dar daugiau, neigiamą savosios kultūros vertinimą, tampa paviršutinišku savęs suvokimu globaliame bendrakultūriniame kontekste.

⁴⁸Seredaitė J. Auksinis berniukas. Vilnius: Alma littera, 2006, p. 24.

⁴⁹Donskis L. Kosmopolitizmas ir tariamos jo grėsmės. Prieiga per internetą <http://www.bernardinai.lt/index.php?url=articles/34714> 2005. [žiūrėta 2013 04 22]

⁵⁰Seredaitė J. Auksinis berniukas. Vilnius: Alma littera, 2006, p. 140, 151.

⁵¹Ten pat, p. 152.

Necenzūruota kalba pasižyminti Mariaus Ivaškevičiaus pjesė „Išvarymas“ – sąmoningas autoriaus pasirinkimas. Kalba tampa geriausiu atspindžiu autentiškų istorijų ir likimų, kurias patyrė lietuviai, siekdami išvirtinti Londone. Paliečiamos opiausios šių dienų Lietuvos problemos – masinė emigracija, masinis „išvarymas“. Žodžio „išvarymas“ konotacija gali įvairuoti priklausomai nuo to, kokios nuotaikos lydi emigruojantį – būti „išvartam iš Lietuvos“, ar „išvartyti“ – kaip iškeliauti geresnio gyvenimo paieškoms. Pamažu niveliuojamasi, prarandamas buvęs tapatumas. Savęs identifikavime lūžis vyksta jau antroje kartoje – ten gimusieji vaikai jau neįvardija savęs lietuviais, tuo tarpu jų tėvai, emigraciją iš Lietuvos išgyvena kontraversiškai. Tai tarsi buvimas „tarp“, kai nesijauti savas nei Lietuvoje, nei emigracijos šalyje. Nepaisant skaudžių istorijų, tas „tarpas“ – tarsi individuali galimybė atrasti save naujoje vietoje.

Literatūrologės Dalios Kuizininės teigimu, per paskutinius dešimtmečius užsienyje rašyta proza „sugriauna anksčiau dominavusį lietuviškąjį identiteto modelį“ ir „atskleidžia mažiau patrauklią emigracijos pusę, atmeta nostalgiją gimtajam kraštui.“⁵² Itin ryškiu tautinio identiteto atsisakymo ir nomadiškosios dvasios deklaravimo pavyzdžiu galėtų būti Gabijos Grušaitės romanas „Neišsipildymas“. Atmetamas prisirišimas prie vietos, atsisakoma savo etninės tapatybės, pretenduojant į pasaulio piliečio kategoriją. Knygos pavadinimas kaip ir pats tekstas nurodo, jog išsipildymas taip ir nepasiekiamas nei asmeniniame protagonistės tobulėjime, nei meilės srityje. Identiteto sklaida vystoma ne ryšyje tarp *ten* ir *čia*, etninės tapatybės problematika neatskleidžiama – jau pirmuosiuose puslapiuose teigiant, jog Ugnės ir Rugilės „istorijos buvo tokios nenacionalinės“. Identifikacijos paieškoms svarbesni tampa biseksualumas, egzistencinis nesaugumas, savęs kaip asmens nepripažinimas ir nuvertinimas. Šis tekstas tampa vienu iš jaunosios kartos balsų, bylojančių apie norą rasti save globaliame pasaulyje bei apskritai norą rasti save. Tai tarsi nuoroda į šiuolaikinio posovietinio žmogaus būtį, tapatybės ir prasmės paieškas, išsibarsčiusį save kosmopolitinėje visuomenėje. Akivaizdus siekimas atsikratyti etninės prigimties, ryšio su praeitimi bei deklaratyvus prigimtinės tapatybės atmetimas skelbia apie jaunosios kartos naujos tapatybės kūrimąsi, kuri vis dėlto kuriama ryšyje su praeitimi – prisiminimuose apie gimtąjį Vilnių ir su šiuo miestu susijusiuose išgyvenimuose. Emocinis santykis su praeitimi slypi sąmonėje, kartkarčiais pasirodo užslėpto ilgesio pavidalu. „Gyvenimas nėra tiesi styga tarp gimimo ir mirties, jis tarsi miestas, neapbrėpiama geografija, kurioje egzistuoja tūkstančiai įmanomų būdų būti.“⁵³

⁵²Kuizininė D. Experience of Exile in New Lithuanian Prose // *Lituanus: Lithuanian Quarterly Journal of Arts and Sciences*. Vol. 58, Nr. 4, 2012, p. 87.

⁵³Grušaitė G. *Neišsipildymas*. Vilnius: Baltos lankos, 2010, p. 24.

Svarstant apie tapatybės sampratą dažniausiai labiau pabrėžiamas statiškas momentas – kažkuo būti, priklausyti kažkam. Čia svarbesnis dabarties momentas, nusakantys individualumą bruožai, o ne prielaidos tokiai tapatybei susiformuoti. Tačiau šiuolaikinėje sociologijoje atsiranda vis daugiau teorijų, kurios pabrėžia laiko dimensijos svarbą formuojantis individualiam tapatumui, atskleidžia jo kintamumą, refleksyvumą, daugialypiškumą. Ieškant savojo tapatumo neišvengiamai išryškėja tarpinės būsenos sklaidas – tarp „čia“ ir „ten“, tarp „sava“ ir „svetima“.

Pajauta, jog kiekvienas suvokimas, jautimas, padiktuotas su savimi atsineštų patirčių, atskleidžia individualią tiesą, buvimą tarp daugybės galimų pasaulių, aibės skirtingų suvokčių, kurių ribos peržengti taip ir nepavyksta. Troškimas sujungti šiuos pasaulius, vienalytės tapatybės siekis, klausimas, kur slypi pilnatvė – Birutės Jonuškaitės romane „Baltų užtrauktukų tango“ – knygoje apie lietuvių emigrantus Amerikoje, nuolatinį buvimą tarp čia ir ten. Pagrindinės veikėjos stiprybė ir atspirtimi vakarietiškame kosmopolitiškame pasaulyje tampa jos ryšys su senuoju lietuvišku kaimu. Laima, jauna mokslininkė, suvokia, jog Vakaruose galimybės atskleisti save yra kur kas didesnės, tačiau vienareikšmiškai šiuo pasauliu nesizavi. Individualumo dualizmas jos tapatybei neišvengiamas, o susiskaldžiusią pasaulėjautą liudija nuolatinė minčių tėkmė Lietuvos link, prisiminimai apie senele, atgyjantys vaikystės epizodai. Ryšys su etninės kultūros ištekliais atsiskleidžia per šeimos kultūrinį tęstinumą. Amerikoje „...viskas kitaip, čia nėra aprasojusios žolės, nėra kur pabraidžioti... <...> Čia niekada neišgirsi tokių garsų, kaip kad pavyzdžiui... kai tėtis dalgį kalė...“⁵⁴ Sujungiamo praėjusio ir dabartinio, kolektyvinės atminties gilumas, socialinės kultūrinės patirtys, ir tai neišvengiamai keičia individo savastį, skatina permąstyti vertybes. Danutės laiškuose, rašytuose iš Amerikos, nuskamba senosios, baltiškiosios kultūros ilgesys ir gailėstis bei apmaudas dėl savo tautos: „Ji turėtų būti labai graži, baltiška – Rytų-Vakarų kultūrų sandūra, bet mūsų tauta išsigimė. Mes pradėjome bodėtis savimi, išbarstome paskutinius turtus, skandinamos taurelėse, paliekame, smaugiame senius – Europos kultūra? Ne, ne Europos, o išsigimusios tautos.“⁵⁵ Iš laiko ir vietos perspektyvos Lietuva Danutei atrodo kaip sapnų žemė, tačiau supranta ir apgailėstauja dėl Lietuvoje esančios situacijos, perspektyvų nebuvimo, žmogiškumo nuvertėjimo.

Ypač ryški konfrontacija siekiant savasties brėžiama Lino Jegeričiaus romane „Nuogas prieš jus“. Etninės tapatybės svarba pabrėžiama siekiu būti pripažintam lietuviu. Tačiau nuolatinis noras pabrėžti savo tautybę ar paaiškinti, kur yra Lietuva, ilgainiui tampa išoriniu niveliavimusi su minia. Nepaisant to išlieka glaudus ryšys su tėvyne, pasididžiavimas savo kilme: „Jaučiausi labai svarbus, nes įvykiai mano šalyje, mažame lopinėlyje prie Baltijos jūros,

⁵⁴Jonuškaitė B. Baltų užtrauktukų tango. Vilnius: Lietuvos rašytojų sąjungos leidykla, 2009, p. 107.

⁵⁵Ten pat, p. 64.

prikaustė viso pasaulio galingųjų dėmesį <...> Norėjau verkti iš pasididžiavimo ir laimės.⁵⁶ O tautybės ignoravimas tampa nepakeliamu pažeminimu: „...sunkiai tvardžiausi girdėdamas palyginimą su rusais. Niekada gyvenime, ko gero, nebuvau taip pažemintas.“⁵⁷ Individualią nuolatos persekioja klausimas, ar būnant svetur neišvengiamai reikia paleisti savo praeitį ir prisitaikyti prie vietinio gyvenimo ypatumų tam, kad netaptum balta varna.

Nors yra dvikalbiai ir rašo ne lietuvių kalba, neabejotinai galime teigti, jog šie autoriai besąlygiškai atstovauja lietuvių literatūrai. Gimimas ir formavimasis kitoje šalyje neužgožia šių autorių tapatinimosi su lietuvių tauta, domėjimosi istorine ir kultūrine praeitimi. Atotrūkis nuo Lietuvos įgalina susiformuoti kitokiai patirties formai, kuri inspiruoja nevienalytę, daugialypę tautinę asmens tapatybę, atsispindinčią literatūrinėje raiškoje. Abstraktus santykis su tėvų žeme įprasminamas mitologizuota forma, pasitelkiami lietuviškumo simboliai, kurie suabstraktinami ir perkuriami sandūroje su pasauline kultūra ir patirtimis. Nors ir atitolusius nuo tėvų gimtinės, troškimas pažinti etnines šaknis verčia juos svarstyti savojo tapatumo klausimus bei atskleisti savo sampratas literatūrinuose kūriniuose.

Gyvenimas svetur, atskirtis nuo etnoso, praeities dažnai reikalauja individo apsisprendimo, kaitos, kompromisų, o šie veiksniai tiesiogiai prisideda prie individo tapatumo formavimosi. Neišvengiamai iškyla dilema – prisitaikyti prie naujos aplinkos ar išlaikyti kitiškumą, besąlygiškai priimti naujoves, daug žadančias galimybes ar išsaugoti etninį individualumą. Apžvelgę tekstus, aktualizuojančius tapatumo formavimąsi, lemiamą atskirties nuo gimtosios vietos, etninių, kultūrinių aspektų, galime išskirti etninio-genealoginio tautiškumo suvokimo svarbą, kalbos, vietos, atminties refleksijų įtakas tekstams atsirasti. Kartu neabejotinai yra išryškėjusios pastangos išplėsti šios sampratos ribas, juntama sustiprėjusi pilietinio matmens reikšmė formuojantis individo tapatumui, sustiprėjusi individuali tautinės tapatybės raiška, klajūniškasis individualių paieškų motyvas. Nuolat sprendžiama dilema, kaip ir kiek savo tekstuose reikalinga įprasminti istorines patirtis, tautiškumo elementus, simbolius; kiek jie bus suprantami ir aktualūs skaitytojui globalaus pasaulio kontekste. Vis dažniau randasi tekstų, kurie sąmoningai atmeta tautinę tapatybę, etninę prigimtį, priklausomybę nuo gimtųjų vietų. Vis dėlto šiuolaikiniai tekstai vienaip ar kitaip pabrėžia individo tapatybės/etninės tapatybės problematiką. Tekstų apie emigracines patirtis būnant svetur atsiradimas nevienareikšmiškai teigia etninės kilmės, priklausomybės vietai, savasties suvokimo siekio daugiakultūriame pasaulyje svarbą, poreikį atrasti savąjį identitetą ir tai išsakyti tekste.

⁵⁶Jegelevičius L. Nuogas prieš jus. Panevėžys: Magilė, 2006, p. 54.

⁵⁷Ten pat, p. 94.

2. Tapatumo problematikos teorinės prieigos ir apibrėžtys

2.1. Pakeisti erdvę: tarpkultūrinių erdvių susipynimų kontekstai tapatumo paieškose

Persikėlimas iš vienos erdvės (gimtosios) į kitą (svetimą kultūrinę erdvę) individui pateikia dilemą, atsiranda proga patirti, ką reiškia neįprasta, kitokia aplinka, atsiradęs svetimumo pojūtis joje. Šis procesas dažnai individui ir tautai reiškia naują raidos periodą, kuris nėra tam tikras tautos nykimas, ar baigtinis ankstesnysis periodas, tačiau įneša tam tikrų pokyčių formuojantis individo tapatumui. „Teoriniu požiūriu tautos delokalizacija traktuojama ne kaip tautos tiesioginio nykimo metas, bet kaip naujas jos raidos periodas.“⁵⁸ Šiuo atskirties periodu individai patiria tam tikrą traumą – atotrūkį nuo įprastinės erdvės, kultūros bei patenka į svetimą kultūrinę erdvę, kurioje turi prisitaikyti ir atrasti savo vietą joje, ieškoti naujų prioritetų ir galimybių.

Vietos pakeitimo svarbą postkolonializmo studijose užtvirtina ir knygos „The Post-Colonial Studies Reader“⁵⁹ sudarytojai. Svetimoje aplinkoje pakinta savęs vertinimas, išskyla netikrumo, nepasitikėjimo savimi ir aplinkiniais problema, kinta kitų požiūris į tave. Liminalioje erdvėje, susiduriant su kitomis kultūromis atsiranda *kito* kategorija, kuri nustato ribas tarp *savo* ir *svetimo* ir atskleidžia galios santykį, kuris atsiskleidžia dominuojančios grupės savivertės pajautoje marginalo ignoravimu, nuvertinimu ar net engimu. Įtaigi ir Leonido Donskio pastaba apie postkolonijinio žmogaus būtį, kuris identifikuojamas kaip besigrumiantis „su jam primesta tapatybe ir svetimomis kultūrinėmis kategorijomis.“⁶⁰

Santykis tarp dominuojančiosios grupės ir esančių periferijoje pastaruosius pristato ir verčia pasijusti kaip nevisaverčius, žemesnius, prastesnius, kuriems suteikiami nepageidaujami ir neigiami bruožai. Nuo *kitokio* atsiribojama kaip nuo menkaverčio nepageidaujamo asmens ar net bandoma jį izoliuoti iš politinės, socialinės, kultūrinės aplinkos. *Kito* suformuotas įvaizdis turi labai mažai galimybių keistis, jis tampa priklausomas nuo dominuojančio diskurso, o santykis su *kitu* tampa nepageidaujamas ir smerktinas. Tokiame santykyje atsiskleidžia svetimose aplinkose esančio subjekto bejėgiškumas, nepasitikėjimas savimi ir aplinka, ambivalentiški jausmai, kurie skatina individo dvilypumo jausmą. Ambivalentiškas yra santykis su identitetu: viena vertus siekiama atsikratyti *kito*, o kartu

⁵⁸Laurėnas V. Tautos delokalizacijos trauma // Tautinės tapatybės dramaturgija. Vilnius: Vilniaus pedagoginis universitetas, 2005, p. 186.

⁵⁹Ashcroft B., Griffiths G., Tiffin H. The Post-Colonial Studies Reader. London and New York: Routledge, 1995, p. 391.

⁶⁰Donskis L. Ričardas Gavelis arba Lietuvos intelektualo dilemos. Vilnius: Bernardinai, 2010. Prieiga per internetą <http://www.bernardinai.lt/straipsnis/2010-09-29-leonidas-donskis-ricardas-gavelis-arba-lietuvos-intelektualo-dilemos-i/50912> [žiūrėta 2012-05-10]

paslapčia žavimasi egzotišku kitoniškumu, sukylama prieš vientisą, monolitinę tapatybės formą. Nuolat susipinančios ir susisluoksniavusios savasties ir kitoniškumo formos atsispindi santykiuje su erdve. Būtent todėl išeivių tekstuose aktualizuojama identiteto paieškų tematika, sprendžiami klausimai, kaip nepasiklysti dominuojančiame diskurse, nepamesti savojo identiteto, prisiderinti ar atmesti primetamas dominuojančias visuomenės dogmas.

Kalbant apie šiuolaikinę lietuvių literatūrą bei apsvaustant tautinės tapatybės fenomeną, jos pokyčius ir transformacijas atsiderus tarpkultūrinėje terpėje svarbu suprasti, kokių būdu lietuvių kultūra atranda savo vietą tarp kitų kultūrų ir įsiterpia į jas, taip pat kitų kultūrų savastys papildo lietuviškąją kultūrą ir į ją įsilieja. Svarbu suprasti, kaip tai atsiliepią individo, gyvenančio multikultūrinėje aplinkoje ir patiriančio akultūracijos poveikį, tapatumo modeliavimui bei transformacijai. Globalizacijos iššūkiai kelia neišvengiamą grėsmę grynai ir nedalomai tautinei tapatybei, papildydami individo savastį besiskverbiančiais Europos ar pasaulio šalių kultūrų dėmenimis – persismelkiančiais, besisluoksniuojančiais, neišvengiamai konfrontuojančiais tarpusavyje. Tokiame daugiakultūriame kontekste neišvengiamai atsiranda sąlygos „hibridiškai“ tapatybei atsirasti – ar tai būtų neseniai išvykę iš Lietuvos emigrantai, ar egzilyje gimę lietuvių kilmės išeivijos atstovai.

Naujoviškai pažvelgti į išeivių/emigrantų rašytą literatūrą galimybę suteikia postkolonializmo teoretikų darbai, kurių labiausiai paplitusios išvalgos, sąvokos ir teiginiai bus bandomi pritaikyti literatūros, parašytos svetur, analizei. Nors dauguma teoretikų vis dar kvestionuoja šios teorijos taikymą išeivijos literatūrai, tačiau bus bandoma atrasti pagrindimą šios teorijos pritaikymui, kad rašančiųjų svetur kūryba būtų perskaityta ir iširta nauju rakursu. Siekdami parinkti teorines apibrėžtis romanų analizei, trumpai apibendrinsime teorines šio itin plataus ir nuolat plintančio metodo sąvokas bei postulatus.

Terminas *postkolonijizmas*, pirmą kartą pavartotas aštuntajame dešimtmetyje Hamzos Alavi, pastaruoju metu yra ypač plačiai vartojamas akademinuose diskursuose, neišskiriant vienų kultūrų nuo kitų, o žvelgiant į jas iš bendros perspektyvos, išryškinant istorinį, socialinį kontekstą. Kaip pamatinis postkolonializmo teorijos tekstas ir „kolonijinio diskurso studija“⁶¹ dažniausiai minimas Edwardo W. Saído „Orientalizmas“ (*Orientalism*), kuris pirmą kartą išleistas 1978 metais. Postkolonijinių studijų propaguotojais tapo šie autoriai: Frantz Fanon, Edward W. Said, Ngugiwa Thiong'o, Homi K. Bhabha, Gayatri Chakravorty Spivak, Aimé Césaire. Jų akademinuose tekstuose atspindėta postkolonializmo teorija pasiekė tarpkultūrinį mastą. Edwardas W. Saidas, svarstydamas apie postkolonijinės visuomenės identitetą, teigia, jog suvokiant savąjį identitetą dominuoja skirtingumo pajautimas. Identitetas

⁶¹Morton S. Poststructuralist Formulations // The Routledge Companion to Postcolonial Studies. New York: Routledge: 2007, p. 161.

gimsta iš skirtingumo nuo metropolijos suvokimo; identiteto pagrindu tampa nutolimas nuo centro ir savęs pagrindimo būdas.

Postkolonijinė kritika atveria galimybes interdiscipliniškumui, tarpkultūrinei analizei tokiose srityse kaip literatūra, trečiojo pasaulio literatūra, naujoji literatūra, ji suteikia naujas galimybes palyginti literatūrinės ir kultūrinės tradicijas. Postkolonializmas taip pat skverbiasi ir į tokias šiuolaikines metodologijas, kaip kultūros studijos, taikomos feminizmo kritikos lauke, psichoanalizėje ir kt. Svarstydamas apie postkolonijinių studijų tarpdiscipliniškumą Grahamas Hugganas konstatuoja, jog šiuo metu vykstančios diskusijos yra susijusios su istorinėmis transformacijomis lyginamųjų literatūros studijų srityje, bei pastebi susipynimą tarp lyginamosios literatūros, kultūros studijų bei postkolonijinės kritikos.⁶²

Skirtingumas, nutolimas nuo centro, kitoniškumo pajautimas, mimikrija, kaukė, hibridiškumas, ambivalentiškumas, trečioji (liminali) erdvė – tai postkolonijinei teorijai būdingos sąvokos, kurias sėkmingai galima taikyti ne tik posovietinėje Lietuvoje gimusiai literatūrai, bet ir literatūros kūriniams, atsiradusiems egzilyje. Autoriai, gyvenantys ir kuriantys už Lietuvos ribų, patiria savo egzistenciją tarsi periferiją (kaip centrą šiuo atveju galima suvokti Lietuvą, taip pat esančią periferijoje nuo kultūrinės aplinkos, kurioje jie šiuo metu gyvena). Postkolonijinės teorijos tyrinėtojas Johnas Mc. Leodas šią teoriją siūlo taikyti ne tik kolonializmą patyrusių šalių tekstų skaitymui ar kolonializmo metais parašytų tekstų naujam perskaitymui, bet ir skaitant kolonializmą patyrusių emigrantų tekstus.⁶³ Būtent už savos šalies ribų atsidūrusiems individams tampa aktualus savasties klausimas, identiteto paieškos tarp *čia* ir *ten*, *dabar* ir *anksčiau*. Svetimoje aplinkoje atsidūręs individas dominuojančios grupės kuriamame diskurse patiria kitoniškumo, skirtingumo efektą, ir tai sudaro prielaidas ambivalentiškai individo būsenai, siekimui prisitaikyti/neprisitaikyti, atrasti savąją tapatybės išraišką. Būtis tarp dviejų ar kelių kultūrų individui sukelia papildomų sunkumų susivokiant savyje. Šioje liminalioje erdvėje formuojamai tapatybei iškyla dilema – išsaugoti gimtąją kultūrą, priimti dominuojančią kultūrą ir įsiliesti į ją ar kurti hibridinį variantą ir bandyti derinti abi kultūras.

Literatūra, sukurta lietuvių rašytojų gyvenančių egzilyje, reflektuoja erdvę, kaip patirties formą, kuri suvokiama nevienareikšmiškai. Jų erdvės suvokimą formuoja skirtumas tarp *savos* (gimtosios) ir *svetimos* (diasporos) kultūrinių erdvių. Šis tarpinis erdvės suvokimas išvardija procesus, kurie vyksta „ant ribos“, turint galvoje skirtingas kultūras, skirtingas socialines erdves, patirtis. Liminalumo samprata susijusi su lotynišku žodžiu *limes*, reiškiančiu

⁶²Hugan G. Postcolonial Studies and the Anxiety of Interdisciplinarity. *Postcolonial Studies*, Vol. 5, No. 3. Routledge: Taylor and Francis Group, 2002, p. 251.

⁶³McLeod J. *Beginning Postcolonialism*. Manchester and New York: Manchester University Press, 2000. p. 26.

riba, sieną, ežią ir žodžiu *limen*, reiškiančiu slenkstį, perėjimą į kitą stadiją. Tai stadija, kurioje individas, atsidūręs tarp dviejų egzistencinių pamatų, patiria neapibrėžtumo, nežinios, dviprasmybės jausmus. Šioje pertrūkio stadijoje individas jau nebepriskaito buvusiai visuomenei, bet dar nėra ir visateisis naujosios bendruomenės narys, balansuojantis tarpinėje liminalioje erdvėje. Erdvės sampratos dualumą praplečia Bhabha, įvesdamas *trečiosios erdvės (third space)*⁶⁴ sąvoką, kuri reprezentuoja neapibrėžtą kultūrinę erdvę, egzistuojančią tarpe tarp *čia* ir *ten*. Šių erdvių sąveikos lauke veikiant skirtumo kategorijai atsiranda *slenkstis, kultūrinė briauna, skirtumo erdvė*. *Trečiosios erdvės* teorija akcentuoja centre gyvenančių etninių mažumų, marginalių sukurtą trečiąją retorinę erdvę, ir šios erdvės egzistavimas sukuria prielaidas centralizuoto autoriteto destabilizacijai. Ribinė liminali erdvė pasireiškia kaip skirtingų kultūrų sąveikos terpė, kurioje pasireiškia *kito* atmetimas bei imitavimas, kopijavimas, simuliacijos. Subjektui, norinčiam išlikti liminalios situacijos painingoje, tenka prisitaikyti – *išorinę* erdvę paversti *vidine*. Erdvė, į kurią pateka išeivijos atstovai, tampa ta vieta, kurioje atsiranda galimybė kultūroms persipinti, susilieti ar konfrontuoti. Svetima kultūra įsilieja į etninę atsineštinę savastį, o savoji skleidžiama svetimoje erdvėje. Lietuvių egzodo kūryba skleidžiasi būtent tokioje erdvėje, todėl išeiviui galima taikyti liminalios būtybės sampratą. Suirus nusistovėjusiai tvarkai, pasaulėvaizdžiui, patekęs į tarpkultūrinę terpę, jis turi iš naujo atrasti savo tapatumą, susikurti savo vaidmenį naujoje vietoje. Šioje situacijoje vieni išeiviai bando rekonstruoti praeitį ir visomis išgalėmis saugoti etniškumą, kiti paneigia savo etninę prigimtį ir siekia integruotis į naująją visuomenę, susikurdami naują identitetą, dar kiti bando derinti tapatumus, kurdami dalinius identitetus.

Pagrindinis postkolonializmo literatūroje aktualizuojamas aspektas – sąveikos tarp kultūrų bei individo santykis su jomis atsidūrus multikultūrinėje aplinkoje. Svarstydamas apie potkolonijinių įžvalgų taikymo perspektyvas, Paulius Subačius teigia, kad „postkolonijinė kritika efektyviausia tuomet, kai veikia kaip gyvosios atminties, savosios istorijos ir tapatybės permąstymo priemonė.“⁶⁵ Lietuvių išeivių literatūrai tapatumo klausimas taip pat išlieka kertinis ir atsiduria nuolatinių diskusijų lauke: ar reikėtų bandyti išlaikyti bei rekonstruoti atsineštinę etninę kultūrą, ar siekti pamažu integruotis ir perimti naujosios aplinkos socialines ir kultūrinės patirtis, o galbūt atrasti tarpinį variantą, bandant suderinti abi kultūras. Atsidūrus erdvėje, kuri individui yra svetima, priklausomai nuo individualių poreikių, siekių imamas šių strategijų, kurios palengvintų aplinkos prisijaukinimą ir būtų kitų kultūrų apsuptyje.

⁶⁴Rutherford, J. *The Third Space*. Interview with Homi Bhabha // *Identity: Community, Culture, Difference*. London: Lawrence and Wishart, 1990. p. 207–221.

⁶⁵Daugirdaitė S., Keršytė N., Subačius P., Šidlauskas M. *XX amžiaus literatūros teorijos*. Vadovėlis. Vilnius: Vilniaus pedagoginio universiteto leidykla, 2006, p. 298.

Individui, pakliuvus į kitos kultūros aplinką, iškyla prisitaikymo būtinybė, noras įsilieti į naują bendruomenę supriešinamas su praeities vertybių puoselėjimu: „Asmuo, pakliuvęs į kitos kultūros aplinką, tarsi susidvejina. Jo intelektualinė patirtis skyla, nes ji susiduria su kitos istorinės ir kultūrinės raidos diskursu.“⁶⁶ Atsiskleidžia konfrontuojantis santykis tarp skirtingų kultūrų, išryškėja kultūrinė opozicija bei neišvengiamas galios santykis svetimoje erdvėje tarp atvykusiųjų ir vietinių gyventojų – erdvėje, kurioje susiduria dvi ar daugiau kultūrų. Pakitus įprastai erdvei naujoje aplinkoje pritaipyti nėra lengva. Išryškėja įtampos, neatitikimai, skirtumai tarp tikrosios tapatybės ir bandymo įsilieti į kultūrinę daugumą, trokšamos tapatybės, kai „beveik toks pat, bet ne visai“ (*almost the same, but not quite*)⁶⁷ atsiduria tarpinėje erdvėje bei patiria dalinio objekto⁶⁸ statusą. Egzilyje gyvenančių lietuvių rašytojų tekstuose reflektuojama erdvė skleidžiasi kaip tarpinė, ribinė erdvė, kurioje išryškėja kultūriniai skirtumai, įgalinantys individą susikurti naują tapatybę sujungiant atsineštą etninę savastį ir bendrakultūrinę patirtis. Šis erdvės suvokimas suponuoja skirtumo tarp *savos* (gimtosios) ir *svetimos* (diasporos) kultūrinių erdvių – skirtingų kultūrų, socialinių erdvių, patirčių. H. Bhabha'os įvesta *trečiosios erdvės* (*third space*) sąvoka apibūdina neapibrėžtą erdvę, kuri egzistuoja „ant ribos“ tarp *čia* ir *ten* vietos atžvilgiu bei tarp *anksčiau* ir *dabar* žiūrint iš laiko perspektyvos. Gyvenančių svetur lietuvių autorių kūryba skleidžiasi būtent tokioje liminalioje (lot. *limes, limen*) erdvėje, kupinoje dviprasmybių, laikinumo, neapibrėžtumo. Atsidūrus ant dviejų egzistencinių pamatų ribos atsiranda prielaida naujoms tapatybės formoms rasti, sukurti naują *aš* kitoje aplinkoje – tarp praeities ir dabarties, seno ir naujo. Liminalios erdvės neapibrėžta situacija skatina individą atsitraukti, užsidaryti savyje, inspiruoja atsitraukimą į paribį, suvokiant savo kitoniškumą. Individas, atsidūręs svetimoje jam kultūrinėje aplinkoje, suvokia savo neapibrėžtumą, kankinasi nežinios spąstuose bei patiria dviprasmiškus jausmus. Dažnai sąmonėje nubrėžiama atskirtis tarp to individo, kuris suformuotas gimtojoje aplinkoje, ir to, kuriuo jis privalo būti naujojoje aplinkoje. Antra vertus liminalumo būseną nubrėžia nesibaigiančių galimybių, savęs ieškojimų perspektyvas, kurias atveria akulturacija, dominuojančios kultūros įsisavinimas.

Atsidūrę svetimoje vietoje individas dažnai patiria svetimumo vietai jausmą, pojūtį, jog erdvė, į kurią jis patekęs, laikina ir niekuo nepririšanti. Tai tampa tarsi tarpiniu sustojimu, laikinu *slenksčiu*, *kultūriniu briauna*, *skirtumo erdve*, kurios, anot Marc Augé, tarsi

⁶⁶Andrijauskas A., Rubavičius V. Nacionalinio tapatumo tęstinumas ir savikūra eurointegracijos sąlygomis. Kultūros, filosofijos ir meno institutas. Vilnius: Kronta, 2008, p. 11.

⁶⁷Bhabha K. H. The Location of Culture. London and New York: Routledge, 1994, p. 86.

⁶⁸Ten pat, p. 92.

tarpinės stotelės emociškai nepririša.⁶⁹ Tokių „ne-vietų“ sampratą išėivių tekstuose ikūnija supančios erdvės, kurios ya tarsi tarpinės stotelės. Antropologo Augé teigimu, šios specifinės erdvės padaro žmones vienišus ir vienodus, nepririštus ir svetimus toms erdvėms. Lietuvių išėivijos autorių tekstuose dažniausiai reflektuojamas toks tarpinės stotelės būvis, kuris susišaukia su Bhabha'os trečiosios erdvės samprata ar dalinio subjekto statusu – tai erdvė, kurioje subjekto būvis esamu momentu emociškai atitolęs nuo vietos, kai esama „tarp“. *Tarpinė erdvė* panašiai kaip ir „ne-vieta“, kurioje dar nepritapome, kuri dažnai interpretuojama tarsi tarpinė stotelė, atsitiktinė erdvė, tarsi tramplinas tolimesnėse individo paieškose – ar žiūrėtume iš geografinės, ar iš tapatumo konstravimo perspektyvos.

Atsiskyres nuo įprastinės aplinkos, subjektas tampa neapibrėžtas, sunkiai įvardijamas ir daugiaprasmis. Liminali erdvė inspiruoja individo saugumo ir stabilumo pojūčio išnykimą, nebelieka komfortiško tikrumo jausmo. Ryšys su kultūrine ir socialine praeitimi, sava erdve dar galutinai neprarastas, tačiau ir neįsitvirtinta naujomis kultūrinėmis sąlygomis. Praeities atsvaros, kurias teikė senieji patyrimai, linkusios nublankti. Liminali individo būseną, sąlygota nenusistovėjusio egzistencinio pamato, yra įvardijama „tarp“ – tarp *seno* ir *naujo pasauliū*, tarp *praeities* ir *dabarties*. Nauja erdvė ir kultūrinės patirtys integruoja atsineštąjį etninį bei kultūrinį paveldą, krikščioniškąją ideologiją, individualias patirtis, kurių sandūroje atsiranda galimybė formuoti naujam individualiam daugialypiam tapatumui. Susipynus skirtingoms plotmėms „dabar“ ir „tada“ bei iškilus distancijai tarp dabarties ir to, kas buvo seniau, iškyla *savo*, tačiau pertrūkstančio laiko intarpas, turintis galią grįžti atmintyje bei įsiterpti į sąmonę. I. Bartkuvienė, apibendrindama H. Bhabha'os svarstymus, teigia, jog atmintis „...gali veikti nelyginant atsitiktinai užplūstantis, iš sąmonės gelmės išnyrantis *belaikis*, nuo konkrečios datos atsietas prisiminimas“⁷⁰

2.2. Istorinės ir socialinės ir atminties tęstinumas

Kiekviena tauta turi savo atmintiną istoriją, kurioje slypi tautos identitetas. Antanas Maceina teigia, jog, atsisakydamas savosios kilmės, istorijos, „...žmogus virsta istoriniu klajokliu, keliaujančiu į bedugnę tuštumą“⁷¹ Istorinės atminties funkcija yra kur kas svarbesnė nei užrašytos istorijos, faktai monografijose, knygose, vadovėliuose; svarbiau yra jos kuriamoji

⁶⁹Žr. M. Augé knygoje „Non-places. The Anthropology of Supermodernity“, London, New York: Verso, 1995. Šioje knygoje aptariamos tranzitinės vietos, kurios yra skirtos persikelti iš vieno taško į kitą. Prie jų priskiriamos erdvės, susijusios su kelionėmis, laisvalaikiu, komercija. Jos neturi savaiminės vertės: „ne-vietos“ – tarsi pauzė mūsų kasdieninėje veikloje. M. Augé „ne-vietoms“ priešpriešina „antropologines“ vietas.

⁷⁰Bartkuvienė I. Tautiškumo metmenys Homi K. Bhabha'os teorijoje // *Respectus Philologicus* Nr. 17 (22). Vilniaus universitetas, 2010, p. 84.

⁷¹Totorytė V. Tautinė savimonė naujausioje emigrantų literatūroje // *Gimtasias žodis*. Vilnius, 2011(7), p. 16–20.

galia, kuri kaip tvirtas pamatas, ant kurio laikosi valstybė, sieja praeitį su dabartimi, nubrėžia gaires į ateitį. Svarstant kolektyvinės istorijos atminties funkcijas moderniam pasaulyje iškyla poreikis suvokti ir suformuoti valstybės ir tautos ilgaamžiškumo vaizdinį. Istorinės praeities suvokimas yra būtinas tam, kad valstybė ir tauta nebūtų suvokta tik kaip dabarties momentas, tačiau įgautų tęstinumą laike per kiek įmanoma daugiau kartų, poreikį branginti ir saugoti tai, kas sukurta ir tapę savastimi. Gyvybingam tautos ir valstybės kaip savarankiškų subjektų egzistavimui reikalingas vieningos istorinės ir socialinės atminties formavimas ir palaikymas. Svarbus ir selektyvus tautiškumo palaikymo pagrindas; Leonidas Donskis teigia, jog „Tautinė ištikimybė gali būti išreikšta ne tik besąlygišku lojalumu savo bendruomenei ir istorinės bei šiuolaikinės jos reputacijos gynimu, bet ir pasipriešinimu toms savo kultūros bei visuomenės tendencijoms, kurios prieštarauja ar net atmets visuotinai priimtas moralines normas, elgesio kodus ir sąmonės trajektorijas.“⁷² Vadinasi, projektuojant ir formuojant istorines tradicijas svarbu remtis istorine ir kultūrine atmintimi, sąmoningai ją formuoti atsižvelgiant į istorijos politiką bei selektyviai nustatyti gaires, pagal vertybiškai pasirenkamus kriterijus remiantis istorikų, etnologų, kultūrologų patirtimi.

Pripažintas nacionalizmo problematikos tyrinėtojas anglų mokslininkas Anthony Smithas teigia, kad kiekvienas individas pirmiausia ir labiausia tapatina save su savo tauta. Pagrindiniu veiksmu formuojant tautiškumą ir tautinį tapatumą jis laiko istoriją bei kultūrą, kuri „susieja dabarties ir ateities kartas kaip grandis su visomis tomis, kurios buvo prieš jas, ir, vadinasi, ji yra tai, kas formavo tautos charakterį ir papročius visais laikais.“⁷³ Jis teigia, kad kiekviena tauta yra savita ir unikali. Be istorinių įvykių grandinės, bendros atminties ir bendros kartu išgyventos ir patirtos istorijos tautos perspektyva tapti tauta liktų neįgyvendinta. Tautos išgyventi „aukso amžiaus“ mitai gali turėti itin didelę reikšmę jos formavimosi metu, priespaudos ir apsisprendimo atkurti nepriklausomybę laikotarpiams. „Pradžios“ mitų formos svarbios formuojantis tautiniam tapatumui ir palaikant tautinį identitetą, o nesėkmingi praeities perinterpretavimai gali sutrikdyti tautinę tapatybę. Smithas savo siūlomoje tapatumo sampratoje daugiausia dėmesio skiria tautiškumo formavimuisi istorijoje, t. y. tokiems kultūriniais artefaktams kaip kalba, religija, istorijos interpretacijos.

Priverstinai pasitraukę iš Lietuvos ir įsikūrę ar gimę kitose šalyse lietuviai prieštarinai ir įvairialypiškai patiria ir išgyvena tuos potyrius, ir tai atsiliepia formuojantis jų tapatumui. Juose gyvi ar perduodami tokie socialinės atminties fenomenai, kaip tautos istorijos mitai, simboliai, ženklai, kurie yra vieni iš svarbiausių tautinės tapatybės formavimo prielaidų.

⁷²Donskis L. Globalizacija ir tapatybė: asmeninės pastabos apie lietuviškuosius tapatybės diskursus // Sociologija. Mintis ir veiksmai Nr. 2, 2006, p. 82.

⁷³Smith A. D. Nacionalizmas XX amžiuje. Vilnius: Pradai, 1994, p.10.

Patyrusiems priverstinį pasitraukimą tautinio paveldo atmintyje išsaugojimas, savo etninių šaknų išsaugojimas tampa gyvybiškai svarbiu, simboliškai pririšančiu prie prarastos Tėvynės faktoriumi, užtvirtinančiu priklausomybę tautai. Šie komponentai, anot Briano S. Osborn, reikalingi kaip pagrindas susiformavusiuose nacionalizmuose: valstybinio nacionalizmo sklaidai reikia idėjų ir mitų kaip „emocinių klijų, kurie sujungia žmones.“⁷⁴

Patyrusieji vienodą istorinį likimą politiniai pabėgėliai, pokario išėivijos nariai yra sujungti tos pačios istorinės situacijos, patirties formų, kurios jų atmintyse atgaivinamos kaip socialinės atminties dalis. Anot Aleidos ir Jano Assmannų, ši socialinė atmintis įgauna tam tikras formas ir reiškiasi kaip **kultūrinė atmintis** ir **kolektyvinė atmintis**.⁷⁵ Tyrinėję socialines atminties formas ir jų įtakas tapatumo formavimuisi A. ir J. Assmanai konstatuoja, jog kultūrinė atmintis aprėpia neribotą laiko amplitudę, remiasi formaliąja atmintimi, kuriai nebūdingas spontaniškumas, bei yra perduodama organizuotai, specializuotai, pasitelkiant fiksuotas kultūros formas bei mokslinius metodus, tam pasitelkiant ritualus, minėjimus, švietimo sistemą, mokslą ir kt. Tuo tarpu kolektyvinė atmintis priešingai nei kultūrinės atminties artefaktai funkcionuoja dabartyje gyvenančių žmonių atmintyje. Šios socialinės atminties formos egzistavimo laikas yra apibrėžtas ir tęsiasi maždaug nuo 80 iki 100 metų. Ji nėra fiksuojama, užrašoma ar įamžinama kitokiais būdais, tačiau perduodama neformaliu būdu – per neorganizuotus žmonių pasakojimus, kurie, priklausomai nuo pasakotojo yra besikeičiančios tematikos ir nespecializuoti.⁷⁶

Kalbant apie pasitraukusiųjų iš Lietuvos individualiai išgyventas patirtis bei jų skleistį pasakojant išgyvenimų ir traumų kupinas istorijas – ar tai būtų iš lūpų į lūpas perduodami pasakojimai, ar istorijos, kurios susidėlioja į romanų ar apsakymų tekstus – galima tai interpretuoti kaip kultūrinę atminties formą, kuri išgyventa individualiai, kiekvieno skirtingai, skirtingas trauminės patirtis perduodant neformaliai, išsakant savo subjektyvią ir skaudžią poziciją. Kolektyvinės atminties formas įamžinti savo tekstuose išvelgė prasmę ir antrosios kartos emigrantų atstovai A. Šileika bei I. Mačiulytė-Guilford, kurių pasakojimai kupini siekio išsakyti, užfiksuoti tai, ką jie savo vaikystėje išgirdo iš savo tėvų ar senelių apie savo etninę tėvynę, istorinius faktus, lėmusius jų likimus, per savo prizmę ir supratimą interpretuoti prigimtinius kultūrinius bei socialinius kontekstus, susijusius su Lietuva. Pasitraukusieji iš Lietuvos XX a. pabaigoje, gimusieji ir brendę Lietuvoje, savo tekstuose taip pat atgaivina prisiminimus. Tačiau šios patirtys realiai išgyventos, o trumpas laikotarpis dar vis

⁷⁴Osborn B. S. Landscapes, Memory, Monuments, and Commemoration: Putting Identity in its Place // Canadian Ethnic Studies, 33 (3). 2001, p. 48.

⁷⁵Assmann J. Kollektives Gedächtnis und Kulturelle Identität // Kultur und Gedächtnis. Frankfurt am Mein: Suhrkamp, 1988, s. 10.

⁷⁶Ten pat, s. 10–16.

leidžia atgaivinti gyvus prisiminimus, kurie emociškai pririša prie tėvynės gerąją ar blogąją prasmėmis. Vieni siekia tai išlaikyti ir išsaugoti kuo ilgesnį laiką, bijodami, jog laikas paskandins, nevalingai privers pamiršti brangius dalykus, kiti sąmoningai atsiriboja nuo praeities, tikėdamiesi, jog „užšaldyta“ ir „paslėpta“ atmintis padės jų sėkmingesnei akulturacijai svetimoje kultūrinėje terpėje.

Analizuojamų autorių tekstuose užrašytos protagonistų pasitraukimo iš Lietuvos istorijos ir jų individualūs išgyvenimai artimi daugelio pasitraukusiųjų istorijoms, ar tai būtų priverstinis pasitraukimas Antrojo pasaulinio karo metais, ar išvykimas savo noru ieškant lengvesnio gyvenimo arba savirealizacijos tikslais. Taip pat daugelio atmintyje vis dar išlikę partizaninio pasipriešinimo įvykiai ir kovos už Lietuvos laisvę. Šios individualios užrašytos istorijos pasireiškia kaip tautos praeities mitas (naratyvas), išreiškiantis subjektyvią nuostatą ir požiūrį į išgyventus įvykius – trauką sugrįžti, nostalgijos jausmą, troškimą pažinti savo tėvynę, grįžimo efektą, meilę paliktai gimtinei bei išpareigojimo jausmus. Šios papasakotos istorijos, arba socialinė tautos atmintis, turi pagrindą tam tikram individo tapatumo formavimuisi, jo kaitai, kaip kolektyvinė atmintis, kuri, pasak A. ir J. Assmannų, yra žmonių, gyvenančių dabartiniame laike, kartos atmintis, perduodama per žmonių pasakojimus bei oficialiai niekur neišforminta.⁷⁷ Šie tautos istorijos mitai, kaip istorinės ir socialinės atminties dalis, padeda sukurti priklausomybės tautai jausmą, emociškai sujungia bendrą istorinę patirtį turinčius individus, tokiu būdu tapdami vienu iš kertinių tautinio tapatumo formavimosi komponentų. Praeitį išaukštinantys mitai apie šlovintuosius šalies laikotarpius, didžiuosius jos pasiekimus, iškilus asmenis padeda formuoti pasididžiavimo savo tauta jausmą, justi jos išskirtinumą bei atlieka išskirtinį vaidmenį sunkiais tautai istoriniais momentais, kai reikalingas tautos susitelkimas, mobilizacija.

Šalia pasakojimų apie šlovingą ir didingą šalies praeitį globaliu mastu, ypač didelę reikšmę gimusių ir augusių ne Lietuvoje tapatybei formuoti turėję artimųjų pasakojimai, kolektyvinės atminties dalis. Šeimos istorijos tam tikra prasme koreguoja istorinius faktus bei turi galimybę iškreipti juos priklausomai nuo subjektyvaus pasakotojo požiūrio, individualių išgyvenimų bei emocinio pagrindo, siejančio jį su šiuo įvykiu. Artimųjų būryje papasakoti įvykiai įneša tam tikrą subjektyvumo laipsnį, kuris nevalingai turi galios koreguoti autentišką etninį paveldą. Individualus, asmeniškasis, patirtas šeimoje ryšys turi emocinę galią, kuri sąlygoja ir kuria tam tikrą tautinio tapatumo sampratą. Atlikti sociologiniai tyrimai rodo, jog: „Aptariant šeimų istorijų reikšmę tapatybėje svarbus kitas – abstrakčių tautos ir tautinės tapatybės

⁷⁷Assmann J. Kollektives Gedächtnis und kulturelle Identität // Kultur und Gedächtnis. Frankfurt am Mein: Suhrkamp. 1988, s. 10–16.

kategorijų suasmeninimo, ryšio su konkrečia individų kasdienybės patirtimi aspektas.⁷⁸ Rekonstruojama kolektyvinės atminties dalis gali būti siejama su tam tikrais sąmoningo ar nesąmoningo atmetimo veiksniais. Vieni praeities įvykiai užstrigę ir aktualūs labiau, kiti nevalingai atmetami kaip trauminių pasekmių rezultatas. Taip pat nevienodu laipsniu vyksta ir šių mitų perėmimas, nevienodas tautos praeities įvykių, tautos simbolių išvirtinimas sekėjų sąmonėje. Taigi mitų kūrimo ir perdavimo grandinėje sąveikauja tokie veiksniai kaip susiklosčiusi kultūrinė praeities aiškinimo tradicija, selektyvus šių mitų interpretatorių vaidmuo juos kuriant ir atrenkant bei vartotojų, kurie žvelgdami iš subjektyvios pozicijos ir individualių patirčių vertina, priima ar atmeta tuos mitus, vaidmuo.⁷⁹

Jau minėjome selektyvumo reikšmę individo santykiuose su praeities įvykiais, etniniu paveldu bei praeities reikšmę tautinės tapatybės formavimuisi. Sąmonė nevienodai priima ir užfiksuoja istorinius įvykius, priklausomai nuo individualios kultūrinės ir asmeninės patirties jie hierarchizuojami skirtingai. Priklausomai nuo daugelio faktorių įsimenami ir atkuriami atmintyje istoriniai įvykiai kiekvienam individui gali būti nevienodos svarbos. Vytauto Didžiojo universiteto sociologų 2005–2006 m. atlikto tyrimo rezultatai rodo, jog labiausiai išvirtintę Lietuvos gyventojų kolektyvinėje sąmonėje įvykiai – Lietuvos Nepriklausomybės atkūrimas ir Antrasis pasaulinis karas. Antrojo pasaulinio karo įvykiai ir pokario represijos turėjo traumuojančią įvykių pobūdį, tai neleidžia iš atminties išdilti prisiminimams.⁸⁰ Tai, jog Antrojo pasaulinio karo traumines patirtis sąlygojo ilgesnį skaudžių patirčių išlikimą atmintyje, įprasmina ir pasirinktų tekstų analizę remiantis istorinės ir socialinės atminties fenomeno taikymu. Mačiulytės-Guilford romane „Glėbys“ socialinės atminties fenomenas išryškėja ir tampa ypač aktualus personažams dėl susiklosčiusių istorinių sąlygų ir trauminių patirčių pasitraukiant iš Lietuvos. Šileikos atveju socialinė atmintis atsiskleidusi per tėvų pasakojimus bei dokumentus, menančius Antrojo pasaulinio karo įvykius, tapo paskata ir akstinu rašyti apie Lietuvą bandant rekonstruoti mitologizuotą jos vaizdinį bei siekiant atgaivinti prisiminimus apie jau mito formą įgaunančias partizanines kovas už Lietuvos Nepriklausomybę.

Moderniame pasaulyje vis sunkiau išlaikyti tautines tradicijas, papročius, todėl socialinės atminties formos tampa itin svarbiu faktoriumi perduoti iš kartos į kartą nykstanti

⁷⁸Assmann J. Kollektives Gedächtnis und kulturelle Identität // Kultur und Gedächtnis. Frankfurt am Mein: Suhrkamp, 1988, s. 120.

⁷⁹Smith A. D. Representing the Nation: A Reader. History, Heritage and Museums // History and Modernity. Boswell D., Evans, J. (ed.). London and New York: Routledge, 1999, p. 54.

⁸⁰Irenos Štutininės teigimu, empiriniai duomenys šiam tyrimui gauti biografinio metodo ir anketinės apklausos būdu. Atrenkant respondentus atsižvelgiant į gyvenamą jo vietą, lytį, amžių. Svarbiu veiksniu tyrime tapo respondentų susidūrimas su globalizacijos iššūkiais. Mūsų kontekste svarbu tai, jog buvo atrinktos dvi informantų grupės: 1. geografiškai išvietinti žmonės, ilgiau nei penkerius metus gyvenę ne Lietuvoje, bei kultūriškai mišrios šeimos, gyvenančios Lietuvoje, 2. Lietuvos gyventojai, kurių kultūrinė aplinka vienalytė. (Plačiau apie šį tyrimą žr. straipsnių rinkinyje „Lietuviškojo identiteto trajektorijos“ (2008 m.), J. Kuznecovienės straipsnyje „Lietuvių tautinis identitetas: bruožai ir tipai“ bei I. Štutininės straipsnyje „Socialinė atmintis ir lietuvių tautinė tapatybė“.

etninį paveldą. Mažieji naratyvai, šeimos istorijos ar archyvuose išgulėjusi medžiaga, istorinių aplinkybių buvusi ilgam užrakinta, atsiveria kaip kolektyvinė atmintis, kuri atsiskleidžia skaitytojui tekstuose, menančiuose svarbius praeities įvykius, iškilus istorinius momentus. Svarbius tautai momentus, ryšį su gimtine atskleidžiantys tekstai, nors ir fiktyviu pavidalu, tampa savotišku mediatoriumi, kuris, nors ir fragmentiškai, nenuosekliai, tačiau reprezentuoja praeitį. Šios reprezentacijos ne visada tikslios, nes įsiterpia tarp realaus įvykio ir atminties, tačiau romano žanras to ir nereikalauja. Šios istorijos – tautos istorijos mitai – tyrinėtojų nurodomi kaip padedantys kurti ir išlaikyti tautinio bendrumo ryšius bei laikomi neatsiejama nuo tautinės tapatybės.

Tokius naratyvus, kaip užpildančius atminties spragas tam tikromis istorinėmis sąlygomis, pamini Benedictas Andersonas. Anot jo, toks pasakojimas įgalina įsivaizduoti horizontaliais kalbos ryšiais sujungtos *įsivaizduojamos bendruomenės* judėjimą, kuris vyksta iš praeities į dabartį, bei ryšius su buvusiais ir būsimais šios bendruomenės nariais⁸¹. Taigi istoriniai naratyvai, kaip kolektyvinės atminties forma, leidžia erdvėje ir laike sujungti tautos individus į vientisą ir nedalomą darinį, kuris paremtas bendra kalba, praeities įvykiais, kultūrine patirtimi. Kolektyvinė atmintis – tarsi jungtis, kuri atskirus individus įgalina atrasti bendrybių, praeities, dabarties ir ateities laike įgalina nutiesti nenutrūkstamą grandinę, neapsiribojančią vienaikiškumo momentu. Tai tampa naratyvine jungtimi, leidžiančia atsekti ryšius su sava praeitimi, savo etnine prigimtimi, leidžiančia pajusti bendrumą su tos pačios istorinės praeities saistomais žmonėmis. Šie segmentai – tarsi bandymas atrasti praeities jungtis, įtvirtinti savyje savo etninį tapatumą.

2.3. Susidvejinusi tapatybė daugiakultūriuose kontekstuose: prisitaikymo strategijos

Tapatybė formuojama santykyje su aplinka ir žmonėmis, todėl santykis su *kitu* yra neišvengiamas. Karmela Liebkin pabrėžia socialinės situacijos svarbą, kaip kontekstą, kuriame tapatybės apibrėžiamos ir palaikomos derybų procese⁸² (sutariama su kitu žmogumi dėl tapatybės). Tiesa yra tai, jog mes norime, kad mūsų savęs apibrėžimą patvirtintų ir kiti aplink mus. Kai savęs vertinimas ir kitų požiūris į mus skiriasi, iškyla psichologinis diskomfortas, ir mes dedame pastangas siekti susitarimo su kitais, kas ir kokie mes esame. Šiuos procesus Liebkin įvardija kaip „tapatumo derybas“, kurių metu mes pristatome save tam tikroje šviesoje (savipristatymas), ir tai reiškia, jog mes norime, kad kiti priimtų mūsų savarankišką savęs

⁸¹ Anderson B. *Įsivaizduojamos bendruomenės*. Vilnius: Baltos Lankos, 1999, p. 226–228.

⁸² Liebkin, K. *Ethnic Identity – Challenging the Boundaries of Social Psychology // Social Psychology of Identity and the Self Concept*. Ed. Glynis M. Breakwell. London: Surrey University Press, 1992, p. 157.

apibrėžimą. Kartu mes siūlome tam tikrą tapatumą *kitam* (*kito* įvertinimas) ir esame supriešinti su savipristatymu bei keičiame kito vertinimą.⁸³ Šis savęs įsivertinimas, vidinis jausmas apie save sietinas su socialine ir kultūrine aplinka kurioje asmuo gyvena, bei sudėtingomis sąveikomis tarp tam tikrų asmenų ir visuomene per tam tikrą laiką.

Skirtumas tarp savęs apibrėžimo (subjektyvaus) ir to, kaip individą apibrėžia *kitas* (objektyvaus), tapatybės aspektų yra svarbus individo savigarbos jausmui. Savigarbos motyvas yra labai svarbus savęs vertinimo koncepcijoje. *Kito* reprezentavimą dominuojančioje (mūsų atveju – lietuvių emigrantų, nusėdusių svetimuose kraštuose) kultūroje nusako *skirtumo/skirtingumo* (*difference*) sąvoka (skirtingai nuo J. Derrida *differance*), kuri tampa ypač reikšminga, kada kalbama apie *kito* kategoriją. Šią kategoriją, kaip vieną svarbiausių kategorijų atpažįstant save, pabrėžia Dalia Cidzikaitė teigdama, jog „Kito kategorija priklauso universalioms galvojimo sistemoms, todėl santykio tarp *sava* ir *svetima*, tarp *aš* ir *jis/ji*, *aš* ir *kitas* nustatymas yra laikomas viena svarbiausių problemų, vienaip ar kitaip sprendžiamų kiekvienoje kultūroje.“⁸⁴ Galime pastebėti, jog ši kategorija įgauna itin svarų vaidmenį svarstant individo tapatumo klausimą tarpkultūrinėje aplinkoje, kai individas, pakeitęs gyvenamąją vietą, susiduria su dominuojančiu *kitu*, bando nubrėžti savo santykį su juo.

Dominuoja keturi skirtumo (*difference*) aspektą analizuojantys požiūriai, kuriuos aptaria kultūros tyrinėtojas Stuartas Hallas studijoje „Representation. Cultural Representations and Signifying Practices“⁸⁵. Akcentuojamas kalbinis, socialinis, kultūrinis, sociolingvistinis požiūris į skirtumą. Skirtumas ar kitoniškumas ypač svarbus santykyje su pasauliu ir savimi bei suvokiamas ambivalentiškai (teigiamai ar neigiamai). Per skirtumą individas ne tik formuoja savo identitetą, bet ir dažnai nukreipia neigiamus jausmus prieš kitą. Atsidūręs kitoje, jam svetimoje aplinkoje individas savo būtį priverstas „dalyti“ tarp atsineštosios ir dabartinės kultūrų formų.

Pastaraisiais metais įvestas *kultūrinio hibridiškumo* terminas apibūdina būseną skirtingų kultūrų lauke susidūrus dviem fiksuotoms tapatybėms. Šis terminas ir idėja siejami su teoretiko Homi K. Bhabha'os darbais bei randamos sąsajos su daugiabalsiu pasakojimu, kuris inspiruoja transfigūracijas ir sutrikdo jėgų pasiskirstymą Michailo Bachtino karnavališkumo idėjoje, kur akcentuojama ne charakterių gausa vienalyčiame objektyviame pasaulyje, nušviestame nekvestionuojamos autoriaus pozicijos, o „daugybė lygiateisių, savo pasaulius turinčių savarankiškų sąmonių <...> ne tik kaip autoriaus žodžio objektai, bet ir kaip savo pačių

⁸³Liebkin, K. Ethnic Identity – Challenging the Boundaries of Social Psychology // Social Psychology of Identity and the Self Concept. Ed. Glynis M. Breakwell. London: Surrey University Press, 1992, p. 163.

⁸⁴Cidzikaitė D. *Kitas* lietuvių prozoje. Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2007, p. 25.

⁸⁵Hall S. The Spectacle of the ‚Other‘. Representation. Cultural Representations and Signifying Practices. (ed.). London, Thousand Oaks, New Delhi: Sage Publications, 1997.

tiesioginę reikšmę turinčio žodžio subjektai.⁸⁶ Išryškėja daugiabalsio hibrido idėja – jame nenusveria nė vienas balsas, o kiekvienas iš prabilusiųjų turi savo poziciją, kuri paneigia vienalytį kultūrinį grynumą. Apibrėždamas hibridizuotą individą Bhabha akcentuoja tarpusavio skirtumą / centro ar kolonizatoriaus santykius / kolonizuotojo santykius bei abipusius šių subjektų santykius. Kultūrinių sistemų kūrimo pagrindas, Bhabha'os teigimu, yra dviprasmiškas ir dažniausiai prieštaringas „trečiosios erdvės“⁸⁷ formulavimas. Kultūrinis tapatumas, kuris nuolatos formuojamas šioje prieštaravimų kupinoje ambivalentiškoje erdvėje, Bhabha'i leidžia daryti prielaidą apie hierarchizuotą ir nepagrįstą kultūrinį grynumą. Šis ambivalentiškos erdvės poveikis kultūriniam identitetui suteikia galimybes pasireikšti egzotinei kultūrinei įvairovei bei įgalina ją pripažinti, taip pat pripažinti hibridiškumą, kaip kultūrinių skirtumų sąveikavimo terpę. Šioje liminalioje tarpkultūrinėje erdvėje tarpsta taip pat kolonijinė ir postkolonijinė patirtis, o kultūrų skirtumai gali atverti kelią tarptautinės kultūros konceptualizavimui, kuris pagrįstas ne skirtumais, ne periferiniu egzotiškumu, tačiau atrandant galimybę ir troškimą derinti kultūras, taip nutiesiant galimybę kultūriniam hibridiškumui. Tai, jog hibridiškumo sąvokos svarba akcentuojama kultūrų prasme *tarpinėje* (*in-between*) erdvėje, jam suteikiama išardymo galimybė ir galimybė pripažinti tapatumo formavimosi proceso supratimą kaip dinamišką ir nesibaigiantį. Šios tapatumo formos ir virsmas Gilles Deleuze'o ir Félix Guattary prilygintinas rizomos koncertui – ji neturi nei pradžios nei pabaigos, tai tarsi buvimas tarp, tarpe kažko. Tai prieštarauja medžio sandarai, kuris yra išsišakojęs, o rizoma yra susijungusi, unikali sąjunga, turinti jungiamąją struktūrą „ir... ir... ir“ (*and... and... and*), kuri turi pakankamai jėgos supurtyti ir išrauti veiksmažodį „būti“ (*to be*). Deleuze'o apmąstymuose svarbiausia sąvoka „...tampa daugialypumas: jis reiškia kelių dimensijų darinį (dar jį vadina rizoma, asambliažu, mašina, kūnu be organų), kuris įsikuria imanencijos, arba konsistencijos, plokštumoje“.⁸⁸

Deleuze'o ir Bhabha'os požiūriai nusako sąsajas tarp signifikantų, kurie atsiskleidžia ryšyje su kitais signifikantais. Šis ryšys akcentuojamas ne tik verbalinėje plotmėje, bet ir konstruojant individualią savastį tarpkultūrinėje aplinkoje. Vykstant mainams tarp skirtingų kultūrų šių santykių jėgos atlieka svarbų vaidmenį naujam kultūros ir kultūrinio identiteto suvokimui. Šis suvokimas akcentuoja ir priima tarpkultūrinius skirtumus, tačiau nepripažįsta stinglumo ir monolitiškumo, ir tai suteikia galimybę rasti naujam kultūriniam dariniui ar tapatumui, kuris pripažįsta pokyčius bei pasiduoda pokyčiams bei sklaidai. Tai nėra vienakryptis požiūris, kuris aprėptų vieną ir nekintantį savybių rinkinį ir leistų skleisti daugiakultūrei vizijai su dvigubu ar net keliagubu požiūriu. Tai tarsi besimainantis darinys,

⁸⁶Bachtin M. Dostojevskio poetikos problemos. Vilnius: Baltos lankos, 1996, p. 10.

⁸⁷Bhabha H. K. The Location of Culture. London and New York: Routledge, 1994, p. 38.

⁸⁸Žukauskaitė A. Gilles'io Deleuze'o ir Félixo Guattary filosofija: daugialypumo logika: Vilnius: Baltos lankos, 2011, p. 11.

kurio vizija priklauso nuo žiūros taško (vietos, iš kurios stebime), nors pats objektas išlieka tas pats.

Apibrėždama *hibridiškumo* sampratą, Laurušaitė nurodo, jog galima jį „...diferencijuoti į kalbinį (lingvistinį), literatūrinį (literatūrinės raiškos) ir kultūrinį, etninį (mentalitetu) hibridiškumą.“⁸⁹ Kalbinis hibridiškumas aktualus išeivijos romanuose kaip svetimos kalbos elementų komponavimas tekste, tai skatina apmąstymus apie galimybę, jog laikui bėgant etninis kalbos kodas turi tendenciją silpnėti ar net išnykti. Šiuo atveju turimi galvoje paskutiniaisiais dešimtmečiais išvykusieji iš Lietuvos ir dar vis gimtąja kalba kuriantieji rašytojai. Žinoma, šis kalbinis hibridiškumas kitaip paliečia gimusius svečioje šalyje ir jau rašančius (bei mąstančius) angliškai, kurių lietuvių kalbos žinios pernelyg menkos, tačiau vis dar gyvos. Literatūrinio hibridiškumo pavyzdžiais laikomi tekstai, kurie išlaiko atvirą formą, įgalindami jungtis prigimtinėi pasaulėjautai ir į modernėjantį atvirą tekstą komponuoti atsineštinius vaizdinius – prisiminimuose ar rekonstruotuose pasakojimuose atkurtus vaizdinius, mistifikuotus pasakojimus apie Lietuvą, velnius ir kt.. Ši teksto forma ypač išryškėja A. Šileikos romane „Bronzinė moteris“, kur mitologizuotos Lietuvos, kaip lietaus šalies, vaizdiniai, istorinės rekonstrukcijos, pagoniški prietarai konfrontuoja su realistiniais Paryžiaus vaizdais. Etninis hibridiškumas suvokiamas kaip maišyta kilmė, pažeistas genofondas. Analizuojamuose romanuose tokių atvejų nepasitaikė. Minėtuose tekstuose hibridiškumas daugiausia siejamas su konfrontuojančiu jausmu: etninės prigimties išsaugojimas supriešinamas su akulturacijos siekiu, pabrėžiant erdvės pakeitimo bei tarpkultūrinės aplinkos svarbą.

Hibridiškumas kaip sąvoka gali įvairuoti nuo teigiamos konotacijos iki neigiamos, suteikiančios individui konfrontuojantį būvį. Svarstymuose apie *hibridiškumo* sampratą taikymą naujausiai lietuvių išeivių literatūrai Satkauskytė pamini „šlovinamojo hibridiškumo“ terminą, kuris leidžia pajusti emigranto džiugesį ir troškimą asimiliuoti dominuojančią kultūrą ir paversti ją savo tapatybės dalimi. Šiuo atveju dominuoja šviesioji globalizacijos vizija, kuri užvaldo atvykusįjį, ir emigrantai jau žvelgia ne iš atsineštinės kultūros, bet iš „...centro ir galios pozicijų.“⁹⁰ Teigiama *hibridiškumo* konotacija išreiškia emigravusiojo siekiamybę ištrūkti iš praeities gniaužtų, pamiršti tai, kas sena, ir visomis išgalėmis tapti visaverčiu individu dominuojančioje kultūroje. Šiuo atveju į pirmą planą iškyla troškimas susikurti visavertį gyvenimą svetur, atrasti naująją aplinką ir joje įsitvirtinti joje, pasijusti visaverčiu Europos ar pasaulio piliečiu. „Šlovinamasis hibridiškumas“ atskleidžia pozityvią kosmopolitiško piliečio poziciją kartu atmesdamas autentiškumą ir etninį grynumą. Tačiau liminalios, nepastovios

⁸⁹Laurušaitė L. Baltų egzodo romanai: postkolonijinis žvilgsnis. Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, 2011, p. 55.

⁹⁰Satkauskytė D. Egzilinė (ne)tapatybė naujausioje lietuvių emigrantų literatūroje // OIKOS, Nr. 2 (12). Vilnius: Versus Aureus, 2011, p. 122.

trečiosios erdvės samprata hibridizacijos fenomenui suteikia ir neigiamą konotaciją. Liminalios erdvės nestabilumas, neproporcingumas inspiruoja dvipusį procesą tarp sąveikaujančių kultūrų, opozicijų sandūros, bandymo derinti kultūrinius skirtumus, švelninti konfrontuojančias dedamasias, ir tai dažnai priveda prie tapatybės susiskaldymo, nuolatinio blaškymosi tarp tapatumų bei šiuolaikinės visuomenės išugdyto individo klausimų, kaip išlaikyti atsivadimą savajai kultūrai siejant save su kitais, kaip atrasti tikrąją savastį daugiamatėje tapatybėje, persmelktoje keletu kultūrinės ir socialinės patirties sluoksnių.

Atskirtis nuo gimtosios aplinkos, ar tai būtų savanoriškas sprendimas, ar istorinių aplinkybių nulemtas žingsnis, individus priverčia imtis tam tikrų strategijų, verčia pasirinkti jiems priimtinius modelius savo tapatumui perkurti. Svarstydamą apie individo sąveiką su svetimąja kultūra Laurušaitė išskiria tris atmainas: antikolonizacijos, hibridizacijos ir savikolonizacijos. Antikolonizacijos tipo literatūrai būdingas į praeitį nukreiptas žvilgsnis, poreikis apsiriboti tik etnine bendruomene. Jai būdingas ikikolonijinis identitetas, nostalgija gimtajam kraštui, stiprus ryšys su praeitimi ir sudėtingos dabarties neigimas. Hibridizacinis modelis nusako hibridinės tapatybės fragmentiškumą, dvilypumą, kai individas patiria susidvejinimą – gyvena tarsi dviejuose lygiavertėse realybėse vienu metu. Tokioje situacijoje atsidūrusių individų skiriamaisiais bruožais tampa neapsisprendimas, klaidžiojimas, tarpinės būsenos, o galimas vientisumo pojūtis randasi tik pradėdant pripažinti šią hibridiškumo būseną. Individai siekia susieti ar bent sugretinti dvi priešingas plotmes, kas sukuria prielaidas formuoti fragmentuotai, daugialypei, destabilizuotai išėivio tapatybei. Savikolonizacijos modelis – kaip dar viena savasties išraiška, kuri pasireiškia tarpkultūrinėje erdvėje. Tai siekimas gyventi dabartyje užmiršus su praeitimi susijusius ryšius. Stengiamasi atsikratyti nostalgijos ir skubama įsilieti į naują socialinę, kultūrinę visuomenę, dirbtinai susikurti naują tapatybę ir taip prigyti naujojoje vietoje. Analizuojant šiuolaikinę lietuvių išėivių literatūrą nevienodomis proporcijomis galima aptikti visas šias tris susigyvenimo su svetima aplinka apraiškas ir tai bus bandoma atskleisti darbe.

Persikėlimas į kitą aplinką individui tampa tarsi kryžkelė, kurioje vieniems pagrindiniu atskaitos tašku tapatybės gairėms formuoti tampa atminties kategorija, kiti tarsi užstrigę tarpinėje būsenoje, dar kiti visomis išgalėmis siekia prilįgti dominuojančios kultūros atstovams. Tai tam tikros strategijos, kurios padeda palengvinti integraciją ir būti svečioje šalyje. Tapatybės fenomenas, kai koncentruojamasi į praeitį ir etniškumą, turbūt neabejotinai plačiausiai pasklidęs pokaryje sukurtoje literatūroje, ir jau žymiai kukliau jis atsispindi šiuolaikiniuose tekstuose, kuriuose dominuoja svyruojanti tapatybė bei nusižiūrėta tapatybė (mimikrijos pavidalai). Šiuolaikiniai lietuvių romanai iškelia tapatumo daugialypiškumo klausimą, kuriuose dominuoja globalaus pasaulio įtakos, adaptacijos Vakarų kultūroje

klausimai. Ryškėja slinktis „europiečio“ ar „pasaulio piliečio“ sąmonės link. Eurointegracija, Lietuvos atvertis pasaulio kultūrai neišvengiamai pademonstravo savo galias sandūroje su pamatinėmis tautinėmis vertybėmis bei skatino praplėsti dar nežinomas galimybes formuodama naujus tapatybės konstruktus.

Viena iš strategijų, bandant rasti savo vietą naujoje aplinkoje – maskavimasis. H. Bhabha'os įvardintas *mimikrijos* sąvoka, kuri pasitelkiama maskuojantis, slepiant savąjį *aš*, per ją imituojama vietinių elgsena, mentalitetas, deklaratyvi tapatybė, kartu išlaikant savo kitiškumą. Tai įvairiomis dvilypumo formomis pagrįstas reiškinys, kai mėgdžiojama dominuojančios visuomenės narių kalba, vertybės, tokiu būdu siekiant prilygti kolonizatoriui. Anot Kristinos Bartkienės, „mimikrija vieną ar kitą dalyką atskleidžia tiek, kiek tai skiriasi nuo to, ką būtų galima pavadinti „esančiu už“. Mimikrijos rezultatas – užsimaskavimas... Kalbama ne apie prisiderinimą prie aplinkos, o prie margo maskuotės fono, tapimą margu.“⁹¹ Tikroji tapatybė užmaskuojama, o siekiamoji tampa tik kopija, kuri dažnai tampa imituojamo objekto parodija, ironišku pavidalu, kuris, anot Bhabha'os, atskleidžia „beveik tokio pat, bet ne visai“ (*almost the same, but not quite*)⁹² individo jauseną ir statusą dominuojančioje visuomenėje. Jau pati imitacijos konotacija diktuoja supratimą, jog tai ne paklusimas, bet savotiškas iškraipymas, išardymas, kurio pagrindu formuojama kultūra, pasižyminti prieštaravimų ir dviprasmybių gausa. Tai prielaida išvadai, jog kolonijinė kultūra nėra primesta, jos radimasis pagrįstas dviejų priešingų jėgų sąveika, todėl jai būdingas hibridiškumas ir negrynumas.

Slėpimosi, maskuotės prielaida galimai yra individo pasaulėjauta atsidūrus svetimoje kultūrinėje aplinkoje, kurioje neišvengiamai kyla nepritapimo ir nevisavertiškumo jausena. Anot Bhabha'os, „Apibrėžiant ir suvokiant kolonializmą, esminis dalykas yra vietos gyventojų antrarūšiškumas – net pačiame apibrėžime jie nelaikomi vertais paminėti.“⁹³ Tokioje situacijoje atsiduria ne tik kolonizuotieji, bet ir patiriantys kultūrinį diskomfortą svetimoje erdvėje, kurioje antrarūšiškumo pajauta sukelia norą prisiderinti, tapti panašiu į vietos gyventojus, užmaskuoti savo savastį. Parodija dominuoja, nes kolonizatoriaus diskursas jau nėra traktuojamas rimtai. Mimikrijos apraiškas sukelia poreikis palikti praeitį užmarštyje ir atrasti savo vietą dabartyje. Tačiau, kaip teigia Bhabha, mimikrijos apraiškos sukelia kitų tos pačios grupės narių neigiamą požiūrį ar net atstūmimą, nes siekyje atkartoti originalą nelieka savasties, o yra tik gėdingas pakaitalas, o pats asmuo traktuojamas kaip prisitaikėlis, siekiantis atkartoti galios turinčius subjektus ir trokštantis tos galios įgyti. Anot Bhabhos: „Imituojantis žmogus“ –

⁹¹Bartkienė K. Moters gyvenimo įvairovė egzodo memuarinėje literatūroje (I. Mačiulytė-Guilford, E. Juodvalkė) // Oikos Nr. 2 (6), 2008, p. 387.

⁹²Bhabha H. K. *The Location of Culture*. London; New York: Routledge, 1994, p. 85.

⁹³Baločkaitė R. (Post)kolonializmas vidurio ir rytų Europoje. Kaunas: Vytauto Didžiojo universiteto leidykla, 2010, p. 6.

tai žmogus, kurio tapatybė nutildyta, nuslopinta ir kuris siekia statuso bei pripažinimo imituodamas galingojo-kolonisto kalbą ir kultūrą. Tačiau imituodamas kalbą, kuri jam yra svetima, imituojantis žmogus susvetimėja savo paties atžvilgiu, o tai reiškia *dalinę būtį*, t. y. jis tampa daliniu subjektu, yra „beveik toks pats kaip kiti, bet ne visai.“⁹⁴ Čia įtvirtinama dar viena *dalinio subjekto* kategorija, kuri išreiškia nevisišką individo dalyvavimą ir savirealizaciją svetimoje kultūroje. Kita vertus ši mimikrijos sukelta ambivalencija (dvilypumas) turi galios suardyti kolonijinio diskurso autoritetą

2.4. Pasirinktoji tapatybė. Etninis tapatumas ir strategijos konstruojant antrosios ir trečiosios kartos išeivių tapatybę

Gimusiems ir susiformavusiems toli nuo gimtosios šalies iškykla kitokia tapatybės problematika. Antros ar trečios kartos išeiviams giminės vaizdiny suskuriamas tik per istorines detales ar tėvų bei senelių pasakojimus, susiformuoja distancija tarp etninės tėvynės, kuri tampa vaizduotėje suformuotas mitinė tėvyne. Susiformavę daugiakultūroje aplinkoje, vis dėlto jie vis dar jaučiasi esantys etninių mažumų atstovai, kurie vienokiu ar kitokiu būdu bando derinti tapatumus, rinktis strategijas, derinti etninį paveldą su gimtosios šalies dominuojančia kultūra. Šios kartos išeiviams aktualus konfrontuojantis požiūris į būtį tarp dviejų kultūrų, dviejų erdvių, dviejų kalbų derinimo klausimas, individo tapatumas šiuo atveju tampa hibridiniu dariniu, kuriame susikerta viena kitą papildančios kultūros. Emigrantų vaikai ir vaikaičiai dažnai svarsto tautinio tapatumo klausimus, daugialypį statusą, sustabarėjusį santykį su tėvų bei protėvių kultūra, paveldėtu etnosu, etnine tėvyne. Dažnai ryšiai lieka paviršutiniški, nejaučiama nostalgijos, dažnai siekiama rekonstruoti „prarastos“ tėvynės vaizdinį, lietuvių kultūros mitą iš fragmentų ar kraštutiniu atveju bandoma ignoruoti etninę kilmę identifikuojantis su dominuojančia kultūra.

Su kolektyvinio tapatinimosi koncepcija susijusios sąvokos *etniškumas* ir *tauta* taip pat apibrėžiamos nevienareikšmiškai. Nors tautinis idealas nėra visiškai pastovus ir šiais laikais jis tampa vis universalesnis, nuolatos tobulinamas ir keičiamas, Anthony D. Smitho teigimu, jis turi tam tikras nekintančias dedamąsias: „autonomijos ir savivaldos siekį, solidarumo „tėvynėje“ poreikį bei unikalią istorijoje ir kultūroje atrandamo tapatumo troškimą.“⁹⁵ Smithas pabrėžia, jog tautos idėja yra neatsiejama nuo kultūrinio ir socialinio diskursų, neatsižvelgiant į tautos teritorinį ar etninį susiformavimo pagrindą. Politika apibrėžta ir legitimuota kultūros terminais, nes politinė bendruomenė tauta gali būti tik tiek, kiek ji išreiškia

⁹⁴Bhabha H. K. *The Location of Culture*. London; New York: Routledge, 1994. p. 85.

⁹⁵Smith A. D. *Nacionalizmas XX amžiuje*. Vilnius: Pradai, 1994. p. 212.

bendrą tautos kultūrą ir valią.⁹⁶ Ieškant atsakymų į klausimus, kodėl šis idealas išlieka toks stiprus ir kas lemia jo patrauklumą, Smithas išskiria dvi *tautos* prasmes: tautos, kaip natūralaus istorinio vieneto, ir tautos, kaip istoriškai konkretaus politinio tikslo/idealo. Terminas *tauta*, dažnai dėl politinių motyvų ir masto taikomas didesnėms ir labiau išsivysčiusioms etninėms grupėms, nors remiantis istoriniais ir etimologiniais aiškinimais *natio* reiškia atokesnes gentis, kurios turi savo apibrėžtą teritoriją ir savitą kilmę. Šiais laikais „terminu „tauta“ apibūdinamos tik svarbiausios ir didžiausios kultūrinės asociacijos, ir mes dažnai nesutariame, ar mažesnės (ir tolimesnės) kultūrinės grupės yra „iš tikrųjų“ tautos.“⁹⁷ Tauta Anthony Smitho suprantama kaip autonominė, vieninga bendruomenė, turinti aiškiai pripažintą tapatumą.

Lietuviškame tautiniame diskurse tautos kūrimo perspektyva individo sąmonėje ir literatūriniuose tekstuose išsivirtina apie XIX a. vidurį, kai inteligentija deklaruoja ne tik praeities tradiciją, bet ir ragina kurti savarankišką tautos būvį, numato tautos ateitį. Pasak Pauliaus Subačiaus, tai atsirandanti modernaus pavidalo tautinė tapatybė, kurią atliepia tekstai, formuojantys „bendruosius naujojo sąmoningumo bruožus: aktyvumą, pasitikėjimą savimi, galios pojūtį, erdvės atsivėrimą, intymų ryšių su įsameninta tėvyne.“⁹⁸

Anot Dariaus Daukšo, *etniškumas* turi sąsają su prigimtinė kultūra ir suvokiamas, kaip tikėjimas bendra grupės kilmė. Dėl sąvokos *tauta* kyla daugiau nesutarimų. Lietuvių mokslininkų, panašiai kaip ir Smitho, ji suprantama per etniškumą arba per pilietybę.⁹⁹ Sąlygojant šiems aspektams atsiranda dvi skirtingos sąvokos: *lietuvių tauta* (nulemta etninio aspekto ir suprantama kaip etninė ir etnografinė kategorija) ir *Lietuvos tauta* (nulemta pilietiškumo aspekto bei suvokiama kaip pilietinė kategorija). Daukšas mano, kad tikslinga sąvoką *tauta*, kuri turi tiek etniškumo, tiek pilietiškumo reikšmes, vartojant patikslinti, pateikti atitinkamą kontekstą, gretinant su etniškumu ir/arba nacionalumu.¹⁰⁰

Etninio tapatumo srityje tyrinėjimus atliekantis Jean S. Phinney kelia klausimus, su kokiomis egzistencinėmis problemomis susiduria jauni etninėms mažumoms priklausantys žmonės ir kokias papildomas naštas jie turi nešti. Šalia meilės, darbo, pasaulėžiūros klausimų „etninių grupių nariai turi kovoti su tapatybės klausimais, atsižvelgdami į jų etninį ir rasinį

⁹⁶Smith A. D. National Identity and the Idea of European Unity // Myths and Memories of the Nation. Oxford University Press, 1999, p. 232.

⁹⁷Ten pat, p. 213.

⁹⁸Subačius P. Lietuvių tapatybės kalvė. Tautinio išsivadavimo kultūra. Vilnius: Aidai, 1999, p. 88.

⁹⁹Daukšas D. Tautinio tapatumo tyrimų teorinės problemos: antropologinė perspektyva // Filosofija. Sociologija, 2. 2006, p. 2–7.

¹⁰⁰ Sąvokas *etnis* ir *nacionalinis* tapatumas Daukšas vartoja remdamasis Thomaso Hyllando Erikseno samprata (Eriksen, T. H. 2002. Ethnicity and Nationalism. London. p. 98 – 25). Eriksono teigimu, šios abi sąvokos yra neatsiejamai susijusios. Valstybėje vyraujanti etninė grupė suvokiama kaip nacija, o kitos grupės suvokiamos kaip kultūriškai *kitokios* ir nėra vyraujančios valstybėje, apibrėžiamos kaip etninės grupės. Daukšo teigimu, nors lietuvių kalboje labiau paplitusi tautos sąvoka, tačiau ji nėra pakankamai atspindinti realijas, kadangi ji savyje talpina ir *etnis* ir *nacionalinis* sąvokas.

paveldą.¹⁰¹ Sekant semantine žodžio „kovoti“ prasme tai nėra lengvas sprendimas, o daug jėgų reikalaujantis veiksmas. Į etninio tapatumo pakyčius atsidūrus svetimoje šalyje dėmesys buvo atkreiptas jau XX amžiuje, JAV sociologams pradėjus tyrimus šioje srityje. Šiuos tyrimus paskatino XIX ir XX amžių sandūroje vykusi masinė emigracijos banga, kuri kėlė nerimą dėl sudėtingo emigrantų asimiliacijos proceso. Sociologai teigia, jog buvo siekiama ne etninių tapatumų dermės ir lygiateisiškumo, o prisitaikymo prie vyraujančios (amerikietiškos) kultūros (*anglo-conformity*) atmetant etninių mažumų kalbą, etninius papročius, kultūrą. Tyrinėjimai tapatumo tema iki Antrojo pasaulinio karo ir po jo buvo pagrįsti šia asimiliacijų teorija teigiant, jog ši asimiliacija turėtų vykti pamažu ir galėtų apimti dvi ar net tris etninių mažumų kartas. Tačiau po Antrojo pasaulinio karo Amerikoje atlikti tyrimai (Herberg 1955; Grazer and Moynihan 1963; Novak 1972) parodė, jog asimiliacija nėra vienintelis kelias. Vėlesnės kartos naujai pradeda domėtis ir išskelti į paviršių etninę prigimtį. Analizuojant savąjį tapatumą į pirmą planą vėl iškyla sąsajos su etniniu paveldu, iškyla poreikis naujai atrasti savo Tėvynę. Dėl etninės bendruomenės viduje bei už jos ribų vykstančios socialinės sąveikos kuriamas tam tikras tapatumo modelis, kurio viena iš pagrindinių dedamųjų – sąmoningas etninės savasties suvokimas.

Kyla klausimas, kaip tautinė tapatybė išlaikoma/palaikoma antrosios ar trečiosios kartos emigrantų sąmonėje. Kokie veiksniai sąlygoja jų troškimus palaikyti etninę tapatybę, o galbūt integruotis į tą visuomenę, kurioje jie atsidūrė. Kaip dera/prieštarauja troškimai įsilieti į visuomenę naujoje vietoje ir siekis nepamiršti etniškumo bei jį palaikyti. Wsevolodas W. Isajiw as neabejoja, kad šiuos dalykus įmanoma suderinti, nes išitraukimas į visuomeninę aplinką negali visiškai pakeisti prigimtinės etninės tapatybės ir niveliuoti individo; tokioje situacijoje individas visada išsaugo tam tikrus etninės tapatybės aspektus, is ne tik atlieka visuomenines funkcijas, dalyvauja visuomeniniame gyvenime, bet ir turi veiklos etninėje bendruomenėje.¹⁰² Aptardamas antrosios kartos emigrantų tapatybės konstrukto problematiką Isajiw as siūlo „pasirinktinės kartų tapatybės konstrukto“ teoriją (*selective generational identity construction*). Etninė tapatybė išlaikoma, perimama iš kartos į kartą, tačiau antroji ir vėlesniosios kartos perima tik kai kuriuos tapatybės elementus, kurie išskirtinai puoselėjami, o kiti pamirštami. Išskirtieji elementai paprastai įgauna labiau simbolinę nei instrumentinę prasmę, tačiau gali stipriai veikti etninę tapatybę ir su tuo susijusius jausmus. Šie atrinkti elementai tampa tapatybės modelio židiniai, organizuojančiais etninės tapatybės modelį, be kurių palaikymo iškyla grėsmė etniam identitetui. Tai, jog etninės tapatybės pagrindu tampa

¹⁰¹Phinney J. S. *Ethnic Identity Exploration in Emerging Adulthood // Adolescent Identity: A Collection of Readings*. Ed. Deborah L. Browning. New York and London: Analytic Press: Taylorand Francis, 2008, p. 48.

¹⁰²Isajiw W. W. *Understanding Diversity: Ethnicity and Race in the Canadian Context*. Toronto: Tompson Educational Publishing, 1999, p. 187.

socializacija šeimoje, ir šeimos, kaip svarbiausio faktoriaus formuojantis etniniam tapatumui svarbą pabrėžia Jean S. Phinney: „Socializacija šeimoje teikia pradinį etninės tapatybės pagrindą. Etninės tapatybės vystymasis prasideda skiriamųjų savybių supratimu, gebant skirti save nuo kitų žmonių ir žinoti, kuo yra su kitais dalijamasi.“¹⁰³

Kaip svarbiausius tapatybės palaikymo centrus Isajiw as nurodo etninės kalbos palaikymo svarbą, simbolinių objektų svarbą (etninis maistas, tautinis menas ir kt.), tos pačios etninės grupės draugų bendravimas (ar vedybos), dalyvavimas etninės bendruomenės įvykiuose bei šventėse, etninės grupės poreikių rėmimas bei parama.¹⁰⁴ Pirmosios ir antrosios emigrantų kartų etninės tapatybės organizacijos skirtumu tampa aplinka, socializacijos procesai. Anot Isajiw o, pirmoji karta išlaiko identitetą remdamasi ir tapatindamasi su tėvyne, tačiau antroji karta formuojama dvigubo socializacijos proceso – šeimos ir etninės bendruomenės bei gyvenamosios vietos organizacijų. „Šios dvi tapatybės kuria antrosios kartos personas nuo pat jų kūdikystės. To rezultatas tas, kad socialinis-psichologinis dvilypumas jiems tampa kasdienine realybe.“¹⁰⁵ Šis socializacijos procesas vykta pamažu ir dažnai tampa nesuskalbėjimo ar net konflikto tarp pirmosios ir antrosios kartos šaltiniu. Konfliktai dažniausiai kyla dėl gimtosios kalbos vartojimo namuose ir tarp draugų, draugų būrio formavimo, šeštadienių etninių mokyklų lankymo, priklausymo etninėms organizacijoms, išpareigojimų šeimai. Antroji karta plėtoja „socialines-psichologines strategijas, tai yra elgesio būdus, sąmoningus ar nesąmoningus, kai racionalus mąstymas sumišęs su emocija ar dominuoja vien tik emocija.“¹⁰⁶ Šios strategijos panaudojamos bandant išvengti prievarta peršamos etninės tapatybės pančių, išpareigojimų savo tautiškai prigimčiai, šeimai bei tampa pasipriešinimo įrankiu generacijų konflikte. Isajiw as identifikuoja keletą tokių strategijų:

- „Abu pasauliai“ atskiriami (labiausiai paplitusi strategija);
- Prioritetu tampa etninis pasaulis (socializuojamasi į platesnę visuomenę, tačiau tai daroma etninės bendruomenės labui);
- Etninio pasaulio atstūmimas (antroji karta atstumia etninę aplinką ar sukyla bei maištauja prieš ją; sąmoningai identifikuoja save kanadiečiu, amerikiečiu ir t. t.);
- „Abiejų pasaulių“ atmetimas, išitraukiant į alternatyvias veiklas (išitraukiama į įvairius reakcinius judėjimus, religines sektas ir pan.);
- Vieno pasaulio susiejimas su kitu (sujungiamos abi grupės).¹⁰⁷

¹⁰³Phinney J. S. *Ethnic Identity Exploration in Emerging Adulthood // Adolescent Identity: A Collection of Readings*. Ed. Deborah L. Browning. New York and London: Analytic Press: Taylor and Francis, 2008, p. 49.

¹⁰⁴Isajiw W. W. *Understanding Diversity: Ethnicity and Race in the Canadian Context*. Toronto: Tompson Educational Publishing, 1999, p. 192.

¹⁰⁵Ten pat, p. 193.

¹⁰⁶Ten pat, p. 193.

¹⁰⁷Ten pat, p. 194–195.

Isajiwias svarsto, kas vyksta kuriant trečiosios kartos tapatumą ir integrujantis į visuomenę ir teigia, jog jų tapatumo kūrimas nėra dviguba socializacija, bet išryškėja stiprus susidomėjimas etnine savo tėvų bei senelių kilme. Isajiwias nesutinka su Marcus L. Hansenas iškelta hipoteze, kad antrosios kartos generacija bando nustumti į užmarštį etniškumą, o trečioji generacija nori tai prikelti iš užmaršties. Isajiwio teigimu, dauguma antrosios kartos žmonių neseka šiuo modeliu, o trečioji karta patiria etninę identifikaciją skirtingais būdais. „Posūkis į praeitį yra simbolinis“¹⁰⁸ – dažniausiai pasireiškia susidomėjimas labai sena, o ne šalia esančia praeitimi.

Kaip jau buvo minėta, formuotis tapatumui įtakos turi ne tik individo savęs suvokimas, bet ir veiksniai, susiję su ideologiniais procesais. Tai vienas iš negatyvių tapatybės formavimosi aspektų, kai žmonių grupei siūloma idėja tampa primetama. Šį neigiamą aspektą atskleidžia Alphonso Lingis studija „The Imperative“ (1998), kurioje šį reiškinį autorius pristato kaip manipuliacinį veiksma, suvienodinimo strategiją, neatsiejamą nuo tautų ir valstybių formavimosi ir kūrimosi. Individui parodoma, kas jis toks, kaip turi elgtis, kokia kalba turi kalbėti, tokiu būdu jį „užprogramuojant“ ir formuojant jo tapatybę kaip modelį. Ši primetamos tapatybės strategija taikytina ir individualiame lygmenyje išeivijos palikuonims, antrosios ar trečiosios kartos išeiviams, gimusiems ne etninėje tėvynėje. Etninės prigimties našta jiems primetama tėvų ir senelių, etninės bendruomenės siekiai ir tikslai išsaugoti prigimtinės vertybes bei gimtąją kalbą, priverstinai formuojant etninį tapatumo pagrindą, kartais jiems tampa nepageidaujamu reiškiniu ir konfrontuoja su trokštamu tapatumo modeliu.

2.5. Sumodeliuoti pasauliai: fantazija šalia realybės

Galimų pasaulių teorijos šiuolaikinio pritaikymo koncepcijos pagrindus sukūrė filosofų analitinės mokyklos (Kripke, Lewis, Rescher, Hintikka) kaip priemonę išspręsti formaliosios semantikos problemas. 1970 m. grupė literatūros mokslininkų, susipažinusių su struktūralizmo metodais (Eco, Paulius, Doležel), atrado paaiškinimą, kaip taikyti galimų pasaulių modelius aprašomajai literatūros teorijai. Mary-Laure Ryan knygoje “Possible Worlds, Artificial Intelligence, and Narrative Theory” (1991) pristato galimų pasaulių teoriją. Tai pasaulio apmąstymas, pasakojimas apie pasaulį, sudėtingą žmogaus sąmonę. Ryan atskiria tikrus naratyvinius pasaulius nuo galimų naratyvinių pasaulių, kurie susideda iš tikrų pasaulių reprezentacijų, idealizuotų tikrų pasaulių modelių ir jiems alternatyvių mintyse sukurtų modelių. Galimų pasaulių teorijos pagrindas yra idėja, jog realybė – įsivaizdavimų suma. Tai visata,

¹⁰⁸Isajiw W. W. Understanding Diversity: Ethnicity and Race in the Canadian Context. Toronto: Tompson Educational Publishing, 1999, p. 197.

sudaryta iš atskirų elementų gausos. Ši visuma hierarchiškai struktūruota vieno pagrindinio elemento, kuris veikia kaip sistemos centras visų kitų sistemos narių atžvilgiu. Gauta struktūra yra žinoma kaip „modalinės sistemos“, arba M-modelis. Kad pasaulis būtų galimas, jis turi būti susietas su centru vadinamosiomis „prieinamumo sąsajomis“, o riba tarp to, kas įmanoma ir to, kas neįmanoma, priklauso nuo konkrečios interpretacijos atsižvelgiant į prieinamumo (galimumo) sąvoką.

Galimų pasaulių teorija, kaip naratyvinės semantikos modelis, yra taikoma abiem naratyvams – fiktyviam ir nefiktyviam. Tai, jog fiktyvumui atpažinti reikia semantinio modelio, pripažino Tzvetanas Todorovas ir Claude'as Bremond'as. Jie abu patvirtino hipotetinių įvykių svarbą personažų elgesio supratimui. Visi ketinimų paskatinti veiksmai, pavyzdžiui, siekimas užkirsti kelią galimam atsitikimui, visada atsiranda priešingoje padėtyje ir aktualizuoja kitą būseną. Siekdama užfiksuoti veiksmų logiką, naratyvinė semantika turėtų išnagrinėti ir faktinius įvykius teksto faktiniame pasaulyje (TAW, *textual actual world*), ir virtualius, simbolių planuojamus įvykius. Personažų psichologinis reprezentavimas gali būti suvokiamas kaip galimų pasaulių modalinė sistema. Umberto Eco aprašo naratyvinį tekstą kaip „galimų pasaulių gaminimo mašiną.“¹⁰⁹ Jis išskiria šiuos tris pasaulių tipus:

1. galimi pasauliai, kuriuos įsivaizdavo ir įtvirtino autorius, kuriuos sudaro teiginiai, pateikti kaip faktai atsižvelgiant į fabulą;
2. galimi subpasauliai, kuriuos įsivaizduoja, kurių trokšta ir kuriais tiki personažai;
3. Skaitytojo įsivaizduojami, tikimi, trokštami subpasauliai, kuriuos fabula skaitymo procese aktualizuoja arba paneigia pasirinkdama kitą kryptį.¹¹⁰

Taigi, pasak Umberto Eco, tekste galimi pasauliai gali būti įvairių tipų. Galimus pasaulius įsivaizduoja ne tik autorius, personažai, bet ir skaitytojas.¹¹¹

Analitinėje darbo dalyje, kurioje bus apžvelgiami Mačiulytės-Guilfod, Šileikos ir Papievio tekstai, apsiribota antruoju Eco aprašytu subpasaulio tipu, kai pagrindinis dėmesys sukoncentruotas ties autorių kuriamų personažų dilemomis, atsirandančiomis galimų pasaulių sankirtose – Vakarietiškojo ir Rytietiškojo episteminių blokų konfrontacijoje, ideologijų sankirtoje. Aplink centrinį realųjį pasaulį, tarsi ašį, išsidėstę galimi pasauliai, kurių realizacija tikrovėje neįvyko dėl asmeninių apsisprendimų ar susiklosčiusių nekeičiamų aplinkybių, formuoja protagonistų individualią pasaulėjautą. Galimų juos supančių pasaulių santykis su realiu pasauliu inicijuoja daugiasluoksnės tapatybės konfliktą. Šių galimų neįvykusių pasaulių egzistavimas šalimais, protagonistų sąmonėje, atsiskleidžia egzistencinėse paieškose, atveria

¹⁰⁹Eco U. *Semiotics and the Philosophy of Language*. London: MacMillan, 1984, p. 246.

¹¹⁰Herman D., Jahn M. and Ryan M. L. *Possible-Worlds Theory* // *Routledge Encyclopedia of Narrative Theory*. Routledge Taylor & Francis Group. London and New York, 2005, p. 448.

¹¹¹Eco U. *Semiotics and the Philosophy of Language*. London: MacMillan, 1984, p. 83.

neišsipildžiusių patirčių teikiamas galimybes dažnai užgoždamas realųjį pasaulio modelį bei atverdamas galimybes apmąstymams bandant atsakyti į klausimą „kas būtų, jeigu būtų?“.

Galimų pasaulių teorijos taikymui pagrindą suteikia istorinė sumaištis bei priimti asmeniniai sprendimai, kurie nulemia veikėjų tolimesnius likimus, o individas tampa savotišku istorijos įkaitu, įtrauktu į jos paspėstus spąstus. Istorinių užgaidų sukuryje pasirinkimų galimybių ratas linkęs maksimaliai susiaurėti, o žmogus pasilieka svarstymų ir apgailestavimų gniaužtuose, gręžiamasi į praeitį bandant atsakyti sau į begales klausimų – kaip būtų susiklostęs likimas, jei prioritetas būtų pasirinktas visiškai kitas? Kaip pasisuktų gyvenimas, jei subjektas tam tikru laikotarpiu galėtų disponuoti žiniomis, kurios pastaruoju metu jam neprieinamos? Istorijos lemtis ir įvykių sukuryje priimti asmeniniai sprendimai suponuoja neįvykusius, bet galimus pasaulius, kurie galėjo būti, tačiau liko nerealuoti.

Anot teoretikų, galimi naratyviniai pasauliai klasifikuojami pagal daugelį modalumų: tikėjimų pasauliai, episteminiai pasauliai (the epistemic system), įsipareigojimų pasauliai (deontic system), norų (troškimų) pasauliai (the axiological system), aktyviai vykdomi tikslai ir planai¹¹². Šių privačių pasaulių teiginių turinys atveda iki suderinamumo sistemos, kuri apibrėžia antagonizmą ar bendradarbiavimo ryšį tarp charakterių, taip pat konfliktus pasakojimo visumoje.

Ryan toliau skirsto personažų asmeninį pasaulį į:

- egzistuojamą materialųjį arba mentalinį (įsitikinimų) pasaulį,
- statišką pasaulio modelį, kuris užfiksuoja, koks tikrasis pasaulis turėtų būti ar bus (įsipareigojimai, norai, prognozės),
- dinamiškus pasaulio modelis, arba intencijos pasaulius (įvykiai, vedantys į tikslą, aktyvūs personažų planai),
- fantazijos pasaulius, kurie apibrėžia naują realybės sistemą, esamų pasaulių ir galimų pasaulių rinkinį/derinį (svajonės, sapnai, haliucinacijos, įsivaizdavimai).¹¹³

Tyrimui pasirinkti tekstai, sukurti lietuvių autorių, kurie gyvendami rezistencijos šalyse neišvengia daugiakultūrės įtakos bei realizuoja galimybę akis į akį susidurti su keliais episteminiais pasauliais:

1. laisvos Lietuvos episteminis pasaulis (iki Antrojo pasaulinio karo bei atkūrus Lietuvos nepriklausomybę 1990 m.);
2. komunistinio okupacinio režimo ideologija (pasaulis, pakeitęs prieš tai buvusią laisvos Lietuvos epistemą);

¹¹²Herman D., Jahn M. and Ryan M. L. Possible-Worlds Theory // Routledge Encyclopedia of Narrative Theory. Routledge Taylor & Francis Group. London and New York, 2005, p. 448.

¹¹³Ten pat, p. 448.

3. vakarietiškojo pasaulio epistema (rezistencijos vieta išvykusiesiems).

Išėivių/emigrantų sąmonėje šios epistemos nuolat susipina – pasirenkama priimtina epistema, tačiau gretimai esančios neišvengiamai dao įtaką individų būčiai, keldamos egzistencinius klausimus bei siekius harmonizuotis. Istorinių aplinkybių ar asmeninių apsisprendimų veikiamos vienos jų tampa trokštamais, bet nepasiekiamais pasauliais, kitos realiame dabartiniame pasaulyje egzistuoja, tačiau yra mažiau priimtinos, jose individai jaučiasi svetimi ir nepritamantys.

Galimi pasauliai suponuoja pagrindą galimų tapatybių konstruktui. Kaip teigia Marcus ir Nurius, „galimos tapatybės (*possible selves*) reprezentuoja individų idėjas, kuo jie galėtų būti, kuo jie norėtų būti ir kuo jie bijo tapti.“¹¹⁴ Savasties suvokimas – tai ne vientisa tapatybė, bet identitetų sistema arba savasties schema, kurioje reikšmingi tampa individualūs patyrimai. Nuolat protagonistus persekiojanti „bijoma“ tapatybė formuoja dvilypį sudėtingą identitetą – bijoma tapti išdaviku, prarasti etninį paveldą, ryšius su tėvyne, pamiršti kalbą, prieš savo valią patirti akulturacijos neišvengiamybę ar tiesiog užkloti praeitį užmaršties skraiste. „Bijoma“ tapatybę, privalomą, primestą tapatybę skatina priimti moraliniai įsipareigojimai, pareigos ar kaltės jausmas.

Tapatumo sleisčiai turi įtakos išoriniai veiksniai – kai kurios iš mūsų, kaip atrodytų, teigiamų tapatybių gali būti primestos geranoriškų tėvų, auklėtojų ar mylimų žmonių. Tai tampa prievole ar net našta, kurią individas privalo nešti nepriklausomai nuo savo valios. Ši identitetą E. T. Higgins vadina „privaloma“ tapatybe.¹¹⁵ Sasha Roseneil ir Julie Seymour straipsnyje „Identifikacijų praktika: galia ir pasipriešinimas“ („Practising Identities: Power and Resistance“, 1999) apie individo tapatybę kalba ne kaip apie laisvai pasirenkamą dalyką, o kaip priklausomą nuo šių faktorių: ekonominės situacijos, vietų specifiškumo, fizinių sugebėjimų, amžiaus, šeimos istorijos bei kt. Išvardytų veiksnių veikiamos „Mūsų tapatybės gali būti kaip pasipriešinimo ir sukilimo priemonės. Tapatybės gali tapti svarmeniu aplink mūsų kaklą ar pasididžiavimo ir džiaugsmų šaltiniu.“¹¹⁶ Teoretikų išskirtas įsipareigojimų pasaulių (*deontic system*) modelis suponuoja tapatybės nevientisumą, susiskaldymą bei vidinius prieštaravimus individualiame lygmenyje.

Kaip pabrėžia Hazel Markus ir Paula Nurius, nors galimos tapatybės ir trapesnės nei esamos, tačiau labai gali veikti individą.¹¹⁷ Persekiojamas svajonių, abejonių dėl buvusių ir

¹¹⁴Hazel M., Nurius P. Possible Selves: The Interface between Motivation and the Self-Concept in Krysia Yardley and Terry Honess (eds.) *Self and Identity: Psychosocial perspectives*: Chichester: Willey Sons, 1987, p. 157.

¹¹⁵Higgins E. T., Klein R., T. Strauman T. Self-Concept Discrepancy Theory: A Psychological Model for Distinguishing Among Different Aspects of Depression and Anxiety. *Social Cognition in Press*, 1984, p. 165.

¹¹⁶Roseneil S., Seymour J. *Practising Identities: Power and Resistance*. Houndmills: Macmillan Press, 1999, p. 2.

¹¹⁷Hazel M., Nurius P. Possible Selves: The Interface between Motivation and the Self-Concept in Krysia Yardley and Terry Honess (eds.) *Self and identity: Psychosocial Perspectives*: Chichester: Willey Sons, 1987, p. 164–165.

galimų pasirinkimų, praleistų galimybių, individas nuolat patiria neišpildytos galimybės buvimą ir vertinimus, palyginimus tarp realaus ir fantazijų pasaulių. Panyramą į neįgyvendintų galimybių pasaulį, kuris nuolat verčia dvejoti dėl pasirinkimo teisingumo, pragmatiškumo ir įtakos likiminei linijai. Galimas neįgyvendintas pasaulis, ar keli pasauliai nuolat jaučiami greta kaip trūkumas ar net neįgyvendinta svajonė, kuri turi galimybę ar grėsmę realųjį pasaulį sumenkinti ar nuvertinti, priešdama išvaizduojamojo galimo subpasaulio idealųjį modelį. Galima tapatybė nėra lengvai sugriaunama ir lygiagrete tiesiama esamai tapatybei, savo galimumu formuoja sudėtinį ir sudėtingą identitetą. Teoretikų išskirtas įsipareigojimų pasaulių (*deontic system*) modelis suponuoja tapatybės nevientisumą, kuris sudaro papildomų sunkumų patekus į svetimą šalį, atskirtyje nuo gimtosios aplinkos sukuria neįgyvendintą troškimą tarp norimos tapatybės, savasties harmonizavimo ir įsipareigojimų gimtajai šaliai bei artimiesiems.

Markus ir Nurius kalba apie galimas tapatybes: „Kiekvienas iš mūsų turi didelį skaičių savęs-koncepcijų; t. y. kaip mes galvojame apie save dabar, kaip mes išvaizduojame save ateityje, kaip mes galvojome apie save praeityje. Šių savęs koncepcijų visumą apima geroji savastis, blogoji savastis, norima savastis, savastis, kurios bijome, idealioji savastis, turima savastis.“¹¹⁸ Išvaizdavimas apie save gali neatitikti to modelio, kurį susidarę apie mus aplinkiniai, dabarties savastis gali prieštarauti tam tapatumo modeliui, kurį individas idealizuoja ir kurio trokšta. Baimės dėl galimo tapatumo, kuris prieštarauja įsitvirtinusioms vertybėms, idealizuoto modelio neįgyvendinimas, kaltės ir įsipareigojimų sukurtas tapatumo dalis skatina trūkumą, neatitikimą, kuris neleidžia tapatumui įgyti harmonizuotos būsenos.

Ontologinė pasaulio samprata, kad „pasaulis yra toks, koks yra todėl, kad jis yra toks, koks ir turi būti“,¹¹⁹ atveria horizontus apmąstymams apie galimus pasaulius. Anot Ruth Ronen, galimų pasaulių teorija suteikia galimybę interdisciplininiais tyrimams ir unikaliai požiūriui literatūros tyrinėjimuose.¹²⁰ Galimi pasauliai yra lygiagrečiai faktinio/esamo pasaulio ar sukasi tarsi palydovai apie planetą – apie individo realųjį faktinį pasaulį. Tekste vyksta žaidimas pasaulio ribomis, siekiama derinti tai, kas nesuderinama, siekiama kurti naujus neužbaigtus, idealizuotus svajonių pasaulius ar apskritai neįmanomus pasaulius. Tačiau išlieka sąlyga, jog realusis pasaulis yra toks, o ne kitoks, kad pasirinkta galimybė, alternatyva lieka tik šalia, nors ir stipriai veikdama individo būtį. Šalia esantys, jau nerealizuoti ar turintys perspektyvą būti realizuojami ateityje galimi pasauliai atsiskleidžia individualiose personažų istorijose ir sąlygoja daugialypę bei sudėtingą tapatybę. Pasiduodama svarstymams apie praeityje neišnaudotas galimybes, nerealizuotus pasaulius, mąstoma apie tai, kas gali įvykti ateityje, stengiantis atrasti

¹¹⁸Hazel M., Nurius P. Possible Selves: The Interface between Motivation and the Self-Concept in Krysia Yardley and Terry Honess (eds.) *Self and identity: Psychosocial Perspectives*: Chichester: Willey Sons, 1987, p. 163.

¹¹⁹Giddens A. *Modernybė ir asmens tapatumas*. Vilnius: Pradai, 2000, p. 68.

¹²⁰Ronen R., *Possible Worlds in Literary Theory*. Cambridge: Cambridge University Press, 1994, p. 48.

teisingiausias, atliepiančius individualius poreikius ir troškimus pasirinkimus. Istoriniai posūkiai, kultūrinės patirtys, individualūs apmąstymai bei sprendimai formuoja realaus bei galimų pasaulių trajektorijas, sąlygodami individo tapatumą. Išliekanti galimybė/siekiamybė suderinti esamą/realų ir šalia esančius pasaulius priartina prie harmoningos individo būties realizavimo bei susitaikymo su savimi.

3. Kintančios erdvės ir laiko įtakos emigraciniam tapsmui

Šiuolaikiniame globaliame pasaulyje tautinis identitetas tampa individualių gyvenimiškų patirčių, socialinių ir kultūrinių kontekstų sąveika ir sankloda. Kintantis ir nuolat besikuriantis tapatumas, daugialypiškumas, senų vertybių ir naujojo kultūrinio konteksto susipynimas ypač aktualus migranto tautiniam identitetui. Atsidūrus kitoje aplinkoje, formuojantis individo tapatumui, persipina esamos aplinkos socialiniai-kultūriniai veiksniai su ankstesniaja patirtimi, kuri transformuojasi bei kinta.

Vienas iš svarbiausių postkolonializmo studijų aspektų – kolonizuoto asmens akistata su kolonizuotoju, kuri atsiskleidžia konfrontacinį santykį, kultūrinę opoziciją, kolonizuotojo galios dominavimą tam tikroje erdvėje – erdvėje, kurioje susiduria dvi ar daugiau kultūrų. Egzilyje gyvenančių lietuvių rašytojų tekstuose nauja tapatybė formuojasi į bendrakultūrinės patirtis naujoje erdvėje įnešant etninį savitumą ir prigimtinius dalykus. Tapatumo formavimosi procesai vyksta tarpinėje, ribinėje erdvėje, Bhabha'os įvardintoje kaip *trečioji erdvė* (*third space*), kuri tarsi tarpe tarp *savos* ir *svetimos* kultūrų ir erdvių.¹²¹ Tokios liminalios erdvės samprata, išryškėjusi išėivijoje gyvenančių ar kuriančių lietuvių autorių kūryboje, kurioje mes galime apčiuopti laikinumo pajautą, dviprasmybę bei neapibrėžtumą, suteikia prielaidas sudėtingoms daugiasluoksnėms ir daugiabriaunėms tapatybėms formuotis.

3.1. Erdvėlaikio refleksijos Irenos Mačiulytės-Guilford romane „Glėbys“

Irenos Mačiulytės-Guilford romane „Glėbys“ vaizduojama Kanadoje Toronte įsikūrusi lietuvių bendruomenė, kuri egzistavo lygiagrečiai Lietuvoje likusiai lietuvių tautai. Benedictas Andersonas, kalbėdamas apie amerikietiško vietovių pavadinimus, atsiradusius nuo XI iki XVIII amžiaus, konstatuoja jų sinchroniškumą: „..., nauja“ ir „sena“ čia suvokiami sinchroniškai, jie koegzistuoja homogeniškame, tuščiam laike...<...>... Šis neįprastas sinchroniškumas galėjo istoriškai atsirasti tik tada, kai nemažos žmonių grupės pradėjo galvoti, kad jos gyvena gyvenimą, *lygiagrečių* kitų žmonių gyvenimui; nors ir niekada nesusitikdamos, jos, žinoma, judėjo ta pačia trajektorija.“¹²² Naujai susikūrusi bendruomenė Toronte nėra „sekėja“ ar „paveldėtoja“, taip pat nėra diachroniško prieštaravimo. „Nauja“ bendruomenė Kanadoje ir „sena“, palikta Lietuvoje, egzistuoja *lygiagrečiai* – tuo pačiu laiku. Lietuvių bendruomenės nariai, atsikėlę į Kanada ir čia įsitvirtinę, tokios bendruomenės egzistavimą Lietuvoje galėjo ne tik įsivaizduoti, bet ir turėjo tam realių prisiminimų apie ją pagrindą. Tačiau

¹²¹Rutherford, J. The Third Space. Interview with Homi Bhabha // Identity: Community, Culture, Difference. London: Lawrence and Wishart, 1990, p. 207–221.

¹²²Anderson B. Įsivaizduojamos bendruomenės. Vilnius: Baltos lankos, 1999, p. 208–209.

šias atskilusias vieną nuo kitos bendruomenės siejo dar glaudesnis ryšys, susikurtas ne tik įsivaizdavimo, žinojimo apie egzistavimą pagrindu, bet ir tam tikrų minimalių ryšių su palikta etnine tėvyne palaikymu. Nepaisant geležinės uždangos, atskyrusios Sovietų Sąjungos okupuotą Lietuvą nuo Vakarų pasaulio ir kartu nuo emigravusių ir išsikūrusių kitose šalyse žmonių, bendravimas su Lietuvoje likusiais artimaisiais nenutrūko, nors ir buvo smarkiai ribojamas ir cenzūruojamas.

Romane „Glėbys“ šias dvi Atlanto vandenyno ir tragiškai susiklosčiusių istorinių aplinkybių atskirtas lietuvių bendruomenės sujungia periodiškas susirašinėjimas, siuntinių iš Kanados į Lietuvą siuntimas bei pasikeitimas vienkartiniais vizitais – Kanadoje gimusi Aldona su tėvu vyksta į Lietuvą, o vėliau jų giminės iš Lietuvos aplanko juos Kanadoje. Nors šios dvi salos, dvi lietuvių bendruomenės gyvuoja sinchroniškai viename laike, siejamos bendros praeities, bendros tautos istorijos, etninio ir kultūrinio paveldo, jų egzistavimo erdvės atitolusios viena nuo kitos tūkstančių kilometrų atstumu, taip pat apribotos komunikacijos galimybės tarp šių bendruomenių. Erdvės, kurių politinės epistemos kardinaliai skiriasi, per tam tikrą laiką tarpą sukuria distanciją ir nesusikalbėjimą tarp giminaičių. Sinchroniškas šių skirtingose epistemose koegzistuojančių bendruomenių buvimas neužtikrina savitarpio supratimo bei susikalbėjimo. Kultūriniai šias epistemines erdves skiriantys skirtumai išryškėja po ilgų atskirties metų Aldonai nuvykus į Lietuvą aplankyti savo giminaičių: jos atvežtos gausios lauktuvės pasirodo visiškai netinkamos žmonėms, gyvenantiems kitomis sąlygomis:

Priklaupiu prie dviejų išsipūtusių lagaminų kambario viduryje. Dangčiai atšoka vos prie jų prisiliečiu. Atvežiau vasarinių suknelių, rankinukų ir skarelių, odinių pirštinių. Bet jos nereikalingos, suknelės per lengvos ir plonos šioms moterims, apskritoms ir stambioms darbininkėms, pirštinės per mažos jų plačioms, stambiakrumplėms rankoms, ryškios raudona ir žalia spalvos tiktai rėkia iš sumišimo šitame pilkai rudame pasaulyje.¹²³

Kelių dešimtmečių laiko tarpas egzistuojant paraleliose erdvėse, besiskiriančiose politinė santvarka, formuoja savą kultūrą, kuri pasižymi gilia atskirtimi, nesuvokiant artimųjų poreikių ir gyvenimo būdo. Aldonos pastangos padėti ir nudžiuginti giminaičius susiduria su tylos siena, sumišimu ir svetimumu. Vakarietiškojo pasaulio erdvės, kurioje Aldona užaugo ir subrendo, kultūra ir gyvenimo būdas, ryškiai konfrontuoja su sovietinės Lietuvos erdvėje pasilikusių giminaičių būtimi. Laisvas vakarietiškas mastymas supriešinamas su suvaržytu, užgniaužtu ir bespalviu sovietiniu būviu. Protagonistės sąmonėje atsivėrusi atskirtis trikdo ją, ji neištengia nugalėti svetimumo artimiesiems – tam nebyliam akmeniniam būriui, spoksančiam į ją tamsiomis akimis, kai „Dvidešimt septyni sausi bučiniai nukrenta man ant skruostų. Dvidešimt septyni pašnibždom išarti vardai sušnara mano ausyse lyg negyvi lapai.“¹²⁴ Susitikimas

¹²³ Mačiulytė-Guilford I. Glėbys. Vilnius: Baltos lankos, 2003, p. 21.

¹²⁴ Ten pat, p. 19.

nesuteikia džiaugsmo ir nuoširdumo, kurio buvo tikimasi, atverdamas netikėtą atskirtį, jis protagonistę pastūmėja į ambivalentišką jauseną savo artimųjų atžvilgiu – nuoširdus noras susitikti ir pažinti niekuomet nematytus gimines virsta į norą atsiverti tylos siena, atsiriboti tam, kad išvengtų trikdančių žvilgsnių, nusėdusios nuoskaudos ir pykčio.

Dar daugiau – dėl Antrojo pasaulinio karo metų istorinių įvykių, bei priimto lemtingo apsisprendimo (Edvardas su šeima pasitraukia į Vakarų ir tampa kapitalistinio pasaulio dalimi, o jo brolis lieka Lietuvoje prisitaikydamas prie komunistinės sistemos), susiformuoja lemtingos įtampos, kurios vis stiprėja nepaisant išsiskyrimo kartėlio ir ilgesio jausmo. Šias išryškėjusias įtampas tarp Rytų ir Vakarų pasaulių komunikacinėje plotmėje pastebi literatūrologė Žydronė Kolevinskienė: „Binarinis mąstymas opozicijomis Vakarai–Rytai, jie–mes, metropolija–marginamai iš esmės lemia svetimumą, komunikacijos problematiškumą tarp dviejų kraštų lietuvių.“¹²⁵

Aldonos tėvas, kaip ir kiti išeivijos atstovai, tampa istorijos užgaidos įkaitais, įtrauktas į lietuviškąją bendruomenę, kuri sujungia ne tik Kanadoje gyvenančius bei tarpusavyje palaikančius tiesioginius ryšius lietuvių bendruomenės narius, bet ir paraleliai Lietuvoje pasilikusiuosius tautiečius. Šalia realios bendruomenės tarpsta ir išivaizduojamoji bendruomenė, kuri paraleliai egzistuoja bei yra sujungiamama bendraistorine, socialine ir kultūrine patirtimi, etnine kilme, bendra gimimo vieta, kalba. Aldonos tėvo atmintyje dar išsaugotas paliktos Lietuvos vaizdinys, kurį jis siekia perduoti savo dukteriai: „Jis pasakoja apie didžiulius ežerus, girias ir upes. Žada parodyti pagirį, kur stovi jo sodyba, kalną, kur palaidota Birutė. Kalbant jo veidas nušvinta.“¹²⁶ Praeities nuoskaudų paženklinta Tėvynės netektis lyg stiprus emocinis tiltas nutiesia sąsajas tarp šių erdvių, kuria mitologizuotą praeities Lietuvos erdvę, kuri su dabarties realijomis jau stipriai prasilenkia. Aldonos tėvas, vedamas nostalgijos, išpareigojimo jausmo ten likusiems giminaičiams ir kaltės jausmo, siekia palaikyti ir atkurti ilgą laiką šaltojo karo nutrauktus ryšius tarp šių lietuviškų salų – jis ne tik pats ryžtasi vykti į Lietuvą, bet ir vežasi kartu savo dukrą Aldoną. Skirtingos strategijos laikosi kitos dvi romane minimos moterys – Aldonos močiutė ir motina – pasilieka užsidengusios prisiminimų skraiste, nedrįsta atnaujinti nutrūkusio ryšio. Skirtingai nei Aldona, jos motina „...pasirinkusi prisiminimus, nusprendė nevažiuoti.“¹²⁷ Mieliau pasirinktas susiformavęs atmintyje vaizdinys, nuolat grąžinantis jas į praeitį, siejantį tik su praeities laiku ir erdve, bei nuolat panardinantis jas į nostalgijos būsenas. Savanoriškas atsisakymas pažinti dabartį, žvelgti į realią šių dienų Lietuvą

¹²⁵Kolevinskienė Ž. Susikertančios tapatybės anglų kalba rašomoje literatūroje (Irena Mačiulytė-Guilford) // Tautinės vertybės lietuvių išeivijos literatūroje: II ir XXI amžių sandūra. Vilnius: Lietuvos edukologijos universitetas, 2011, p. 248. [Rankraštis]

¹²⁶Mačiulytė-Guilford I. Glėbys. Vilnius: Baltos lankos, 2003, p. 16.

¹²⁷Ten pat, p. 15.

sąlygojamas baimės savo sąmonėje prarasti tą idealizuotą prisiminimų Lietuvą. Jos linkusios užsidaryti praeities išgyvenimuose, atsiriboti, nerodo iniciatyvos atnaujinti jungiamųjų grandžių ir išdrįsti pažinti dabartį, kai per keliasdešimt metų pakitusi politinė, socialinė ir kultūrinė situacija prarastoje tėvynėje neišvengiamai pakeistų jų prisiminimų Lietuvos vaizdinį.

Irenos Mačiulytės-Guilford romane „Glėbys“ sąveikauja kelios skirtingos kultūros, o kiekvienas personažų vis kitaip išgyvena ir patiria socialinės atminties fenomeną. Aldonos tėvas ir močiutė, gyvenantys Kanadoje, atmintyje ryškiai išsaugoję nostalgiskus prisiminimus apie Lietuvą ir savo buvusį gyvenimą joje. Tie išgyvenimai grindžiami realia patirtimi, kurios skauduliai atsiliepia dabartiniam jų gyvenimui šalyje, kurioje jie atsidūrė ne savo noru. Aldona, gimusi ir augusi Kanadoje, tai patiria netiesiogiai – ji nemačiusi Lietuvos, neišgyvenusi skaudžios pasitraukimo iš jos patirties. Lietuvą, kaip antrosios tėvynės vaizdinį, ji susikūrusi iš tėvo ir močiutės pasakojimų, lietuviškos aplinkos namuose Kanadoje, lietuviškumą atspindinčių ženklų namuose. Supančioje aplinkoje ji girdi pasakojimus apie tėvų ir senelių gimtinę, jai skiepijamas tautinės kultūros paveldas, taip formuojant jos tapatybę. Kolektyvinės atminties ženklai (pasitraukimui iš Lietuvos reikšmės turėję karo įvykiai, gyvenimas „dipukų“ stovykloje) tėvo ir močiutės sąmonėje saugomi ir puoselėjami sąmoningai. Jų sąmonė sunkiai susitaiko su tuo, jog vieta, kurioje jie gyveno, neišvengiamai pasikeitusi.

Aldonos tėvui Edvardui dominuojančiu prioritetu Kanadoje tampa tautinės tapatybės išsaugojimas. Kaip išlaikyti tautiškumą kitų kultūrų dominantėje? Kaip išlaikyti vienalytį tautinį identitetą? Akivaizdus jo siekis išlaikyti etninius dalykus, kaip dominuojančius jo tapatumą, nusveria prieš norą integruotis, pritaipyti ir įsilieti į Kanados visuomenę. Jis tarsi atsiveria savame pasaulyje, ir kuria lietuviškumo salelę, kurioje dominuoja lietuviškumo simbolika ir atmosfera. Namuose kalbama tik lietuviškai, du kartus per savaitę skaitomas lietuviškas laikraštis *Tėviškės žiburiai*, vaikai auklėjami skiepijant lietuvišką dvasią. Kuriamas tautiškas lietuviškas pasaulis – tarsi salelė, kurioje atsiveriama nuo kitų kultūrų įtakos, tai leidžia jam gyventi praeitimi, kurioje jis taip ir pasilieka mintyse. Atsiminimuose ir pasakojimuose laiko ir erdvės atotrūkiuose Lietuva idealizuojama, tampa svajonių ir prisiminimų šalimi, kurioje realybės vaizdas vis dažniau susipina su nostalgijos persisunkusiu pasakojimu apie šalį, kurią jis paliko ir kurios jau, ko gero, nebepamatys. Šie jausmai ir atmintis nuspalvina prarastos Tėvynės vaizdą, mitologizuoja trokštamą susigrąžinti praeitį. Mitologizuotas santykis su praeitimi skatina herojiškų istorijų išryškinimą, praeities idealizavimą. Edvardo kuriama ir jį supanti aplinka Kanadoje tampa kultūrine niša svetimoje erdvėje, leidžiančia patirti priklausymą lietuviškai tautinei bendruomenei. Toks tautinis užsiangažavimas jo suvokiamas kaip vienintelis lietuviybės išlaikymo garantas atsidūrus toli nuo lietuviškos aplinkos. Santykis su praeitimi, jos ženklų naudojimas jo tapatybės formavimuisi turi

itin stiprų poveikį. Šis personažas užsidaro socialinės atminties gniaužtuose, nors ir jungiančiuose jį su bendro likimo tautiečiais, tačiau užtveria kelius integraciniam procesui.

Socialinės atminties dominantė dal labiau išryškėja Aldonos močiutės Elenos personaže. Ji taip ir neišmoko kalbėti angliškai, jos gyvenimas tarsi sustojo Lietuvoje, kurią ji paliko. Tai užbaigtas istorinis laikas ir užbaigta erdvė, kurios tęsinio ji nesieja su anūkės Aldonos ateitimi, neįpareigoja jos priimti lietuviškumą. Jaukiuose Elenos namuose gyvenama tarsi Lietuvoje – čia valgomas lietuviškas maistas (kepami kotletai, obuolių pyragas, baltas sūris su medumi). Ji šoka su anūke Aldona pagal lietuvišką muziką – „liaudies dainas iš tėviškės“¹²⁸, puošiasi gintaro dirbiniais, paskubomis paimtais pasitraukiant iš Lietuvos, tačiau viskas vyksta tarsi žaidimo forma – praeitis jau atlikusi savo funkciją, jos nebesugrąžinsi, tuo labiau neparduosi ateities kartoms identiško jausmo apie ją. Savo priklausymo tam tikrai etninei grupei poreikį ji realizuoja susitikimuose su to paties likimo lietuviais, organizuojančiais lietuviškas šventes Prisikėlimo parapijoje – lietuviškumo salelėje: „Ten, Prisikėlimo parapijos rūsyje, dideliam tuščiam kambari su parketu, vyksta mūsų šventės – nuotakos palydos ir vestuvės, pobūviai ir folkloro koncertai, gedulingi pusryčiai. Ten lietuviai susitrenka pasiguosti, pasijausti viena šeima.“¹²⁹ Šioje patalpoje periodiškai atgaivinamos lietuviškos tradicijos, prisimenami praeities įvykiai, kalbama apie tėviškę. Susirinkusiųjų išvaizda ir apranga – etninės atminties reprezentacija: „Į mugę rinksis senutės su kasų vainikais apie galvas ir gintaro karoliais, gulinčiais ant išnašų jų krūtinių. <...> kaklaraiščiai ant atsikišusių pilvų susegti Vyčiu, lietuvių karžygiu, raitu ant piestu stovinčio žirgo.“¹³⁰ Šioje aplinkoje atgaivinama viena iš socialinės atminties formų – kolektyvinė atmintis. Tai neformalūs pasakojimai, atsiminimai, kurie atgaivina prarasto laiko prisiminimus, individualizuoja istorinę patirtį, įgyvendina poreikį justi ryšius su etnine bendruomene.

Aldonos tėvas Edvardas – savotiškas socialinės atminties, prisiminimų ir kaltės jausmo įkaitas. Užsidarymas savoje kultūrinėje aplinkoje, bandymas grįžti į praeitį, baimė įsileisti svetimą kultūrą ar pačiam integruotis į ją tampa tam tikra savanoriška atskirtimi, atsitraukimu į periferiją. Šių personažų patirtys galėtų tapti antikolonizacijos tipo romano pavyzdžiu, kai mėginama nepasiduoti jokio kito centro, išskyrus savąjį, traukai. Analizuodama baltų egzodo romanus, Laura Laurušaitė tokio tipo romanus apibūdina: „Antikolonizacijos tipo romanai dažniausiai yra „užrakintos istorijos“ ir įcentriniai, į save ir į praeitį nukreipti pasakojimai. Tai pasipriešinimas galios diskursui, mitinis, belaikis, ikikolonijinis identitetas,

¹²⁸ Mačiulytė-Guilford I. Glėbys. Vilnius: Baltos lankos, 2003, p. 65.

¹²⁹ Ten pat, p. 64.

¹³⁰ Ten pat, p. 64–65.

pagrįstas praeities perpasakojimu, tikėjimu absoliučia būtojo laiko tiesa.¹³¹ Edvardo ir Aldonos močiutės personažai – užsirakinę savyje, praeityje, gyvenantys idealizuoto praėjusio laiko būtyje. Praeitis pasakojama vis iš naujo, gyvenama praėjusiam laike, tikima vienintele tiesa, kurios konkurencija ar sąveika su esamuoju laiku ir vieta nėra galima ar net kvestionuojama. Personažų sąmonėje tvirtai išgalėjusi socialinė ir kultūrinė atmintis bei individuali patirtis formuoja tapatybę, uždara tarpkultūriniais kontekstams ir pasikeitimams. Šių personažų individualios pasitraukimo iš Lietuvos istorijos artimos daugelio to meto pasitraukusiųjų istorijoms, kurios pasireiškia kaip tautos praeities mitas (naratyvas). Tai papasakota istorija, socialinė tautos atmintis, turinti pagrindo tam tikram individo tapatumo formavimuisi kaip kolektyvinė atmintis, kuri pasak A. ir J. Assmannų, yra dabartiniame laike gyvenančių žmonių kartų atmintis, kuri perduodama neformaliai, per žmonių pasakojimus.¹³²

Visiškai kitoki, sudėtingesnį socialinės atminties poveikį aptinkame aptardami Aldonos santykį su Lietuva. Aldona, gimusi ir užaugusi Kanadoje, buvo auklėjama lietuviškoje aplinkoje, jai buvo skiepijama lietuviška dvasia. Ji apie Lietuvą turi galimybę sužinoti iš savo tėvo pasakojimų – tai netiesioginis santykis, kurį ji turi priimti. Koks Aldonos santykis su socialine atmintimi? Kokį vaidmenį ji vaidina ne Lietuvoje gimusių tapatybės formavimuisi? Aldona šią patirtį perima netiesiogiai. Ji nemačiusi Lietuvos, tik apie ją girdėjusi iš tėvo, močiutės, susidariusi Lietuvos vaizdinį iš pasakų knygelių:

Už lango bėga aukštos eglės lyg iš girių paveikslėlių mano pasakų knygose. Seniai seniai po šakų prieglobsčių gyveno vaidilutės geltonomis kasomis, viduramžių sukniomis su aukso diržais, visos malonaus būdo. Birutė, ištikimiausioji vaidilutė, saugojo girias, kol kunigaikštis Kęstutis, pakerėtas jos atsidavimo, nepasigrobė į savo pilį, kur ji iš sielvarto mirė. Ant jos kapo žmonės supylė kalną. Nuo jo viršūnės visa giria matyti¹³³

Šis sąmonėje susikurtas mitologizuotas Lietuvos vaizdinys sugriūna, kai Aldona pasiryžta aplankyti protėvių žemę tam, kad galėtų sau atsakyti į rūpimus klausimus, išsiaiškinti, kokia reikšmė jos kanadietiškame tapatume turi lietuviška prigimtis. Tačiau, kaip pastebi literatūrologė Rūta Šlapkauskaitė, šis sugrižimas sukelia dramatiškus potyrius: „Kelionė ne tiek atgaivina vaikystėje patirtą gėdos jausmą, kiek sukelia traumą, sugriaudama mitą apie Lietuvą, kurį puoselėjo močiutė ir kurio ilgisi pati Aldona.“¹³⁴ Aldonos mitas apie trokštamą ir „parastą“ Lietuvą sugriūna, prasmės netenka vizijos ir vaizdiniai, ir tokiu būdu dar labiau susijaukia protagonistės sąmonė.

¹³¹Laurušaitė L. Baltų egzodo romanai: postkolonijinis žvilgsnis. Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, 2011, p. 104.

¹³²Assmann J. Kollektives Gedächtnis und Kulturelle Identität // Kultur und Gedächtnis. Frankfurt am Mein: Suhrkamp, 1988, s. 10–16.

¹³³Mačiulytė-Guilford I. Glėbys. Vilnius: Baltos lankos, 2003, p. 16.

¹³⁴Šlapkauskaitė R. Multikultūralizmo problema Kanados literatūroje: egzotikos diskurso apraiškos. Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, 2008, p. 204.

Socialinės atminties priemonės, kurios skatina Aldonos tapatumo formavimąsi – lietuviškumo simbolika namuose, lietuviška šeštadieninė mokykla, bažnyčia, lietuviškosios vasaros stovyklos. Tai simbolinė lietuviška erdvė Kanadoje, padedanti išlaikyti lietuviškumą. Ypač didelę reikšmę gimusių ir augusių ne Lietuvoje tapatybei formuoti turėję giminės pasakojimai, kolektyvinės atminties dalis. Tokius pasakojimus Aldona nuo pat vaikystės girdi iš tėvo ir močiutės. Taip jos sąmonėje susidaro prarastos tėviškės Lietuvos vaizdinys, pasitraukimo iš Lietuvos istorijos, karo baisumai. Reprezentuojami pasakojimai kuria mitologinį, gal ne visiškai realybę atitinkantį idealizuotą Lietuvos vaizdinį, padeda atkurti šeimos istoriją, susidaryti sąlyginai autentišką praeities vaizdinį. „Kuriant tautinę tapatybę, šeimų istorijos siejamos su bandymais atkurti nutrūkusias ar nutrūkstančias *autentiškas* etnines tradicijas ir tęstinumą, šeimos tradicijas laikant etninių tradicijų dalimi.“¹³⁵ Aldoną ryšiais su praeitimi skatina domėtis ar net prievartiniu būdu tai skiepija tėvas.

Nepatyrusi, ką reiškia gyventi Lietuvoje, ji negali suvokti tėvo peršamos jai lietuviškosios tapatybės. Lietuviški simboliai, kraštas Aldonai, neturėjusiai tiesioginio ryšio su Lietuva, tampa tolimi. Tai iliustruoja jos savijauta, kai lietuviškoje stovykloje atliekamas simbolinis lietuviško himno giedojimas ir vėliavos nuleidimas:

Ankstyvą vakarą stoviu stovyklautojų puslankyje, žiūrėdama, kaip nuleidžiama Lietuvos vėliava. Ji leidžiasi lėtai ir iškilmingai, trys plačios horizontalios juostos – geltona, žalia, raudona. Giedam Lietuvos himną, bet aš tik žiopčioju. Ir žvelgiu pro vėliavą į pušis anapus. <...> Ar ir kiti jaučiasi taip kaip aš? Jeigu kaip aš, jie tik apsimetinėja mylį tą kraštą, tokį tolimą ir niekad nematyta, savo motinų ir tėvų kraštą, tuomet visa tai pasityčiojimas. <...> Vieną dieną paklausiu tėvo, ar galėčiau nevažiuoti į stovyklą, bet jis papurto galvą – *Ne*.¹³⁶

Aldona negali balsu giedoti lietuviško himno, nes nesijaučia galinti tai daryti nuoširdžiai. Ši bebalsiškumo metafora atskleidžia gimusios ne savoje šalyje lietuviškos daugiakultūrinės patirties įtakas formuojantis dvilypiam tapatumui, ambivalentiškas jausenas susiduriant su tėvų ir senelių praeitimi, „prarasta“ savo galima tėvyne. Žvilgsnis žvelgiantis, bet nematantis, praslystantis ir pro vėliavą, tarsi ji būtų nemateriali, perregima, nustojusi tikrumo. Lietuviška simbolika „dipukų“ dukros gyvenime nepagrįsta emocija, išgyvenimais. Lietuviškas himnas, vėliava – viena iš socialinės atminties formų – kultūrinė atmintis, kuriai būdingas neribotas laiko tarpas ir trekonstrukcija moksliniais metodais. Ši socialinės atminties forma pasižymi fiksuotais kultūros pavaldais bei perduodama organizuotoje ir specializuotoje komunikacijoje (per minėjimus, ritualus, švietimo sistemą, mokslo ir meno formomis ir kt.). Gyvenimą egzilyje Aldona priima visiškai skirtingai nei jos tėvas ir močiutė būtent dėl tiesioginės socialinės atminties nebuvimo, netiesiogiai perduodamų pasakojimų, mitų, atsivežtų simbolių reikšmės.

¹³⁵ Sutiniene I. Socialinė atmintis ir lietuvių tautinė tapatybė // Lietuviškojo identiteto trajektorijos. Kaunas: Vytauto Didžiojo universitetas, 2008, p. 121.

¹³⁶ Mačiulytė-Guilford I. Glėbys. Vilnius: Baltos lankos, 2003, p. 52–53.

Tėvo peršamos prigimtinės kultūros vertybės stipriai konfrontuoja su vakarietiška ją supančia kultūra, atsiskleidžia gyvenimo tarp dviejų kultūrų formuojamas dvilypis identitetas. Ji nesijaučia esanti lietuvė, kaip to norėtų tėvas, tačiau nesusitapatina ir su vyraujančia aplinkine kultūra. Jos kelionė į Lietuvą, kaip į tėvo prarastą žemę, nupiešia visiškai priešingą vaizdą nei jos tėvo pasakojimai apie Lietuvą bei nuvilia Aldonos lūkesčius.

Romane „Glėbys“ istorinės ir socialinės atminties fenomenas išryškėja ir tampa ypač aktualus personažams dėl susiklosčiusių istorinių sąlygų – jų priverstinio pasitraukimo iš Lietuvos karo metais ar gimimo bei augimo vietos Aldonos atveju. Dėl šių priežasčių išgyventos traumos faktas, nostalgijos prarastai tėvynei jausmas išryškina ir suaktyvina praeities mitų, kaip kolektyvinės atminties, išgalėjimą ir dominavimą formuojantis Edvardo ir Elenos tapatumams. Nuolatiniai praeities vaizdiniai, pasakojimai, prisiminimai sukuria suidealintą Lietuvos vaizdinį, tampa dominuojantys svetimoje daugiakultūrinėje aplinkoje. Kuriama lietuviška aplinka, ją reprezentuojančios oficialios lietuviškos įstaigos pasireiškia kaip kultūrinės atminties fenomenas, kurios turi įtakos formuojantis ambivalentiškam ir dvilypiam Aldonos tapatumui, jos prieštaravimams jausenoms susidūrus esamai kultūrai ir etninei prigimčiai. Kolektyvinės ir kultūrinės atminties fenomenai ilgainiui susiduria su individualiu ir kritišku protagonistės žvilgsniu, susiduriama su kuriamų mitų irimu bei kaita, o tai formuoja jos dvilypį pasaulėvaizdį.

3.2. Pasikeitusios erdvės ir laiko poveikis autoriui ir jo kūriniam:

A. Šileikos romanai

3.2.1. *Senojo ir naujojo pasaulių priešprieša* A. Šileikos romane „Bronzinė moteris“

Antano Šileikos romane „Bronzinė moteris“ epicentre atsiduria svarstymai apie kontrastus bei galimas samplaikas tarp „senojo“ ir „naujojo“ pasaulių, kaimo ir miesto erdvių, tradicijos ir modernumo. I. Mačiulytės-Guilford romane „Glėbys“ vaizduojami personažai jau daugelį metų palikę tėvynę ar gimę kitoje šalyje, o Šileikos „Bronzinėje moteryje“ vaizduojamas ne tik pats išvykimo procesas, bet ir protagonisto vaikystės ir brendimo laikotarpis Lietuvoje, skaitytojas nuosekliai supažindinamas su pasitraukimo iš Lietuvos priežastimis bei personažo tapatumo pokyčių ištakomis. Skirtingai nei romane „Glėbys“, Tomas Stumbras nėra priverstas pakeisti erdvę – tai jo asmeninis sprendimas, priimtas siekiant įgyvendinti savo, kaip perspektyvaus menininko, siekius kurti modernųjį meną.

Šileikos tekstas atskleidžia, kokios idėjos, nauji dariniai gimsta susiliejus tradiciniam menui su modernizmo atneštomis formomis, kaip etninio paveldo struktūros atranda

savo nišą moderniajame mene, kokias galimybes turi iš periferinės Lietuvos kaimo erdvės atklydęs menininkas įsilieti į modernistinio Paryžiaus diktuojamas kultūrinės erdves ir kurti modernųjį meną. Tai neapibrėžta ieškojimų erdvė, kurioje atsiranda galimybė kurtis naujam tapatumui, savęs suvokimui, naujoms meno formoms. Šileika knygos įvade patvirtina tai, jog „seno ir naujo susipynimas kelia svaigulį.“¹³⁷ Susipynimas tarp *seno* ir *naujo*, *praeities* ir *dabarties*, *periferijos* ir *centro*, *primityvaus* ir *modernaus* išlaisvina vaizduotę, sukuria pamatą naujam būviui, formai, materijai rastis. Šie procesai vyksta liminalioje, ribinėje erdvėje, įgalinančioje žaisti skirtumais, integruoti skirtības, asmenines ir bendrakultūrinės patirtis.

Prieštaras atspindi ir kūrinio sąrangoje – pirmoje romano dalyje skaitytoji atsiveria mitologizuotas Lietuvos, Tomo Stumbro gimtinės vaizdas, kuris disonuoja su antroje dalyje vaizduojamu realistiniu Paryžiaus vaizdu. Pirmoje romano dalyje atsiskleidžia Lietuvos, kaip „lietaus šalies“, vaizdinys, kuris, anot autoriaus, nepretenduoja į tikrą realistinį Lietuvos vaizdą, greičiau iš vaikystės prisiminimų, pasakojimų bei istorinių vadovėlių susikurtą vaizdinį. Tokį perteiktą tekste Lietuvos įsivaizdavimo būdą pripažįsta ir pats autorius romano įvade: „Taip gimė mano mitinė Lietuva, fantastinė Lietuva, ir ji įsitvirtino mano sąmonėje daug stipriau nei vėliau mokykloje įgytos žinios.“¹³⁸ Šileikos vaizduotėje „apsigyvenęs“ Lietuvos vaizdinys – mitologizuota erdvė, kurią „...žmonės sava kalba ją vadino Lietaus šalimi, lyg būtų prisiminę kažkokį saulėtesnį kraštą, iš kur buvo kilę jų protėviai. Ten dažniau tvyrojo rūkas ir lijo lietus nei švietė saulė <...> Šioje Europos dalyje paprasti žmonės vis dar buvo labai prisirišę prie senovės dievų.“¹³⁹, o šios šalies landšaftas priminė žmogaus nepalietą laukinį kraštą, kuriame „...augo bene gražiausi Europos miškai. Laukinių girių glūdumoje, tarp milžiniškų ažuolų ir dygliuotų brūzgynų dar gyveno paskutiniai stumbrai, prunkštė ir šnopavo girių bizonai.“¹⁴⁰ Laikas šioje šalyje tarsi sulėtėjęs, leidžiantis kuo ilgiau šiam kraštui išsaugoti savo archajiškumą, išlaikyti pagonišką tikėjimą.

Mitologizuotą ir iš dalies su fantazija susipynusi Lietuvos istorinį, landšaftinį vaizdinį autorius sutirština etnografinėmis detalėmis, kaimo buities vaizdiniais. A. Šileika šioje dalyje siekia rekonstruoti Pirmojo pasaulinio karo kultūrą įpindamas istorinius to meto įvykius – Vilniaus okupaciją bei patriotinį lietuvių pasipriešinimą. Taip pat svarbiu kontekstiniu fonu tampa lietuvių žemdirbių buitis, kultūra, krikščioniškosios ideologijos ir išlikusių pagoniškų prietarų bei papročių samplaikos, lietuviškų ūkių bei išlikusių vokiškų dvarų buitis. Etnografinių lietuviškos buities detalių prisodrintas tekstas dar labiau pabrėžia disonansą tarp dviejų erdvių – Lietuvos archajiškumo, primityvumo ir moderniojo meno centro Paryžiaus novatoriškumo.

¹³⁷Šileika A. Bronzinė moteris. Vilnius: Versus Aureus, 2009, p. 13.

¹³⁸Ten pat, p. 10.

¹³⁹Ten pat, p. 18.

¹⁴⁰Ten pat, p. 18.

Lietuvos, kaip „pamirštos vakariečių Lietaus šalies“¹⁴¹ vaizdinį, sustiprina fantazijos atspalvį turintys pasakojimai apie laukinius miškų žmones, pusdievius bei velnius, kurie pasirodydavo Lietuvos gyventojams XIX a. pabaigoje ir XX a. pradžioje:

Kartą, prieš keletą dešimtmečių, kai troba dar kvepėjo ką tik išpjauta mediena, jai einant koridoriumi, nedidelis velniūkštis kyštelėjo galvą iš karštos krosnies. Jis įsistebeilijo į ją ir tyliai sukikeno užsidengęs burną lyg vaikas, bandydamas paslėpti savo aštrius dantis. Jis buvo ne didesnis už naujagimį. Ne pats Šėtonas, o vienas tų mažų velniūkščių, kurių žemėje gyvena gausybė. Jie buvo labai maži, todėl atrodė nepavojingi, netgi juokingi.¹⁴²

Mitologizuoti su fantazija susipinantys pasakojimai sustiprina archajišką Lietuvos įvaizdį, atveria naivią žmonių pasaulėjautą, kur susigyvena ikikrikščioniškos pažiūros su etnine krikščioniškosios ideologijos išraiška, natūralumas bei artimumas gamtai.

Pirmojoje romano dalyje atskleista rašytojo atmintis, kuri grindžiama tėvų pasakojimais apie „prarastą“ tėvynę bei brolių prisiminimais apie „papasakotą“ Lietuvą, kurie padėjo Šileikai atgaminti „...juokingus motinos ir tėvo pasakojimus apie savo vaikystę, kurie tapo svarbiausias pirmosios dalies apie lietaus šalį įvykiais.“¹⁴³ Šie mažieji šeimos pasakojimai bei užrašyti lietuvių prisiminimai, kuriuos Šileika atrado lietuviškos parapijos rūsiuose Toronte, rašytojui padėjo nupiešti gan autentišką ar net archajišką to meto lietuvių gyvenimo būdą bei kultūrinį paveikslą. Tekstas tampa patrauklus ir išskirtinis tokiomis detalėmis, kaip liaudiškas nėštumo nutraukimo būdas kvėpuojant degančio gintaro dūmais. Išskirtinio skaitytojo dėmesio vertos išryškintos buitinės lietuvių valstiečių gyvenimo detalės, jų buitis ir kasdienybė – rašytojo duoklė savo kultūrinėms-etninėms šaknims bei itin patrauklus ir egzotiškas kontekstas anglų-kanadiečių kultūriniame lauke. Šileika nevengia savo tekstą prisodrinti tokių valstietiškos kasdienybės detalių, kaip šienavimo ir šieno vežimo darbai, kuriems detaliam aprašyti jis skiria pakankamai erdvės, kaip seno keliaujančio sodininko paveikslas, kuris sodina sodus bei byloja senovės lietuvių patirtį bei išmintį, kuri prilyginama seno lietuviško išminčiaus ar net žynio įvaizdžiui. Ypač detaliam aprašomi bermontininkų padegto Stumbrų namo atstatymo darbai, kuriuose ypatingas dėmesys skiriamas pagrindinio namo vidaus interjero akcentui – krosnies lipdymo darbams:

Leonas įsakė broliams nueiti prie upės ir prikasti daug molio nulipdyti krosniai. Molį jie turėjo išplauti, kad neliktų smėlio bei žvyro, tada išmušti ir išminkyti kaip tešlą. Augustina, Vida ir Janina, priskynusios karklo vytelių, nupynė kupolą ir įleido jį į naujosios trobos pamatus. Viename pailgo vytelių kupolo gale jos paliko angą. Tada Janina ir Vida aplipdė vyteles šlapiu moliu ir lipdė tol, kol sienelės pasidarė beveik metro storio, vieną galą užlipdydamos, o kitą palikdamos atvirą. Ant viršaus moterys padarė plokštumą, kur bus galima padėti maistą, kad jis būtų šiltas visą dieną, o labai šaltomis žiemos naktimis bus galima ten miegoti... <...>... Leonas tris dienas degino ugnį tame moliniame griozde, o kai jis atvėso, visos karklo vytelės buvo sudegusios, ir molinės krosnies

¹⁴¹ Šileika A. *Bronzinė moteris*. Vilnius: Versus Aureus, 2009, p. 19.

¹⁴² Ten pat, p. 23.

¹⁴³ Ten pat, p. 349.

sienelės buvo sukietėjusios. <...> Ta krosnis buvo išsiplėtusi per du naujosios trobos kambarius, atvirasis galas buvo virtuvėje, kur bus galima kepti duoną, o uždarsis – tėvų miegamajame, kad šildytų.¹⁴⁴

Krosnies lipdymo darbams, kurie truko kelias dienas, tarsi savotiškam ritualui pajungta visa šeimyna. Atskleidžiama senovinė krosnies lipdymo technika nuo molio kasimo ir jo paruošimo iki krosnies puošybinių elementų, integruojančių krikščioniškos pasaulėžiūros ženklus – išmeigtą kryželį, apsaugantį nuo nelaimingų atsitikimų, bei krosnies durelių geležyje išlieta Aušros Vartų Mergelės Marijos atvaizdą. Krosnis – kaip neatsiejama lietuviško kaimo kultūros ir buities dalis, siejama ne tik su praktiniais dalykais, bet ir mitologizuojama bei sakralizuojama (krosnis – kaip pasaulio vidurys, namų šventovė, vėlių ar velnių buveinė ir t. t.) Kaip teigia D. Razauskas, būtent prie židinio ar krosnies ilgais žiemos vakarais būdavo sekamos pasakos bei menamos mįslės šimtus ir tūkstančius metų, tad krosnis yra ir visos senosios dvasinės tradicijos, visos vadinamosios mitologijos motina.¹⁴⁵ Krosnis tampa erdvės ir traukos centru, jungiančiu praeitį ir dabartį, jungiančiu visas kosmoso sferas. Mitinėje pasaulėžiūroje krosnis su kaminu buvo įvardijama kaip Pasaulio stulpas, atveriantis galimybę „keliauti“ per visus pasaulius, susisiekti su protėviais ir kt. Krosnis lietuvių kultūroje reikšminga ne tik kaip seno ir naujo pasaulių jungiamasis elementas, tačiau ir kaip erdvė, sujungianti kartas, kaip mediatorius, leidžiantis komunikuoti bei skleisti mažiesiems šeimos naratyvams, tapatintis su namų erdve bei sukurti emocinį prierašumo ir priklausymo tam tikrai erdvei lauką.

Pereinamąja tarpine erdve tarp „senojo“ pasaulio Lietuvoje ir „naujojo“ pasaulio Paryžiuje Tomui Stumbriui tampa Lenkija, kur jį, suradęs Lietuvos miškuose, atgabena grafas Pilsudskis. Krokuvos mieste Tomas išmoksta medžio darbų, įvaldo technikas, tačiau su menu neturi nieko bendra. Krokuvai jam – tarsi tarpinė stotelė, kur jis gali išmokti valdyti įrankį, techniką, tačiau meninių ambicijų patenkinti neturi galimybės. Jis svajoja apie Paryžių, menų centrą bei modernių menų studijas jame. Tomas atmeta Pilsudskio pasiūlymą studijuoti menų mokykloje Lenkijoje ir renkasi Paryžių. Tačiau Pilsudskio išvalga apie jo pavardės „Stumbras“ reikšmę išsipildo – net ir moderniam Paryžiaus mieste, modernių menų apsuptyje Tomui Stumbriui lemta išlaikyti savo tapatumą – dievadirbio iš periferinio Lietuvos krašto atsineštinės duotybes.

Lietuvos kultūrinės aplinkos, kaimo detalių ir buities bei istorinių fragmentų sureikšminimas ir atkūrimas pirmojoje romano dalyje konfrontuoja su romano „Bronzinė moteris“ antrojoje dalyje kuriamu realistiniu Paryžiaus vaizdiniu. Antrojoje romano dalyje plėtojamas Tomo Stumbro siekis tapti moderniu ir pripažintu skulptoriumi modernistinių

¹⁴⁴Šileika A. Bronzinė moteris. Vilnius: Versus Aureus, 2009, p. 115.

¹⁴⁵Razauskas-Daukintas D. Krosnis mitologijoje // Baltų mitologijos ir ritualo tyrimai 3. Vilnius. Aidai: 2011, p. 389.

sąjūdžių mieste Paryžiuje. Modernistinio meno siekis čia supriešinamas su tuo, kas sena, atsiribojama nuo etninių prigimtinių patirčių, atmetama prigimtinės aplinkos ir kultūros įtaka tolimesniems jaunojo menininko Tomo Stumbro siekiams. Protagonisto bandymas nutraukti ryšius, pamiršti tai, kas sena, vardan naujų modernistinių idėjų, šiuolaikinių formų formuoja jo naująją tapatybę, kuri susiduria su Paryžiaus erdvėmis, kultūriniu kontekstu, daugiakultūremis patirtimis.

Romano „Bronzinė moteris“ protagonistas Tomas Stumbras atsineša savo prigimtinę tapatybę ir kultūrinės šaknis iš Lietuvos kaimo – uždaros, įrėmintos tradicijų primityvios erdvės. Aiškiai nubrėžiamos prieštaros tarp seno tradicinio lietuviško kaimo (ar neegzistuojančios realybėje gyvenvietės Merdinės) bei moderniojo meno buveinės Paryžiaus. Žvelgiant iš meno perspektyvos – tai konfrontacinis santykis tarp tradicinės etninės tautodailės ir modernistinio meno formų. Iš Merdinės gyvenvietės kilusio dievadirbio Tomo Stumbro siekiamybe tampa profesionalusis menas, kurį jis trokšta įvaldyti patekęs į Paryžiaus meno mokyklą. Nuostata, jog tradicinė tautodailė jau atgyvenusi, neperspektyvi, išryškėja jau romano pradžioje, kai būsimasis skulptorius atmeta bet kokias sąsajas su praeities dievadirbio patirtimi bei žavisi profesionaliomis ir moderniomis formomis menų mokykloje Vilniuje, bando savamoksliskai išgauti šias formas individualia patirtimi. Atmintyje atgamindamas Vilniuje matytų skulptūrų vaizdą, Tomas stengiasi įgyvendinti troškimą sukurti kažką panašaus ir savo darbo medžiagą medį pakeičia moliu. Tai tarsi pirmas žingsnis pasaulietiško, neprimityvaus meno link, ko siekia protagonistas: „Jam reikia patekti į kitą, naują pasaulį, ir vieninteliu būdu – kurti savo statulėles, nors tai reikės daryti vogčiomis, išsisukant nuo jam paskirtų darbų.“¹⁴⁶ Patyręs, jog esama kitokio skulptūros meno formų, Tomas neapsiriboja tradicinių įprastų formų dievų statulėlių drožinėjimu. Jį traukia tikroviškos, proporcingos figūros kaip kitoniško profesionalaus meno siekinys. Tomas save įvardija kaip kitokį nei kiti dievadirbiai bei stengiasi, kad jo drožinėjamos ar lipdomos figūros atrodytų kuo tikroviškesnės, išlaikytų tiksliai proporcijas. Suvokiama ir tai, jog atsiribojus nuo tradicinių lietuviško meno formų, įprastų lietuviui akiai dievų statulėlių galima prarasti pirkėją, kuris nesupras jo kultūrai nepriimtinas formas įgavusių dievų pavidalo. Nusigręžimas nuo tradicinio dievų vaizdavimo (ar, tiksliau, atsigręžimas į modernias technologijas ir formas) tampa rizika prarasti pirkėją, kuriam suprantama tik jo kultūrai priimtina tradicinė įprasta forma.

Protagonistas patiria, jog atsiranda priešprieša tarp dabartinės jo būties, pareigų ir įsipareigojimų šeimai bei jo individualių troškimų. Esama būtis jo viduje konfrontuoja su svajonėmis tapti profesionaliu menininku, atsikratyti slegiančios kaimo kasdienybės rutinos. Tomas susikuria savyje individualią erdvę, kurioje puoselėja svajones įgyvendinti savo

¹⁴⁶Šileika A. Bronzinė moteris. Vilnius: Versus Aureus, 2009, p. 31.

troškimus. Vidinės erdvės susiskaldymas, konfrontacija tarp *esamo* ir *trokštamo*, *galimybių* ir *siekiamybės* suponuoja protagonisto ambivalentiškus jausmus esamai aplinkai, aplinkybėms, santykiams su artimais žmonėmis. Liminali erdvė, atsitraukimas į savasties gilumą vidiniame personažo lygmenyje inspiruoja atsitraukimą į paribį, atsiskyrimą suvokiant savo kitoniškumą. Šioje erdvėje sklaidžiasi troškimų bei galimybių juos įgyvendinti planai. Suvokusio savo pašaukimą bei atskyrusio savo esatį nuo aplinkos Tomo asmenyje vis intensyviau neigiamos nuostatos tradiciniam lietuviškam menui, nusivylimas ir panieka savo krašto tamsumui bei atsilikimui. Identifikacija su tauta, tradiciniu Lietuvos kaimu, žemdirbio patirtimi tampa neįmanoma bei atveda link svarstymų apie savęs realizavimą bei individualių menininko išraiškos galimybių.

Ištrūkti iš lietuviško kaimo buities, atsiriboti nuo senoviškų ir neperspektyvių tradicijų ir kultūrinio primityvumo ir atrasti naujojo pasaulio teikiamas tobulėjimo perspektyvas – šiuos protagonisto siekius dar labiau paskatina susitikimas su kilusiu iš Lietuvos ir Prancūzijoje išgarsėjusiu skulptoriumi žydu Žaku Lipšicu. Patiriama, jog iš moderniojo meno nepaliestos Lietuvos kaimo kilęs žmogus turi galimybę atrasti menininko kelią ir patirti pripažinimą Paryžiuje. Tuo pat metu brėžiama takoskyra tarp to, kas sena ir provincialu, bei to, kas novatoriška, skulptoriui prasitarus, jog jo kuriamos kubistinių formų skulptūros „Šioje šalyje [Lietuvoje] nieko nedomina“¹⁴⁷ Ši skulptoriaus istorija Tomo Stumbro sąmonėje nubrėžia jo, kap menininko individualių siekių perspektyvas, dar labiau atitolindama nuo konservatyvaus ir tradicinio lietuviško požiūrio į meną. Suvokiama, jog savoje kultūrinėje terpėje jo, kaip menininko, tobulėjimui perspektyvų nėra, o kaip nauja svajonė ir siekiamybė tampa studijos Paryžiaus meno mokykloje. Liaudies meno transformacijos į modernųjį meną Tomo Stumbro sąmonėje ir darbuose užgimsta dar tik pradėdant savo karjerą – Lietuvoje. Kūrinio siužetas ir protagonisto ar menininko karjeros siužetinė linija aiškiai teigia konfrontaciją ir nesuderinamumą tarp to, kas sena (neperspektyvu, tradicijų sukaustyta, primityvu) ir to kas nauja (novatoriška, modernu), nepalikdama jokios sąlyčio ar susipynimų galimybės tarp šių polių. Tačiau tokia personažo pozicija tampa kvestionuojama – jam pradėjus kurti Paryžiuje, išdrožtų ir išlietų figūrėlių formos ir pavidalai kaip intertekstas įtraukia ne tik visas protagonisto personalines patirtis. Prabyla kultūrinio, etninio paveldo patirtis, kuri įsikūnija skulptūrų transformacijose, atskleisdama juose tą giluminį klodą, prisodrintą praėjusios.

Egzistavimas tokioje neapibrėžtoje erdvėje individui sukelia neapibrėžtumo, nežinios ir dviprasmybės jausmus. Protagonistas savo sąmonėje yra nubrėžęs atskirtį tarp to individo, kuris suformuotas senosios Merdinės aplinkoje, ir tarp to, kuo jis siekia tapti:

¹⁴⁷Š. Sileika A. *Bronzinė moteris*. Vilnius: Versus Aureus, 2009, p. 53.

Tomas beveik niekada negalvodavo apie savo praeitį, bet Sena ir pokalbis lietuvių kalba su Alfonsu jam priminė sraunią vaikystės upę pelkėtais krantais. ...<...>... ten gyvenęs jaunuolis dingio laiko bei geografijos klostuose ir niekada nebeatsiras. ...<...>...Paryžius jam tapo tam tikra forma, į kurią buvo supilta jo masė ir suformuotas naujas žmogus, visai kitas žmogus. ...<...>... Jis privalo pamiršti praeitį, jei nori ko nors pasiekti.¹⁴⁸

Sąmoningas siekis pamiršti savo prigimtį vis dėlto tampa nepavaldu iš sąmonės išplaukiantiems vaizdiniam išgirdus lietuvišką kalbą, o savęs įtikinėjimas, jog pamiršti sena – jo sėkmės ir laimės formulė, atsimuša į sąmonės kalbą bei išplaukia kūrybinės išraiškos pavidalu. Paryžiaus forma naujam žmogui sukurti atliepia kintančios ir nepastovios tapatybės sampratą, kurioje talpinama ne tik tai, kas nauja, sąmoningai atmetus nepriimtinius ar nepageidaujamus dalykus. Senosios patirtys, užkoduotos etninių vertybių struktūroje, išlieka protagonisto sąmonėje bei atsiduria šioje „paryžietiškoje formoje“ kartu su naujomis patirtimis bei troškimais.

Liminalumo būseną nubrėžia nesibaigiančių galimybių, savęs ieškojimų perspektyvą. Tomas suvokia, jog senasis pasaulis jau negrįžtamai „pradingęs“, o naujojo pasaulio jis dar nesusikūręs. Praeities jau nebėra, tačiau ir ateities perspektyvos meno srityje jam atrodo labai miglotos ir sunkiai pasiekiamos.

Atsidūręs liminalioje situacijoje, žmogus praranda apgaulingą saugumo jausmą, išeina iš komforto zonos. Atsiskyrimas nuo įprastos aplinkos subjektą paverčia neapibrėžtu, neįvardijamu ir daugiaprasmiu. Ši būseną sąlygojama dar galutinai nepraradus ryšio su kultūrine ir socialine praeitimi ir neišvirtintus naujose kultūrinėse sąlygose. Po truputį prarandamos atsvaros bei atramos, kurias teikė senieji patyrimai, tačiau jų visiškas išnykimas sunkiai įmanomas. Protagonisto liminalumas atsiskleidžia būsenoje, kuri įvardijama „Tarp“ – tarp *seno* ir *naujo pasaulių*, *praeities* ir *dabarties*, tradicijos bei modernumo. Šio liminalumo išraiška nors ir nesąmoningai linkusi atsiskleisti jo kūrinuose, kurie integruoja ir atsineštąjį etninį bei kultūrinį paveldą, krikščioniškąją ideologiją bei modernistinę meno išraišką. Asmeninė patirtis – skaudi meilės istorija Lietuvoje – taip pat nelieka užmiršta. Tomo ir jo mylimosios Marijos negimęs kūdikis, Marijos mirtis norint kūdikio atsikratyti – tarsi auka jo tolimesniam menininko tobulėjimui. Visi šie patyrimai įsitvirtina ir įgauna prasmę brandžiausiame skulptoriaus Tomo Stumbro kūrinyje – bronzinėje moteryje su vaiku:

Tomo sumanyta skulptūra nebus tikslus Dženės atvaizdas, bet turės jos bruožų. Mintimis jis grįžo atgal į vaikystę, prisimindamas sustingusią, šaltą Aušros Vartų Mergelę Mariją, kurią jis su dėde Lionginu matė Vilniuje. Pagalvojo jis ir apie medinę Dievo Motiną, rymančią pakelės šventyklėlėje prie kelio į Merdinę. Ta skulptūrėlė groteskiška, bet turinti galios. Jis prisiminė Mariją, bandydamas tiksliai atkurti jos bruožus, taip dar labiau apsunkindamas save, priversdamas iš naujo tvinkčioti seną žaidžą.¹⁴⁹

¹⁴⁸ Šileika A. Bronzinė moteris. Vilnius: Versus Aureus, 2009, p. 237.

¹⁴⁹ Ten pat, p. 320.

Bronzinės moters monumento galia slypi ne tik jos moderniam pavidale, nepriekaištingoje technikoje – ji neįmanoma be praeities patirčių bei praeities etninių sandų. Tomas priverčia save pažvelgti į praeitį, suvokdamas, kad kūrinio galia atsiskleisti gali tik sujungus tai, kas glūdi jo paties išgyvenimuose ir patirtyje. Tomui pavyksta atrasti savąjį kelią, išraiškos formas tik atsigręžus į praeitį – mylimų moterų bei negimusių kūdikių prarasties skausmas, ištrigusių atmintyje žavėjusių jį religinių kūrinių atvaizdai padiktuoja idėją. Šios patirtys, individuali savastis, įvilktą į modernią išraiškos formą, panaudojus techninius skulptoriaus įgūdžius sujungia *sena ir nauja*, užpildydama šį monumentą stiprių emocijų krūviu.

Nors romano siužetas bei protagonisto Tomo Stumbro nuostata atskleidžia neginčijamą prieštaravimą tarp senosios etninės tradicijos ir novatoriškumo bei modernumo, negalime teigti, jog ir A. Šileika laikosi tokios pozicijos (personažo pasaulėjauta ir pozicija šiuo klausimu skiriasi ir tai parodo teksto problematika).

3.2.2. Istorinės, socialinės ir kultūrinės atminties ženklai A. Šileikos romane „Bronzinė moteris“

Lietuvių kilmės kanadiečio A. Šileikos romane „Bronzinė moteris“ socialinės atminties ženklai atsiskleidžia pagrindinio personažo Tomo Stumbro individualioje istorijoje, jam, kaip menininkui, tobulėjant ir ieškant savo kelio. Protagonisto sąmonėje ir tapatumo sklaidoje tampa svarbi kolektyvinė tautos istorijos interpretacija, išreikšta tiek neformaliais kolektyvinės atminties naratyvais, tiek simbolinėmis kultūrinės atminties reprezentacijomis. Kolektyviniais atminties naratyvais čia tampa personažo ryšys su istoriniais faktais, atkuriamieji praeities įvykiai santykyje su dabartine personažo tapatybės sklaida. Ši socialinės atminties dalis formuojantis protagonisto tapatumui vaidina dviprasmišką vaidmenį – siekiama išvengti ryšio su praeitimi, ignoruojamas tautinis naratyvas ir bandoma nuo jo atsiriboti, taip pat bandoma atsiriboti nuo istoriškai svarbių Lietuvai įvykių, nesistengiama palaikyti ryšio su ja. Pirmame plane atsiduria Tomo, kaip menininko, individualūs siekiai, lietuviškumą ir etninę kilmę supriešinant kaip kontrafaktą su siekiu tapti pripažintu pasaulyje menininku. Kitu svarbiu kolektyvinės atminties faktoriumi – simboline kultūrinės atminties išraiška – romane tampa dievadirbio Tomo Stumbro nuo vaikystės drožiamų medinių dievų skulptūros bei jų vaizdinių transformacijos personažui siekiant įsitvirtinti šiuolaikiniame meno pasaulyje, žengiant į modernaus meno kūrimą.

Analizuojant Tomo Stumbro individualios tapatybės formavimąsi ir kismą tampa svarbu pažvelgti, kiek tautinio naratyvo skelestinis, kuri aktualizuojama pirmoje romano dalyje, padeda ar trukdo jo menininko karjeros skeleščiai. Kiek aktualūs istoriniai faktai, pasakojimai,

mitai bei kaip tai įsisąmonina protagonistas Tomas. Koku būdu tai atsiliepia vienokiam ar kitokiam jo tapatumo ir vertybinių struktūrų susiformavimui, etninių sandų reikšmei personažo savivokoje.

Svarstydamas apie tautinių mitų kūrimą, atkūrimą, kaitą bei šį procesą ribojančius veiksnius ar veikėjus, A. D. Smithas mini rezonanso ir atmetimo veiksnius individualiame lygmenyje, kai etninės praeities personažai ar įvykiai, simboliai bei vertybės turi sekėjų ir įsitvirtina žmonių atmintyje ir mituose.¹⁵⁰ Tomo Stumbro personaže kolektyvinės atminties reikšmingumas, selektyvumas ir tąsų perspektyva išryškėja jau vaikystėje ir paauglystėje:

Iš pradžių apie tėvynę jis galvojo ne daugiau nei laukinis gyvūnas apie mišką. Einant metams, tas jo pasaulėlis prasipletė, pirmiausia iki kiemo su klykaujančiomis žąsimis, vėliau – iki dirbamų laukų, dar vėliau jis pasiekė kelią palei medžių eilę... <...>... Apie savo namus jis negalvojo, tik apie namiškius. Tačiau ilgainiui jo galvoje susikaupė pasakojimai, išgirsti virtuvėje prie krosnies, tos istorijos apie stebuklus, vaiduoklius ir plėšikaujančius kareivius, vykdančius kažkokią politiką, kažkur toli nuo jo namų. ...<...>... Lietuvos istoriją Tomas išmanė jau penkiolikos metų, tačiau meilė senovės šlovei jo širdyje neliepsnojo taip, kaip jo brolių širdyse...<...> tačiau jau būdamas penkiolikos metų jis nenorėjo gyventi taip, kaip jo protėviai. Nuobodus darbas jo netenkino, ir kai pagaliau prabudo jo jausmai šaliai, kurioje gyveno, kai pažiūrėjo tvirtu, ryžtingu jaunuolio žvilgsniu, jis išvydo tik baisų atsilikimą, o širdyje atsirado troškimas ištrūkti į kitą, šviesesnę kraštą.¹⁵¹

Matome, kad individualiame lygmenyje etniškumą Tomas linkęs atmesti ir ignoruoti jau nuo jaunystės, patriotizmas kaip specifinė tautinės tapatybės raiškos forma įgauna kritišką požiūrį ir sukuriama distancija tautos atžvilgiu. Selektyniniu būdu atmetamas emocinis ryšys su istorine praeitimi, įvykiais, personažais, savo tapatumą siejant tik su jį asmeniškai supančiais ir akivaizdžiais dalykais – namiškiais, aplinka. Labiau Tomo savimoneje įsitvirtina namų aplinkoje pasakojamos istorijos – mitai apie vaiduoklius, stebuklus, velnius. Tai individualus asmenišką patirtas šeimoje ryšys, turintis emocinę galią.

Šis romane aktualizuotas medinių dievų įvaizdis tampa viena iš socialinės atminties formų – praeitį reprezentuojančia kultūrinės atminties forma – liaudiškojo meno forma. Lietuviška liaudies skulptūra turi labai senas tradicijas – kaip ir tautosaka ar archajinė architektūra. Lietuvoje drožinėti kopllystulpiai, stogastulpiai, kryžiai buvo tradiciškai puošiami tautos šventųjų ir dangaus globėjų skulptūromis. Viename iš savo romano komentarų Šileika užsimena, kad viena iš prielaidų atsirasti dievadirbio iš Lietuvos personažui buvo 1937 m. Pasaulinėje parodoje Paryžiuje lietuviškosios ekspozicijos pagrindiniu akcentu ir simboliu tapusi lietuvių skulptoriaus Juozo Mikėno skulptūra *Rūpintojėlis*¹⁵². Šis Lietuvos kaip

¹⁵⁰Smith A. D. *Representing the Nation: A Reader*. History, Heritage // History and Modernity. Boswell D., Evans, J. (ed.). London and New York: Routledge, 1999, p. 54.

¹⁵¹Šileika A. *Bronzinė moteris*. Vilnius: Versus Aureus, 2009, p. 21–22

¹⁵²Kaip teigia menotyrininkė Gabija Surgokaitė, XX a. 3–4 dešimtmečiais vyravusių idėjų, kai lietuvius jaudino tautinės kultūros paieškos, 1937 m. pasaulinės parodos Lietuvos skyriaus komitetas parodos lankytojams visų pirma

„rūpintojėlių“ šalies vaizdinys buvo plačiai paplitęs XX a. ketvirtajame dešimtmetyje. Stasys Šalkauskis savo straipsnyje, kuris pasirodė po Pasaulinės parodos Paryžiuje skelbė, jog lietuviškasis rūpintojėlis yra lietuvių tautai reikšmingas ir centrinis lietuvių tautos simbolis, nes jis neatsiejamas nuo lietuvių istorijos ir geopolitinės padėties¹⁵³. Rūpintojėlio įvaizdis ir jo simbolika buvo kuriama ilgus metus sąmoningai ir kruopščiai. Tarpukario inteligentija – politikai, filosofai, dailininkai, literatai – jo simboliką siejo su tradicine lietuviško kaimo kultūra, spaudos metų kančių išraiška, tautinėmis vertybėmis. Tarpukario Lietuvoje rūpintojėlis tapo abstrakčia figūra, siejama su globos funkcija, kuria buvo pavadinamos visos kitos šventųjų skulptūrėlės ar net koplytėlės. Ši išplitusi rūpintojėlio kaip tautos simbolio samprata išlikusi iki šių dienų.

Tomo Stumbro sukurtos medinių dievų skulptūros, kurias jis pradėjo kurti Lietuvoje, buvo įkvėptos liaudiškos kūrybos, tradicinių medinių dievų. Ypatingu susižavėjimo objektu pradedančiam dievadirbiui tapo pakelės koplytėlėje stovinti medinės Madonos statula, „...kuri visada sukeldavo Tomui malonų virpulį...“¹⁵⁴ ir kuri sukeldavo ne tik pasigėrėjimą ja, bet ir profesionalų susidomėjimą: „Jos pečiai buvo sulinkę, lyg ją kankintų didžulis skausmas, veido išraiška atrodė keistoka ir jaudinanti. Ji neatrodė tikroviškai, tačiau Tomas vis vien ją grožėjosi <...> jis atidžiai nagrinėjo skulptūrą, šimtą kartą bandydamas nustatyti, ar ji išdrožta iš vieno didžiulio medžio luito, ar iš mažesnių detalių, sudėtų į visumą.“¹⁵⁵ Lietuviško tradicinio meno išraiška išsiskiria jame ir naujuose kūriniuose įgauna praeities interpretacijos pavidalus. Nauja ir sena sujungiamą, mitas perkuriamas, įgaunamos naujos išraiškos formos. Taip randamas kelias savitai išraiškai, kuris Tomui ateina iš pašmonės ir ką užtvirtina pasaulyje pripažintas skulptorius kubistas Žakas Lipšicas:

Šiame amžiuje sužinojome vieną dalyką: nuostabių išraiškos formų galime rasti visame pasaulyje, net tokiose vietose, kur seniau niekas jų nieškojo. Kuo prastesnė Lietuva? Argi ne puikūs jos senieji pakelės dievai? ... <...> ... Tose senovinėse medinėse skulptūrose slypi neišnaudotos galios, ir jums pavyko ją perteikti savaip, gal net naujaja kalba.¹⁵⁶

XX a. pirmoje pusėje Lietuvai aktualus meno modernėjimas Tomo Stumbro asmeniniame skulptoriaus tapsme atsispindi sąmoningai to, kas sena virsmu į tai, kas nauja, tradicijos

norėjo pristatyti lietuvių liaudies meną ir tuo metu lietuvių tautos simboliu laikytą Rūpintojėlį. Vienas parodos organizatorių Vytautas Kazimieras Jonynas taip apibūdino organizacinio komiteto siekius: „Norėjome parodyti pasauliui mūsų liaudies skulptūrą, kuri krašto tradicijoje užima reikšmingą vietą. Kaip išraiškiausiai pasirinkome Rūpintojėlį. Jis turėjo būti padarytas iš medžio ir, žinoma, būtinai iš ąžuolo. ąžuolas lietuviui nuo pagonybės laikų ypatinga vertybė. Skulptūra turėjo būti didelio formato, kad salės erdvėje neišnyktų ir kartu praturtintų ekspoziciją“ (Jonynas, Vytautas Kazimieras. Kai gimė pasitikėjimas savimi // Kultūros barai. 1987, Nr. 11, p. 59.) Surdokaitė G. Šilva ir 1937 m. Paryžiaus pasaulinė paroda. Meno istorija ir kritika, [Nr.] 5)

¹⁵³ Šalkauskis S. Lietuviai – istorinių paradoksų tauta. Krantai, 1989, Nr. 6, p. 18.

¹⁵⁴ Šileika A. Bronzinė moteris. Vilnius: Versus Aureus, 2009, p. 51.

¹⁵⁵ Ten pat, p. 51.

¹⁵⁶ Ten pat, p. 262–263.

tęstinumu modernizme. Tomas Stumbras stengiasi atsikratyti lietuviškojo meno ištakų, tarsi tai, kas sena, turi likti praeityje kaip neįmanoma ir nesuderinama su moderniuoju menu. Jo profesiniai sugebėjimai tobulėja, keičiamos medžiagos – medį (seną) pakeičia gipsas, vėliau bronzos (nauja). Medžiagos pasirinkimas įprasmina jo kūrybą, leidžia kūriniui atspindėti jo sampratą. Tomas siekia kūrinių ilgaamžiškumo, kas rodo jo bronzos kaip tinkamiausios medžiagos skulptūrai pasirinkimą. Tačiau kaip pasiekiamas ilgaamžiškumas ir pripažinimas mene? Kaip sukurti nevienadienės meninės vertės kūrinių? Ar to, kas sena, atmetimas tampa sąlyga atrasti sėkmę moderniam mene? Pastarasis klausimas rūpėjo ir autoriui Šileikai, kuris komentuodamas romano idėjų kilmę prasitaria: „Pradėjęs daugiau skaityti apie Paryžių ir Lietuvą, padariau keistą atradimą – modernybės nešėjai, modernaus pasaulio kūrėjai patys buvo primityvūs žmonės, kitaip sakant, savo idėjas jie atsinešė iš primityvių vietų.“¹⁵⁷ Autorius kuria Tomo Stumbro, siekiančio atsiriboti nuo primityvios praeities, paveikslą, vystydamas jo tapatybės tapimo problematiką taip pat menininko kelio pripažinimo link. Tomo Stumbro deklaratyvus atsiribojimas nuo tautinių pamatinių vertybių, socialinės atminties formų, paneigiamas kūrybiniame procese, netenka prasmės. Senos tradicijos įgyja tęstinumą modernybėje, praturtina ją, suteikdamos neišnaudotas galimybes ir potencialą.

Gyvendamas Lietuvoje Tomas siekia modernėjimo ne tik pasirinkdamas medžiagą, bet ir savo skulptūros išraiškoje – atmesti tai, kas sena tam, kad galėtų gimti tobula nauja. Paryžiuje, studijuodamas modernias meno technologijas ir formas, Tomas suvokia, jog vien to jam nepakaks, kad galėtų sukurti trokštamą skulptūrą: „Jis nemažai sužinojo apie skulptūros meną, nulipdė daug dirbinių iš molio, bet iš to nieko doro neišėjo. <...> Jis nenustygstamai ieškojo savo kelio, tačiau kuo labiau jis stengėsi, tuo sunkiau jam buvo ieškoti, ir jis grimzdo į vis gilesnį liūdesį.“¹⁵⁸ Susižavėjimas modernumu įkūnijamas Džozefinos Baker skulptūroje, kuri, nepaisant puikios technikos ir formų, neturi gyvybės. Tomas sudaužo ją, taip patvirtindamas savo nuojautą, jog vien tik įgytų technikų ir profesionalumo išgauti norimai išraiškai nepakaks.

Nepaisant Tomo Stumbro pastangų atsikratyti senųjų drožinėjimo tradicijų, jo sąmonėje vis išplaukia tradicinės formos ir rūpintojėlio motyvas kaip kultūrinės atminties forma, etninis paveldas. Kaip idėja, pagrindas panaudojami rūpintojėlio, smūtkelio, senųjų dievų siužetus, suteikiant jiems pasaulietišką išraišką. Šileikos personažas lietuviškojo meno vertybes linkęs perkelti į modernios kūrybos bumą išgyvenančio Paryžiaus kultūrinę erdvę. Tomui Stumbrui, siekiančiam skulptūros modernumo ir norinčiam įgyvendinti naujas formas, sunku dvasiškai atsiverti nuo prigimtinės aplinkos, atsiriboti nuo praeities, šeimos, Merdinės. Nors

¹⁵⁷ Šileika A. *Bronzinė moteris*. Vilnius: Versus Aureus, 2009, p. 12.

¹⁵⁸ Ten pat, p. 220.

Tomas Stumbras stengiasi atsiriboti nuo tautinio tapatumo, paslėpti jį naujame savasties pavidale, sunaikindamas tai, kas sena, tačiau giluminės etniškumo ištakos nuolat atsinaujina, įsitvirtina protagonisto sąmonėje ir kartu prabyla kaip išraiška kūrybinėje formoje. Medžio drožinėjimas – tarsi meditacija, nesąmoningas savasties išlaisvinimas:

Jo rankos nepamiršo, kaip reikia dirbti. Jis beveik negalvojo apie daromo daikto formą ir tik šiek tiek girdėjo spektaklio muziką, kuri keitėsi vienam veiksmui keičiant kitą. Bandydamas išgauti formą pagal savo nuotaiką, jis pats nustebė, kad išdrožė tradicinę rūpintojėlio figūrą, kurių pilna Lietuvos kaime. Tačiau neišdrožė erškėčių vainiko, todėl skulptūra atrodė visai pasaulietiška, panašesnė į vyrą, susirūpinusį, kaip padengti kambario nuomą arba sumokėti už sūnaus mokslus.¹⁵⁹

Šis dalinai sąmoningas kūrybos aktas atskleidžia susidvejinusią Tomo Stumbro tapatybę, kurioje jau įsitvirtinęs pasaulio piliečio, šiuolaikinio menininko tapatumas bei tautinio paveldo klodai. Literatūrologas V. Martinkus šias Tomo Stumbro kultūrinės atminties formas įvardija kaip tautinę mitologinę (archetipinę) kūrybos galią, kuri monokapitalizmo (konkurencijos, pelno) lauke negali nesikeisti. Ji tarsi maištas prieš konkurenciją.¹⁶⁰ Slopinamas etnis paveldas ir atsineštis iškyla netikėtais momentais ir pavidalais, suteikdami moderniam kūriniui esminį turinį ir prasminį kodą. Vis atsinaujinanti protagonisto Merdinės dievadirbio valstietiška prigimtis koreliuoja su moderniojo meno kūrybos principais bei reikalavimais, iškyla kaip galimybė žengti toliau jį supančių ir kontroliuojančių Paryžiaus meno žmonių, tapti išskirtiniu ir pripažintu meno pasaulyje moderniojo meno atstovu.

Antano Šileikos „Bronzinėje moteryje“ liaudies menas transformuojasi į profesionalųjį meną, panaudojant tradicinio lietuviško simbolio rūpintojėlio, smūtkelio ar medinių dievų neišnaudotas potencijas, išreiškiant jas moderniomis formomis. Tai tarsi paralelė pagrindinio personažo Tomo Stumbro vidiniam kismui – bandymas ir noras išsivaduoti iš kultūrinių šaknų, atmesti praeities erdvėlaikį bei įprasminėti naująjį save kitoje šalyje, ir bandymas su tuo susigyventi meno pasaulyje. Kultūrinės atminties formas įprasminanti sumoderninta lietuviško rūpintojėlio figūra reprezentuoja Tomo Stumbro tapatybės daugialypiškumą, kuriame tautinės vertybės (dievai, medžio garbinimas, meilė gimtinei) dalyvauja susipynusiose ir prieštaringose Tomo Stumbro tapatumo transformacijose. Sąmoningai bandoma atsisakyti tautinio paveldo kaip seno ir neprogresyvaus menininko tobulėjimui, tačiau Tomo kaip individo ir menininko identitetas kuriamas tik ryšyje su praeitimi – gyvenimu Lietuvos kaime, dievadirbio amatu, krikščioniškųjų dievų drožinėjimu.

¹⁵⁹Šileika A. Bronzinė moteris. Vilnius: Versus Aureus, 2009, p. 230.

¹⁶⁰Martinkus V. Lietuvių meno kontekstai bei intertekstai Antano Šileikos romane „Bronzinė moteris“ // Tautinės vertybės lietuvių išsivijęs literatūroje: XX ir XXI amžių sandūra. Vilnius: Lietuvos edukologijos universitetas, 2011, p. 243. [Rankraštis]

3.2.3. A. Šileikos kūrybinis dialogas su istorija: „Pogrindis“

Naujausiame A. Šileikos romane „Pogrindis“, vaizduojančiame partizanų kovas ir būtį pokario laikais Lietuvos miškuose, į istorinės ir socialinės atminties refleksiją nutarta pažvelgti ne personažų lygmenyje, tačiau iš romano autoriaus patirties ir išgyvenimų perspektyvos. Ši žiūros tašką inspiravo klausimas, kas paskatino daugiakultūrijoje aplinkoje užaugusį autorių atkurti ir aprašyti pokario metų partizaninio pasipriešinimo įvykius Lietuvoje, kodėl dėmesys atgręžtas į Lietuvos istoriją bei prikaustytas šio istorinio laikotarpio realijų. Viena iš versijų, nuskambėjusi iš rašytojo lūpų interviu su Eva Stachniak pokalbyje apie romaną „Pogrindis“: „Noriu rašyti tik apie šitą pasaulio dalį. Rašytojas yra šiek tiek negailestingas, ir aš matau, kad šio regiono istorija XX a. pati dramatiškiausia. Tai neišsenkamas medžiagos šaltinis! Ir nors anksčiau Vakaruose niekas ja nesidomėjo, dabar domisi. Dar daug yra ką papasakoti apie kitą Europos pusę. <...> Atmintis yra sėkla, iš kurios gali vėl išaugti gėlė arba piktžolė. Kartais mirusieji prisikelia, o jeigu ir ne patys mirusieji, tai tie, kurie juos atmena.“¹⁶¹ Iš atminties prikeltos tautos istorijos, nežinomos ir negirdėtos Vakaruose XX a. pokario partizaninės kovos Lietuvoje Šileikos romane tampa prielaida atsirasti tekstui, bylojančiam apie Lietuvos praeitį ir kartu kuriančiam tautos mitą bei konstruojančiam lietuvių tapatybę individualiame lygmenyje.

Rašytojas domėjosi partizaninėmis kovomis, kurių fragmentuotus pasakojimus dėjosi atmintinai bei panaudojo savo tekste. „Pogrindžio“ istoriniu pamatu tapo 35 perskaitytos knygos apie Lietuvos partizanus, istorijos veikalai bei prisiminimų knygos (gilintasi į JAV istoriko Thimoty Snyderio, britų istorikų Normano Davies'o ir Tony Judtas'o istorinius veikalus). Apsilankymas Merkinėje Šileikai padėjo rekonstruoti Adolfo Ramanausko-Vanago aprašytą puolimą 1944 metais. Legendinio Lietuvos partizano Juozo Lukšos kovos, pabėgimo per Lenkiją į Paryžių istorija, 1950 m. grįžimas į Lietuvą bei tragiškos mirties aplinkybės 1951 m. tapo pagrindine romano „Pogrindis“ romano metastruktūra.¹⁶²

Šileika atgaivina šį laikotarpį nuodugnai išanalizavęs originalius dokumentus, saugomus archyvuose, kurie atsivėrė po Lietuvos nepriklausomybės atkūrimo. Istorijos iš užmaršties prikeltos ir pokalbių su Marijampolės partizanų muziejaus vadovu metu. Tokiu būdu

¹⁶¹Stachniak E. Svetimi savi krantai: Antaną Šileiką kalbina Eva Stachniak. Vertė Šarkovas V. Prieiga per internetą <http://www.booksfromlithuania.lt/lt/node/10502> [žiūrėta 2012-05-27]

¹⁶²Juozas Albinas Lukša gimė 1921 m. rugpjūčio 10 d. Veiverių valsčiaus Juodbūdžio kaime ūkininkų šeimoje. 1940–1941 m. įsitraukė į antisovietinę pogrindinę veiklą, buvo Lietuvių aktyvistų fronto narys, nuo 1944 m. kartu su kitais šeimos nariais dalyvavo antisovietinio pasipriešinimo judėjime, vėliau įstojo į Tauro apygardos (TA) partizanų gretas. 1941 m. birželio 6 d. buvo suimtas ir kalintas Kauno sunkiųjų darbų kalėjime iki SSRS–Vokietijos karo pradžios. Ieškodamas kontaktų su lietuvių emigracijos atstovais, lankėsi Švedijoje, Vakarų Vokietijoje, Prancūzijoje. Susitikimuose informavo apie krašto rezistencijos padėtį, kalbėjo apie ryšių nustatymą su užsieniu, ieškojo materialinės paramos partizanams. 1950 m. apdovanotas 1-ojo laipsnio Laisvės Kovos Kryžiumi (su kardais), jam suteiktas Laisvės Kovotojo Karžygio garbės vardas. 1951 m. rugsėjo 4 d. žuvo MGB suorganizuotoje pasaloje Kauno rajono Pabartupio kaime. Palaikų užkasimo vieta nežinoma. (Informacija iš interneto dienoraščio Bernardinai.lt Dalius Žygelis. „Partizano Juozo Lukšos gyvenimo ir kovos kelias fotografijose“.)

šios istorijos, istorinių aplinkybių buvusios ilgam užrakintos, atsiveria kaip socialinė atmintis, fikcijos pavidalu jos vėl prabyla į skaitytoją. Šios istorijos – tautos istorijos mitai – tyrinėtojų nurodomi kaip padedantys kurti ir išlaikyti tautinio bendrumo ryšius bei laikomi neatsiejami nuo tautinės tapatybės.

Tokius naratyvus, kaip užpildančius atminties spragas tam tikromis istorinėmis sąlygomis, pamini Benedictas Andersonas. Anot jo toks pasakojimas įgalina išsivaizduoti horizontaliais kalbos ryšiais sujungtos *įsivaizduojamos bendruomenės* judėjimą, kuris vyksta iš praeities į dabartį, bei ryšius su buvusiais ir būsimais šios bendruomenės nariais.¹⁶³ Šileikos sąmonėje užgimusi ir naratyve įkūnyta idėja padeda rasti jungtį tarp autoriaus praeities ir dabarties, seno ir naujo. Tai tampa naratyvine jungtimi, leidžiančia atsekti ryšius su sava praeitimi, savo etnine prigimtimi, pajusti bendrumą su tos pačios istorinės praeities saistomais žmonėmis. Šie segmentai – tarsi bandymas atrasti praeities jungtis, įtvirtinti savyje savo etninį tapatumą. Atgaminti ir papasakoti partizaninių rezistencinių kovų istorijos fragmentai tampa vienu iš dalyvavimo tautos, iš kurios kildina save Šileika, socialinėje atmintyje būdas, siekis atkurti ir palaikyti tautinę tapatybę. Tokiu būdu kuriamas tautos praeities mitas, kuris padeda išlaikyti priklausomybės tam tikrai tautai jausmą bei bendro likimo su tauta pajautą. Individo santykis su praeitimi ir praeities reikšmė tautinei tapatybei formuoti turi selektyvų pagrindą. Sąmonėje užsifiksavę istoriniai įvykiai tautinės tapatybės kontekste turi nevienodą svarbą, t.y. įsimenami ir atkuriami atmintyje istoriniai įvykiai kiekvienam individui gali būti nevienodos svarbos. Vytauto Didžiojo universiteto sociologų 2005 – 2006 m. atlikto tyrimo rezultatai rodo, jog labiausiai išsivertinę Lietuvos gyventojų kolektyvinėje sąmonėje įvykiai – Lietuvos nepriklausomybės atkūrimas ir II-asis pasaulinis karas.¹⁶⁴ Antrojo pasaulinio karo įvykiai ir pokario represijos turėjo traumuojantį įvykių pobūdį, kas neleidžia iš atminties išdilti prisiminimams. Todėl A. Šileikos atkurta naratyvą apie II-ojo pasaulinio karo įvykius, partizanines kovas galima laikyti neatsitiktiniu.

Šis Lietuvos praeities įvykių naratyvo vartojimas leidžia spręsti apie šios atminties svarbą autoriaus lietuviškojoje tautinėje tapatybėje. Nors autorius tiesiogiai nėra patyręs karo baismus bei pokario tragiškų įvykių, tačiau traumuojanti to meto patirtis jo sąmonėje užsifiksavo pirmiausia per tėvo pasakojimus. Tai paskatino jį domėtis partizaninėmis kovomis, atkurti įvykių nuotrupas ir sudėti jas į naratyvą. „Pogrindyje“ šios socialinės atminties formos,

¹⁶³ Anderson B. *Įsivaizduojamos bendruomenės*. Vilnius: Baltos lankos, 1999, p. 226–228.

¹⁶⁴ Irenos Šutinienės teigimu, empiriniai duomenys šiam tyrimui gauti biografinio metodo ir anketinės apklausos būdu. Atrenkant respondentus atsižvelgta į gyvenamąją vietą, lytį, amžių. Svarbiu veiksmu tyrime tapo respondentų susidūrimas su globalizacijos iššūkiais. Mūsų kontekste svarbu tai, jog buvo atrinktos dvi informantų grupės: 1. geografiškai išvietinti žmonės (ilgiau nei 5 metus gyvenę ne Lietuvoje bei kultūriškai mišrios šeimos, gyvenančios Lietuvoje), 2. Lietuvos gyventojai, kurių kultūrinė aplinka vienalytė. (Plačiau apie šį tyrimą žr. straipsnių rinkinyje „Lietuviškojo identiteto trajektorijos“ (2008 m.), J. Kuznecovienės straipsnyje „Lietuvių tautinis identitetas: bruožai ir tipai“ bei I. Šutinienės straipsnyje „Socialinė atmintis ir lietuvių tautinė tapatybė“).

turinčios autobiografinį pagrindą, susipina su fikcija – kuriama meilės istorijos linija, partizano, besipriešinančio Lietuvos okupacijai ideologinė kova. Romane taip pat atskleidžiamas autoriaus dialogas su istorija bei istorinės tiesos paieškos, kurias Šileika atgamina per socialinės atminties formas, apmąsto ir pateikia trauminę šio istorinio laikmečio patirtį per individualią savitą interpretaciją. Literatūrinė kūrinio forma istorinius faktus leidžia atskleisti įvairiais rakursais, perteikti asmenines patirtis ir emocijas bei išryškinti tai, kas autoriui itin svarbu ir dramatiška. Įasmeninta atmintis ir patirtis atskleidžiama per romantišką ir dramatišką Lietuvos kovotojų už laisvę partizanų meilės istoriją, kuri atskleidžiama Lietuvos istorinių įvykių – partizaninio pasipriešinimo kontekste. Viena iš interviu, pristatydamas naujai išleistą romaną „Pogrindis“ (*Underground*), Šileika atskleidžia, jog laikui bėgant lietuviškumas jam tampa vis svarbesnis ir vis stipresnis tampa noras „...rašyti apie pasaulį per lietuvišką prizmę, per mitines Lietuvos akis.“¹⁶⁵ Kodėl autoriui svarbūs šie istoriškai skausmingi Lietuvai ir jos žmonėms įvykiai ir kodėl juos nusprendžiama įamžinti naratyve? Atsakant į šį klausimą galima būtų išvesti paralelę tarp romano protagonistų istorijų bei paties autoriaus likimo, kurio epicentre atsiduria istorija, pakeičianti individualų žmogaus gyvenimą, paverčianti jį bejėgiu ir nesugebančiu ką nors pakeisti, supriešinanti su neišsprendžiamomis dilemomis.

Tiek Šileikos sukurti personažai, tiek pats autorius atsiduria akistatoje su istorija, kuri nulemia individualius likimus. Partizanai, istorinių aplinkybių nulemtais likimais, tampa savo idealistinių siekių įkaitais – jie gyvena savo Tėvynėje, tačiau yra įkalinti bunkeriuose. Šileika – istorijos užgaidų „dėka“ gimęs Kanadoje, lietuviškoje šeimoje, taip pat nuolat apmąsto istorinių vingių ir individualios asmeninės istorijos santykį. Laisvai apmąstydamas istoriją, dialogizuodamas su ja autorius perteikia žmogaus bejėgiškumą ir menkumą šalia globalių istorinių aplinkybių, tačiau kartu nenumenkina individo laisvės priimti nesukierintus su sąžine sprendimus. Autorius yra pripažinęs, kad ilgą laiką jam buvo keblus ir gluminantis savasties klausimas: „Visą laiką iki devintojo dešimtmečio pabaigos mane persekiojo jausmas, kad aš apskritai neegzistuoju, nes esu kilęs iš vietos, kurios tiesiog nėra.“¹⁶⁶ Šis individo ir vietos santykis autoriaus tapatumui įtvirtinti kėlęs nenumatytų kliūčių – kuo pagrįsti savo etninę kilmę, jei vietos, iš kurios kildina save tėvai, nėra žemėlapyje? Dėl realios vietos pajautos stokos, autoriaus teigimu, jo sąmonėje susiformavo „mitinės“, neturinčios realaus pagrindo Lietuvos vaizdinys. Būtent dėl šios šalies realumo, pripažinimo, vietos pasaulio ir Europos žemėlapiuose kovojo partizanai. Ta kova įprasmino autoriaus siekį įtvirtinti savo tapatybę, realų

¹⁶⁵ www.booksfromlithuania.lt/lt/node/10411+antanas+šileika+pogrindis&cd=1&hl=lt&ct=clnk&gl=lt „Kanosos lietuvių Antano Šileikos romanas „Underground“ („Pogrindis“) pateko į Kanados geriausių 2011 metų knygų šimtuką“. Prieiga per internetą [žiūrėta 2013-04-23]

¹⁶⁶ Stachniak E. Svetimi savi krantai: Antaną Šileiką kalbina Eva Stachniak. Vertė Šarkovas V. Prieiga per internetą <http://www.booksfromlithuania.lt/lt/node/10502> [žiūrėta 2012-05-27]

vietos ir asmens santyki, įgyvendinti troškimą autoriaus norą įvardinti ir turėti galimybę viešai deklaruoti: tai šalis, iš kurios kilę mano tėvai. Partizaninės kovos dėl tėvynės nepriklausomybės įprasmino etninės tapatybės įtvirtinimo galimybę daugiakultūroje visuomenėje.

Rekonstruota socialinė atmintis Šileikai tampa savotišku raktu – langu, kaip papasakoti istorijas, priversti kitatautį skaitytoją pažvelgti į Lietuvą kitu kampu. Autorius pripažįsta tai, jog Lietuva jam labai tolima, o rašyti lietuviškai jam sudėtinga. Negalima neigti, jog susiformavęs atotrūkis, kalbinis, kultūrinis nuotolis nuo autoriaus išivaizduojamos ir realios Lietuvos nepadaeda įtvirtinti tikroviško Lietuvos vaizdo. Galima svarstyti, kiek ši istorija gali būti autentiška? Ar atotrūkis nuo lietuviškosios kultūros, apsiribojant antrine patirtimi, pasakojimais, atsiminimais gali įprasminti giluminį tapatumo suvokimą? Šiuo atveju apeinant šį klausimą nesiimta ieškoti autentiškos patirties, o istorinius kontekstus išskirti kaip tikrus ar realius. Tiesiog pabandyta pažvelgti, kaip gimsta literatūrinis kūrinys, paskatintas socialinės atminties.

Romanas „Pogrindis“ autoriaus teigimu buvo parašytas norint atskleisti Antrojo pasaulinio karo ir pokario laikotarpio įvykius, kaip dar nežinomą ir negirdėtą Vakarų pasauliui istorinę tiesą. Autoriaus socialinė (kolektyvinė) atmintis, vadinamieji mažieji šeimos naratyvai, padėjo atgaivinti ir rekonstruoti tam tikrus istorinius įvykius, kurie įvilkti į literatūrinę formą prisideda prie tam tikro Lietuvos istorinio praeities mito kūrimo bei įprasmina *įsivaizduojamos bendruomenės* ryšio sklaidą tarp praeities ir dabarties, tautinio tapatumo lygmenyje rekonstruojant istoriją, autentiškas patirtis bei žmonių prisiminimus.

Istorinės ir socialinės atminties dominantės kaip vienos svarbiausių tautinės tapatybės formavimo prielaidų daugiau ar mažiau atsispindi visuose analizuotuose kūriniuose. Tautos istorijos mitai, simboliai, ženklai skirtingai atsiskleidžia gimusių jau svetimose aplinkoje ir išvykusių po Lietuvos Nepriklausomybės atkūrimo 1990 m. žmonių sąmonėje. Romane „Glėbys“ diasporos aplinkoje Kanadoje itin stiprų vaidmenį atlieka viena iš socialinės atminties formų – kolektyvinė atmintis, kuri išreikšta neformaliais pasakojimais, atsiminimais, padedančiais atgaivinti praeities prisiminimus bei išlaikyti ryšius su etnine bendruomene Kanadoje bei priklausomybės Lietuvos tautai jauseną. Ilgainiui susiformuoja mitologizuotas ir idealizuotas praeities vaizdinys, kuris pasmerktas žlugti susidūrus su realybe dabartyje, o mitų griūtis suskaldo protagonistės Aldonos tapatumą. Šileikos romano „Bronzinė moteris“ socialinės atminties formos išreikštos santykyje su menu. Skirtingai nei „Glėbyje“ nuolat gaivinama atmintis, „Bronzinėje moteryje“ ji nuolat slopinama ir suvokiama kaip trukdis menininko profesionaliems siekiams. Skeptiškas protagonisto žvilgsnis į tautinę tapatybę formuojasi jau nuo vaikystės, sąmoningai atmetamas emocinis ryšys su istorine praeitimi, o patriotizmas kaip tautinės tapatybės raiškos forma įgauna kritišką požiūrį, kas sukuria distanciją tautos atžvilgiu.

Tapatumo formavimasis siejamas su moderniu pasauliu ir jame kuriamu moderniuoju menu. Net ir neiianant etninę pamatą, socialinės ir istorinės atminties formos įgyja tęstinumą modernybėje, įsikūnija kūrybiniame procese, suteikdamos neišnaudotas galimybes ir potencialą. Skirtingai nei Aldonai, kuriai seno ir naujo konfrontacija sukelia vidinę sumaištį, Tomui Stumbrui atminties formos suteikia harmonizuotą ir emociškai stiprų meninį potencialą, kuris įkūnijamas skulptūroje. Galima teigti, jog istorinės ir socialinės atminties „produktu“ tapo Šileikos romanas „Pogrindis“, kuris liudija praeities įvykių reikšmingumą lietuviškoje tautinėje autoriaus tapatybėje. Lietuvos praeities įvykius atkuriantis naratyvas tampa ne tik priemone atrasti ryšį tarp praeities ir dabarties, įtvirtinti savyje etninę tapatumą, bet ir jungtimi bandant sieti dvilypę kanadietiškąją ir lietuviškąją tapatybę, atrasti harmoniją ir susitaikymą dialogizuojant su istorija.

3.3. Valdo Papievio romanų erdvės

3.3.1. Romano „Vienos vasaros emigrantai“ erdvės refleksija: siekimas įprasminti save

Poreikis pažinti kitą kultūrą, kitą erdvę, kurioje tenka apsigyventi, prisitaikyti prie jos kyla natūraliai, tačiau tai nėra paprastas procesas, ypač šalims, patyrusioms kolonizuotojo būtį. Anot Violetos Kelertienės, „Vakarai traukia ir atstumia. Taip išduodamos visos iliuzijos ir lūkesčiai, kuriuos puoselėjo kolonizuotasis, įkalintas už „geležinės uždangos.“¹⁶⁷ Kaip pastebi Vokietijos Federacinės Respublikos prezidentas Johannes Rau, „integracijai reikalingas lėtas kvėpavimas ir kantrybė, jai reikia priimančios tautos atvirumo. Maža to (ypač šiandien), jai reikia naujai atvykusiųjų pasirengimo ir pastangų – pasirengimo ne tik atvykti, bet ir noro priklausyti tai visuomenei.“¹⁶⁸ Norint rasti savo vietą naujoje aplinkoje, įprasminti savastį joje užsitikrinant komfortišką būtį, reikalingas dialogas tarp individo ir gyvenamosios aplinkos.

Valdo Papievio romano protagonisto siekis įsitvirtinti Paryžiuje atliepia A. Šileikos romane „Bronzinė moteris“ aktualizuotas menininko Tomo Stumbro savasties paieškas. Nors romanus skiria nevienodas vaizduojamas laikmetis, skirtingos pasitraukimo iš Lietuvos priežastys, Papievio romano „Vienos vasaros emigrantai“ protagonistas Valdas, kaip ir Tomas Stumbras, Paryžiuje stengiasi atsiriboti nuo praeities ir kurti savo tapatumą nuo nulio, balto popieriaus lapo, kurio neveiktų Lietuvoje išgyventa patirtis, papročiai ar tradicijos. Tačiau praeitis, išgyvenimai tarsi vaiduoklis atgimsta prisiminimuose ir vaizduotėje bei padeda išgyventi nedalomą ir vientisą pojūtį, kuriame sutelpa sena ir nauja, praeitis ir ateitis, erdvės

¹⁶⁷Kelertienė V. Kita vertus. Vilnius: Baltos lankos, 2006, p. 206.

¹⁶⁸Rau J. Kultūrų dialogas – dialogo kultūra. Tolerancija vietoj nureikšminimo. Dialogo kultūros institutas, 2005, p. 49.

pojūtis praeityje ir dabartyje. Skirtingų ir persidengiančių plotmių sankirta tarp „dabar“ ir „tada“ brėžia distanciją tarp to, kas buvo seniau, ir dabartinio būvio. Išskyla *savo*, tačiau pertrūkstančio laiko tarpas, turintis galią grįžti atmintyje bei įsiterpti į sąmonę. H. Bhabha'os minimas trūkinėjančio laiko tarpas, trūkinėjanti atmintis, tam tikras valios nesąlygotas prisiminimas, kuris turi galios nepaisydamas individo valios užplūsti atsitiktinai, neprisirišus prie konkretaus laiko momento.¹⁶⁹ Tokia laiko samprata, siejanti jį su praeities erdve, būdinga romano protagonistui, kurio dabarties laikas sujungia jį su Paryžiaus miestu. Dabarties laikas, nors ir nevalingai, pasąmonės gelmėse susipina su praeityje užsifiksavusiais vaizdiniais: einant su studentų grupe į biblioteką iš atminties atklysta studijų Vilniaus universitete pradžia, kai studentų būrys iš Didžiosios aulos patraukė Vilniaus gatvelėmis. Atmintyje sušmėžuoja seniai matyti veidai, suskamba kažkada girdėti balsai. Tačiau šie prisiminimai personažo atmintyje jau tampa išblukę dabartinio reginio – Saint-Jacques'o gatvės, Notre-Dame bokštų, Senos krantinės vaizdinių – dabarties momente. Praeitis paskendusi užmarštyje, kurion jau neplanuota, nelemta sugrįžti. Per nevalingus prisiminimus praeitis ir dabartis susitinka akimirkos momente, taip sukurdamą jausmų ir minčių susidvejinimą, nuostabas, tačiau ne nostalgijos praeičiai jausmą. Vis dėlto etninis paveldas kaip giluminis pamatas yra užkoduotas individo pasąmonėje, ir kad ir kaip slopinamas, jis negali išnykti. Šie atgimę sąmonėje vaizdiniai, užplūstantys prisiminimai apie tam tikras erdves padeda protagonistui išgyventi pilnatvės ir vientisumo pojūtį:

...žvilgteli į kokią tarpuvartę ir staiga išvysti seniai pamirštą Vilniaus kiemelį, smalsios ir kažkokios neišskios vilties traukiamas įslenki vidun ir staiga pasijunti, lyg būtum įžengęs į savo esybės gelmes – patekęs į tą galbūt vienintelę tikrą tikrovę, kurioje niekas tavęs nuo tavęs neskiria, kurioje visa – tik tu ir tavo pasaulis... <...> ... o tu – vientisas ir nedalomas.¹⁷⁰

Papievio romanuose prisiminimai nesukeliama specialiais veiksmais ar sąmoningai siekiant atgaivinti praeities detales. Jie randasi netikėtai, sukelti tam tikro veiksmo, jausenos ar būsenos, tarsi dubliuoja laiką, sujungdami praeities jausenas bei dabartį, perkeldami protagonistą į praeityje svarbias vietas. Taip paryčiui stebimas besikeičiančio Paryžiaus grindinio vaizdas sukelia prisiminimus apie vaikystės jausenas, stebint vilnijančią pievą. Šįsyk prisiminimus atgaivina tokia pati tyla, įdėmus žvilgsnis, susikaupimas ir visa tai sąlygojanti emocinė būseną, šįsyk sukelianti bejėgystės jauseną, jog žingsnis į vaikystę lieka tik praeityje, o to, kas turėta tuo laikotarpiu ir ieškoma nuolatos, su beviltišku tenka pripažinti, atrasti jau nelemta. Šią nostalgiją praeičiai sukelia tam tikros pajautos stoka bei harmonijos būsenos beviltiškas siekimas dabartyje.

¹⁶⁹Bartkuvienė I. Tautiškumo metmenys Homi K. Bhabha'os teorijoje // *Respectus Philologicus* Nr. 17 (22). Vilniaus universitetas, 2010, p. 84.

¹⁷⁰Papievis V. Vienos vasaros emigrantai. Vilnius: Baltos lankos, 2003, p. 63.

Pasitraukimas iš Lietuvos, nesugražinama praeitis personažo neskaudina ir neliūdina, nesukelia nuolatinės įtampos buvimo tarp praeities ir dabarties, o ateitis pradeda užgožti praeitį ir atsiminimus. Romane visiškai neužsimenama apie išvykimo iš Tėvynės priežastis, nedetalizuojami ir personažo tikslai bei siekiai Paryžiuje. Vis dėlto praeitis tampa nors ir netrokštamą, tačiau neišvengiamą segmentu formuojant nedalomą ir harmoningą tapatumą. Kad ir kaip slopinamos, etninės pamatinės vertybės linkusios atsinaujinti dabartyje bei daryti įtaką individualaus tapatumo tapsmui. Praeitis tampa būtinu segmentu identiteto tapsmui dabartiniame laike bei atliepia M. Bachtino formuluojamą laiko sampratą, jog „praeities būtinybė bei jos vietos būtinybė nuolatinėje plėtojimų linijoje... galiausiai praeities aspektas susietas su būtina ateitimi.“¹⁷¹ Šią praeities aspekto būtinybę liudija ir Papievio kuriamo protagonisto tapsmas kosmopolitiškoje Paryžiaus erdvėje, atveriančioje daugybę nepažinų individui patirčių, tačiau ir gražinančioje jį į praeities išgyvenimus. Ryšį su praeitimi protagonistui primena Paryžiaus patiltės gyventoja klošarė Natali, tarsi perskaitydama jame atvykėlio iš Rytų šalių bloko patirtį. Valdo asmenyje išvelgiama užkoduota praeitis – *kitokio* ženklas, kuris įvardijamas kaip *étranger* (pranc. svetimšalis), *polonais* (pranc. lenkas), turint galvoje ne kažkokią konkrečią tautybę. *Polonais* – „anaiptol ne tautybė, *polonais* jai padermė, rasė, vardas pavadinti visiems, čia iš rytų atsibeldžiantiems, ir visai nesvarbu, kas tu būtum – rumunas ar čekas, ukrainietis ar rusas...“¹⁷² Apibendrinančiu epitetu įvardijami atvykėliai iš Rytų bloko šalių, nustatant jų rūšį bei nematant prasmės įvardinti jų etninio identiteto. Nepriklausomai nuo tautybės, šiame Paryžiaus mieste jiems užkoduotas atvykėlio, *kitokio*, įsibrovėlio statusas. Šią erdvių konfrontaciją pastebi Indrė Pagorelskaitė, teigdama, jog Papievio romane „Vienos vasaros emigrantai“ ryški „savos ir svetimoms erdvės priešprieša, persipina mitinė, vidinės patirties, geografinės erdvės. <...> Sava reprezentuoja tai, kas žinoma, artima, pažįstama, tuo tarpu svetimą yra tai, kas nepažįstama, kas atstumia, riboja. Svetimumo pojūtį veikėjas patiria, kai atsiduria Prancūzijoje – svetimame mieste, tarp svetimų žmonių. <...> pasipriešinimas gimsta personažo viduje, jo savivokoje: kad ir kaip stengtumeisi pritapti, vis tiek jautiesi svetimas.“¹⁷³

Semantinė žodžio *étranger* reikšmė apibrėžia dar griežtesnę ribą ir konstatuoja atvykusiojo svetimumą aplinkai, čionykštei visuomenei ne tik išskiriant jį, bet ir atskiriant, kaip atvykusi iš *svetimos* šalies. Žiūrint iš Paryžiaus gyventojos Nathali perspektyvos išryškėja takoskyra tarp to, kas *sava*, paryžietiška, ir to, kas *svetima*, atsinešta iš periferijos, užribio.

¹⁷¹Bakhtin M. *Speech Genres and Other Late Essays*, C. Emerson and M. Holquist (eds), V. W. McGee (trans.) Austin, Texas: University of Texas Press, 1986, p. 36.

¹⁷²Papievis V. *Vienos vasaros emigrantai*. Vilnius: Baltos lankos, 2003, p. 9.

¹⁷³Pogorelskaitė I. *Paryžiaus erdvė Valdo Papievio romane „Vienos vasaros emigrantai“* // Vilnius: Vilniaus pedagoginis universitetas, 2011, p. 29.

Išryškėję tam tikri identiteto žymenys, laikysena, matmenys nubrėžia ribą, kuria vietinė gyventoja Nathali apsiriboja ir kartu atsiriboja nuo atvykusiųjų. Šiuo atveju Valdas ne pats atsiriboja – tam tikru būdu, remiantis išskirtinomis kolektyvinėmis mąstysenos ir elgsenos formomis, stereotipais, simboliais kaip *nesavas* atibojamas vietinės paryžietės. Taip nubraižomas riboženklis, paliekantis Valdą „už“ ribos, parašėję, kaip neturintį bendrumo su vietiniais bei nepriklausantį tai bendruomenei individą. Atsinešta praeitis, atsispindėjusi stereotipiniu pavidalu, nustato ribą, kuri pastebima čionykščių gyventojų bei neleidžia peržengti brėžiamos trajektorijos tarp vietinių ir atvykėlių, kalbančių skirtingomis kalbomis, matančių skirtingų patirčių kontekstuose, trukdančiuose suprasti vieniems kitus. Kaip atsineštiniai svetimšalių iš Rytų *polonais* ženklai, pastebimi ir įvardijami Natali: nemokėjimas džiaugtis, neįvardijamas slogutis, nuolatinis rūpestis veide – „Lyg būtumėt atklydę iš kito pasaulio. Arba neturėtumėt nei namų, nei tėvynės. Neįsismelkiami ir nebylūs – kaip grindinio akmenys... – tik kančią jaučiu...“¹⁷⁴ Svetimšalis vietinio akimis – tarsi kito tolumo ir nepažįstamo pasaulio gyventojas, iš praeities atsinešęs jį ženklinančią liūdesio ir kančios žymę, išskiriančią jį iš dominuojančios modernaus miesto visuomenės bei neleidžiančios jo identifikuoti kaip *savo*.

Skirtumas tarp dominuojančios visuomenės bei savasties identifikuojamas ne tik čionykštės gyventojos, net ir paties protagonisto, suvokiant tai, jog kas atsinešta, įgyta praeityje, niekur nedingo, o atkartoja bei tęsia bendrumo tam tikrai grupei elgsenas bei jausenas. Valdas įsivardija skiriamųjų *polonais* savybių požymius tarsi brėždamas lentelę nariuotakojams ir vėžiagyviams būdingų charakteristikų įvardijimui – nemokėjimas per gyvenimą „...žengt lengvu pa žingsneliu“,¹⁷⁵ šypsantis, būtinas tikrovės ideologizavimas, pateisinimas ar pasiteisinimas, viskam būtina gilesnė prasmė. Nuolatinė įtampa ir negalėjimas atsipalaiduoti, atsakomybės jausmas, tragiškos patirties išgyvenimas bei kompensacijos lūkestis. Brėžiama paralelė tarp gyvūnų karalystės tipų bei žmonių, tarsi vadovaujantis tam tikrais skiriamaisiais požymiais žmones tarsi gyvius galima būtų skirstyti į klases ar rūšis. Tarsi šie požymiai brėžia lemiamą žymą, nusakančią, į kurią kategoriją individas pateks – ar bus pripažintas kaip vienas iš savųjų, ar tų bruožų išskirtinumas leis tik pasijusti kitokiu ir nepageidaujamu bei egzotišku vietinės šalies gyventoju.

Ieškomos ir trokšamos atrasti bei paversti savomis Paryžiaus erdvės romane „Vienos vasaros emigrantai“ glaudžiai siejasi su liminalaus, tarpinio laiko pajauta, laikinumo jausmu. H. Bhabhos įvesta *trečiosios erdvės (third space)* sąvoka apibrėžia tam tikrą sunkiai apibrėžiamą ir neaiškia kultūrinę erdvę, dar vadinamą *pilkąja zona*, bei apibūdina ją kaip ambivalentišką bei neapibrėžtą. Šioje erdvėje funkcionuoja neapibrėžtas laikas, o individo

¹⁷⁴Papievis V. Vienos vasaros emigrantai. Vilnius: Baltos lankos, 2003, p. 33.

¹⁷⁵Ten pat, p. 37.

tapsmas joje tampa chaotiškas, neapibendrintas, dviprasmis. *Trečiajai erdvei* būdinga būseną tarp „čia“ ir „ten“ išryškėja ir Papievio romane. Protagonisto sąmonę užvaldęs laikinumo jausmas, akimirkos būseną, kai sena jau praeityje, tačiau nauja dar nėra atrasta: „Tas laikas, kai pasaulis – dar nei atrastas, nei prarastas rojus, kai dar niekas nespėjęs užgesinti tikėjimo, jog tereikia išpėti lemties burtą ir toliau visa klostysis savaime, kai dar su gailėsčiu ir kartėliu žvelgi į nelaimėlius, metro stotyse ar po tiltais ieškančius prieglobsčio, vaizduojiesi, vien todėl, kad kelią rinkdamiesi suklydo.“¹⁷⁶ Liminaliame laike viskas chaotiška, tvarka dar nenusistovėjusi, o būtis neįgavusi tvarkos ir stinglaus pavidalo, kuriame viskas būtų aišku ir nusistovėję. Tai atsispindi ir butyje, kur daiktai nuolat keičia savo vietas, tarsi sukurdami apie save chaotišką, vieno nejudraus pavidalo dvasią, neleidžiančią individui priprasti, išgyventi į buities rutiną. Valdas ir Paryžiuje sutikta jo draugė Melanie – nuolatinių ieškojimų ir atradimų kasdienybėje, kai kiekviena diena jiems atneša ką nors nauja – nematyti miesto skersgatviai, iškabos, vitrinos, mažos parduotuvėlės su keisčiausiomis prekėmis, Senos krantinės. Atitrūkti nuo praeities Valdui tolygu atgauti laisvę nuo suvaržymų, tradicijų, įpročių, pajusti save tarsi naują tuščią baltą lapą, kuriame galima dėlioti mozaiką iš naujų patirčių bei mėgautis atsiveriančių galimybių gausa. Paryžiuje emigranto Valdo išgyvenamas laikas – vienos vasaros laikas – kuris tarsi turi stebuklingų galių šioje chaotiškoje galimybių gausoje atverti teisingą kelią, kur kiekvienas žingsnis nukreiptas dvasinio tobulėjimo link. Protagonisto sąmonėje išryškėja paralelė tarp egzistencinių paieškų Paryžiaus mieste ir jaunystės „klajonių pasaulio“ – neribotų galimybių, pasirinkimų, lengvo žaismo dvasia. Sąmonė tarsi sugrįžta į praeitį, kai „Tas keistas šios vasaros laikas, kai, sakytum grįžulo ratui atgal pasisukus, nelauktai vėl atsidūriau jaunystės klajonių pasauly, kurį dar tvieskia paskutiniai negrįžtamai tolstančios vaikystės šviesos atspindžiai...“¹⁷⁷ Buvimas vienalaikėje akimirkoje, kai kryptis renkama ne iš pragmatinių paskatų, bet žaismo ir intencijos paskatoje, atsiduodant intencijai, netikėtiems atsitiktinumams, vedant nuojautai. Tai tarsi Nathali ir Melanie dėliojama mozaika:

...iš gatvėse rastų laikraščių ir žurnalų, plakatų nuoplaišų, audinių ir odos skiaučių, vieliukių, reklaminių lankstinukų, metro bilietų <...> klįjuoji savo dienų ir naktų koliažus: be išankstinio pavadinimo ir idėjos akimirksnio nuotaikos fone prilipini pirmas detales ir smalsaudamas lauki, kokios formos ir linijos vienos su kitomis susigyvens, kokie deriniai iš jų susikurs, kad tik paskui juos įvardytum.¹⁷⁸

Iš chaotiškos galimybių gausos, akimirksnio nuotaikų fone dėliojamas koliažas – be idėjos, išankstinės nuostatos, pavadinimo. Tekste išryškėjusi koliažo-mozaikos metafora, dėliojama iš gatvėse rastų laikraščių ir žurnalų, vielyčių, suplėšytų plakatų, audinių ir odos skiaučių, metro

¹⁷⁶Papievis V. Vienos vasaros emigrantai. Vilnius: Baltos lankos, 2003, p. 58.

¹⁷⁷Ten pat, p. 291.

¹⁷⁸Ten pat, p. 291.

bilietu, lankstinukų, įprasmina šio laiko Paryžiuje laikinumą bei tampa protagonistų jausmo išraiška. Rinkti patirtis, vaizdus, jausenas, iš kurių dėliojamas vaizdinys, ieškoma prasmės, vientiso vaizdo, būties harmonijos, kuris kaskart suardomas, dėliojant vis naujus koliažus. Atsisakęs to, kas suformuota praeityje, individas tarsi mozaiką kuria savo tapatybę – vis naują, nuolat kintančią, sudėliotą iš to, kas naujai rasta šioje Paryžiaus aplinkoje. Bandoma atrasti vis naują pasaulį, o tame pasaulyje save, suvokiant, jog tikrojo pasaulio nėra, yra tik daugybė skirtingų žmonių suvokiamų pasaulių, kurių sujungti į vieną neįmanoma – susipinančių, prasilenkančių, besisluoksniuojančių, skirtingu laiku savaip suvokiamų.

Papievis savo tekste akcentuoja itin stiprų emocinį protagonisto santykį su Paryžiaus erdvėmis, kuris atkeliavęs dar iš praeities troškimų apsilankyti šiame mieste ir jį pažinti. Paryžiaus erdvės tampa savomis dar nepradėjus gyventi šiame mieste; tai svajonių miestas, su kuriuo siekiama susigyventi, kurią siekiama pažinti. Protagonisto santykis su Paryžiumi kontraversiškas: dvejones, kvestionuojamą šio miesto pažinimą kartais nustelbia vienio su šiuo miestu pajauta: „Miestuose – kaip žmonėse“¹⁷⁹. Paryžių Valdas priima kaip likimo jam skirtą vietą, kurią jam lemta atrasti ir joje gyventi. Emocinis ryšys su šiuo miestu, užsimezges praeityje, stiprėja kiekviename žingsnyje prisijaukinant vis naujus skverus, kvartalus, perauga į potyrį, tarsi jis ir Paryžius – viena būtybė: „keistas potyris – rodės, tarp jo kūno ir miesto ribos nebėra, jo kūnas ir miestas susilieję į viena. Tartum jie kitas kitą pratęstų, klydinėjo jo gatvėm lyg klydinėtų po save patį“¹⁸⁰. Miestas personifikuojamas, sutapatinamas su klajotoju, „vaikštinėtoju“. Valdas, klajodamas Paryžiumi, rašo tekstą, kuria savąjį miestą-metaforą, kuris yra individualus ir pažinus tik jam vienam. Michel de Certeau, aptardamas miesto erdvę, prilygina miestą tekstui, kai žiūrima į jį iš viršaus. Taip sukuriamas atstumas, įgalinantis miesto erdvės „atsiverti“ prieš akis ir tokiu būdu stebėtojui (o literatūriniame tekste – skaitytojui) suteikiama galimybė jį perskaityti tarsi tekstą. Anot Certeau, žiūrovas tampa tarsi „dievo akimi“, tačiau pats miestas (vizualusis jo vaizdas) – tarsi simuliakras, neturintis nieko bendra su kasdieniu miesto gyvenimu. Tai miesto skeletas be gyvybės. Paprasti praktikai gyvena žemai, žemiau slenksčių, kuriuos peržengus prasideda matomumas, erdvių eksploatavimas, triukšmingo ir gyvo miesto „organizavimas“. Šie vaikštinėtojai kuria kitokį erdvės pojūtį („antropologinį“, poetinės ir mitinės patirties erdvę), kai „migruojantis ar metaforinis miestas įsibrauna į planuojamo ir perskaitomo didmiesčio aiškų tekstą“¹⁸¹. Protagonistas „kuria“ savo Paryžių, kuris pradėjo gyventi jame dar neatvykus, gyvenant Lietuvoje:

¹⁷⁹Papievis V. Vienos vasaros emigrantai. Vilnius: Baltos lankos, 2003, p. 381.

¹⁸⁰Ten pat, p. 380.

¹⁸¹De Certeau M. Walking in the City, The Practice of Everyday Life, University of California Press, 1984, p. 92–93.

Kaip šiandien prisimenu – atskridau, į taksi sėdau, viešbuty apsistojau, vakare išėjau, o atrodė – jau esu šičia buvęs... gyvenęs. Kad tiktai randu, ką pamiršęs buvau. Nereikia nei plano, nei kad kas nors vestų – klausiu savęs, ką rasiu pasukęs į tą siaurą gatvelę, o kai pasuku, regis, tik tai pamatyti tegalėjau, mačiau... Pastatus, aikštes, tiltus... – čia buvau, viską mačiau. Tikriausiai dauguma mūsų gimsta ne ten, kur gimti turėjo; kirsti lažybų su likimu – savo vietą atrasti...¹⁸²

Protagonistas tampa vienu iš šio triukšmingo miesto organizatorių, kurie kuria savas erdves, atirasdamas nematytas ir jau pažįstamas vietas braižo savąjį Paryžiaus žemėlapi. Miestas tarsi atkuriamas iš praeities vaizdinių ir kuriamas iš naujo. Valdo Paryžius nėra vieta, kuri matoma iš aukštai, per atstumą. Miestas greičiau atspindi „vaikštinėtojų“ kuriamą „antropologinę“, gyvą miesto sampratą. Protagonistas linkęs suardyti miesto-simuliakro, kuris sukurtas vaizduotėje iš matytų nuotraukų, įžymių vietų, atvirukų, pasakojimų ar skaitytų romanų. Tikrasis, gyvasis miestas, protagonisto suskurtas asmeniniame santykiyje su juo, nėra pusiau tikras miesto žemėlapis, miestas fantomas – jis pulsuoja gyvybe atverdama vis kitas erdves, vis kitus miesto veidus.

Pakeitus įprastą erdvę, neišvengiamai susiduriama su savęs vertinimo/pervertinimo dilemomis, tavęs vertinimu, skleidžiantis naujiems kontekstams pakinta požiūris į patį save. Valdui tenka naujai permąstyti savąją tapatybę, atrasti savo vietą kitur ir tarp kitų. Įsiliejus į kosmopolitinį miestą, atrandamas laisvės pojūtis: „Taigi buvo laisvas kaip niekad – be namų, be kalbos, be įprastų parankinių daiktų, kuriančių savo kampo iliuziją. Gali eiti, kur nori, ir daryti, ką nori.“¹⁸³ Buvimas Paryžiaus erdvėse įgyvendina laisvės pojūčio troškimą, atsiribojimą nuo savo praeities, daiktų, susiformavusių įpročių ir tradicijų, kuriama švaraus lapo iliuzija. Tai tarsi galimybė pradėti viską iš naujo, tūkstantis atsiveriančių galimybių, nežinomų ir trokštamų pažinti vietų, noras paversti jas savomis:

Buvo smagu nirt kasdienon, atrasti vietas, į kurias traukia sugrįžti, susipažinti su žmonėm, su kuriais matais vos ne kasdien ir su kuriais lieki pažįstamas tiktai iš matymo; buvo smagu nirti į šiokiadienių buitį, kartu su visais džiaugtis savaitgalių ritualais, bent jau vaizduotis, jog vis labiau įsiliejį į čionykštį gyvenimą. Žaidimas, kurį žaisdami patys sau nejuočiom iš turistų virtom pusiau emigrantais, kuo toliau, tuo labiau jaukinomės svetimą miestą...¹⁸⁴

Galimybė pažinti svetimą miestą protagonistui tampa galimybe atrasti save, patirti bendrumo su kitais kitoje vietoje jausmą, stengiantis atsikratyti vienatvės ir atskirties jausenos, kuri apninka ilgiau pabuvus svetimoje vietoje. Noras pažinti Paryžių, įsilieti į jo erdves tolygus norui atrasti savąją tapatybę. Naratyve juste juntamas noras atrasti, pajusti, užčiuopti vieną tikrą tiesą, atrasti „tikrąjį“ miesto veidą. Protagonisto sąmonėje Paryžiaus vaizdas skyla į daugybines erdves, kurių kiekvieną trokštama pažinti: „Paryžius: tai miestas, kuriame gali susikurti daugybę

¹⁸²Papievis V. Vienos vasaros emigrantai. Vilnius: Baltos lankos, 2003, p. 238–239.

¹⁸³Ten pat, p. 22.

¹⁸⁴Ten pat, p. 88.

pasaulių ir it sūnus paklydėlis klaidžiot iš vieno į kitą kaip iš vieno namų į kitus...“¹⁸⁵ Miestas tampa erdve, kurią galima ne tik pažinti, perprasti, tačiau ir susikurti savo vaizduotėje, kurioje gali kurti save, savo pasaulius. Atsiranda dvilypis jausmas, nepasitikėjimas savo jėgomis – pažinimo troškimas prieš pažinimo neįmanomybę. Protagonisto pastangos atskleisti tikrąjį miesto veidą lieka neįgyvendintos, tačiau įžiebia supratimą, jog vienos tiesos, vieno „tikrojo“ Paryžiaus ir neįmanoma rasti: „ir kad net tas miestas mieste, tas mūsų Paryžius, kurį kasdien ir kasnakt drauge kuriamės ir kuris, tariamės, tik mudviem priklauso - tai iš tikrųjų yra du visai skirtingi miestai, dvi susikertančios, bet niekada nesutampančios plokštumos.“¹⁸⁶ Valdo ir Melanie miesto pažinimas yra skirtingas, priklausomas nuo individualių patirčių, kultūrinių ir socialinių potyrių, asmeninių išvalgų ir emocijų. Anot Margaret C. Rodman, vienas fizinis peizažas gali būti multilokalus tuo požiūriu, jog skirtingų jos vartotojų požiūriu jis išreiškia daugiareikšmes vietas.¹⁸⁷ Tai Paryžius, kokį mato Valdas, Melanie, ar klošarės Nathalie Paryžius, turistų miestas, nuolatinių gyventojų erdvė – skirtingos daugiaprasinės plokštumos, įgaunančios savas reikšmes, kurioms nelemta susikirsti. Apima nuojauta, kad pirmųjų dienų Valdo išpūdis apie šį miestą paviršutiniškas ir apgaulingas – tik tariamai vis geriau pažino miestą, gundantį muziejų šedevrais, turtinom vitrinom, ligi paryčių atlasų kavinių ir kabaretų šviesom. Po išoriniu spindesiu slepiasi tikrasis miesto veidas. Pamažu miestas veriasi vis kitom spalvom, atidengia sluoksnį po sluoksnio, tačiau jo esmės, tikrojo vaizdo taip ir nepasiseka atskleisti.

Naujos aplinkos prisijaukinimas individui tampa tam tikru nelengvu iššūkiu. Bandymas įsilieti į naują kultūrinę aplinką sukelia įtampos, neatitikimų, skirtumų tarp tikrojo bei išivaizduojamojo „aš“. „Beveik toks pat, bet ne visai“ (*almost the same, but not quite*)¹⁸⁸ patiria dalinio objekto statusą, kuris neatsiejamas nuo būties tarpinėje erdvėje bei laikinumo jausmo. Dabartinė gyvenamoji vieta Paryžius neįgalina pasijusti taip, kaip jaučiasi nuolatinis gyventojas, kuris gali pasakyti „čia mano namai“. Šią „dalinio savęs“ pajautą subjektas išsako per laikinumo pojūtį: „...laikini kambariai, laikinos pažintys, laikini draugai, laikina meilė...“¹⁸⁹ Atsiveria suvokimas, jog, kad ir kaip stengtūsi prisijaukinti šį paslaptinę miestą, jis čia niekada nebus toks, kokie yra paryžiečiai. Gyvenančiųjų kitose šalyse patirtys sukuria prieštarigus laiko suvokimus bei susipynimus. Istorija šiuo atveju negali būti nuosekli, nes dabartyje nuolatos įsiterpia praeitis, kuri dažnai tampa vienu iš ateities formavimo veiksmių, kai namai esti ne tik „čia“, bet ir „ten“. Diasporos diskurse, kurio pagrindu kuriama diasporos istorija, naratyvas

¹⁸⁵ Papiėvis V. Vienos vasaros emigrantai. Vilnius: Baltos lankos, 2003, p. 285.

¹⁸⁶ Ten pat, p. 209.

¹⁸⁷ Rodman C. Margaret. *Improving Place: Multilocality and Multivocality*, Low M. S. and Lawrence-Zuniga D. (eds.) *The Anthropology of Space and Place: Locating Culture*. Oxford: Blackwell, 2003, p. 204–223.

¹⁸⁸ Bhabha K. H. *The Location of Culture*. London and New York: Routledge, 1994, p. 86.

¹⁸⁹ Papiėvis V. Vienos vasaros emigrantai. Vilnius: Baltos lankos, 2003, p. 197.

negali būti linijinis bei progresyvus. Pasakojimas, egzistuojantis jį priglaudusios istorijos paribyje, negali būti vientisas, tačiau nėra ir visiškai užgožtas ar ištrintas vyraujančio naratyvo. Pasak Bhabha'os, vientisas tautinės įsivaizduojamos bendruomenės laikas negali panaikinti pertraukimų ir dviprasmybių, kylančių iš mažumų ir diasporų laikinumu.¹⁹⁰

Viena iš pagrindinių erdvių, reprezentuojančių Paryžiaus daugiaerdvį modelį – Senos krantinės erdvės, nuo kurių neatsiejami bohemiški menininkų susibūrimai, benamių ir nelegalių Paryžiaus gyventojų gyvenamosios vietos. Tai vieta, kurioje renkasi savotiškos daugiakultūres bendruomenės, vienijamos ne tik bendros erdvės, tačiau ir bendro kūrybinės prigimties, muzikos, šokio, troškimo įprasminti savo talentą ir individualumą laike ir erdvėje, troškimo pajusti nesuvaržytą būtį. Ši susibūrimo vieta – savotiška paribio erdvė, kurios eksploatuotojų veiksmai ir performansai įprasmina šią vietą ir suteikia realumo jausmą. Erdvė įveiksinama ir atskiriama nuo bendrosios Paryžiaus erdvės bei joje veikiančių individų. Senos krantinių, tilto erdvės suvienyti žmonės, nors ir būdami skirtingų kultūrų, nevaržo savo troškimų, veiksmų, kūrybinių polėkių bei nesiekia pasirodyti „normaliais“ paryžiečiais, asmenimis, piliečiais. Jie priešinasi viešajam paryžietiškam diskursui, reikalaujančiam kontroliuoti save, užgniaužti savo troškimus ir aistras. Senos krantinės ir patilčio subjektams sunku priimti jiems svetimą, racionalumu grįstą tvarką. Nesunkiai galime surasti sąsajų su Michel Foucault apmąstytomis panoptikumo¹⁹¹ heterotopiškėmis erdvėmis. Svarstymų akiratyje atsiranda miesto sąrangos ir paklusnumo problematika – ar kiekvienas miestas nėra karceris, kurio konstrukcija ir erdvių paskirstymas leidžia stebėti atskiras teritorijas ir primesti gyventojams tam tikrą elgesio modelį? Ar šis panoptikumo galios ir žinojimo sąveikos modelis nėra pritaikytas disciplinarinėje visuomenėje? Krantinės gyventojai nuolat stebimi ir tikrinami oficialiųjų institucijų – policijos pareigūnai rengia reidus, tikrina dokumentus, taip siekdami įvesti drausmę šio paribio erdvės atžvilgiu, pažaboti laisvą Senos krantinės bendruomenės gyvenimą. Tai bekontūrė efemeriška erdvė, sąlygojama joje veikiančių subjektų, kuri išsisklaido išsiskirsčius menininkams ar viešosios tvarkos palaikytojams išsklaidžius benamius patiltės gyventojus.

Papievis savo tekste atskleidžia daugiareikšmį protagonisto santykį su Paryžiaus erdvėmis. Senoji Lietuvos erdvė, jos reikšmė tarsi bandoma paneigti, atsiribojant nuo jos, tačiau sąlyčio ir poveikio formuojantis tapatumui išvengti nepavyksta. Daugiasluoksnės, susipinančios ir sunkiai perprantamos Paryžiaus erdvės atspindi paralelį individualaus protagonisto tapsmą

¹⁹⁰Clifford J. Diasporas // *Cultural Anthropology*. 1994, 9 (3), p. 302–338.

¹⁹¹Panoptikumas – Jeremy Benthamo pasiūlytas spindulio pavidalo konstrukcijos institucinis pastatas. Panoptikumas dėl atitinkamo architektūrinio sprendimo yra tam tikra komunikacinė sistema, hierarchizuojanti ir centralizuojanti informacijos judėjimą. Tai žymiausias galios konkretizavimo pavyzdys. Apie tai žr. Foucault M. „Disciplinuoti ir bausti: kalėjimo gimimas“. Vilnius: Baltos lankos, 1998, p. 207–209.

savasties paieškose. Pažinti Paryžiaus erdves, įsilieti į jas, atrasti ir susidaryti savąjį miesto vaizdinį – tolygu atrasti savo esaties pagrindą. Sąlytyje su miesto erdvėmis atsiskleidžia žmogiškojo santykio su būtimi intencijos, egzistenciniai svarstymai bei būties akimirkos išgyvenimas. Savosios būties kvestionavimas protagonistui atsiveria savirealizacijos siekiu, potencialių galimybių paieška bei trokštamos laisvės pojūčiu.

3.3.2. Romano „Eiti“ „nutolusios erdvės“

Santykis tarp erdvės ir individo Valdo Papievio romane „Eiti“ skleidžiasi protagonisto klajonėse po Provanso apylinkes Prancūzijoje bei aprėpia ne tik realiai egzistuojančias erdves, bet ir metafizinius protagonisto erdvių labirintus. Susidaro tęstinumo išpūdis – tarsi protagonistas iš ankstesniojo rašytojo romano „Vienos vasaros emigrantai“ Paryžiaus erdvių perkeliamas į kitas – Provanso erdves vejamas tų pačių egzistencinių paieškų, ėjimo į save troškulio. Viena erdvė keičia kitą, tarsi Paryžiaus erdvių labirintai tampa per ankšti protagonisto dvasinių kelionių palydovai, taip praplečiant geografinės klajonių platumas į Provansą. Nuorodos į šias tęstinumo prielaidas – protagonisto atsiminimai apie klajones Paryžiaus priemiesčiais, gatvėm ir skersgatviais, uždaras kiemas, kuriame nuomojamas gyvenamas butas, kuris paliekamas išvykus į Provansą. Tęsimas ankstesniojo romano pabaigoje išryškėjęs išsiskyrimo su mergina motyvas, kuris pastūmėja protagonistą palikti Paryžių tam, kad jau kitose – Provanso erdvėse vėl būtų tęsiama kelionė savasties link. Autorius aktualizuoja savęs įtvirtinimo, įprasminimo laike ir erdvėje poreikį, todėl tampa svarbu apčiuopti, koks emocinis ryšys sieja protagonistą su erdve, kokios erdvių projekcijos dėlįjamos jo sąmonėje.

Autorius pripažįsta, jog su Prancūzijos erdvėmis jį sieja itin glaudus emociškai pririšantis jausmas, galbūt todėl šios šalies erdvės tampa itin svarbiu kontekstu klajojančiam protagonistui – turint galvoje tiek keliones geografinėmis erdvėmis, tiek savo dvasios labirintais bandant nugalėti svetimumo aplinkai ir vienišumo jausmą. Kaip teigia romano autorius, „Man atrodo, kad visi esame labai vieniši, negalintys išeiti iš savęs, iš savo ribų. Egzistencine prasme mes negalime visiškai atsiverti kitam žmogui, susilieti su kitu žmogumi. Tai – kaip horizontas: eini artyn, tačiau jis visada lieka tiek pat nutolęs.“¹⁹² Taip autorius kalbėjo apie romaną „Eiti“, pelniusį kūrybiškiausios 2010 m. knygos titulą ir įtraukiantį skaitytoją nerimastingo gyvenimo, baimės sustoti, priprasti, įsikurti išraiška. Autorius paneigia nuostatą, jog tai emigravusiojo

¹⁹²Nastaravičius M. Rašytojas Valdas Papievis: ėjimas – nerimo gyventi išraiška. 15min.lt (2011-06-21) Prieiga per internetą www.15min.lt/naujiena/kultura/asmenybe/rasytojas-valdas-papievis-ejimas-nerimo-gyventi-israiska-285-141540 [žiūrėta 2014-06-15]

svetur vienišumas. Tekstas atspindi vienišumo jausmą keliose plotmėse – egzistencinis vienišumas, kaip neįveikiamas atstumas tarp atskirų individų, vienišumas, kaip nesugebėjimas (ar nenoras) emociškai pajusti aplinką, atrasti savo vietą joje, atsitveriant nuo jos, liekant tik šalia, į pirmą planą iškeliant poreikį susigyventi su savimi. Protagonistas tarsi atskleidžia autoriaus atsitolinimo nuo erdvės poziciją, kai jaučiama, jog esi tiek pat savas ir vienišas visur, nesvarbu, kuriame krašte bebūtum. Romane „Eiti“ skaitytojui atskleidžiami Provanso peizažai, kurie kaip panorama atsiveria protagonistui keliaujant pėsčiomis – nuo miestelio iki miestelio dulkėtais keliukais, aplankant įžymias lankytinas vietas. Ėjimas tampa savotišku apsisvalymo veiksmu, terapija ar vaistu, norint išgyti, kai eini, nes negali neiti:

Kol galiausiai susitakai su tuo, kad kitaip būti negali. Ir pradedi eit. Vaizdai keitė vaizdus, žingsniai kartojo žingsnius – jis ėjo ir ėjo. Lyg viskas, ką žinojo, ką mokėjo, galėjo, būtų susilydę į vienintelį gebėjimą eiti, arba lyg iš visko, ką žinojo, mokėjo, galėjo, būtų likęs tik vienintelis gebėjimas eiti, monotoniškais žingsniais matavo atstumus ir reljefą piešdamas šių vietovių žemėlapi, kurio niekam, nė jam pačiam nereikėjo.¹⁹³

Einama be konkretaus tikslo, siekio ką nors pamatyti, pasiekti tam tikrą tašką, tačiau pats ėjimas tampa tikslu. Tekste išryškėja klajūno motyvas – amžino judėjimo, nepastovumo, nerimastingos būties jausmas. Klajonės Provanso keliais, pažintis su tam tikromis erdvėmis tampa tik priemone pažinti save, šalia paliekant emocinį ryšį, prierašų santykį su aplinka. Protagonistas braižo savųjų klajonių po Provanso apylinkes geografinį žemėlapi, o kartu klajoja savo vidinės tikrovės labirintais.

Šiuolaikiniai tyrimai pabrėžia dvi individo ir vietos santykio koncepcijas – funkcinę ir emocinę. Asmens tapatumo išraiškai atskleisti svarbesnis tampa emocinis individo ir aplinkos ryšys, kuris nusako, kaip tam tikra vieta emociškai veikia žmogų, kokius jausmus jam sukelia, kaip jį veikia, ką suteikia individui, kaip veikia jo tapatybės skleistį bei pokyčius. Taip susisiejant su tam tikra vieta formuojama tapatybė, kuri neišvengiamai priklausoma nuo tam tikrų susidūrimų su konkrečiomis vietomis. Romane „Eiti“ tarp individo ir erdvių išryškėja emocinė atskirtis, abejonė ir svarstymai – kur yra mano vieta? Ar yra sava erdvė, ir kur ji yra? Pastebimos organiškose kintančių vaizdų, atsiveriančių protagonistui keliaujant sąsajos, būdingos prozos vaizdai – nuosekliai pateikiamos scenos, vienas peizažas keičia kitą. Ši erdvių kaitos procesą sujungia ir vienija erdvė – Provansas. Tekste išryškintas dualumas tarp sąstingio, būdingo aplinkai, erdvei, ir romano keliautojo fizinės ir vidinės būsenos kaitos ir nerimastingumo. Protagonisto klajonės po Provansą, atveriančios vis kitas erdves, skaitytoją supažindina su skirtingomis vietomis, išryškinamos kelio, kelionės figūros. Protagonistui kelionės tikslas – keliauti, užfiksuoti, tačiau poreikio emociškai pajusti vietą nėra: „Bet – jokių jausmų, nė išpūdžių jokių. Jeigu kirbtėli kas, tai iš karto užgęsta. Lyg išvis neitų, o šis kraštas

¹⁹³Papievis V. Eiti. Vilnius: Lietuvos rašytojų sąjungos leidykla, 2010, p. 30.

prieš jį skleistas tartum albumas, kurio puslapiai verčiasi, jam jų nė nepalietus. Ir vos atsiverčia, iškart užsiverčia. Kodėl aš einu?“¹⁹⁴

Ryškų protagonisto abejingumą aplinkai, žmonėms, norą būti tik su savimi ir savyje patvirtina tai, jog savaitei laiko išjungiamas mobilusis telefonas – taip nutraukiami saitai su praeitimi bei ryšiai su aplinkiniu pasauliu, siekiama atsikratyti visų pašalinių išorinių trukdžių, nepageidaujamų kontaktų, kurie blaškytų protagonisto egzistencinių apmąstymų būtį. Vaizdai, keičiantys vaizdus, turistų lankytinos vietos, panoramos, kaimeliai, upokšniai – tai vietovaizdžiai, kurie praplaukia pro akis stipriau emociškai nepaliesdami protagonisto sąmonės. Brėžiama skirtis tarp erdvės ir protagonisto, tarsi žvilgsnis iš aukštai tik fiksuoja detales, braižo geografinį žemėlapi. Aplinka „negyva“, sustingusi laike, tarsi uždengta šydo, kuris emociškai nepralaidus ir nesuteikia galimybės „priišti“ protagonistą prie vietos: „Viskas matyta. Tiek sykių matyta, kad akys jau nebemato.“¹⁹⁵ Provanso apylinkės tampa tapomu paveikslu, simuliakru, tarp šių erdvių ir protagonisto emocinė grandis nenuitiesiama. Klajonės Provansu nėra siekis pažinti dar nematytas vietas, užfiksuoti atmintyje, susigyventi ar įsigyventi. Tai greičiau kelionė užsidarius savyje, bandymas pabėgti nuo aplinkos, atsiriboti tam, kad atsakytum sau į klausimą „kas aš esu?“, „kur einu?“: „Tai, kas esu aš, kas many dedas, man tolimiau nei kraštai, kurių aš niekada nemačiau, niekada neišvysiu. Pats sau – tolimesnis negu mėnulis per pilnatį...“¹⁹⁶ Tarp nutolusios aplinkos ir savasties nepažinumo tiesiama paralelė, atskleidžianti atsiribojimo siekį nuo aplinkos, nenorą įsileisti savin, priprasti bei savasties nepažinumo faktą.

Romane vos pasiekus kelionės tikslą protagonistą persmelkia svetimumo aplinkai pajauta. Abipusis jausmas – Provanso aplinka nepriima jo kaip savo, o protagonistas nesiekia suartėti ar įsilieti į ją. Autorius vaizduoja stinglią provanso aplinką, nepajudinamą tik jiems priklausančią žmonių kasdienybę, kuri savaime nepriima kiekvieno prašalaičio, nepriklausančio jų nusistovėjusiam gyvenimui:

...Vėl užsisakė rožinio, vėl atsišliejo į sieną prie to pačio staliuko, nuo kurio matėsi nuotrauka su ano amžiaus pradžios levandų kirtėjom <...> virš nuotraukos kabantis laikrodinis nėjo, betgi pats daiktų stingulys, o ir barmeno ramybė bylojo, kad tokie visi rytmečiai šioj kavinėj <...> Kaip buvo vakar, taip yra šiandien, taip bus ir rytoj. Iki rudens. Kitą vasarą viskas iš naujo.¹⁹⁷

Tai tarsi atskiras neprieinamas pasaulis, sustingęs, įprasminęs praeitį ir neišsleidžiantis dabarties. Protagonistui riba tarp savojo pasaulio ir Provanso sustingusios erdvės tampa neperžengiama, tačiau priešingai nei Papievio „Vienos vasaros emigrantų“ protagonisto Valdo siekiams pažinti,

¹⁹⁴Papievis V. Eiti. Vilnius: Lietuvos rašytojų sąjungos leidykla, 2010, p. 54.

¹⁹⁵Ten pat, p. 145.

¹⁹⁶Ten pat, p. 16.

¹⁹⁷Ten pat, p. 29.

peržengti, užengti, atverti sau Paryžiaus erdvių paslaptis, romane „Eiti“ nesiekiami pritapti ar prisijaukinti šių erdvių, suvokiant to beprasmiškumą ir neįmanomumą. Besikeičiančios vietos, Provanso erdvės jam kaip stebėtojui reikšmingos tik tam, kad padėtų susivokti begalėje savy egzistuojančių pasaulių, padėtų spręsti egzistencines dilemas.

Emociškai nutolusios Provanso erdvės protagonisto nepririša, jos tarsi gražus negyvas paveikslas, sukurta tarsi dekoracijos vidiniam individo pasauliui skleistis: „Jo akys pavirto filmavimo kameros objektyvu: jis žiūri, mato, tačiau – jokių jausmų. Viskas pro akis slysta, praslysta, iškart – užmarštis: jo akys – nieko nefiksuojanti filmavimo kamera. Filmavimo kamera be juostelės. Ir be jokių kitų dvidešimt pirmo amžiaus stebuklų, kurie padėtų įrašyti vaizdus.“¹⁹⁸ Vaizdai, atsiveriantys keliautojui einant pėsčiomis, taip pat kaip ir pro autobuso langą prabėgantys gamtos fragmentai, kurie malonūs akiai, tačiau nepatiriama stipresnio emocinio ryšio su jais. Aplinka tarsi šalia, nepalieka gilesnio ženklų protagonisto sąmonėje, kaip neįrašomas filmo vaizdas į laikmeną – nesukeliantis susidomėjimo, reikalingas tik kaip fonas šios akimirkos emocinei būsenai išgyventi. Dėmesys sukonzentruotas į protagonisto vidų, neįsileidžiant išorinės aplinkos, sąmoningai atsiribojama nuo jos bijant prisirišti, bėgama nuo sąryšio su ja. Atstumas išlaikomas siekiant įsigilinti tik į save, nes savasties pažinimas galbūt atvertų galimybes pažinti ir kitus. Ši nepažinumo pajauta, išryškėjusi „Vienos vasaros emigrantų“ antroje pusėje, dar labiau išreikšta romano „Eiti“ protagonisto, kuris jau susitaikęs su neįgyvendinamu realiame pasaulyje pažinimo troškimu: „...Ar nebus taip, kad tik sapnuose šio pasaulio paslaptis suprasti gali? Jeigu paslaptis suprasti iš viso įmanoma.“¹⁹⁹ Jam nepavyksta įminti nuomojamo kambario šeimininkės Anne, jos draugės Do ir Anne dukters Elizabeth paslapties, atrasti jų nesantaikos priežastis, priartėti prie jų. Kaip ir santykių su aplinka, išlieka paviršutiniškumas ir neperžengiama ar netrokštama peržengti riba: „bet jam atrodo, kad, neįminęs jų paslapties, jis apie jas žino daugiau, negu jų paslaptį būtų įminęs.“²⁰⁰ Šis Papievis romaną jau nesiekia pažinimo, suartėjimo su aplinka, nes susitaikoma su mintimi, jog pažinti – nebūtinai rasti patį tiesiausią kelią į tiesą, nes vienos tiesos būti ir negali.

Protagonisto ambivalentiški jausmai jį supančiai erdvei išreikšti baime prisirišti prie vietos, žmogaus, daikto, nuskęsti kasdieniškoje buityje bei sąstingyje. Nerimastinga individo būtis išreikšta per klajonių erdvėmis ir savo vidiniais pasauliais motyvą, kai bandoma atrasti, tačiau bijoma pastovumo, stingulio, prisirišimo. Ateina suvokimas, jog to, ko ieškai, surasti neįmanoma. Emocinės jungties baimė ateina iš patirties, jog prisirišimas gresia netektimi, praradimu ir širdgėla: „...žinojo, kad prisirišti negalima. Liūdesys ateina iš neišsipildymo, arba

¹⁹⁸Papievis V. Eiti. Vilnius: Lietuvos rašytojų sąjungos leidykla, 2010, p. 15.

¹⁹⁹Ten pat, p. 152.

²⁰⁰Ten pat, p. 153.

netekties, akmenys, mūrai nieko nesitikėjo ir nebijojo nieko prarasti, jie buvo ir tiek. Jam irgi norėjosi būti ir tiek.²⁰¹ Pajutus ryšį su vieta, bent menkiausia trauk keliautoją baugina, verčia atsitraukti ir eiti toliau. Nuomojamas kambarys vasarnamyje (Anne namai), Do namai, miestelio kavinė – sustingusios laike, svetimos jam erdvės, priklausančios kitam pasauliui: „tie žmonės buvo tiek iššakniję į savo pasaulį ar per dešimtmečius tiek susitaukę su to kito, gretimo pasaulio neišvengiama esatimi ir pripratę prie jo, kad jis jiems nebetrukdė, buvo nė motais, kaip didmiesčių žmonės nebejunta užteršto oro.“²⁰² Šios paralelės protagonisto pasauliui erdvės – tarsi du nesusisiekiantys indai, kurie egzistuoja, tačiau gretimuose pasauliuose, nepažinūs, keisti ir svetimi. Žinoma apie tokių pasaulių egzistavimą, tačiau vienas kitam netrukdoma, netrokštama pažinti. Anne namai – erdvė, kurioje daiktai sustingę, laikas sustojęs, tarsi kviečia ir vilioja pažinti, taip priartinant galimą šių namų šeiminingų pažinimą, tačiau kartu sukeliama troškimas atsitolinti: „Kirstelėjo pasauliškasis noras apeiti namus, apžiūrėti visus kambarius, juose esančius baldus ir daiktus, trumpam likusius be šeiminingo, ir tuo pat metu knietėjo kuo greičiau ir toliau sprukti iš čia, kur, kaip ta naujoji stotis Provanso laukuose, jautėsi visiškai svetimas. Išmestas. Ant jūros kranto.“²⁰³ Kiekviena naujai aplankyta vieta protagonistui tik tarpinis sustojimas – „ne-vieta“ (*non-place*), kuri tampa tik tarpine stotele, anot Marc Augé neturinčia emocinių sąsajų su individu.²⁰⁴ Tokių ne-vietų sampratą tekste įkūnija protagonistą supančios erdvės, kurios tarsi tarpinės stotelės jo egzistencinėse paieškose atlieka tik dekoruojantį antraplanį vaidmenį bei, antropologo Augé teigimu, šios specifinės erdvės padaro žmones vienišus ir vienodus, neprižiūstus ir svetimus toms erdvėms.

Savitai tekste reflektuojama protagonisto „namų“ erdvė, kuri nėra materialus statinys, tačiau tam tikras individo būvis, nuolatinis ėjimas. Protagonistas nešasi savuosius namus savyje: „Eiti – tai mano namai. Jie tikresni už namus, turinčius pamatus, stogą ir sienas. Namai, turintys pamatus, stogą ir sienas, yra tariami. Tereikia sustot, įsikurti ir prarasi namus. Namuose galima būti, bet negalima juose įsikurti. Jie – tik laikinas prieglobstis, tikrieji namai – eiti.“²⁰⁵ Namų erdvė, kuri turėtų priklausyti antropologinėms, prižiūšančioms tam tikroms emocijomis vietoms, netikėtai priskiriama „ne-vietų“ kategorijai, laikinu prieglobsčiu, kuriose įsikūrus prarandamas tikrasis namų pojūtis, atsiskleidžiantis per individualius nerimastingus ieškojimus. Šie namai – ėjimo veiksmas – protagonistui tikresni nei materialūs, į juos niekas negali pasikėsinti, jie nešami su savimi, kuriami ir perkuriami savyje. Namai, kurie skirti

²⁰¹Papievis V. Eiti. Vilnius: Lietuvos rašytojų sąjungos leidykla, 2010, p. 31.

²⁰²Ten pat, p. 14.

²⁰³Ten pat, p. 27.

²⁰⁴žr. M. Augé knygoje „Non-places. The Anthropology of Supermodernity“, London, New York: Verso, 1995. Šioje knygoje aptariamos tranzitinės vietos, kurios yra skirtos persikelti iš vieno taško į kitą. Prie jų priskiriamos erdvės, susijusios su kelionėmis, laisvalaikiu, komercija. Jos neturi savaiminės vertės: „ne-vietos“ tarsi pauzė mūsų kasdieninėje veikloje. M. Augé „ne-vietoms“ priešpriešina „antropologines“ vietas.

²⁰⁵Papievis V. Eiti. Vilnius: Lietuvos rašytojų sąjungos leidykla, 2010, p. 57.

pasislėpti nuo pasaulio ten, kur niekas pasiekti negalės. Ši sava sukurta vidinė erdvė tampa vienintele, kurioje protagonistas jaučiasi saugus ir nepasiekiamas.

Trokštamos erdvės paieškose autorius pasitelkia metafizinius apmąstymus. Juose jis išvelgia galimybę atrasti erdvę, kurioje harmonizuotąsi jo buvimas. Tokiose „nerealios erdvės“ dimensijose tikimasi atrasti vieną stabilią tiesą, harmonizuotą būtį, kurios paieškoms realios erdvės tampa pernelyg siauros. Kaip utopinės erdvės – svajonių pilis, sapnų ar vaikystės prisiminimų sodas, kuriame išsipildytų troškimai – negalinti vaikščioti Elizabeth nuskrietų į dangų, tarpusavio susitaikymą ir bendrystę pajustų Do ir Anne. Šis utopinės erdvės konstravimas, kaip priešprieša realiai erdvei, būdingas modernaus teksto erdvės konstravimui, taip pabrėžiant kaitą, chaoso išsigalėjimą, vertikalės apvertimą, hierarchijos nykimą bei policentrizmo užuomazgas. Individo sąmonėje nėra vietos monocentriškam erdvės supratimui, erdvė greičiau suskyla į daugybines erdves, migruojant tarp jų bei siekiant atrasti savasties stabilumą. Viltis, jog atmintyje pavyks išlaikyti sodo paveikslą, atverti jį kada panorėjus, lieka neįgyvendinama. Metafizinio sodo vaizdinys pranyksta kartu su pasibaigusiu sapnu – taip ir lieka paslaptimi, siekiniu, fantazijų erdve, kuri tikrovėje neegzistuoja. Tai utopinės erdvės, siekiamybės, kurios protagonistui suteikia viltį atrasti harmoniją ir ramybę bei nutraukti tą begalinį ėjimą svajonių erdvės link. Svajonių pilis, belaikis nežemiškas sodas, suteikiantys pažadą įminti šio pasaulio paslaptis, skaitytojui atveria daugiaprasmią lauką, įgalinantį tekstą skaityti keliuose lygmenyse. Šioje metafizinėje fantazijų erdvėje galima išvelgti išsigelbėjimą nuo vienišumo, tuštumos, tačiau galimas tokios erdvės buvimas, kaip ir visa ko pažinumo įmanomumas, tampa vis labiau kvestionuojamas. Utopinė/sapno erdvė suteikia galimybę varijuojančioms interpretacijoms, tokiu būdu naratyvas tampa atviras, siejamas su simbolio daugiaprasmiškumu. Realaus pasaulio vaizdas, besikeičiantis su simboliniais sodo pilies įvaizdžiais, suteikia atviro kūrinio išpūdį, tekste sutelkiamas simbolinis pasakojimo krūvis, kuris paskutiniuose pasakojimo puslapiuose atsiskleidžia daugiaprasmiu vaizdu.

Valdo Papievio tekstai atskleidžia sudėtingą ir ambivalentišką santykį tarp protagonisto ir erdvės. Troškimą įsilieti, patirti svetimą erdvę, tapti jos dalimi „Vienos vasaros emigrantuose“ pakeičia atsiribojimas nuo jos, suvokimas, jog pažinumas lieka už įmanomybės ribų. Vyrauja svetimumas aplinkai, jos laikinumo ir neatskleidžiamumo problematika. Nenoras ją pažinti, baimė pritapti, įsilieti atskleidžia protagonistų išsigilinimą į save. Erdvė atsiveria žvilgsniui, tačiau atsitolinama nuo aplinkos, kuri tampa tik dekoracija vidiniam konfliktui spręsti. Pagrindinis dėmesys sutelkiamas ties protagonisto vidinėmis dramomis, kurios tampa tekstų epicentru. Ėjimas ten, „kur tavęs niekas nelaukia“²⁰⁶, tačiau jau ir nebereikia, kad lauktų.

²⁰⁶Papievis V. Eiti. Vilnius: Lietuvos rašytojų sąjungos leidykla, 2010, p. 56.

Prisirišti negalima – „norėjosi būti ir tiek“²⁰⁷, tol, kol pajauta, kad esi išbloktas net iš savęs, praeis. Realios ir utopinės/fantazijos erdvių kaita, kūrinio atviros kompozicijos sandara leidžia didesnę interpretaciją ir įvairovę suvokiant daugiareikšmį kūrinį.

Erdvės pokyčiai ir poveikis tapatybės formavimuisi aptartuose romanuose nėra vienodai patiriami ir išreiškiami. Šileikos „Bronzinėje moteryje“ išryškinamos naujos žmogaus tapatumo formos, kai ankstesnė, nors ir sąmoningai atmesta patirtis susipina su dabartinės erdvės kultūriniais kontekstais. Išryškinama etninių sandų įtakos naujam protagonisto būviui rastis, sujungiant (ar atmetant) skirtumus ir integruojant skirtingas kultūrinės patirtis. Romane „Glėbys“ išryškėja konfrontacija tarp dviejų lietuviškumo salų – Lietuvoje gyvenančių lietuvių bei lietuviškosios bendruomenės Kanadoje, Toronte. Atskirtį gilina ne tik atstumas, bet ir skirtingos politinės santvarkos, kurios dar labiau didina atotrūkį tarp artimųjų. Nors šias atskirtas erdves sieja bendra etninė savastis, ilga atskirtis tampa kliuviniu ir nesusikalbėjimu, kuris dažnai užgožia prigimtinius sandus ir giminystės ryšius tapdamas nesusikalbėjimu ar net pykčio pamatu. Skirtingai nuo „Bronzinėje moteryje“ išryškėjusio sujungiančio ryšio tarp buvusios erdvės ir etninių sandų ir dabartinėje aplinkoje tarpstančių modernumo apraiškų, „Glėbyje“ pastebimas vis didėjantis atotrūkis, o etninis pamatas užgožiamas susikertančių bei konfrontuojančių kultūrinių patirčių.

Papievio romane „Vienos vasaros emigrantai“ atsiskleidžia daugiasluoksnis imigranto santykis su Paryžiaus erdvėmis, kuris paraleliai atsispindi individualiame protagonisto tapsme. Tekstas išryškina tris erdvių plotmes – gimtosios Lietuvos, dabartinės Paryžiaus erdvės bei vidines protagonisto Valdo erdves. Labiausiai tekste akcentuojamas individualus tapsmas, klaidžiojimas vidiniais savasties labirintais, egzistencinės paieškos bei savirealizacijos siekis. Santykis su Lietuva siejasi su Šileikos romano „Bronzinė moteris“ protagonisto jausenomis – praeitį bandoma paneigti, siekiama atsiriboti nuo senų patirčių, tačiau tolimesnėje tapatumo skleistyje nė vienas iš jų to išvengti nepavyksta. Dar didesnis atotrūkis nuo materialios erdvės jaučiamas romane „Eiti“, kuriame aplinka tampa tik fonu metafiziniam iškojimams, emociškai visiškai nutolstant, panyrant į savasties gelmes. Pabrėžiamas vienišumas, atsiribojimas ir abejingumas aplinkai – tiek dabatinei, tiek paliktai praeityje.

²⁰⁷Papievis V. Eiti. Vilnius: Lietuvos rašytojų sąjungos leidykla, 2010, p. 31.

4. Susidvejusios tapatybės ženklai svetur parašytuose tekstuose

4.1. Tapatybės dualumas antrosios kartos išeiivių prozoje (I. Mačiulytės-Guilford „Glėbys“)

XX a. vidurio politinė situacija nulėmė tai, jog didelis skaičius lietuvių buvo priversti palikti savo gimtinę bei persikelti į svetimą žemę. Susiklosčius nepalankioms aplinkybėms palikusieji savo kraštą buvo priversti susitaikyti su svetimomis vietomis, svetimomis kultūromis įsiliejimu į savo gyvenimą, surasti optimalų būdą, kaip integruotis į dominuojančios visuomenės socialinį ir kultūrinį gyvenimą (ar nuo jo nusišalinti). Išvietintiesiems bei jų palikuonims, gimusiems svetur lietuviams, pagrindiniu klausimu dažnai tampa savojo tapatumo konstravimas ir problematika, kai etniniai tapatumo aspektai derinami/konfrontuojami su siekiu integruotis į dominuojančią kultūrinę aplinką. Diasporos lietuviškumas yra suprantamas kaip tautinio identiteto modelis, kuris perkeltas bei koegzistuoja svetimose žemėse.

Šiame poskyryje gilinamasi į priverstinai palikusią tėvynę (angl. *displaced*) emigrantų iš Lietuvos bei jų palikuonių, gimusių jau svetimose žemėse identiteto problematiką ir jos išraišką I. Mačiulytės Guilford romane „Glėbys“. Pagrindinis klausimas, į kurį siekiama atsakyti – diasporoje suformuoto identiteto daryba ir kaita, dualumo apraiškos ir jų lemiančios priežastys.

Etninėms mažumoms priklausantys žmonės susiduria su tokiomis papildomomis egzistencinėmis problemomis, kaip savojo tapatumo apsparstymas, kurie kyla atsižvelgiant į jų etninį paveldą. Kalbant apie antrosios ar trečiosios kartos emigrantus, kyla klausimas, kaip etninė savastis išlaikoma ar palaikoma antrosios ar trečiosios kartos emigrantų sąmonėje bei kokie veiksniai sąlygoja jų troškimus palaikyti tautinę tapatybę ar atvirkščiai – integruotis į dominuojančią socialinę ir kultūrinę aplinką. Kitas klausimas – kaip dera ar konfrontuoja siekiai įsilieti į naująją visuomenę ir joje pritaikyti su norais nepamiršti ir palaikyti tautinę tapatybę. Wsevolodas W. Isajiw teigia, jog tokioje situacijoje sprendimas gali būti randamas suderinant šiuos dalykus. Atsidūrę tokioje tarpkultūrinėje situacijoje individas visuomet išlaiko tam tikrus prigimtines tapatybės aspektus – ne tik įsilieja į dominuojančią visuomenę, atlieka visuomenines funkcijas, bet ir turi veiklos etninės bendruomenės ribose.²⁰⁸ Jo siūloma „pasirinktinių kartų tapatybės konstrukto“ (*selective generational identity construction*) teorija atliepia antrosios kartos emigrantų tapatybės konstrukto problematiką.

Mačiulytės-Guilford romano „Glėbys“ pagrindinės protagonistės Aldonos tapatumo problematika, jos dvilypis santykis su praeitimi atsiskleidžia jau romano preambulėje:

²⁰⁸Isajiw W. W. *Understanding Diversity: Ethnicity and Race in the Canadian Context*. Toronto: Tompson Educational Publishing, 1999, p. 192.

„Kai žvelgiu į tuos, kurie pasiliko, regiu, koks gyvenimas turėjo būti. Dalis manęs tebegyvena ten, mieganti aš, išplėšta prieš gimstant, pusė mamos, pusė tėvo, iš Lietuvos.“²⁰⁹ Aldonos tapatumas formuojamas santykiyje su prigimtinė praeitimi, kurią ji paveldėjo iš tėvų ir dabartinio jos gyvenimo kanadietiškoje aplinkoje. Ji tarsi dalinis subjektas, konstruktas praeities ir dabarties, susipynusių dabartiniame laike ir erdvėje. Toks susidvejįsios tapatybės konstruktas Bhabha'os perteikiamas kaip dviveidžio dievo Jano alegorija, kur susitelkiama ties tautiniais reiškiniiais, jų gelminiais sluoksniais.²¹⁰ Dviveidis dievas žvelgia į skirtingas puses, žvilgsniu aprėpia praeitį ir į ateitį, Lietuvą ir Kanadą, prigimtinių tapatybės paveldą ir socializaciją esamoje erdvėje. Šis binariškumas – pradžios/pabaigos, tiesos/melo, savo/svetimo, Rytų/Vakarų – įkūnija ir išmintį, kuri apjungdama šias skirtybes atveria kelią naujovėms ir leidžia joms įsikūnyti naujame pavidale. Atveriamą naują galimybę, atsirandanti šių skirtybių kontekste. Aldonos atveju tai galimybė ir kartu būtinybė sukurti savąjį aš, įprasminti savo buvimą dabartyje šias opozicijas ne priešinant jas, o paieškose randant kompromisus.

Jean S. Phinney atkreipia dėmesį į šeimos svarbą formuojantis tapatumui, nurodydamas, jog etninės tapatybės pagrindu tampa socializacija šeimoje ir išskiria šeimą, kaip svarbiausią faktorių formuojant tapatybę. Jis nurodo šeimą, kaip pradinį etninės tapatybės pagrindą, kuris padeda atrasti skiriamąsias savybes nuo kitų ir sujungiančias bendrybes.²¹¹ Antrosios kartos išeivių tapatumo formavimuisi ir savivokai šeimos įtaka tampa ypač svarbi, atsižvelgiant į tai, jog gyvenama ne prigimtinėje etninėje tėvynėje, o šalyje, kurios kultūra nėra sava. Emigrantų vaikams, kurių tėvai, pirmosios kartos išeiviai, yra patyrę priverstinį pasitraukimą iš gimtinės ir veikiami nostalgijos ir praradimo skausmo, etninių aspektų dominavimas šeimos aplinkoje ypač paveikus. Artimos aplinkos lietuviškumas, pasakojimai, prisiminimai apie Lietuvą nuolat girdimi jų namuose, kalbama lietuvių kalba, lankomos lietuviškos mokyklos – visa tai patiria pirmosios kartos išeivių palikuonys, ir šitai perteikiama su dideliu emociniu krūviu – tiesiogiai patirta, išgyventa, iškentėta. Aldona etninės tapatybės supratimą ir pamatus taip pat gauna šeimoje. Vaikystėje su lietuviškąja tapatybe ją supažindina senelė, kuri Aldonai pasakoja apie romantizuotą Lietuvą, reikšmės turi vadovėliai ir knygos.

Protagonistės jausenos ambivalentiškumas nulemtas susiklosčiusios situacijos, jos tėvų likimo, jos gyvenamo gyvenimo, kurio ji nepasirinko. Ji – tarsi indas tėvo prisiminimams ir svajonėms laikyti, talpinantis savyje tėvo nostalgija persunktus pasakojimus apie praeitį, prisiminimus ir sielvartą dėl prarastosios tėvynės. Tačiau Aldona negali priimti jai peršamos

²⁰⁹Mačiulytė-Guilford I. Glėbys. Vilnius: Baltos lankos, 2003.

²¹⁰Bhabha, H. K. Introduction: Narrating the Nation, *DissemiNation: Time, Narrative, and the Margins of the Modern Nation // Nation and Narration*. London, New York: Routledge, p. 291–322.

²¹¹Phinney J. S. *Ethnic Identity Exploration in Emerging Adulthood // Adolescent Identity: A Collection of Readings*. Ed. Deborah L. Browning. New York and London: Analytic Press: Taylor and Francis, 2008, p. 49.

lietuviškosios tapatybės: „Jis siunčia mane į lietuvišką mokyklą šeštadieniais ir į stovyklą vasarą. Jis laiko mane tvirtai ir grūda neįkainojamą tėvynės maną man į burną. Springstu, dūstu ir žiopčiuoju, tiesiu kaklą aukštyn, bandydama neužspringti.“²¹² Pernelyg atkaklus tėvo noras įskiepyti lietuviškumą sukelia protagonistės priešišką reakciją. Išryškėja Aldonos pasipriešinimas etninei kilmei, ji bando rasti kelius savo pačios link suprasedama, kad ji kitokia, nes gimusi čia, Kanadoje, ištekėjusi už kanadiečio, kuris suteikė jai papildomą galimybę atitrūkti nuo trikdančios jai lietuviškos prigimties. Aldona – tarsi indas, pripildytas prisiminimų. Etninė kilmė, slypinti joje, glūdintis tėvo sielvartas ir nostalgija užklojami kanadietiška aplinka. Tačiau kitoniškumas prasiskverbia kanadietiškoje tapatybėje, o kanadietiškosios tapatybės dominantės išryškėja lietuviškume neleidami Aldonai pasijusti komfortiškai nei tarp lietuvių, nei tarp kanadiečių: „Niekur nepritampu. Nei tarp kanadiečių, kur gimiau. Nei tarp lietuvių, kurie čia atvyko. Nei Lietuvoje, vietoje, kurios niekada nepalikau. Esu nematoma. Niekas manęs nepastebi ir negirdi. <...> Mano pasaulis tuščias ir nebylus. Aš visuomet viena.“²¹³ Aldona, norinti nukirsti tautines šaknis, tampa subjektu be aiškiai apibrėžtos tapatybės, ji tarsi klajoklis, kurio kelionės trajektorija nepaklūsta nustatytoms riboms, paliekantis pažįstamą teritoriją bei nuklystantis į jam nepažįstamą pasaulį, kuriame turi iš naujo atrasti save. Kaip išėities iš šios situacijos Aldona priversta ieškoti kompromisų, jos tapatybė net tik susidvejinusi – ji tampa (ar turi tapti) trečiuoju variantu tam, kad pasiektų savyje harmoniją, leistų koegzistuoti savyje prigimtiniais dalykams bei kanadietiškosios visuomenės dominantėms.

Aldonos buvimas tarp dviejų kultūrų – lietuviškosios ir kanadietiškosios – neleidžia jai iki galo pasijusti nei lietuvių, nei kanadietikosios bendruomenės nare. Ji tampa šių priešpriešų „įkaite“, negalinčia iki galo savęs atskleisti ir realizuoti nė vienoje aplinkoje, ir tai sukelia prielaidas protagonistės sąmonėje atsirasti įtampai. H. Bhabha tai apibūdintų kaip *dalinio subjekto* būseną, *dalinę būtį*, kai žmogus svetimoje kultūroje tampa *daliniu subjektu*, yra „beveik toks pats kaip kiti, bet ne visai.“²¹⁴ Čia įtvirtinama dar viena – *dalinio subjekto* kategorija, kuri išreiškia nevisišką individo dalyvavimą ir savirealizaciją svetimoje kultūroje, netikrumą, kuris „...nustato „dalinį“ kolonijinio subjekto dalyvavimą“²¹⁵. Ši tarpinė dalinio subjekto būseną nulemia individo ambivalenciją (dvilypumą) – kategoriją, apibrėžiančią Aldonos personažą. H. Bhabha savo svarstymuose apie individo formavimąsi „tarp“, individo, kaip susidedančio iš skirtingų „dalių“²¹⁶ teigia, jog ambivalentiškame „ne visiškai/ne balto“ (*not*

²¹²Mačiulytė-Guilford I. Glėbys. Vilnius: Baltos lankos, 2003, p. 50.

²¹³Ten pat, p. 53.

²¹⁴Bhabha H. K. The Location of Culture. London; New York: Routledge, 1994, p. 85.

²¹⁵Ten pat, p. 86.

²¹⁶Bhabha H. K. The Location of Culture. London; New York: Routledge, 1994, p. 2.

quite/not white) pasaulyje, metropolio pakraštėse, Vakarų pasaulio sukurti objektai tampa nepastovūs, išcentruoti kolonijinio diskurso objektai.

Irenos Mačiulytės-Guilford romane *Aldona*, priešingai nei jos tėvas, kuriam prioritetu tampa etninis pasaulis, priešinasi lietuviškai kilmei atstumdamą su etnine prigimtimi susijusius dalykus. Protagonistei būdinga W. Isajiw'o išskirta socialinė-psichologinė strategija – etninio pasaulio atstūmimas²¹⁷, bandant išvengti jai primetamų tautinės tapatybės pančių. Jai nepriimtinas tėvo lietuviškos tapatybės eskalavimas bei siekis joje įkūnyti savo nostalgiskus prisiminimus apie Lietuvą. Protagonistės pasipriešinimas labai ryškus – ji vengia lankytis lietuviškos bendruomenės sambūriuose, jaučia apmaudą dėl lietuviškos mokyklos ir stovyklų lankymo, tik lietuvių kalba skaitomų knygų: „Man šalta. Noriu pasitraukti. Nenoriu priklausyti.“²¹⁸ Jos nenoras tapatintis su lietuvių bendruomene Toronte, kuriuos vieniją bendros lietuviškos šventės, bendras istorinis likimas, sielvartas dėl nelaimingos priespaudą patyrusios šalies paženklintas graudulio ir ašarų. Aldonos ašaros plauna nepritapimo, vienišumo slogutį, nepelnytą bausmę už tai, dėl ko ji nekalta.

Emigracija įtraukta į dvi kultūras, Aldona nuolat blaškosi, priversta laviruoti tarp to, kas yra atsinešta, ir tarp to, kas yra įgyta. Jos dalis priklauso etninei tėvynei, dalis kanadietiškai kultūrai, o kompromiso paieškos tampa komplikotos. Aldonai dažnai iškyla klausimas – kas ji tokia? Lietuvei, gimusiai Kanadoje, iškyla dvilypumo aspektas, vieno žmogaus esybėje slepiasi dvi tapatybės – kanadietiškoji ir lietuviškoji: „Šitas mano gyvenimas – lietuvi tūnanti kanadietėje, sraigė, pasislėpusi kiaute...“²¹⁹ Etninė tapatybė, iškielytas tėvų ir senelės lietuviškumas „užklojamas“ kanadiečio vyro, kuriam nesuprantama Aldonos dvilypė būseną, tapatumu. Aldona dėkinga vyrui, atitolinusi ją nuo lietuviškumo, padėjusiam išvengti lietuviškos santuokos – ji niekada nenorėjusi ištekti už lietuvio. Santuoka su kanadiečiu padeda jai labiau integruotis į dominuojančią visuomenę, kanadietišką aplinką, kaip įmanoma labiau atsiriboti nuo lietuviškojo tapatumo. Tačiau visiškas kanadietiškosios tapatybės perėmimas neįvyksta, postkolonializmo būseną „beveik, bet ne visai“ suteikia prielaidas atsiverti plyšiui bei įtvirtina kolonijinį subjektą kaip dalinį.

Individui atsidūrus erdvėje, kurioje susipina dvi ar daugiau kultūrų, neišvengiamai atsiranda terpė kultūriniam hibridiškumui formuotis. *Hibridiškumo* terminas, apibrėžiantis naujų formų radimąsi tarpkultūrinėje terpėje, ypač aktualizuojamas postkolonializmo teoretikų. H. Bhabha'os aptariama *hibridiškumo* samprata nurodo galimybę atsirasti naujoms formoms transformuojantis, maišantis tapatybėms – etniniams atsineštiniais tapatumams persismelkiant

²¹⁷Isajiw W. W. *Understanding Diversity: Ethnicity and Race in the Canadian Context*. Toronto: Tompson Educational Publishing, 1999, p. 194–195.

²¹⁸Mačiulytė-Guilford I. Glėbys. Vilnius: Baltos lankos, 2003, p. 76.

²¹⁹Ten pat, p. 19.

su kultūrinėmis patirtimis, įgytomis naujoje dominuojančioje kultūroje. Kultūrų sankirtoje vykstančius mainų procesus taikliai įvardija Laura Laurušaitė: „Tai tapatybių maišymas, kryžminimas, išvedant tarpkultūrinį hibridą.“²²⁰ Kaip buvo minėta anksčiau aptariant *hibridiškumo* diferenciaciją (kalbinis hibridiškumas, literatūrinis hibridiškumas, kultūrinis (etninis) hibridiškumas) bei galimą šio termino pritaikymą kūrinių analizei, pastebime, jog Irenos Mačiulytės-Guilford romane „Glėbys“ iškeliami problematika padiktuoja kultūrinio (etninio) hibridiškumo požiūrio taikymą, į kūrinių žvelgiant kaip į atspindį dviejų kultūrų sankirtos. Romano protagonistė Aldona gimusi Kanadoje, ištekėjusi už kanadiečio vyro bei įsitvirtinusi kaip vidutinės klasės atstovė kanadietiškoje aplinkoje, tačiau vidinį disbalansą jai sukelia etninė kultūrinė atsineštas, tėvų ir močiutės nuo pat vaikystės jai skiepijamas lietuviškumas. Gyvendama daugiakultūroje aplinkoje, nuolatos balansuodama tarp dviejų kultūrų, Aldona atsiduria erdvėje, kuri Bhabha'os įvardijama kaip liminali, nestabili. Hibridizacijos fenomenas, pasak Bhabha'os turi pagrindą atsirasti liminalioje, tuščioje erdvėje, kurioje nestabilumas ir neproporcingumas suteikia galimybę tarptautinei, tarptautinei kultūrai atsirasti, kuri paremta ne šios kultūros egzotiškumu ar įvairove, o jos hibridiškumo artikuliacijomis.²²¹ Ši erdvė, Aldonos atveju atsiradusi kanadietiškos ir lietuviškos kultūrinių aplinkų sankirtoje, inspiruoja dvipusį procesą tarp sąveikaujančių kultūrų, opozicijų sandūros, bandymo derinti kultūrinius skirtumus, švelninti konfrontuojančias dedamąsias.

Hibridiškumas kaip sąvoka gali įvairuoti nuo teigiamos konotacijos iki neigiamos, kuri suteikia individui konfrontuojantį būvį. Svarstymuose apie *hibridiškumo* sampratą taikymą naujausiai lietuvių išėvių literatūrai Satkauskytė pamini „šlovinamojo hibridiškumo“ terminą, kuris leidžia pajusti emigranto džiugesį ir troškimą asimiliuoti dominuojančią kultūrą ir paversti ją savo tapatybės dalimi. Šiuo atveju dominuoja globalizacijos šviesioji vizija, kuri užvaldo atvykusį ir emigrantai jau žvelgia ne iš atsineštinės kultūros, bet iš „...centro ir galios pozicijų“.²²² Aldonos atveju *hibridiškumo* terminas nubrėžia ne trokštamą intergraciją, džiaugsmingą būtį įsisavinant svetimas kultūras bei komfortišką jauseną, bet vidinį disbalansą, diskomfortą, neharmonizuotas būsenas, atsivėrusias dėl nesuderinamų tapatumo elementų, priešpriešų, atsirandančių dviejų kultūrų sankirtoje.

Aldona, kaip antrosios kartos išėivė, formuojama dvigubo socializacijos proceso – šeimos, etninės bendruomenės bei gyvenamosios vietos kultūrinės bei socialinės aplinkos, „...jos

²²⁰Laurušaitė L. Baltų egzodo romanai: postkolonijinis žvilgsnis. Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2011, p. 54.

²²¹Bhabha H. K. The Location of Culture. London. New York: Routledge, 1994. p. 38.

²²²Satkauskytė D. Egzilinė (ne)tapatybė naujausioje lietuvių emigrantų literatūroje // OIKOS Nr. 2 (12). Vilnius: Versus Aureus, 2011, p. 122.

kalbinė erdvė yra padalinta į dvi dalis: lietuviškąją ir kanadietiškąją.²²³ Šių dviejų aplinkų apsuptyje socialinis-psichologinis dvilypumas jai tampa neišvengiama kasdienybe bei tampa įtampos šaltiniu tarp jos ir tėvo ir Lietuvoje likusių giminaičių, kuriems nesuprantamas jos dvilypis pasaulis. Skiria laikas, atstumas, susiformavusios nuostatos, kai pagrindiniu išsigelbėjimu tampa tyla ir nusukti žvilgsniai. Žodžiai negali padėti, nes jie, nors ir išgirsti – niekada nebus suprasti dviejų epistemų sandūroje, dėl likimo sukurtų paradoksų, kaltės jausmo dėl susiklosčiusių likimų. Belieka tik apgailestavimas ir retorinis klausimas:

„Kokia kalba galėtume kalbėti, kad visi suprastume?“

Stojo tyla. Esam čia, pagaliau kartu laisvoje šalyje, o vis tiek prabilti nedrįstam. Esam priversti žvelgti į šalį, į pilką banguojantį vandenį arba į savo kojas, bet kur, tik ne vienas į kitą, nes žvelgdami atviromis akimis vienas kitą degintume, baltų dūmų žiedai verstųsi iš apdegusių, pajuodusių lūpų. Vakarai ir Rytai, sėdim čia, dvi bebalsės salos, tarp mūsų vandenynas.²²⁴

Ši romane besikartojanti tylos metafora išryškina įtampas ir nesusikalbėjimą tarp Vakarų ir Rytų – dviejų episteminių pasaulių, kurie daro įtaką personažų likimams. Tyla – kaip bejėgiškumo ženklas, negalint suprasti, susikalbėti, atleisti net artimiausiems giminėms, kurie istorijos užgaidų pasmerkti gyventi savo gyvenimus nešant kaltes, dėl kurių jie negali būti kalti. Tylos metafora uždengiami kaltinimai dėl paliktos tėvynės, neva užmirštų giminaičių, geresnio gyvenimo Vakaruose ar prisitaikymo prie komunistinio režimo okupuotoje Lietuvoje.

Lietuva po apsilankymo Aldonai atrodo bauginanti ir svetima, o giminaičiai tolimi ir šalti: „Tuomet kodėl jaučiuosi taip, tarsi kažkas svetimas būtų prislinkęs prie manęs, uždėjęs ranką ant peties ir prispaudęs savo kūnu taip arti, kad tarp mūsų nelieka jokio tarpo. Sesuo. Tik penkios raidės, juodas rašalas popieriuje. Bet kažkodėl jaučiuosi pagauta, pasisavinta.“²²⁵ Aldona nori išlaikyti atstumą nuo giminaičių, atsiriboti nuo Daivos, kuri linkusi ją vadinti seserimi. Tačiau jai vis neduoda ramybės Daivos svarstymai, kas būtų nutikę, jei Aldonos tėvas būtų pasilikęs. Tarsi geležinė ranka, nusitiesusi už Atlanto, nepaleidžia Aldonos, neleidžia jai užmiršti savo kilmės bei pareigos jausmo giminaičiams bei tėvų gimtinei.

Problemiškas santykis Aldonai komunikuojant su tėvu ar giminaičiais iš Lietuvos nulemtas jos bandymo apibrėžti savo tapatumą ir pristatyti šią saviidentifikaciją aplinkiniams. K. Liebkin pabrėžia socialinės situacijos svarbą, kaip kontekstą, kuriame tapatybės apibrėžiamos ir palaikomos derybų procese²²⁶, kai dėl tapatumo sutariama ar bandoma sutarti – priėti kompromisą. Kai savęs vertinimas skiriasi nuo to, kaip mus vertina kiti, patiriamas diskomfortas. Tokiose „tapatumo derybose“ su Lietuvoje gyvenančiais giminaičiais Aldona

²²³Kuiziniene D. Lietuvių egzilio literatūros iššūkiai // Oikos Nr. 2 (6), 2008, p. 151.

²²⁴Mačiulytė-Guilford I. Glėbys. Vilnius: Baltos lankos, 2003, p. 100.

²²⁵Ten pat, p. 55.

²²⁶Liebkin K. Ethnic Identity – Challenging the Boundaries of Social Psychology // Social Psychology of Identity and the Self Concept. Ed. Glynis M. Breakwell. London: Surrey University Press, 1992, p. 157.

patiria fiasko. Jos bandymas reprezentuoti save kaip dvigubos kultūros išugdytą individą, turintį daugiakultūrę patirtį ir sampratą, lieka nesuprastas. Daivos ir Aldonos bendravimas laiškais nutrūksta nepasiekus kompromiso – kultūriniai skirtumai darantys įtaką tapatumams, nulemia tai, jog atsitveriamą tylos siena.

Aldonos bandymas pristatyti save kaip dvigubos tapatybės individą lieka nesuprastas, nes Daiva ją identifikuoja kaip lietuvę. Dialogas neįvyksta – Daivai nesuprantamas Aldonos nenoras gyventi Lietuvoje, baimė būti šnipinėjamai ar net neišleistai atgal į Kanadą. Nesuvokiamas neigiamas požiūris į Lietuvos valdžią, kuri, anot Daivos, norinti tik gero žmonėms. Vakarietiška Aldonos prigimtis neleidžia suvokti nuolankaus lietuviško Daivos tapatumo ir prisitaikymo. Tokią ji norėtų matyti ir Aldoną – lietuvę, trokštančią gyventi gimtojoje šalyje. Nepelnyti Daivos kaltinimai abejingumu: „*Jūs tiesiog mus pamiršot, nebenorit rašyti*“²²⁷, Lietuvos išdavystė dėl pasitraukimo „*Lietuva labai graži. Niekada negalėčiau jos palikti ir gyventi kitur*“²²⁸ nusėda kaip nepelnytą kaltinimą, paveiktas nežinojimo. Laisvoje visuomenėje gimusi ir išaugusi Aldona negali priimti jai peršamo lietuviškumo, negali priimti kaltinimų dėl to, ko ji nepadarė. Jos nuoširdus noras būti suprastai ir įvertintai kaip turinčiai lietuvišką ir kanadietišką tapatybę, sužlunga: „Mane [Aldoną] surakina beprasmiškumas, beprasmiškumas, kad viena kitai niekad nepasakysim tiesos apie savo gyvenimus, kad nesužinosim, kas yra tarpusavio supratimas ir meilė. Tarsi daužytumeis į plytų sieną, kol liks tik šlapia vieta. Kad ir kiek stengtumeisi, nieko neišeis.“²²⁹ Aldona trokšta, kad Daiva priimtų jos savarankišką savęs, kaip išugdyto dvikultūrės aplinkos individo, apibrėžimą, tačiau tarp skirtingų socialinių santvarkų išugdytos pusseserių dialogas tampa neįmanomas. Aldoną kamuoja vidiniai prieštaravimai – apgailėstavimas ir pyktis dėl nesusikalbėjimo, nesupratimo nuoskauda bei noras nutraukti bendravimą: „Rašyti nenoriu, bet negaliu padėti jos laiško į šalį.“²³⁰ Aldona jaučiasi savo dvigubos tapatybės įkaite, istorinių aplinkybių auka: „Esam abi sugautos, ir ji, ir aš, kaip ir mūsų tėvai, laikomos tokioj vietoj, iš kurios negalim pajudėti.“²³¹ Ši beviltiška situacija nulemia nervingas Aldonos būsenas – ji ištisas dienas negali kalbėti, nejudrumą – jai stoja širdis, kritimo ir šalčio pojūčius. Bendraamžės pusseserės nesusikalba ir to priežastis – skirtingų socialinių santvarkų suformuoti individualūs bruožai ir samratos, neleidžiančios suvokti ir priimti susiformavusio individualaus tapatumo. Rytai konfrontuoja su Vakaraais, grynasis etniškumas – su daugiakultūriškumu. Daugiakultūriškos aplinkos suformuotos individualios charakteristikos atsiduria opozicijoje susidūrusios su grynuoju

²²⁷Mačiulytė-Guilford I. „Glėbys“. Vilnius: Baltos lankos, 2003, p. 77.

²²⁸Ten pat, p. 78.

²²⁹Ten pat, p. 79.

²³⁰Ten pat, p. 79.

²³¹Ten pat, p. 89.

etniškumu, tai padeda pagrindą nesusikalbėjimui atsirasti tos pačios etninės kilmės individams. Bendrumo iliuzijai ir harmoningo bendravimo siekiui lemta žlugti dėl tapatumų, nulemtų skirtingomis istorinėmis aplinkybėmis susiformavusių tapatybių konstruktu.

Skirtingų kultūrų ir politinių sąlygų „suformuotos“ jaunosios kartos atstovės Aldona ir jos pusseserė Daiva taip ir negali susikalbėti. Tarp jų galiausiai lieka tylą – nutrūksta laiškų srautas iš Kanados į Lietuvą ir atgal, nesurandama bendros kalbos Daivai atvykus į Kanadą bei pasilikus. Aldona negali suprasti pusseserės Davos laiškuose aprašomo gyvenimo Lietuvoje, jai nesuprantami ir skaudinantys pusseserės priekaištai dėl jos tariamo abejingumo Lietuvoje pasilikusiems giminaičiams, jos nenoro aplankyti savo tėvų gimtinę. Tėvo primestas lietuviškumas, skatinimas bendrauti ir palaikyti ryšius konfrontuoja su protagonistės atstumiančiu požiūriu į lietuvius giminaičius, kurių primygtinis noras bendrauti ir palaikyti ryšius ją slegia bei dusina. Pareigos jausmas praeičiai ir etniniams ryšiams supriešinamas su Aldonos jausena ir nuostatomis, o kankinantis kaltės jausmas, primestas tėvo, neleidžia jai suderinti dviejų episteminių pasaulių sukurtos perskyros. Susikalbėjimas tarp dviejų vienos šeimos dalių (kanadietiškosios ir lietuviškosios) taip ir išlieka neįmanomas, paženklintas skirtingų kultūrinių ir istorinių sąlygų, kaltės ir nuoskaudos jausmo.

Protagonistės savasties įprasminimas ambivalentiškas ir skausmingas – konfrontacija su savo gimtąja kultūra bei atotrūkis nuo kanadietiškos visuomenės skatina dvilypius jausmus, uždaramą ir atsiribojimą nuo aplinkos. Suskeldėjusios tapatybės ženklai dar labiau užaštrėja aplankius Lietuvą, kuri jai suteikia neigiamų emocijų bei norą atsiriboti. Ją trikdo svetimos šalies kultūrinė aplinka, glumina nebylūs giminaičių priekaištai dėl ilgo neapsilankymo, neatvykusio kartu vyro, nuolat giminaičiams perkamos dovanos. Ji jaučiasi svetima savo tėvo gimtinėje, apsupta ją sutinkančių giminaičių „nebylaus akmeninio rato“²³², „nebylių lyg paukščių“²³³ žmonių.

Tai, jog pagrindinė šio romano veikėja, nulėmus istorinėms antrojo pasaulinio karo aplinkybėms, gyvena Kanadoje, tačiau jos tėvų gimtinė – Lietuva, suteikia pagrindą I. Mačiulytės-Guilford romano „Glėbys“ interpretacijai taikyti galimų pasaulių teoriją. Aldonos tėvas pasitraukia, tačiau jo brolis Pranas pasilieka Lietuvoje. Tai nulemia dvigubą tapatybę, nuolatinį klausimą „kas būtų, jei aš gyvenčiau Lietuvoje? Jei mano tėvas būtų likęs, o išvykęs jo brolis?“ Aldona susikuria romantizuotą ir mitologizuotą Lietuvos vaizdinį – miškų, legendų, vaidilučių kraštą, kuris kardinaliai pasikeičia jai apsilankius Lietuvoje ir pamačius viską savo akimis. Sąmonėje atsiveria tarpas – neatitikimas tarp vaizduotėje kurto paveikslo ir tikrosios Lietuvos.

²³²Mačiulytė-Guilford I. Glėbys. Vilnius: Baltos lankos, 2003, p. 18.

²³³Ten pat, p. 20.

Savo fantazijų pasaulį, kaip alternatyvą esamam gyvenimui, kuria ir Aldona. Gyvendama realiame pasaulyje Kanadoje Aldona nuolat susiduria su svarstymais apie galimą savo gyvenimą Lietuvoje, jei jos tėvas tuomet nebūtų pasitraukęs iš Lietuvos. Kaip ir visuose sukurtuose fiktyviuose pasauliuose Aldonai tampa aktualus klausimas „Kas būtų atsitikę, jeigu...?“ Tuomet ji būtų gimusi ir augusi sovietinėje Lietuvoje. Tokius apmąstymus skatina Daivos klausimas:

Ką darytum tu, jei būtum gimęs ten, iš kur niekada nebūtų leista išvykti? Jeigu turėtum gyventi rausdamasi ir draskydamosi, sugrubusia širdimi ir protu. <...> Ką tu darytum, klausia balsas, – jei tu būtum aš?²³⁴

Daivos egzistavimas, jos aktyvus noras bendrauti, diskusijos laiškuose skatina Aldoną įsivaizduoti tai, jog ji atsiduria Daivos vietoje – gyvena šalyje, kur žmonės bijo šypotis, rodyti emocijas, laisvė apribojama geležinės uždangos. Šalyje, kur trūksta maisto produktų. Užsimezges ryšys su Daiva – kaip ilga kaulėta ranka, nusitiesusi per Atlantą, kuri įsikabina taip stipriai, tarsi nėra galimybės ištrūkti. „Jei tavo tėvas būtų pasilikęs, tu būtum aš“²³⁵ – ši Daivos frazė Aldonai sukelia kaltės jausmą, nors tokio gyvenimo ji ir nepasirinko. Savo realų faktinį pasaulį Kanadoje ji pradeda įsivaizduoti kaip prieš daugelį metų įvykusį atsitiktinumą: „Tik visiškas atsitiktinumas, kad prieš keturiasdešimt metų mano tėvas iš Lietuvos išvažiavo, o Daivos tėvas pasiliko. Visiškas atsitiktinumas, jog esu čia.“²³⁶ Tokiu būdu realus faktinis Aldonos pasaulis susvyruoja paliestas atsitiktinumo, galimas pasaulis maksimaliai priartėja prie faktinio. Pasirinkimo galimybė buvo suteikta ir Aldonos močiutei:

Močiutė stovėjo tarpdury sunėrusi rankas ant krūtinės ir stebėjo. Jeigu nori, pasilik, – pasakė senelis, užkeldamas mano motiną ant vežimo sėdynės, - bet vaiką aš pasiimu. Vežimui pajudėjus, močiutė į jį išoko.²³⁷

Pasirinktoji alternatyva palikti Lietuvą ir trauktis su vyru ir dukra Aldonos močiutei suteikia gyvenimą Kanadoje, tačiau ji niekaip negali nustoti svarstyti „Kas būtų, jeigu...?“ Svarstymai apie galimą pasaulį Lietuvoje, nepasinaudota galimybe likti ją lydi visą gyvenimą. Ilgesys ir meilė Lietuvai skiepijami antrosios kartos emigrantei Aldonai.

Aldonai galimas gyvenimas Lietuvoje tolimas, bauginantis. Ji siekia atsikratyti minčių apie jos ir Daivos gyvenimų susikeitimo galimybę. Tuo tarpu Daiva svajoja apie galimybę pakeisti savo gyvenimą. Vakarietiškoji epistema jai atrodo viliojanti, atverianti dideles galimybes jos šeimai. Daivos galimas pasaulis atitinka Ryan išskirtą dinaminį pasaulio modelį, intencijos pasaulį, kai siekiama savų tikslų – idealizuotas įsivaizduojamas laisvas pasaulis

²³⁴Mačiulytė-Guilford I. Glėbys. Vilnius: Baltos lankos, 2003, p. 130–131.

²³⁵Ten pat, p. 56.

²³⁶Ten pat, p. 131.

²³⁷Ten pat, p. 60.

Kanadoje, kaip geresnio gyvenimo siekis sau ir savo šeimai. Laisvo gyvenimo troškimas išsakomas ir kitų giminaičių. Į Aldonos užduodamą klausimą „kaip jūs, čia?“ nuskamba baugštus atsakymas: „Mes – kaip paukščiai, - galų gale ištaria, jo lūpos trūkčioja. – Paukščiai mediniame narve.“²³⁸ Nors ir gyvenančių pilnoje suvaržymų visuomenėje, šių žmonių noras pasitraukti iš nelaisvos erdvės – narvo niekur nedingo, jų sąmonė dar nėra visiškai uzurpuota ideologijų. Jų sovietinė būtis – medis, prastas narvas. Savo troškimą pakeisti slogią būti Daiva išako laiškuose Aldonai. Nors teigia ir mylinti Lietuvą, joje gyventi nėra blogai, tačiau prasiveržia abejonė: „Kartais, tiesa, pagalvoju, jeigu mums leistų išvažiuoti, ar iš viso kas nors pasiliktu.“²³⁹ Jos realius ketinimus keisti savo gyvenimą iliustruoja aktyvūs jos veiksmai užmezgant ir palaikant ryšį su pussesere Aldona, atvykimas pasisvečiuoti pas giminaičius į Kanadą ir galų gale pareikštas noras likti šioje šalyje. Deja, įsivaizduojamas pasaulis dažnai nesutampa su tuo, kuris patiriamas realybėje. Įgyvendinusi savo svajonę pasilikti Kanadoje ji netampa laiminga – ilgisi savo sūnaus, vyro, savo namų ir krašto. Ji jaučiasi vieniša svetimame mieste ir trokšta grįžti į Lietuvą: „Nesiruošiu čia pasilikti. Niekada negalėčiau išvažiuoti iš Lietuvos. Ten mano gyvenimas.“²⁴⁰ Daivos atveju realus faktinis pasaulis (Lietuvoje) tarsi pasikeičia su galimu svajonių pasauliu. Patirtas neatitikimas tarp svajonių ir realybės Daivą paskatina pervertinti vertybes, atskleidžia idealizuoto savo svajonių modelio trūkumus. Įsivaizduojamas intencijų pasaulis visiškai neatitinka patiriamos realybės.

Aldonos ir Daivos pasauliai susipina – realusis Aldonos pasaulis Daivai tampa intencijų, siekių pasauliu, o faktinis Daivos pasaulis Aldonai primena apie atsitiktinai išvengto gyvenimo galimybę, galimo pasaulio modelį. Anot Ruth Ronen, literatūros teorijoje fantastikos pasauliai yra vaizduojami kaip „lygiagretūs“ pasauliai (lygiagretūs „mūsų pasauliams“). Šis realių ir galimų pasaulių lygiagretumo principas daro prielaidas formuoti sudėtingai daugialypei ir kintančiai tapatybei. Aldona nuolat gyvena realaus ir galimų pasaulių sankirtoje, ir tai suponuoja ambivalentiško identiteto atsiradimą bei iš to kylančius nuolatinius vidinius prieštaravimus.

Kaip pabrėžia Hazel Markus ir Paula Nurius, nors galimos tapatybės ir trapesnės nei esamos, tačiau jos gali labai įtakoti individą. Aldonos apsilankymas Lietuvoje tiesiogiai paveikia jos tapatumą – ji persisunkia baime, nerimu, bijo šypsotis, kalbėti. Išryškėja tapatumas su čia gyvenančiais lietuviais:

Kas rytą nubundu kupina baimės ir kiek galiu atidėliuju akimirka, kai turėsiu nusileisti į vestibulį, kur laukia jie, sėdėdami ant dirbtinės odos sofų, tylūs lyg dideli juodi paukščiai. Aš irgi jau pradėjau vaikščioti nuleidusi galvą ir pečius, vogėiom dairydama aplinkui. Nebedrįstu šypsotis.

²³⁸ Mačiulytė-Guilford I. Glėbys. Vilnius: Baltos lankos, 2003, p. 36.

²³⁹ Ten pat, p. 79.

²⁴⁰ Ten pat, p. 135.

Pradedu nerimauti, jog imu nebesiskirti nuo aplinkinių. Jog niekada iš čia nebeištrūksiu.²⁴¹

Aldoną baugina ši būseną, galimybė, jog tai vienas iš galimų jos gyvenimų. Tai tapatybė, kurios ji bijo (*the feared selves*²⁴²), kuria su Daiva ji niekuomet nepasikeistų. Jei jos tėvas būtų nepasitraukęs iš Lietuvos, šis gyvenimas būtų jos, ir ji tai labai įtikinamai pajaučia. Tuo momentu ji tampa tuo, kuo galėjo būti. Galima tapatybė, galima savastis tampa kone reali.

Galimos tapatybės, kaip identitetų sistema, besikuriančios individualių idėjų pagrindu, pagrįstos troškimais, prognozėmis, baimėmis bei nuogaustavimais – trapesnės nei esamos, tačiau Aldonos galima „lietuvisė, gyvenančios sovietinėje Lietuvoje“, tapatybė, nėra lengvai sugriaunama ir lygiagrete tiesiama esamai tapatybei, savo galimumu formuojanti sudėtinį ir sudėtingą identitetą. Ši tapatybė, kurios bijo Aldona – privaloma, primesta tapatybė, kurios pagrindu tampa moraliniai įsipareigojimai, kaltės jausmas.

Galimų pasaulių teoretikų išskirtas *įsipareigojimų pasaulių (deontic system)* modelis suponuoja tapatybės nevientisumą, kuris išryškėja Aldonos ir jos tėvo asmenyse. Tapatybė gali virsti ir tam tikru svarmeniu, kuris nesuteikia individui džiaugsmo, tačiau tampa tam tikra primesta našta, kurios beveik neįmanoma nusikratyti. Šis nepagaidaujamas tapatumas – lietuviškoji tapatybė Aldonai tampa ta kupra, kurios ji negali nusimesti, nors pasirinkimo etniniam identitetui organizuoti ji neturėjusi.

Jis [tėvas] siunčia mane į lietuvišką mokyklą šeštadieniais ir stovyklą vasarą. Jis laiko mane tvirtai ir grūda neįkainojamą tėvynės maną man į burną. Springstu, dūstu ir žiopčioju, tiesiu kaklą aukštyn, bandydama neužspringti. Aš kitokia! – šaukiu. – Aš gimiau čia. Aš – ne tu. Tu esi lietuvisė. – šnypščia jis. – Grynų gryniausia lietuvisė.²⁴³

Pareiga būti lietuve kanadietiškoje aplinkoje merginai kelia nemalonių pojūčių: ją slegia primygtinai tėvo primesta etninė tapatybė. Ji nesijaučia sava nei Kanadoje tarp kanadiečių, nei tarp lietuvių, kurie čia atvyko, nei Lietuvoje, „...vietoje, kurios niekada nepalikau.“²⁴⁴ Antrosios išėivijos kartos atstovė kaltina tėvą dėl tapatybės ambivalentiškumo, kaltės jausmo, kuris jai primetamas nepelnytai: „Tai tu pradėjai visa tai išvažiuodamas <...> Pasitraukdamas jis davė man gyvenimą čia, bet kartu ir vienišumą, tuščią lyg naktis.“²⁴⁵

Primestosios tapatybės konceptas, kaip privaloma ir neginčijama tapatybė, išskirtas Marcus ir Nurius itin išryškėja protagonistės Aldonos tapatume. Aldonai tėvo primesta lietuviškoji tapatybė tampa našta tiek bendraujant kanadietiškoje aplinkoje, tiek komplikuočiuose santykiuose su Lietuvoje gyvenančias giminėmis. „Privaloma“ tapatybė – tarsi giminaičių

²⁴¹ Mačiulytė-Guilford I. Glėbys. Vilnius: Baltos lankos, 2003, p. 33.

²⁴² Hazel M., Nurius P. Possible Selves: The Interface between Motivation and the Self-Concept in Krysia Yardley and Terry Honess (eds.) *Self and identity: Psychosocial perspectives*: Chichester: Wiley Sons: 1987, p. 158.

²⁴³ Mačiulytė-Guilford I. Glėbys. Vilnius: Baltos lankos, 2003, p. 50.

²⁴⁴ Ten pat, p. 53.

²⁴⁵ Ten pat, p. 78–79.

dovanota gintarinė apyrankė-antrankis ar geležinė per Atlantą nusitiesusi ranka, kuri niekada nepaleis.

Aldonai pirmestoji lietuviška tapatybė, įskiepytas jausmas leidžia užgimti įsipareigojimo jausmui – įsipareigojimo Lietuvai, šeimai, Lietuvoje gyvenantiems giminaičiams. Paauglė Aldona jaučiasi pakylėta minties, jog dabar ir ji galės materialiai padėti Lietuvoje gyvenantiems giminaičiams:

Per agentūrą, kuri tuo užsiima, mano močiutė siunčia siuntinius trims savo seserims ir jų sūnams bei dukterims. Ji siunčia maisto paketus – po kilogramą miltų ir cukraus, jautienos ir silkės, vieną viščiuką, pusę kilogramo sviesto, razinų. <...> todėl atėjus Daivos laišku pasijuntu laiminga, nes nuo šiol pradėsim ir mes...²⁴⁶

Aldona tokiu būdu nori išpirkti kaltę, jog ji gyvena kitokiame, geresniame pasaulyje ir negali atvažiuoti jų aplankyti. Nesusikalbėjimas, nežinojimas, kaip pasakyti, jog ir jie nėra turtuoliai, neatsakyti laišškai Daivai sukelia dar didesnę kaltės ir gėdos jausmą, kuris nedingsta ir atvažiavus į Lietuvą. Įsipareigojimo jausmas tarsi paveldėtas iš tėvo, kuris savo įsivaizduojamos kaltės našta bando nusimesti skiepydamas dukrai lietuvišką dvasią, namuose kurdamas lietuvišką pasaulį. Atvykęs į Lietuvą jis apdovanoja dėmesiu kiekvieną giminaitį:

Tėvas pasiruošęs leisti pinigus. Pažadėjęs ką nors nupirkti kiekvienam giminaičiui, jis kilsteli juos į taip geidžiamas aukštumas, matai, ir jie turi turtingų mylinčių giminaičių iš Vakarų. <...> Žiūriu ir klausiu savęs: ar šiomis trumpomis akimirkomis jis išsivaduoja iš kaltės. Tėvas atsisuka į giminaičių būrį, jo veidas spindi, jis kažko laukia.²⁴⁷

Tačiau ši vilties akimirka, jog atvėręs savo piniginę, atlikdamas įsipareigojimą, atsikratys kaltės jausmo, apgaulinga ir trumpa. Tai nepadeda suardyti tylos ir nesusipratimo sienos, iškilusios prieš daugelį metų. Nepadedą atrasti dvasinės ramybės ir giminaičių iškvietimas pasisvečiuoti Kanadoje.

Aldona stengiasi nusikratyti įsipareigojimų naštos. Ši būseną jai svetima, kaip ir slėgianti dviguba tapatybė, kurią ji įgijo ne savo noru. Jai nesuprantamas nebylus priekaištingas giminaičių žvilgsnis, nepriimtinas tėvo išlaidavimas ir nebyli atgaila bei atleidimo laukimas. Tėvo „privalau“ Aldonai virsta dvejone, galų gale pasipriešinimu. Ji padeda įsikurti Daivai Amerikoje, tačiau įsipareigojimais rūpintis Daivos sūnumi jai pasirodo neįgyvendinami: „Nenoriu atsakomybės prižiūrėti jos sūnų, mokėti už tai, kad mano tėvas pasitraukė, už tai, kad esu vakarinėje sistemos pusėje.“²⁴⁸ Tai sandėris, duoklė, kuri turėjo būti sumokėta už gyvenimą vakarietiškame pasaulyje, išpirka už kaltę, kuri Aldonai pasirodė per didelė. Du pasauliai pasirodo be galo toli, be galo skirtingi, o kraujo ryšio, laiškų, įsipareigojimų ir kaltės jausmo nepakanka jiems sujungti.

²⁴⁶Mačiulytė-Guilford I. Glėbys. Vilnius: Baltos lankos, 2003, p. 86–87.

²⁴⁷Ten pat, p. 30.

²⁴⁸Ten pat, p. 136.

Dar vienu ir ko gero esminiu pasaulio modeliu Aldonai tampa Ryan išskirtas *intencijos pasaulis, idealusis modelis*. Tai pasaulis, kuriame Aldona norėtų gyventi, kuriame sutaptų jos kanadietiškoji ir lietuviškoji tapatybės. Tai susitaikymo su savimi, siekio pasaulis, kuriame ji galėtų nejausti kaltės dėl to, jog jai teko emigranto dukters dalia, tariamai lengvesnė, materialiai aprūpinta laisvės pojūčio ir galimybių būtis. Tačiau iškyla pagrindinė problema – kaip tai pasiekti, kaip atsikratyti kaltės jausmo, atrasti bendrų sąlyčio taškų su giminaičiais, kurių beveik nepažįsta, kaip atsikratyti ambivalentiško jausmo santykiuose su jais, kuris užmuša bet koki norą bendrauti: „Kokia kalba galėtume kalbėti, kad viską suprastume? <...> Rytai ir Vakarai, sėdim čia, dvi bebalsės salos, tarp mūsų vandenynas.“²⁴⁹ Episteminiai skirtumai, slegianti praeities istorija, kaltės jausmas, dviguba tapatybė – faktoriai, neleidžiantys atrasti harmonijos bendravime. Bandyti ištirpdyti tylos sieną ar atsigręžti į dabartinį savo gyvenimą? Tapatybės dvilypumas, slegiantis nuo pat vaikystės – pagrindinė dilema siekiant tobulo savęs įprasminimo aplinkoje: „Niekur nepritampu. Nei tarp kanadiečių, kur gimiau. Nei tarp lietuvių, kurie čia atvyko. Nei Lietuvoje, vietoje, kurios niekada nepalikau. Esu nematoma. Niekas manęs nepastebi ir negirdi.“²⁵⁰ Aldona trokšta susikurti harmoningą pasaulio modelį, kuriame sraigei nereikėtų slėptis kiaute, kuriame kanadietškasis ir lietuviškasis identitetas harmonizuotųsi.

Idealaus pasaulio modelis Aldonos giminaičių akimis – kanadietiškoji svajonė. Jie kuria savo fantazijose galimus pasaulius, kuriuose mato save laisvus, turtingus didelių galimybių šalyje. Daivos svajonėse – puošnūs rūbai, jos sūnui – puikus išsilavinimas ir ateitis. Pusbroliui svarbu kuo daugiau užsidirbti, pagerinti savo materialinę padėtį Lietuvoje. Žvelgiant iš Aldonos tėvo naratologinės pozicijos, atsiskleidžia dar vienas intencijos pasaulis – grįžti į Lietuvą, pakeisti istoriją, likimą, atpirkti savo kaltę. Konstruojamas jo galimas pasaulis – jis perkeliamas laike. Grįžtama į prieškarinę Lietuvą. Atkuriamas, idealizuojama gamta, prarastas gyvenimas. Sąmonėje rekonstruojama praeitis kaip galimas gyvenimas iškeliant klausimą „kas būtų, jei aš nebūčiau pasitraukęs?“. Aldonos tėvo pasaulio konstrukto dalimi tampa simboliai – prenumeruojamas laikraštis, lietuviška aplinka, mokykla, bendruomenė, bažnyčia. Jis susikuria alternatyvą – savo Lietuvą Kanadoje. Tik jį supanti aplinka – fiktyvus pasaulis, kaip alternatyvą prarastam gyvenimui Lietuvoje kuriamas lietuviškas simuliakras. Lietuviškas gyvenimas perkeliamas laike ir lokalizuojasi kanadietškoje aplinkoje. Lietuviškumo perkėlimas į kanadietišką aplinką jam padeda priartėti prie trokštamo gyvenimo, susikurti savo ankstesniojo būvio Lietuvoje atitikmenį, padedantį kompensuoti praradimo skausmą ir kaltės jausmą. Taip susipina minėtas moralinių vertybių, išpareigojimų pasaulis. Lietuviškasis gyvenimo būdo propagavimas tampa svarbiausia jo vertybe, kurią vykdo kaip išpareigojimą paliktai Lietuvai –

²⁴⁹Mačiulytė-Guilford I. Glėbys. Vilnius: Baltos lankos, 2003, p. 100.

²⁵⁰Ten pat, p. 53.

emigracijoje puoselėti lietuviškas tradicijas, kurios Lietuvoje tuo laikotarpiu vis labiau slopinamos.

I. Mačiulytės-Guilford romane „Glėbys“ šalia realių personažų faktinių pasaulių lygiagrečiai tarpsta galimi pasauliai: individualūs intencijų, moralinių vertybių modeliai-pasauliai, išreiškiantys trokštamumo laipsnius. Kiekvieno personažo individualią gyvenimo istoriją suponuoja susiklosčiusi istorinė situacija ir asmeniniai sprendimai. Kaip galėjo susiklostyti Aldonos tėvo gyvenimo įvykiai, jei jo sprendimas būtų – pasilikti Lietuvoje, koks būtų Aldonos močiutės gyvenimas Lietuvoje, jei lemtingu momentu nebūtų pasiryžusi peržengti namų slenksčio ir prisijungti prie pasitraukiančio iš Lietuvos vyro su dukra. Jie turėjo galimybę rinktis. Apie šiuos galimus pasaulius, galimas tapatybes galima tik svarstyti, nuolatiniame svarstymų kelyje ir šio romano personažai – Aldona, jos tėvas, močiutė, Daiva ir kiti giminaičiai, likę Lietuvoje.

Gimusieji jau Užatlantėje apie lietuviškosios bendruomenės egzistavimą, ryšius su ja patyrė per tėvų pasakojimus. Šie naratyvai protagonistės sąmonėje padėjo suformuoti lygiagrečiai, tame pačiame laike egzistuojančios, tačiau atstumo ir politinių sąlygų nepasiekiamos šalies ir ten gyvenančios lietuvių tautos įvaizdį. Aldonos, gimusios ir augusios Kanadoje, mintyse ir sąmonėje užsifiksavo, jog nepaisant tolimo atstumo, neįveikiamų sienų ją ir lietuvius, gyvenančius Lietuvoje, kaip etninę bendruomenę jungia bendra kalba ir religija, istorija, tradicijos, papročiai – vienas ir tas pats etninis pagrindas. Šią vienijančią bendrybės ašį atskleidžia ir romano pavadinimas – „Glėbys“, kurį, anot literatūrologės Rūtos Šlapkauskaitės „...derėtų suprasti metaforiškai: savo pasakojimu Aldona siekia „apglėbti“ ir suvienyti išbarstyta šeimą bei jos istoriją, užgydyti praeities žaizdas ir susitaikyti su lietuviška savo tapatybės dalimi.“²⁵¹ Tačiau Mačiulytės-Guilford romanas atskleidžia kiek netikėtą ir neįprastą lietuvių literatūroje poziciją – neegzistuojantį dialogiškumą tarp dviejų kultūrų, Rytų ir Vakarų, sunkiai nugalimą laiko, politinę ir kultūrinę skirtį, kuri sąlygoja komunikacijos nebuvimą ir nesusikalbėjimą. Tekste išryškėjusi erdvių ir jose gyvenančių lietuvių priešprieša sąlygoja diasporoje gimusiųjų pastangas išsivirti naujoje šalyje, bandyti susikertančių tapatybių plotmėje atrasti sau priimtina harmonizuotą būvį šalyje, kurioje lemta gyventi, bei turėti viltį, jog kažkur neapčiuopiamai giliai egzistuoja ta bendra esatis, tas pagrindas, kuris padėtų atrasti bendrumus bei apčiuopti jungiančią grandį: „Galbūt kažkur giliai jų širdyse, lyg rakštis, išmigusi į minkštą tamsą, dar slypi tas kraštas, kurį pažinojo mano tėvai.“²⁵²

²⁵¹Šlapkauskaitė R. Multikultūralizmo problema Kanados literatūroje: egzotikos diskurso apraiškos. Daktaro disertacija. Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, 2008, p. 190.

²⁵²Mačiulytė-Guilford I. Glėbys. Vilnius: Baltos lankos, 2003, p. 29.

Protagonistės neurotiškas būsenas aštrina ir nepavykusios „tapatumų derybos“ su tėvu. Jiems nepavyksta susitarti – tėvo noras įskiepyti savo dukrai Aldonai autentiškas lietuviškumo sampratas atsimuša į kategorišką dukters prieštaravimą. Kategoriškas tėvo reikalavimas pripažinti lietuvišką tapatybę tik tolima dukrą, gimusią Vakaruose, nuo nacionalinės identifikacijos. Dukters bandymas priešintis ir teigti savo, kaip lietuviškos-kanadietės, identifikaciją atsimuša į nesuskalbėjimo ir nebylaus kategoriškumo tylos sieną. Kompromisas neįvyksta, ir tai pastūmėja Aldoną į nusivylimą ir dar kategoriškesnę savo pozicijos deklaravimą. Aldonos, antrosios generacijos išeivės, pasiteisinimas, kad ji šios tapatybės nepasirinko, nepaliečia tėvo sąmonės. Jo kategorišką poziciją lemia tam tikros misijos siekis – neprarasti ryšių su praeitimi, nacionalinėmis vertybėmis, etniškumu, skiepyti tai svetimoje žemėje gimusiems palikuonims. Gyvenimas praeitimi, nostalgija prarastam kraštui jam, kaip ir kiekvienam pirmosios kartos išeiviui, aktualesnė nei ateitis ar galima integracija į dabartinę kultūrinę aplinką. Tėvo nenoras peržengti liminalios erdvės slenkstį užkerta kelią dialogui ir kompromisui tarp jo ir dukters, kuri, patekusi tarp dviejų kultūrų, bando kurti savąjį identitetą. Tenka apgailėstauti, kad savosios daugialypės (lietuviškos-kanadietės) tapatybės jai nepavyksta įtvirtinti ne tik komunikuojant su tėvu – nepriima jos ir lietuviai giminaičiai. Pasak K. Liebkina, „tapatumo derybų“ procese abiem pusėms svarbu tai, jog individo savasties apibrėžimą pripažintų ir patvirtintų šalia esantys individai, nes vertinimams išsiskyrus patiriamas psichologinis diskomfortas. Kanadietiškoje visuomenėje gimusi Aldona deda pastangas bei siekia kompromiso dėl savosios tapatybės įtvirtinimo, tačiau patiria tėvo pasipriešinimą bei giminaičių, gyvenančių Lietuvoje, nesupratimą.

Romane aktualizuotas antrosios kartos išeiviją reprezentuojančios Aldonos tapatybės problematiškumas taip ir lieka atviru klausimu – protagonistė lieka tarp susikertančių tapatybių – savojo etninio identiteto ir dominuojančios kanadietiškosios aplinkos sukurtu tapatumu. Pastangos sujungti šiuos pasaulius, atrasti vienijančią bendrybę, jungtį tarp skirtingose Atlanto pusėse gyvenančių artimųjų romano pabaigoje žlunga:

Kvailiai, baru save. Kokie kvailiai buvome tikėdamiesi dviem apsilankymais ištrinti keturiasdešimt metų tylos. Esam du atskiri gyvenimai, jungiami laiškų, nuotraukų ir pasakojimų, istorijos ir kraujo. Reikės kažko daugiau nei lagaminų, prikimštų vakarinių suknelių, kad praeity paliktų šeštadieninių mokyklų elementorių mokymai, neatsakyti laišakai, neišsiųsti megtiniai. Reikės dar vienos kartos.²⁵³

Erdvių kultūriniai skirtumai protagonistei sukelia daugybę gluminančių ir net bauginančių patirčių – glumina bespalvis pasaulis, kuriame net vaikai nemoka džiaugtis ir šypsotis, nešvarios gatvės, parduotuvė, kuriose nuolatinis maisto produktų trūkumas, deficitiniai produktai, pojūtis, jog nuolat esi sekamas. Šios neigiamos patirtys, konfrontuojančios su noru pažinti tėvų gimtinę

²⁵³Mačiulytė-Guilford I. Glėbys. Vilnius: Baltos lankos, 2003, p.138.

ir joje gyvenančius artimuosius, į protagonistės būtį įneša susiskaldymą ir neapsisprendimą, kuris lydimas vienišumo jausenos, baimės ir panikos būsenų. Aldona, nesusivokdama savoje kultūrinėje tapatybėje, instinktyviai traukiasi, pasislepia uždarumo ir tylos kiaute, iš kurio tik atokiai stebi savo artimuosius. Vaikystėje tėvo ir senelės suformuotas Lietuvos vaizdinys, atradus ją realiai sugriūna, į protagonistės pasaulį atnešdamas negatyvias patirtis ir nuoskaudas, o bandoma prisijaukinti lietuviška tapatybė tampa išpareigojimu, kaip gintarinis vėrinys, kurią tėvas iškilmingai užsega ant riešo, ir kuris „...nuolat smukčioja sukdamasis ratu, gintariniai, nugludinti pančiai.“²⁵⁴

Tai, jog analizuojamieji romanai atsiranda iševijoje veikiami ne tik savos, bet ir svetimų kultūrinių įtakų, sąlygoja dar didesnę galimų pasaulių atsiradimo įvairovę. Nenumatytų istorijos posūkių sąlygotas gimimas svetimoje šalyje individui potencialiai atskleidžia terpę apmąstymams apie neįgyvendintus planus, galimus gyvenimo posūkius priėmus kitus sprendimus asmeninių pasirinkimų erdvėje, nubrėžia apmąstymų projekciją į ateitį kuriant, svajojant ir apmąstant savo troškimus ir taip paraleliai realiojo tikrojo pasaulio įkurdinant svajonių bei fantazijų pasaulius. Atsidūrus „tarp“ erdvių, individą neišvengiamai įtraukia į galimus apmąstymus, suteikia daugiau prieštaravimų, suklija ambivalentišką savijautą bei konstruoja sąmonėje didesnę galimų pasaulių įvairovę. Palikusiems savo Tėvynę ne savo noru, o susiklosčius istorinėms aplinkybėms, galimi pasauliai projektuojami labiau grėžiantis į praeitį bei apmąstant priverstinio pasitraukimo svarbą, pasekmes bei šios praeities įtakas formuojantis individo tapatumui dabartyje. Praeities fone keliami klausimai „kas būtų, jei nebūčiau išvykęs?“, „kuom aš galėjau tapti, kaip galėjau gyventi Lietuvoje?“. Atsigręžiama į praeitį, joje priimtus sprendimus bei neišnaudotas paralelines galimybes.

4.2. Besikurianti tapatybė: siekis ištrūkti iš praeities (A. Šileikos „Bronzinė moteris“)

Individui atsidūrus tarp dviejų kultūrų – savos, kuri atsinešta ir „nešiojama“ viduje kaip prigimtinė duotybė, ir svetimos, kuri jį supa emigracijos šalyje – išskyla problema, kiek jis nori išlaikyti atsineštinį identitetą, kiek gali/nori prisitaikyti prie naujosios aplinkos, koku mastu leidžia sau integruotis į visuomenę. Vienas iš integravimosi, prisitaikymo būdų ar strategijų – H. Bhabha'os įvardytų kaip *mimikrija* – atskleidžia kardinaliausią slinktį nuo etninės savasties link globalizuoto pasaulio piliečio, siekiančio išlieti į naują aplinką ir prilygti tos visuomenės, socialinės aplinkos „normatyvams“. Maskuojamas savasis tapatumas, maksimaliai deklaruojamas siekis tapti tokiau, kaip kiti, pasitelkiant vietinių individų elgsenos imitaciją. Tai

²⁵⁴Mačiulytė-Guilford I. Glėbys. Vilnius: Baltos lankos, 2003, p. 31.

vienas iš galimų savojo tapatumo kūrimosi variantų, tam tikras „savikolonizacijos“ modelis, kuris atskleidžia savanorišką individo siekį būti „užvaldytam“ naujosios kultūros. Šis tapatumo kūrimo modelis kardinaliai priešingas pozicijai, kai siekiama išlaikyti savąjį etninį mentalitetą, ir nėra tas modelis, kai tarpusavyje lygiavertiškai varžosi dvi tapatybės. Kuriant tokią tapatumo formą nelieka vietos nostalgiškiems prisiminimams – tai atvirkštinis procesas, kai siekiama pamiršti, atitrūkti nuo praeities, bandant atrasti save naujoje vietoje ir nauju laiku. Bandoma prisitaikyti, perimti naujas socialines, kultūrinės patirtis, imituoti siekiant apčiuopti kuo didesnę atsiveriančių galimybių spektrą, sukurti naują save naujoje aplinkoje.

Šis akulturacijos procesas ryškiausiai atsiskleidžia A. Šileikos „Bronzinėje moteryje“, kur išryškėja bandymas ne laviruoti tarp dviejų ar daugiau tapatumų ar juos derinti, o rasti ir įvertinti save naujoje aplinkoje, praelyje palikus senąjį tapatumą. Nors pirmasis romano skyrius atskleidžia gyvenimą Lietuvoje, dievadirbio Tomo tapatumo skleistis lietuviškoje aplinkoje, tačiau jau nuo pat vaikystės išryškėja neigiami protagonisto vertinimai lietuviškumo atžvilgiu, siejant jį su atsilikimu, provincialumu bei neperspektyvumu. Todėl jau šios romano dalies pradžioje aiškiai išvelgiamos protagonisto nuostatos atsiriboti nuo prigimtinės savasties, noras pakeisti tobulėjimo perspektyvų nesuteikiančią aplinką bei kurti naują tapatumą ateityje, dar neatsidūrus naujoje rezistencijos šalyje.

Mimikrijos fenomeno įsigalėjimą Tomo Stumbro sąmonėje inspiruoja neigiama patirtis gimtojoje aplinkoje – meninių perspektyvų nebuvimas, jo novatoriškų bandymų ir kūrybinės išraiškos neigiamas vertinimas. Atokioje, modernistinių idėjų nepasiektoje Lietuvoje teigiamai priimamos tik liaudiškos meno išraiškos formos, kuriose protagonistas neišvelgia jokių perspektyvų bei nesieja jų su moderniu menu, kurio koncepcijas laiko šiuolaikiškomis bei turinčiomis perspektyvas. Jo individualių siekių nepripažinimas nei artimoje aplinkoje – šeimoje, nei platesniame kontekste sukelia norą atsiriboti nuo lietuviškojo mentaliteto, Lietuvos bei sieti perspektyvas su kita šalimi – Prancūzija. Šį troškimą paskatina iš Lietuvos kilusio pripažinto skulptoriaus, gyvenančio Paryžiuje, Jokūbo Lipšico žodžiai: „ – Vis dar darau skulptūras, bet ne čia. Šioje šalyje jos nieko nedomina.“²⁵⁵ Ateitis matoma tik nutraukus ryšius, užmiršus, atsiribojus nuo jį supančios aplinkos bei integruojantis į Paryžiaus menininkų bendruomenę. Toks savasties formavimas su perspektyva į ateitį, ryškus savo siekių brėžimas dabartyje Šileikos romano protagonistui tampa vienu iš būdų priartėti prie savojo troškimo – sėkmingo modernaus menininko identiteto kūrimo, kas jo įsitikinimu įmanoma tik atsikračius senojo identiteto, neperspektyvių senų meno formų, išvykus iš „Lietuvos provincijos“ bei tapus visateisiu Paryžiaus menininkų sambūrio nariu. Siekiamybė atsikratyti senojo savęs siejama su Tomo meniniu pašaukimu ir supratimu, jog ateities, kaip menininkas, jis Lietuvoje nesusikurs,

²⁵⁵ Šileika A. Bronzinė moteris. Vilnius: Versus Aureus, 2009, p. 53.

nesugebės realizuoti savo meninių troškimų, atskleisti gabumų, neįgis reikiamų žinių, kurias jam gali pasiūlyti tik modernistinių menų miestas Paryžius. Paraleliniame lygmenyje kuriamas tiek individualus tapatumas, taip pat koncentruojantis į menininko tapatumą.

Siekdamas prisitaikyti bei realizuoti save, Tomas uoliai studijuoja modernistinio meno pagrindus, lanko pamokas, siekia atsikratyti ankstesniojo darbo stiliaus ir įpročių, tobulindamas profesionaliuosius savo įgūdžius. Jis, kaip ir kiti jaunieji menininkai, „...sistemiškai mokėsi pagal griežtą Karelio programą, gaudami piešimo, tapybos pagrindus, mokydamiesi ir įvaldydami perspektyvos techniką, išbandydami visas sritis nuo graviravimo, skulptūrų darymo iki mozaikų.“²⁵⁶ Statulų maketai kuriami vadovaujantis taisyklėmis, normomis, kurias diktuoja modernaus meno kanonai. Protagonistas siekia kuo geriau susipažinti su meno istorija, stebi meno šedevrus Luvro rūmuose, bando perprasti ir atkartoti žymių menininkų darbus. Jis piešia eskizus, iš molio lipdo daugybę statulėlių-modelių, kurie realizuotų jo įgytas modernaus meno technikas, atitiktų šiuolaikinio meno konceptus. Tomo suvokimas, jog pripažinimo jis susilauks savo kūriniuose panaudodamas tik moderniausias technologijas, įgyvendindamas modernių meno koncepcijų keliamus lūkesčius, patiria fiasko – jo kūriniai nepakankamai gyvi, neturintys emocinio krūvio, nepakankamai stiprūs ir išraiškingi. Jam nepavyksta tapti tokiu, koku siekė, ir tai atneša nepasitenkinimą ir nusivylimą bei abejones savo talentu. *Dalinis* buvimas, anot Bhabha'os, kai siekiama pritapti, mėgdžioti, kuriant simuliakrus, kopijas, nepadeda Tomui atsiskleisti kaip menininkui, nes slopinama jo praeities patirtis. Spontaniškai pradėjęs drožinėti iš medžio skulptūrą, jis susigėsta save pagavęs „...švaistant laiką tokiam senamadiškam valstietiškam menui, tad, nuogrūdo jį į dirbtuvės gale gulintį maišą.“²⁵⁷ Pastangos sukurti modernų šedevrą, kuris atneštų jam pripažinimą ir šlovę, lieka bevaisės – tapti išrinktųjų menininkų ratelio nariu jam taip ir nepavyksta iki to laiko, kol giluminė pasąmonė jam nepadiktuoja sprendimo, kurį jis atlieka intuityviai. Kūriniai, kurių moderniam pavidale atsispindi savita kultūrinė atsineštis – rūpintojėlio pavidalas – įgauna tam tikrą emocinį krūvį, savitą išraišką. Jo, kaip menininko, sėkmę galutinai vainikuoja tik tai, kas integruoja savyje dabartį (modernaus meno formas) ir praeities patirtį (liaudišką meno išraišką, individualius išgyvenimus). Šis mimikrijos pavidalas, kai drastiškai atmetama ankstesnioji protagonisto patirtis, Tomo, kaip menininko, kelyje nepasiteisina, atskleisdama daugiaklodę individo tapatumo išraišką, kuri kaip pagrindas atsiskleidžia ir meninėje plotmėje.

Svarstydami apie savęs įtvirtinimą svetimoje kultūrinėje erdvėje bei susiedami su Bhabha'os *mimikrijos* termino apibūdinimu²⁵⁸, galime konstatuoti tam tikras sąlygas ir

²⁵⁶Šileika A. *Bronzinė moteris*. Vilnius: Versus Aureus, 2009, p. 190.

²⁵⁷Ten pat, p. 230.

²⁵⁸Bhabha H. K. *The Location of Culture*. London; New York: Routledge, 1994, p. 86–88.

strategijas, kai atsisakoma senosios tapatybės siekiant įtvirtinti naujos savasties formas ir siejant ją su dvilypumu, ambivalentiškumu, supanašėjimu, tačiau netampant tokiu pačiu. Bhabha'os *mimikrijos* sąvoką Inga Bartkuvienė apibūdina kaip kopijavimą, simuliaciją, imitavimą, siekiant pritaikyti pasitelkiama maskuotė, slepiant savąjį aš, jos pagalba imituojama vietinių elgsena, mentalitetas, deklaratyvi tapatybė, kartu išlaikant savo kitoniškumą.²⁵⁹ Kitoniškumas išlieka nepriklausomai nuo individo pastangų pritaikyti, supanašėti su dominuojančia visuomene ją pamėgdžijant. Visiškas kultūrinių verčių perėmimas čia negalimas – tampama tik simuliacija, reprodukcija, kuri niekada neturės galimybės atspindėti tikrosios individo savasties. Tai atsispindi ir jo kūryboje: „Iš tikrųjų darbai būdavo padaryti gana gerai, kartais sulaukdavo kitų mokinių ir paties Karelio pagyrimo. Jis sukaupė labai daug anatomijos žinių, išmoko molinių skulptūrų lipdymo technikos, tačiau jam vis dar kažko trūko, jo darbai neatsavo gyvybę.“²⁶⁰ Kad ir kokios maksimalios pastangos būtų įdėtos, įmanoma tik dalinis buvimas, kuris neatneša visavertiškumo ir pasitenkinimo jausmo. Siekdamas rasti savo vietą bei pripažinimą tarp modernių menininkų Tomas siekia nukirsti savo šaknis, negalvoti apie praeitį: „Jis privalo pamiršti praeitį, jei nori ko nors pasiekti.“²⁶¹ Jis stengiasi užgniaužti prisiminimus, tapti vienu iš propaguojančiųjų ir garbinančių modernistinį meną, pritaikyti prie aplinkos, tačiau ar tokia atskirtis atneša sėkmę ir laukiamą pripažinimą? Nors ir bandoma atrasti savo vietą dabartyje, maksimaliai pritaikyti „užmiršus“ praeitį, tačiau, kaip teigia Bhabha, *mimikrijos* pasireiškimas, imitacija turi tendenciją į neigiamą šio prisitaikymo bei bandymo atkartoti vertinimą, nes netenkama savasties, originalumo. Siekiantysis pritaikyti atsiduria dviprasmiškoje situacijoje – jis niekada nebus atpažintas kaip savas ir pripažintas tos visuomenės, į kurią siekia integruotis, nes bus jos įvertintas kaip prisitaikėlis, trokštantis įgyti tokio paties statusą, o kartu ir jų galią bei privilegijas – „...tai žmogus, kurio tapatybė nutildyta, nuslopinta ir kuris siekia statuso bei pripažinimo imituodamas galingojo-kolonisto kalbą ir kultūrą.“²⁶² Tomo Stumbro „nutildyta“ lietuviškoji tapatybė pasmerkia jį ilgoms savosios išraiškos formų meno srityje paieškoms. Sąmoningai slopinant praeitį, jo kuriamos skulptūros sugeba įgyti tik simuliacines išraiškos formas – negyvus, neišraiškingus pavidalus, kurie gimsta tik kaip negyva, turinio neužpildyta forma. Tokiu būdu Tomo Stumbro asmenyje pasitvirtina *mimikrijos*, kaip ne visiško susitapatinimo, o imitavimo išlaikant savasties kitoniškumą, faktas.

Mimikrijos atmainos atvejus galime patebėti ir šalutinėse šio romano siužeto linijose, kuriose pasakojama apie tokių pačių kaip ir Tomas Stumbras menininkų, bandančių

²⁵⁹Bartkuvienė I. Tautiškumo metmenys Homi K. Bhabha'os teorijoje // *Respectus Philologicus* 17 (22), 2010, p. 87.

²⁶⁰Šileika A. *Bronzinė moteris*. Vilnius: Versus Aureus, 2009, p. 249.

²⁶¹Ten pat, p. 237.

²⁶²Bhabha H. K. *The Location of Culture*. London; New York: Routledge, 1994, p. 85.

siekti pripažinimo ir ištvirtinti tarp pripažintų Paryžiaus menininkų. Ekstravagantiškas pradantis menininkas Sorelis, į Paryžių atkeliavęs iš Rumunijos, bei iš Kanados kilusi peizažų tapytoja Estelė taip pat kaip ir iš Lietuvos kilęs Tomas Stumbras, neįžvelgdami tobulėjimo perspektyvų savose gimtosiose vietose, svetimoje kultūrinėje aplinkoje bando įgyvendinti savo svajones. Jų saviraiškos atskleidimo siekyje daugiakultūrinėje Paryžiaus aplinkoje atsispindi Bhabha'os pastebimas iš periferinių erdvių atvykusiųjų individų tapatybės performavimas projektuojamas į vakarietiško gyvenimo ir mąstymo modelį, bei imituojama Vakarų rašytinė kultūra rytiečio rašyme.²⁶³ „Bronzinėje moteryje“ tokiu rašymu tampa meninė erdvė – tapytas, skulptūra, graviūra. Sorelis neslepia savo rumuniškos kilmės, tačiau atsiriboja nuo asmeninių išgyvenimų bei meninių patirčių etninėje tėvynėje. Sorelį, kaip ir Tomą Stumbrą bei Estelę kankina periferinei kultūrai būdingas nevisavertiškumo sindromas, o tai nulemia tautinių archetipinių vertybių nuvertinimą multikultūrinėje Paryžiaus visuomenėje. Graviravimo pamokas Bukarešte jis linkęs pamiršti kaip amatininko, o ne menininko saviraiškos būdą, šią meno formą laikydamas neverta aukštojo meno vardo: „ – Santūrumas, – iškošė Sorelis. – Provincijose pilna santūrumo. Jei nori būti kuklus, tau vertėjo pasilikti Varšuvoje. Aš galėjau dirbti dailės mokytoju Bukarešte. Tiems, kurie siekia vidutinybės, neverta vargintis ir keliauti į šį miestą.“²⁶⁴ Siekdamas išgarsėti, Sorelis imasi tapybos, kuri jam atvertę kelius į pripažinimą, suteiktų galimybes išreikšti savitą individualumą. Imituojant modernistinį meną siekiama įtvirtinti savo galią, prilyginti save išskirtiniam išrinktųjų menininkų būriui, į kurį trokštama patekti – galingųjų bendrija. Užgniaužęs savitą autentišką patirtį, Sorelis beatodairiškai bando įžengti į naują sociumą ne atkartodamas tai, ką atsinešė savyje, bet bando paversti savo patirtį kažkuo *kitu*. Literatūrologas Vytautas Martinkus tokį individo virsmą apibūdina kaip meninės „gamybos“ subjekto radimąsi, kurių esatyje jau nerasime individualybės, o tik dalyvavimą modernaus meno skleistyje.²⁶⁵ Konkurencijos apsuptyje individualioji atsineštis išnyksta, atveriant kelią imitacijai, simuliacijai, įgaunama galios diktuojama forma, kuri nepripildyta individualaus turinio, sunkiai įgauna emocinį krūvį. Estelės, iš Kanados provincijos kilusios menininkės, patirtis tampa dar sudėtingesnė. Jos kelias į pripažinimą apsunkintas jos moteriško prado, kuris jai tampa dar vienu papildomu kliuviniu realizuoti savo sumanymus. Tačiau jos, kaip ir Tomo Stumbro meninių ieškojimų kelyje savitą išraišką peizažų tapyboje padeda atskleisti jos asmeninė/kultūrinė atsineštis: „ – Vaikystėje aš kasdien matydavau tą švytėjimą, bet tada nemaniau, kad jis kuo nors ypatingas. Jį prisiminiau tik dabar, būdama Paryžiuje toli

²⁶³ Bhabha H. K. The Location of Culture. London ; New York: Routledge, 1994, p. 85–92 .

²⁶⁴ Šileika A. Bronzinė moteris. Vilnius: Versus Aureus. 2009, p. 153.

²⁶⁵ Martinkus V. Tautinės vertybės lietuvių išsvijojimo literatūrologijoje: XX ir XXI amžių sandūra // Lietuvos Edukologijos universitetas. Vilnius, 2011, p. 243. [Rankraštis]

nuo namų.“²⁶⁶ Iš vaikystės atkeliavę ir sąmonės gelmėse užsifiksavę vaizdiniai tampa jos individualios kūrybos išraiškos forma, jos „vizitine kortele“, atsikartojančia kiekviename kūryne, ir tai suteikia galimybę jai tapti išskirtine, į jos paveikslus įneša nepakartojamos individualios išraiškos.

Individui persikėlus į svetimą kultūrinę erdvę išryškėja neatitikimai tarp savęs įsivaizdavimo naujoje aplinkoje, lūkesčių bei realybės, kuri jį supa. Nors stengiamasi identifikuotis su supančia aplinka, daryti tam tikras prielaidas apie panašumus, atitikimus, imituoti, tapatintis su dauguma, išryškėja tam tikras skirtumas, neatitikimas, kuris sukelia individui diskomfortišką jauseną bei slegia jį. Pilnatvės siekimas, pasak Bhabha'os, kolonijiniame diskurse visada lydimas *stokos* jausmo, kuris kyla iš neatitikimo tarp įsivaizduojamos tapatybės ir realaus būvio, ir iš to kyla dvi glaudžiai susijusios savęs identifikavimo formos – narcisizmas ir agresija.²⁶⁷ Toks savęs pagrindimas, susireikšminimas, savo viršenybės prieš kitus pabrėžimas, kuris veda iki agresijos, labai aiškiai išreikštas jauno menininko Sorelio personaže. Arogantiškas savo meninių gabumų išaukštinimas, akivaizdus savo viršenybės demonstravimas, siekimas pažeminti ir nuvertinti kitus – akivaizdus iš nevisavertiškumo komplekso ir neatitikimo tarp tikrojo ir įsivaizduotojo savęs pavyzdys. Šis personažas reprezentuoja neatitikimą tarp siekinio, trokštamo identiteto ir realybės bei yra persunktas nevisavertiškumo iš periferijos atvykusiojo sindromu. Sorelio charakterį apibūdina narcisizmas, nepagrįstas savęs aukštinimas – jis pristato save kaip nekvestionuojamą talentą, kurio laukia neribotos perspektyvos meno pasaulyje, kartu nužemindamas studijos kolegų – Tomo Stumbro vidutinius gabumus, Alfonso „amatininko“ graviravimo darbus, o mylimos moters Estelės tapybą jis prilygina mėgėjiškiems atvirukams. Rumuno iš sąmonės kylantis menkavertiškumo jausmas dar užaštrėja neišsipildžius jo lūkesčiams dėl žadėtos rengti jo parodos bei pajutus savo kolegų sėkmę. Jį apima agresijos priepuoliai – pavydo jausmo apimtas niokoja Estelės paveikslus: „Jis paėmė prie dešros gulėjusį išlankstomą peiliuką, pasilenkė ir ramiai įbedė jį į viršutinį kairįjį Estelės drobės kampą. Estelei ir Tomui nespėjus sureaguoti, perrėžė jį skersai nuo kampo iki kampo, perkirsdamas piešinį į dvi dalis.“²⁶⁸ Tokiu būdu Sorelio išreikšta viršenybė tampa užsimaskavimu, giliai užslėpto silpnumo ir menkavertiškumo slėpimu, kuris neatsiejamas nuo pilnatvės trūkumo. Savęs suvokimo bei įsivaizdavimo neatitiktis, konfrontacija tarp realaus „aš“ bei trokštamos tapatybės skelia poreikį neigti savo menkavertišką padėtį bei sąmonėje susikurti fikcinį „aš“, kuriuo galėtų didžiuotis.

²⁶⁶ Šileika A. Bronzinė moteris. Vilnius: Versus Aureus, 2009, p. 330.

²⁶⁷ Bhabha H. K. The Location of Culture. London; New York: Routledge, 1994, p. 77.

²⁶⁸ Šileika A. Bronzinė moteris. Vilnius: Versus Aureus, 2009, p. 336.

Svarstymuose apie pagrindinio romano protagonisto Tomo Stumbro ir šalutinių personažų meninio tobulėjimo įgyvendinimus galime išvelgti ne tik egzistencinių žmogaus gyvenimo paieškų problematiką ar meninės išraiškos ir galimybių skleisties perspektyvas, bet ir galios diskurso dominantes. XX a. modernėjančio meno skleistis, kurios branduolys buvo susikoncentravęs Paryžiuje, sukuria konfrontaciją tarp Paryžiaus, kaip centro, ir periferijos, išryškina atvykusiųjų iš periferijos individų nevisavertiškumo kompleksą. Ne tik aktualizuojamas menininko talentas, individualybė, bet ir išryškinama konkurencijos bei verslo dominavimas meninėje plotmėje. Tomas Stumbras vadovaujasi nuostata, jog naujam gyvenimui, jo talento proveržiui meno pasaulyje iš Lietuvos atsinešta patirtis visiškai netinkama ir bevertė.

Gyvenimas ir susigyvenimas su svetimomis kultūromis, bandymas pritaipyti, supanašėti, priimti kitybę tolygus prisimatuoti kito tapatybę tarsi kaukę, dalyvauti karnavale, kur panaikinamos ribos, hierarchija, skirtingi poliai susikeičia vietomis, nuvainikuojamas aukštesnysis, vyksta virsmas. Anot Michailo Bachtino, „...karnavalo gyvenimas – tai gyvenimas, išstumtas iš savo įprastų vėžių, tam tikra prasme „gyvenimas atvirkščiai“, „pasaulis priešingai“²⁶⁹, kai atšaukiami įstatymai, draudimai, apribojimai, išnyksta distancija tarp žmonių, nelieka hierarchijos barjerų. Ryškiausiai karnavaliniai elementai atsiskleidžia Alfonso garbei surengtame vakarėlyje, skirtame šio menininko sėkmingo graviūrų serijos pardavimo garbei. Protagonistas sodinamas į improvizuotą sostą, uždedama specialiai šiam vakarėliui pirкта kepurė, turėjusi simbolizuoti karūną: „Prie įėjimo pasigirdo šūksniai, ir keletas Karelio akademijos mokinių, atpažinę grįžusį Alfonsą, užsisodino jį ant pečių. Įnešus didįjį menininką į kiemą, Kislingas užgrojo fanfarų muziką.“²⁷⁰ Tai jo pasisekimui paminėti skirtas vakarėlis, į kurį susirinkusi Paryžiaus menininkų bohema, draugai bei jau išgarsėję menininkai. Šis vakaras – jo šlovės apvainikavimas, kuris pasibaigia žlugdančiu pažeminiu. Vakarėlis įgauna apeiginio spektaklio, karnavalo formą, kuriame nenyksta hierarchija – į linksmybes įsilieja visi – kad ir kurio statuso, socialinės padėties būtų. Vakarėlio dalyviais tampa kabareto šokėjos, pradedantys menininkai, pozuotojos bei vienas kitas meno pasaulyje pripažintas menininkas.

Vakarėlio aplinka ikūnija kontraversiškus derinius tarp kičo ir meno – „...ant vieno stalo puikavosi taurės ir valgiai, o ant kito stalo stovėjo kėdė, papuošta spalvotu popieriumi, atrodanti kaip sostas. Prie lubų virvelėmis pritvirtinti kabėjo kiniški žibintai, o aukštai kampuose ir palei visas sienas buvo sukabinti Tomo medžio drožiniai.“²⁷¹ Tokia karnavališka aplinka įgalina panaikinti ribas, sujungti tai, kas nesuderinama – išnyksta distancija ne tik tarp individų, bet ir profesionalaus meno formų bei kičo. Betarpiškas familiarus bendravimas tarp šventės

²⁶⁹Bachtin M. Dostojevskio poetikos problemos. Vilnius: Baltos lankos, 1996, p. 144.

²⁷⁰Šileika A. Bronzinė moteris. Vilnius: Versus Aureus, 2009, p. 258.

²⁷¹Ten pat, p. 254.

dalyvių įgalina įvairių socialinių sluoksnių atstovus šioje erdvėje pasijusti lygiais bei nevaržomais bei linksmintis nepaisant jokių tabu. Alfonsas tampa centrine karnavalo figūra, kurio karūnavimo apeigos baigiasi visišku fiasko. Kaip karnavalinės pasaulėjautos branduolys išryškėja karnavališkas dviejų priešingų tapsmo polių sugretinimas – išaukštinimas virsta paniekinimu, pagarbintas tampa išniekintu. Kaukė – centrinis karnavališko vakarėlio elementas, slepiantis dalyvių, kurie linkę paslėpti savąją esatį, tikruosius veidus. Vis dėlto esmė išlieka, o tiesa išaiškėja, kaukei nukritus ir atidengus tikrąją Barbetės, Alfonso mūzos, tapatybę, bei apnuogina po kauke slepiamą tiesą. Karnavalo diskursas išryškina Bhabha'os aptariamo kolonijinio subjekto dvejinimąsi, užslėptą, bet visą laiką egzistuojantį skiriamąjį ženklą, kuris, nors subjekto ir ignoruojamas siekiant identifikuotis su galios turėtojais, tam tikra visuomene, vis dėlto išryškėja kaip maskuotė ir neatitikimas.²⁷² Alfonsas patiria fiasko, suvokęs, jog tarp jo vaizduotės, troškimų ir realybės atsiveria neatitikimas, tarpas, tarsi draudžiamas ir neįgyvendinamas siekis, kuris apibrėžia jo kaip *kitokio* statusą, kuris sąlygoja jo identitetą. Nukritus melo kaukei, Alfonsas išgyvena laviną ambivalentiškų jausmų, atskirtis tarp jo trokštamo, įsivaizduojamo pasaulio ir savo vietos jame užkerta kelius į asmeninį vientisumą. Šio skirtumo mastai ir esmė pasirodo tokie neaprepiami, o tiesa sunkiai suvokiama, kad priverčia Alfonsą pakelti ranką prieš save.

Bhabha'os „beveik tokio pat, bet ne visai“²⁷³ (*almost the same, but not quite*) nusako dalinį subjekto būvį, atveria tarpą tarp praeities ir dabarties, „senojo“ ir „naujojo“ aš tuo pat metu kvestionuodama individo tapatybės formavimąsi visiškoje atskirtyje nuo senosios etninės tapatybės. Atmetama visiškai naujos tapatumo susiformavimo galimybės prielaida, kai sena ištrinama iš atminties, užgožiama naujosios dabarties. Nors protagonisto saviapgaulė, modernaus meno formų „mėgdžiojimas“ bei tikrosios tapatybės slėpimas po modernaus menininko kauke ilgainiui tampa vieninteliu jo regimu keliu į sėkmę, jį nutraukia susimąstyti privertusi mylimosios mirtis bei kūdikio praradimas. Išgyventos patirtys skaudžiai priminė save, atgijusios kaip neatsiejama savastis bei nubrėždamos protagonisto kitoniškumą ir unikalumą. Tik sugrįžęs mintimis į praeitį, atgaivinęs atmintyje Aušros Vartų Mergelę Mariją, pakelės šventyklėlėje rymančią Dievo Motiną, gimtąją Merdinę, abi mylėtas moteris bei „...priversdamas iš naujo tvinkčioti seną žaizdą“²⁷⁴ Tomas, pasikliaudamas intuicija, sąmonėje sukristalيزuoja būsimos skulptūros – Motinos su vaiku konceptą, įkūnijantį savąją gyvenimiškąją patirtį, įtarpintą šiuolaikinėje modernistinėje formoje. Neišvengiamą tapatumo formavimosi tęstinumą patvirtina romano protagonisto meninės sėkmės kelias – pasisekimas jį

²⁷²Bhabha H. K. *The Location of Culture*. London; New York: Routledge, 1994, p. 88–91.

²⁷³Bhabha H. K. *Of Mimicry and Man: The Ambivalence of Colonial Discourse // The Location of Culture*. London; New York: Routledge, 1994, p. 86.

²⁷⁴Šileika A. *Bronzinė moteris*. Vilnius: Versus Aureus, 2009, p. 320.

aplanko tik atgaivinus individualią žmogišką patirtį bei atsivėrus sąmonėje užkoduotiems ir gilumoje glūdintiems praeities etniniams sandams.

Tomo Stumbro tapatumo kūrimasis naujoje aplinkoje tampa ta drastiškesne forma, kai nebebranginamas ryšys su gimtąja aplinka, siekiama ją pamiršti ir ištrinti iš atminties atsisakius bet kokio ryšio su praeitimi palaikymo. Mimikrijos apraiškas kuriant protagonisto tapatumą inspirovoja neigiamas santykis su gimtąja šalimi – Lietuva vaizduojama kaip perspektyvų nesuteikiantis, provincialus ir galimybių tobulėti nesuteikiantis kraštas, kur nvertinami Tomo, kaip menininko, tobulėjimo siekiai ir aplinka neigiamai nusistatčiusi prieš jo modernėjančią skulptūros formą.

Ši ryšio su prigimtimi atmetimo forma artima tekstams, kurie reflektuoja pastaraisiais metais išryškėjusias tapatumo skleisties problematikas – bandymas atsiriboti nuo praeities, ją neigti, nuo jos pasišalinti, gyventi tik dabartiniame laike. Senosios tapatybės atmetimas, naujų kultūrinių patirčių įsisavinimas tampa pagrindu kuriant naują tapatumą ir atitolina nuo etninių prigimtinių patirčių. Tačiau Šileikos tekstas parodo, kad net šiame drastiškame neigime, bandyme prisitaikyti, imituoti kuriant naują tapatumą išryškėja homogeniškos tapatybės neįmanomybė, tarpas ir neatitikimas tarp įsivaizduojamo, siekiamo savęs bei prigimtinio tapatumo. Tampa aišku, jog tapatumo esmė daugiaklodė ir nenuspėjama.

4.3. Galimos tapatybės ir galimi pasauliai istorinių postūmių gniaužtuose: A. Šileikos „Pogrindis“

Šileikos romane „Pogrindis“ personažų likimus kaip ir Guilford romane lemia istorinės aplinkybės – Antrojo pasaulinio karo įvykiai, Lietuvos okupacija. Pagrindine vystomo naratyvo vieta čia Lietuva, kurioje romano protagonistai įtraukiami į dramatiškas partizanines pasipriešinimo kovas. Sovietų Sąjungai okupavus Lietuvos valstybę Lukas ir jo brolis pasitraukia į miškus tam, kad galėtų tęsti pasipriešinimą nenusigręždami nuo moralinių vertybių bei galėtų išlaikyti viltį regėti Lietuvą išlaisvintą. Partizaninių kovų sukuryje užgimusi partizanų Luko ir Elenos meilės istorija pasmerkta žlugti – nors Lukas ir veda Elena, ji pradingsta vienoje iš kovų. Išvykęs į užsienį Lukas veda antrą kartą, tačiau paaiškėjus, jog Elena gyva, grįžta į Lietuvą, kur jo laukia pasala ir žūtis. Lukas susilaukia dviejų sūnų – nuo pirmosios žmonos Elenos, kuri gyvena Lietuvoje, ir nuo antrosios žmonos Monikos.

Galimų pasaulių teorijos taikymui pagrindą suteikia istorinė sumaištis, kuri nulemia tolimesnius protagonistų likimus, o individas tampa savotišku jos įkaitu, įtrauktu į istorijos paspėstus spąstus. Pasirinkimus primeta istorija, individui palikdama tik minimalias galimybes sprendimams. Romano autorius sąmoningai pasirenka kryptį, kardinaliai priešingą

amerikietiškam žmogaus galios eskalavimui: „Amerikoje labai stengiamasi žmogui įteigti, kad jis pats yra savo likimo kalvis, bet Europos, ir ypač Rytų Europos patyrimas byloja, kad mūsų asmeninis likimas labai priklauso nuo istorijos užgaidų – panorėjusi ji lengvai gali mus ir sutraiškyti, ir iškelti. Toks požiūris šiek tiek pesimistiškas.“²⁷⁵ Istorinių užgaidų sukuryje pasirinkimų galimybių ratas linkęs maksimaliai susiaurėti, o žmogus pasilieka svarstymų ir apgailstavimų gniaužtuose, gręžiamasi į praeitį bandant atsakyti sau į begales klausimų – kaip būtų susiklostęs likimas, jei Lukas nebūtų tapęs partizanu? Kaip pasisuktų gyvenimas, jei Lukas būtų žinojęs, jog Elena gyva? Istorijos lemtis bei įvykių sukuryje priimti asmeniniai sprendimai suponuoja neįvykusius, bet galimus pasaulius, kurie galėjo būti, tačiau liko nerealizuoti. Kaip galėjo pasikeisti Luko ir Elenos likimas, ar turėtų galimybę susitikti jo du sūnūs, kurių dramatiški likimai taip pat nulemti įnoringos istorijos?

Rašytojas žvelgia į tuometinės Lietuvos įvykius iš gana nemažos, daugiau kaip pusės amžiaus laiko perspektyvos, ir ši distancija suteikia galimybę fantazijos pasauliams. Autorius turi galimybę tekstą kurti remdamasis ne tik realiais išgirstais ar istorijos archyvuose rastais faktais, bet ir apmąstyti juos žvelgdamas iš laiko distancijos. Šis laiko tarpas ir apmąstymai suteikia galimybę įsikūnyti ir fantazijos galimybei, kuri realizuota autoriaus teksto fikcinėje plotmėje.

Statiškojo pasaulio modelio atspindys, realizuotas „Pogrindyje“ – užsitęsusių partizaninės kovos už Lietuvos laisvę. Luko ir jo bendražygių sąmonėje užsifiksavęs vaizdinys, koks pasaulis turėtų būti, bei žūtbutinė kova už savo vizijų ir svajonių Lietuvą. Žiūrint iš užsienio šalių perspektyvos – tai jau nebetekusi prasmės kova, kurioje tampama tik istorijos ir savo ideologijų įkaitu, neturinti perspektyvos bei realių galimybių pergalei. Gyvendami bunkeryje, izoliuotame ne tik nuo užsienio valstybių, bet ir nuo šalia esančios aplinkos, kovotojai praranda platesnį požiūrį į susiklosčiusią politinę situaciją ir tokiu būdu praranda galimybę adekvačiai vertinti savo padėtį:

Na, o jei partizanai būtų galėję pažvelgti ne tik į tolį, bet ir į ateitį, jie būtų išvydę ant Rytų Europos besileidžiantį rūką – patiklumo miglą, kuri užlipdė Vakarams akis ir šie tikėjo beveik viskuo, ką sako raudonieji. Pastarųjų teigimu, kiekvienas, pasitraukęs iš Sovietų sąjungos, buvo nacis, o kiekvienas, pasilikęs priešintis – juo labiau nacis. Senieji archyvai buvo saugomi po devyniais užraktais, tad joks rimtas istorikas nerašė apie šį regioną, nes joks rimtas istorikas nedirba su antriniais šaltiniais. O dėl to, ką rašė ir kalbėjo partizanai ir emigrantai, niekas jų žodžiais netikėjo. Geriausiu atveju juos laikė pėstininkais žaidime, kurio iki galo nesuprato, o blogiausiu atveju – ištaisia nusikaltėlių paderme, besislapstančia miškuose iš neturėjimo kur dėtis po gausybės nusikaltimų.²⁷⁶

Užsienio šalims partizanai ir jų intencijos tampa aktualios tiek, kiek tai naudinga jų pačių

²⁷⁵Stachniak E. Svetimi savi krantai: Antaną Šileiką kalbina Eva Stachniak. Vertė Šarkovas V. Prieiga per internetą <http://www.booksfromlithuania.lt/lt/node/10502> [žiūrėta 2012-05-27]

²⁷⁶Šileika A. Pogrindis. Vilnius: Versus Aureus, 2012, p. 63.

politiniams siekiams, pagrįsto galingesnio kaimyno baimėmis ar prisitaikymo perspektyva globalioje XX amžiaus karo pasekmėse, kovoje už savo šalies išlikimą ir gerovę. Žvelgiant iš platesnės užsienio šalių, skirtingų politinių epistemų perspektyvos šis kovotojų susikurtas idealizuotas tikėjimų, fantazijų, išsipareigojimų pasaulis – neturintis perspektyvų troškimų pasaulis, kuriame ideologijos vedamų partizanų kovos įgauna statišką, uždara pavidalą bei neturi perspektyvos tapti realybe. Jų politiniai siekiai konfrontuoja su matymu ir požiūriu, kokį yra susikūrusios užsienio šalys. Priklausomai nuo žiūros perspektyvos, pasauliai turi tendenciją susipinti – kas realu, siekiama, turi tendenciją virsti fantazija ir neįgyvendinta svajone. Utopinė partizaninių kovų svajonė matyti Lietuvą laisva atsimuša į realaus pasaulio kuriamą tikrovę, kurio naratyve kovotojas už savo Tėvynės nepriklausomybę įgauna nusikaltėlio, bandito ir žudiko pavidalą. Idealusis pasaulis – laisvos Lietuvos valstybė – kurio siekia kovotojai, vakariečiams atrodo nerealus, nežinomas, o kovotojų idėjos ir jų lydimi veiksmai tik priedanga jų vykdomiems nusikaltimams.

Episteminiai pasaulių modeliai, išryškėję Šileikos romane „Pogrindis“, nuolatos lydi pagrindinį personažą Luką bei daro įtaką jo tapatumui. Protagonistas susiduria su trimis epistemomis, turėjusiomis įtakos jo likimui bei asmenybės formavimuisi:

1. laisvos Lietuvos epistemis pasaulis (jame Lukas gyveno, tačiau šis epistemis modelis išnyko po Sovietų Sąjungos okupacijos; tai idealusis pasaulio modelis, už kurį kovoja partizanai);

2. komunistinio okupacinio režimo ideologija (esamas realus pasaulis, pakeitęs prieš tai buvusią laisvos Lietuvos epistemą; tai kardinaliai priešinga sistema laisvos Lietuvos epistemam pasauliui);

3. vakarietiškojo pasaulio epistema (realus pasaulis, prie kurio protagonistas bando prisitaikyti, suteikiantis galimybę pažvelgti į partizanų situaciją ir komunistinio režimo ideologiją iš šalies).

Lukas turi pasirinkimo galimybę – kokią epistemą priimti kaip savą, atitinkančią asmenines pažiūras bei pozicijas, turi galimybę pažinti šias epistemas bei pasirinkti gyvenamąją vietą kaip savą. Įvykusiame mūšyje su okupantais praradęs žmoną, Lukas slapčia pasitraukia į užsienį – Lenkiją, Švediją, kol apsigyvena Paryžiuje su naująja žmona Monika. Vakarų šalyse Lukas nesiekia pritaikyti, susikurti naują tapatybę. Jo pagrindiniu tikslu užsienyje tampa skleisti žinią apie neteisėtą Lietuvos okupaciją, skaityti paskaitas dipukų stovyklose gyvenantiems lietuviams apie alinančias partizanines kovas bunkeriuose Lietuvoje, paramos lietuvių kovotojams paieška užsienio valstybėse (reikalingi ginklai, radijo ryšys, pinigai, politinė parama). Miguojant tarp šių sistemų ir kurį laiką gyvenant Paryžiuje Lukui niekada nekyla dvejonių ar svyravimų dėl savojo tikslo ir išsipareigojimų:

– Man niekam nereikia įrodinėti savo patriotiškumo, mažiausiai tau. Aš buvau Lietuvoje per visas tris okupacijas ir kartais ištisus mėnesius praleisdavau bunkeriuose po žeme. Esu nužudęs daugiau žmonių nei kai kurie kareiviai ir daug kartų pats vos nežuvau.²⁷⁷

Besislapstydamas Paryžiuje nuo galimo komunistinių valdžios organų keršto už čekistų pastato užpuolimą Merkinėje, kurio metu žuvo sovietų organams dirbantys kariškiai, bei suorganizuotą ir įvykdytą pasalą Elenos bute, Lukas nepraranda patriotinių jausmų. Jis nepamiršta savo įsipareigojimų bei priesaikos, duotos stojant į partizanų gretas. Pareigos ir atsakomybės jausmas savo šaliai – nors ir nebeegzistuojančiai nepriklausomai Lietuvai – neleidžia ramiai ir saugiai gyventi kapitalistinėje epistemoje, kurioje jis jaučiasi tarsi valkata-migrantas, benamis, priverstas rinkti likučius nuo turtingų vakariečių stalo. Užtikrintas saugumas, materialinė gerovė bei šeimyninė laimė neužgožia jo patriotinių jausmų bei kovotojo dvasios.

„Pogrindžio“ naratyve galimas tapatybių konstruktas svarstomas ir praėjusio laiko lygmenyje, ir ateities projekcijose. Luko apsvarstomos praeities pasirinkimų galimybės, jo individualių patyrimų praktika individualiuose sprendimuose susipina su praeities išgyvenimais susiejama perspektyva planuoti ateitį, pasirinkti vieną ar kitą galimą sprendimą.

Galima daryti pagrįstą prielaidą, jog Šileikos romane „Pogrindis“ galimiems tapatumams lemtingą įtaką suponuoja istorinis kontekstas. Istorinių įvykių apsuptyje individai dažnai priversti priimti spontaniškus sprendimus, nulemiančius jų likimus, bei jie užsikrauna sau tapatumo našta, kuri dažnai tampa ne tik moraliniu įsipareigojimu, bet ir balastu ar svarmeniu. Būsimo studento – literato Luko tapatumas kardinaliai pasikeičia prasidėjus Antrajam pasauliniam karui, studentams iškilus grėsmei netekti laisvės ar net būti ištremtiems į Sibirą. Ši grėsmė ypač išgašdina Luko brolių Vincentą – teologijos studentą bei būsimą kunigą, kuris jau dabar jaučiasi nelaisvas savo dvasia. Luko brolio apsisprendimas sprukti į miškus nuo gresiančio kalėjimo galimybės pastūmėja jį ir Luką į partizaninių kovų sūkurį. Luko sprendimas veikiamas įsipareigojimo: „Lukas jokia būdu negalėjo išleisti brolio į mišką vieno. Jis išeis su Vincentu, tik trumpam. Mokslams teks palaukti.“²⁷⁸ Luko atveju – tai ne jo asmeninis pasirinkimas, tačiau pareiga ir poreikis apsaugoti jaunesnį ir švelnesnės sielos brolių, kuriuo rūpinasi ir globoja nuo pat vaikystės nuo gresiančių pavojų. Istorinių įvykių paveikta susiklosčiusi situacija nulemia tai, jog jis gali rinktis iš dviejų galimybių – filologijos studijų Kauno universitete ir pasitraukimo kartu su broliu į partizanų bunkerius. Pasirinktasis kelias jam – vienas iš variantų, kuris panaikina galimybę įgyvendinti kito, jau dabar tik „svajonių, fantazijų“ pasaulio realizaciją. Jo *idealusis pasaulio modelis*, trokštamas gyvenimas lieka už realizacijos ribų, nulemtas artimo žmogaus sprendimo bei pasirinkimo, o tai, kas laikina, tampa

²⁷⁷Šileika A. Pogrindis. Vilnius: Versus Aureus, 2012, p. 208.

²⁷⁸Ten pat, p. 35.

pastoviu būviu. Partizano tapatybė jam prilimpa tarsi kupra, tapatybė, kuri paskatinta pareigos jaunesniajam broliui, išipareigojimo, pamažu priauga, tampa sava ir atveda Luką prie legendinio Lietuvos partizano pripažinimo: „... jis tebebuvo didvyris, nematomas žmogus, kuriam kirsti sieną buvo vieni niekai, kuris išvengdavo smogikų, naikindavo stribus ir palikdavo jų kūnus automobiliuose, kulku suvarpytuose.“²⁷⁹ Studijos universitete, troškimų ir svajonių pasaulis lieka neįgyvendintas, o primesta tapatybė Luko atveju pamažu tampa jo savastimi.

Kaip teigia Marcus ir Nurius, kai kurios iš mūsų kaip atrodytų teigiamų tapatybių gali būti primestos geranoriškų tėvų, auklėtojų ar mylimų žmonių. Ši identitetą E. T. Higgins vadina „privaloma“ tapatybe, kuri yra tarsi skiriama našta ar prievole. Tai, jog tapatybė nėra laisvai pasirenkamas dalykas ir gali tapti ne tik džiugesio ar pasitenkinimo šaltiniu, bet ir sunkia našta mini Sasha Roseneil ir Julie Seymour straipsnyje „Identifikacijų praktika: galia ir pasipriešinimas“ Lukui tokiu primestiniu išipareigojimu tampa savanoriška prievolė Tėvynei, partizano priesaika bei siekis apsaugoti brolių. Ši privaloma protagonisto tapatybė su laiku tampa jo savastimi, su kuria jis privalo susigyventi net ir kovose netekęs brolio. Pareigos saugoti brolių nebelieka, tačiau jį pririša patriotiniai ir ideologiniai išipareigojimai, aplinkybių sukūrys neleidžia ištrūkti iš pasirinkto pasaulio. Istoriniai įvykiai apsprendžia tai, jog jo buvęs realus tikrasis pasaulis tampa tik nuošalėje – tampa neišsipildžiusia svajone, nerealizuotu fantazijų pasauliu, kuris buvo jo tapatumo dalimi.

Šileikos romane „Pogrindis“ kovotojo už Lietuvos laisvę Luko dvasia susipina su baime tapti išdaviku. Suvokiama, jog idėjinis pasiaukojęs kovotojas paimtas į nelaisvę gali neištvirti žiaurių čekistų kankinimų bei išduoti savo bendražygius:

Jis [Lukas] galvojo apie tai, ką ji [Elena] pasakė. Jei jis pasielgs taip, kaip ji norėtų, jie kankins jį ir gali priversti jį pasakyti viską, ką žino. Nebuvo tikras, ar atlaikys kankinimus. <...> Tai, ko ji prašė, buvo labai sunku. Vien leistas kankinamam buvo baisu, o mėginimas kažka nusišlėpti, kai esi kankinamas, tik pratęstų skausmą.²⁸⁰

Ši „bijoma“ išdaviko tapatybė Luką ir kitus partizanus paverčia negailėstingais pusiau sulaukėjusiais kovotojais, pasiruošusiais bet kokią akimirką nužudyti priešą ar net nusižudyti pačiam, jei grėstų papulti į priešų nelaisvę. Elenos baimės pagrįstos spėjimais apie galimą tremtį į Sibirą ir sūnaus likimą prieglaudoje. Ji bijo būti atskirta nuo sūnaus:

Jei pripažinsiu, kad buvau kurjerė, jie išsiųs mane su vaiku į Sibirą <...> Gal išgyventume ten. Bet jei jie sužinos apie viską, ką esu padariusi, kankins mane. O jį išsiųs į našlaičių prieglaudą. Turi pasielgti taip, kaip teisinga. Nežinau kaip būtent, bet žinau, kad jam bus geriau būti Sibire su manimi nei vienam našlaičių prieglaudoje.²⁸¹

Tapatybių konstruktai neatsiejami nuo juos supančių galimų pasaulių. Marcus ir Nurius galimos

²⁷⁹Šileika A. Pogrindis. Vilnius: Versus Aureus, 2012, p. 246.

²⁸⁰Ten pat, p. 276.

²⁸¹Ten pat, p. 276.

tapatybės (*possible selves*) aktualizuoja individualius norus, galimybes bei baimes dėl savo tapatumo. Savasties suvokimas yra identitetų sistema arba savasties schema, priklausoma nuo individualių patyrimų, formuojančių savitą daugialypį tapatumo konstrukta. Nuolat protagonistus persekiojanti „bijoma“ tapatybė formuoja dvilypį sudėtingą identitetą – bebaimio kovotojo dvasia susipina su nuolatine baime patekti į priešo pasalą ar neišlaikius ekstremalių gyvenimo sąlygų bunkeriuose, maisto, šiltų rūbų trūkumo palūžti morališkai bei savanoriškai iškeisti partizano būtį į prisitaikėlio, skundiko bei išdaviko amplua.

Apie šalia egzistuojančius galimus pasaulius nuolat primena neišnaudotos galimybės tapti tuo, apie ką buvo svajojama prieš karą. Šie pasauliai ir vilioja, ir atstumia, apnuogindami jų, kaip Lietuvos patriotų, galimą žmogišką akimirkos silpnumą. Persekiojantis kovotojus klausimas – „kas būtų, jei atsisakyčiau partizano pareigos, paminčiau priesaiką?“, „ar įmanoma susikurti labiau patrauklų pasaulį nepaminant moralinių įsipareigojimų?“ atskleidžia galimus pasaulius, kurie esti šalia, galimai pasiekiami, įgyvendinami, tačiau tik atsisakius kitos savo tapatybės dalies, dalies realaus jau egzistuojančio partizano pasaulio, su kurio išnykimu būtų sugriauta pasaulėžiūra, įsitikinimai, o išdaviko ir prisitaikėlio našta taptų nepageidaujama tapatumo dalimi.

„Pogrindžio“ protagonistas įgytus įsipareigojimus priima kaip neišvengiamą duotybę – pareigą Tėvynei bei kovos draugams. Šis tvirtas apsisprendimas dėl savo pozicijos nesuteikia jo tapatybei didesnių svyravimų ar prieštaravimų. Istorijos sukuryje „apsivertus“ realiems protagonisto pasauliams, Lukas iš vaikystės ir studijų laikų atsineša savo patriotinius jausmus, kurių intensyvumas neleidžia jam suabejoti išėjimo į pogrindį pasirinkimu, ir tai patvirtinama priesaika:

Tą vakarą Lukas su Vincentu davė priesaikas. Jie pasižadėjo besąlygiškai paklusti nurodymams, niekada nepabėgti ir kovoti su raudonaisiais tol, kol išvys juos iš šalies. Susirinko šimtas penkiasdešimt vyrų ir dvi moterys, visi susikaupę stebėjo ceremoniją, o paskui pasveikino juos ir sugiedojo valstybinį himną, tarsi laisvoje šalyje gyventų.²⁸²

Nors į realųjį „partizaninį“ pasaulį jis pasitraukė įsipareigojimų vedinas, tačiau laikui bėgant jam jau nekyla dvejonų dėl savo pasirinkimo. Svajotas buvęs pasaulis tampa praeitimi, į jį žiūrима be intencijos sugrįžti – jaunystės svajonės lieka praeityje. Kaip dar vieną įsipareigojimą protagonistas išvelgia pareigą savo pirmajai žmonai Elenai. Paaikškęs, jog ji išliko gyva, Lukas jaučia pareigą sugrįžti į Lietuvą ir ją susirasti, nors jau gyvena Paryžiuje su antrąja žmona. Pirmosios santuokos priesaika jam pasirodo svaresnė, galinti pakreipti jo gyvenimą atgaline linkme. „ – Esu įsipareigojęs savo pirmajai žmonai. Turiu pas ją grįžti. Prieš duodamas pažadą

²⁸² Sileika A. Pogrindis. Vilnius: Versus Aureus, 2012, p. 47.

tau, esu davęs pažadų kitiems.“²⁸³ Luko apsisprendimas ir pasirinkimas atveria jam vieną perspektyvą užverdama kelią kitiems subpasauliams, taip nubrėžiant gyvenimo liniją tam tikra linkme ir atsisakant galimybės kurti kitą naratyvą. Tokiu būdu kaip realusis pasaulis Lukui tampa pasirinktas ieškomoiausio partizano gyvenimas Lietuvoje, žmonos paieškos ir galimybė sužinoti apie savo sūnaus egzistavimą. Tačiau nuošalėje, kaip neįgyvendinta galimybė – Ryan išskirtas fantazijų pasaulis – lieka galimas saugus šeimyninis gyvenimas Paryžiuje, neišnaudota galimybė parašyti knygą apie partizanines kovas, išsilavinimo, karjeros galimybės bei romano pabaigoje išaiškėjęs faktas apie sūnaus iš antrosios santuokos gimimą, apie kurį Lukas neturėjęs progos sužinoti. Įsipareigojimų ir duotų pažadų paskatoje pasirinktas pasaulis užveria protagonistui kitus lygiagrečiai egzistuojančius pasaulius, apie kuriuos jis gali tik nutuokti, nujaušti ir įsivaizduoti jų egzistavimą, kurių galimybes skaitytojui atskleidžia naratyvinis romano lygmuo. Tapęs pasiuntiniu ir žinios skleidėju užsienyje, jis jaučiasi pasirinkęs ne tokį svarbų kelią: „Jis buvo kovotojas, tapęs pasiuntiniu, o dabar pavirtęs pasakotoju; apie pastarąsias savo pareigas stengėsi per daug negalvoti. Jis žinojo, kad tai, ką daro, svarbu, bet kažkodėl daug mažiau svarbu nei tai, ką veikė anksčiau.“²⁸⁴ Pasauliai, kuriuos savo pasirinkimu į tam tikrą lygmenį prioritetine tvarka suskirsto Lukas padaręs savo sprendimus, išskirti pasauliai, gyvavę paraleliniame lygmenyje, vėl sujungiami susikirtimo tašką ir egzistavimo patvirtinimą atradę laiko perspektyvoje – kai po kelių dešimtmečių susitinka du Luko sūnūs, sužinoję apie vienas kito egzistavimo galimybę. Tame pačiame paraleliniame laike, bet skirtinguose žemynuose, politinėse santvarkose. Įsipareigojimų, įsitikinimų ir ideologiniai faktoriai lėmė, jog vienas pasaulis, viena šeima, žmona, vaikas iš šių tapo realus ir patirtas Luko gyvenime, o antrasis lieka tik galimybių ir nežinomybės lygmenyje. Nepaisant to, susitikus dviem Luko sūnums galimi ir realūs pasauliai persipina, tokiu būdu atskleisdami tą ribą, kai dėl individualių protagonistų sprendimų fantazijų pasaulis turėjo galimybę virsti realiu, o realiojo pasaulio perspektyva – atsidurti įsivaizduojamų subpasaulių rėmuose.

Šileikos kuriamų personažų plotmėje ir bendroji knygos idėja brėžia modelį, kuris neatsiejamas nuo ištikimybės etniam paveldui, pareigos tėvynei bei įsipareigojimų kovų draugams bei artimiesiems. Antrojo pasaulinio karo ir pokario metais susipynusių aplinkybių, nenumatytų posūkių akivaizdoje aktualūs tampa egzistencinį ir moralinį žmogaus pamatą atskleidžiantys klausimai: Kaip istorinių kirčių krušoje išlaikyti ideologines vertybes ir įsitikinimus? Ar vienareikšmiškai pasirinktas kareivio ir kovotojo gyvenimas yra tik tai, kas svarbiausia individo laimei? Galų gale, ar šių kovų laimėjimai vienareikšmiškai yra tik turintys pergalės skonio, ar nerasime juose ir pralaimėjimo kartėlio? Šileikos „Pogrindyje“ išplėta

²⁸³ Šileika A. Pogrindis. Vilnius: Versus Aureus, 2012, p. 212.

²⁸⁴ Ten pat, p. 185.

patriotiškumo ir ištikimybės Tėvynei idėja apima visus naratyvo lygmenis – ji aktualizuota asmeninėje meilės istorijoje, partizaninių kovų bunkeriuose Lietuvos miškuose, propagandinėje veikloje užsienio valstybėse. Protagonisto siekiu ir jo laimės bei harmoningos būties pagrindu tampa patriotiniai pasiaukojantys veiksmai, dedamos pastangos išlaisvinti Lietuvą bei ištikimybė kovos draugams. Intencijų troškimų pasaulis Lukui prasmę mato tik triuškinančiose partizaninėse kovose, siekdamas įgyvendinti savo moralines vertybes bei troškimus jis įkūnija kovotojo tapatybę, prieš kurią nublinksta ir antrame plane pasilieka jo šviečiamoji veikla, knygos apie kovas Lietuvoje rašymas.

4.4. Kitoniškumas, skirtingumas kaip neišvengiama gyvenančio svetur pajauta (V. Papievio „Vienos vasaros emigrantai“ ir „Eiti“)

Tiek paskutiniųjų dešimtmečių išeiviai iš Lietuvos, tiek ir ankstesnės išeivių kartos savo apmąstymuose aktualizuoja savo tapatybės tapsmą/kismą emigracijoje, santykį su paliktu kraštu bei naujo krašto „prisijaukinimo“ galimybes. Šioje apmąstymų plotmėje tautinio identiteto bei identiteto apskritai klausimai iškeliami kaip vieni iš prioritetinių, sąlygojančių harmoningą būvį svečioje šalyje, susitaikymą ir santarvę su pačiu savimi. Tokį neišvengiamą dialogą su savimi atsidūrus toli nuo savo prigimtinės aplinkos akcentuoja ir literatūrologė Dalia Kuizininė, paliesdama DP stovyklų laikotarpio tapatumo problematiką: „Nauja aplinka, ekstremalios gyvenimo sąlygos keitė pačią kūrybos sampratą, jos tikslus, vertė iš naujo permąstyti, koreguoti kūrėjo statusą egzilinėje bendruomenėje.“²⁸⁵ Tiek Antrojo pasaulinio karo metais pasitraukusiuosius iš Lietuvos, tiek pastarųjų dešimtmečių emigrantus paliečia identiteto kaitos, heterogeniškumo, skirtingumo aspektai. Atsidūrus svetimoje kultūrinėje aplinkoje tenka iš naujo apsvarstyti savo santykį su vieta, kalba, etniškumu ir atrasti tai, kas praplėstų galimybes įtvirtinti savąjį *aš* neužgožiant atsineštosios savasties. Noras pažinti vyraujančią kultūrą, naujas erdves ir bent iš dalies paversti jas savomis kyla natūraliai, tačiau tai nėra paprastas procesas, neretai suponuojantis klausimą: ar įmanoma būti emigrantu ir nesijausti svetimu ar kitokiu?

4.4.1. Kalbos įsisavinimo vaidmuo konstruojant tapatumą

Itin svarbų vaidmenį tapatybės kaitai emigracijoje, kaip viena iš įsitvirtinimą kitoje aplinkoje paspartinančių galimybių, vaidina kalbos įsisavinimas. Kalba šiuo atveju tampa ne tik komunikacijos bei ekonominio bendradarbiavimo galimybe, bet ir padeda pasijusti dalimi šios

²⁸⁵ Kuizininė D. Lietuvių literatūrinis gyvenimas Vakarų Europoje 1945–1950 metais. Vilnius: Versus Aureus, 2003, p. 13.

bendruomenės, vienijamos bendro aspekto – kalbos. Gebėjimas komunikuoti ta pačia kalba padeda jaustis tokiais pačiais ar bent jau nepabrėžti savo kitoniškumo.

Kalbos, kaip komunikacijos, samprata V. Papievio romane „Vienos vasaros emigrantai“ nėra vienprasmė. Ji siejama su laisve: iš vienos pusės – tai galimybė integruotis, pažinti, pritaikyti, iš kitos – kalbos nemokėjimas suteikia galimybę išsivaduoti nuo kultūrinių, socialinių realiųjų, atsiriboti nuo pasaulio. Tokia pozicija atliepia romano protagonisto Valdo jausenas, kai trokštama išsilaisvinti nuo pasaulio – nuo biografinės praeities, dabarties, trokštama pradėti nuo tuštumos pradedant kurti pasaulį ir savąjį tapatumą:

Jų šalyje, o laisvesnis už juos: pabėgęs ne tik nuo savo krašto sumaištingų vargų, kompleksų, prietaisais virtusių įpročių ir papročių, bet apskritai nuo pasaulio. Jei ir nebūtų kaip reikiant supratęs, kas rašoma, tai bent iš nuotraukų galėjo patirti, kas dedasi čia ar kitur, betgi nesitiesė ranka atsiversti nei laikraščiui, nei žurnalui. Pagunda.²⁸⁶

Nepakankamai įsisavinta kalba ne tik apriboja galimybes, bet ir išlaisvina. Valdo atveju – tai laisvės garantas, suponuojantis tarpinio būvio išraišką, tai išlaisvina iš praeities bei teikia viltį „užgimti iš naujo“. Galime daryti išvadą, jog ne tik siekiama atsiriboti nuo etninės prigimties, su praeitimi susijusių tapatybės konstruktų, bet ir nuo dabartinės aplinkos. Bandoma tapatumą konstruoti nuo nulio, aiškiai suvokiant, jog ši būseną neamžina – tik laikinas iš savęs ir pasaulio išsivadavimo būvis, tarpinė stotelė ar tramplinas „Tarp praeities, kurią kasdien miršo, ir neapibrėžtos ateities, kai sugrįš.“²⁸⁷ Neįvaldyta kalba protagonisto atveju – tramplinas naujos tapatybės užuomazgoms rasti. Paryžiaus, o kartu pačiu ir savasties pažinimas nesiejamas su kalbos perpratimu, kuris leistų perskaityti gatvių, kavinių, iškabų pavadinimus, suprasti miesto šiandienos realijas. Ateities pasaulio vizija šiuo atveju kuriama be konteksto – nei nepaleidžiančios išisaknijusios praeities, nei dabarties įtakų bei ateities vizijų.

Valdas įsitraukia į kalbos įsisavinimą, tačiau tai nėra vien tik noras išmokti kalbėti. Kalbos pažinimas suvokiamas kaip galimybė geriau pažinti miestą, tapti artimesniam, suaugti bei alsuoti kartu su juo. Tampa svarbus per kalbos pažinimą ateinantis pojūtis, jog apčiuopiamas miesto pulsas, gyvybė, suvokiamos esminės miesto funkcionavimo paradigmos: „Rodės, miestas ir kalba paklūsta tiems patiems dėsniams, kad suvokdamas kalbos kodą perpranti ir miesto gramatiką...“²⁸⁸ Kalba tampa įrankiu miesto istorijai bei po išoriniu miesto vaizdu slypinčiai esmei atkoduoti – siekiama užčiuopti tikrąjį Paryžiaus vaizdinį ir įminti vidinę miesto sąrangą. Tačiau kalbos funkcija neapsiriboja komunikacija su išoriniu pasauliu, nesiekiami integruotis į „savųjų“ tarpą. Kalbos funkcijos įvaldymas labiau siejamas su personažo siekiu pažinti aplinką, o kartu ir save. „Prarasta“ sava kalba, dar neįvaldyta svetima kalba – tai siejama su laisvės pojūčiu praeityje palikus senojo gyvenimo pagrindą ir nepradėjus

²⁸⁶Papievis V. Vienos vasaros emigrantai. Vilnius: Baltos lankos, 2003, p. 29.

²⁸⁷Ten pat, p. 29.

²⁸⁸Ten pat, p. 41.

kurti naujo. Laisvė nuo praeities ir laisvė nuo ateities bei galimybė atrasti nežinomus pasaulius savyje. Protagonistui Valdui svarbu surasti kalbą, kuri suartintų abu pasaulius – Rytų ir Vakarų, *savą* ir *kitą/svetimą*, kalbą, kuri padėtų atrasti harmoniją savyje. Tuo tarpu gimtoji kalba – jau grimztanti į praeitį, keista, archajiška ir egzotiška, kurios skambesys multikultūrinėje Paryžiaus aplinkoje atrodo svetimas. Šis nesuvaldomas gimtosios, *savos* kalbos atotrūkis Valdui atrodo kaip neišvengiamas, tačiau natūralus ir neskausmingai išgyvenamas. Galbūt todėl, jog protagonistas nesureikšmina komunikacinės kalbos funkcijos, dėl šios priežasties nei gimtoji, nei esamos šalies kalba nesuteikia *savumo/svetimumo* jausmo bandant įsigyventi/susigyventi su Paryžiumi. Kalba tampa mediatoriumi, emociiniu laidininku, suteikiančiu galimybę pasijusti miesto erdvių dalimi, įsilieti į naują kultūrinę aplinką.

Kalbos, kaip galimos komunikacijos su aplinka ar mediatoriaus vaidmens tarp protagonisto ir tos šalies gyventojų, romane „Eiti“ funkcija pasikeičia. Paraleliai su protagonisto siekiu atsiriboti nuo aplinkinių, panirti į save, per kalbą jau nesiekama komunikacijos, sąlyčio taškų paieškos įsiliejant į naują aplinką. Reikšmės ir protagonisto savasties paieškose jau nebetenka kalbos skirstymas į *savą* ar *kito* kalbą, nebeteikiama prasmės etninės kilmės kalbos ir kalbos, padėsiančios integruotis, reikšminei priešpriešai ar konfrontacijai. Romane „Eiti“ jau atsitraukiama nuo emigranto ir imigravusiojo problematikos lauko, išoriškai nepabrėžiama, ar atsiribojama nuo etninių faktorių į pirmą planą iškeliant universalesnę egzistencinę problematiką, bandant apčiuopti ne tik komunikaciją tarp emigranto ir vietinio, o platesne prasme – ieškoma sąlyčio taškų, komunikacijos galimybės tarp individų apskritai, bandoma atskleisti, kokia galimybė ar tikimybė išlikti sąlytyje su kažkuo, atsikratyti vienatvės, pajusti vienybę ir artimumo jausmą. Kalbos reikšmė, komunikacijos siekis, kuris išryškėja „Vienos vasaros emigrantuose“, palengva virsta į tylų ir atsiribojusį protagonisto atsitraukimą romane „Eiti“:

– Ačiū jums.
Tai Do sako?
O gal ne?
Nežino.
Nieko jis nebežino.²⁸⁹

Pradedama abejoti, ar kalba, komunikacija tarp individų, nesvarbu, ar jie būtų skirtingos, ar tos pačios etninės prigimties, atlieka tarpininko vaidmenį ir ar kalba gali būti tas svarbiausias aspektas, leidžiantis pajusti tarpusavio bendrumą, supratimą ir vienybę.

Postkolonializmo studijų apibrėžta *kito* kategorijos samprata suteikia galimybę permąstyti ir pakeisti nusistovėjusias nuostatas ir literatūriniame diskurse. Pastaraisiais dešimtmečiais atsivėrus pasauliui, lietuviams migruojant po kitas šalis, įsitvirtina lietuvių, kaip

²⁸⁹Papievis V. Eiti. Vilnius: Lietuvos rašytojų sąjungos leidykla, 2010, p. 140

kito, samprata užsienio šalyse. *Kito* samprata įprasmina ne tokį radikalų ar diskriminuojantį požiūrį kaip *svetimo* samprata. Anot Virginijaus Savukyno, *kitas* reikšmė yra neutralesnė, atverianti galimybę bendrauti.²⁹⁰ Asmens kitioniškumas negali būti trukdžiu siekiant vienybės su kitais, jis nesukuria tokio kardinalaus santykio kaip *savas/svetimas* opozicija.

Individo *kitioniškumo* laukas dominuojančios aplinkos, visuomenės kontekste išryškėja ir Papievio tekstuose. Šio autoriaus vaizduojama erdvė *kitokia*, bet ne *svetima*, joje šis kitioniškumas suteikia individui galimybę pritaipiti, įsiliesti, o ne būti atstumtam ir nepageidaujamam. Kultūriniai skirtumai nėra akcentuojami kaip diskriminuojantys kitatautį, greičiau akcentuojami kaip natūralus globalaus pasaulio reiškinys, suteikiantis galimybę sukurti save naujoje šalyje. Romane „Vienos vasaros emigrantai“ Valdas Paryžiuje „dar pusiau nebylys“²⁹¹, dar nesuradęs savo vietos emigrantas, nespėjęs sušilti kojų, neišvaldęs kalbos, įvardytas (ir išvardijęs save) kaip *Étranger*. Tai bėgęs nuo praeities, bandęs atrasti save iš naujo, tačiau išskirtinės *kitokio* žymės nepajėgęs nutrinti žmogus. *Étranger, polonais* – prislėgti, nemokantys džiaugtis, neramūs ir sutrikę atvykėliai:

Lyg būtumėt atklydę iš kito pasaulio. Arba neturėtumėt nei namų, nei tėvynės. Neįsismelkiami ir nebylūs – kaip grindinio akmenys. Tik viena... – tik kančią jaučiu, ir tai viskas, ką apie jus galiu pasakyti²⁹²

Tokį atvykėlių, emigrantų portretą piešia klošarė Nathaly. Tai vietinių gyventojų atspindėtas požiūris į Rytų bloko šalių gyventojus, bandančius įsitvirtinti Paryžiaus aplinkoje. Nathaly taip pat *kitokia*, nepritampanti, gyvenanti už socialios visuomenės nubrėžtos ribos, tačiau brėžianti skirtį tarp *savo* ir *kito/svetimo* gyvenamosios vietos aspektu.

Nors individas ir siekia pažinti miestą, įsigyventi į jo ritmą ir atrasti pilnatvės jausmą būnant jame, išryškėja pojūtis, jog tikrasis miestas, jo gyvenimas visada yra tik šalia, o ribos peržengimo galimybė yra neįgyvendinama. Daugybė skirtingų nepažinių pasaulių su savo egzistencinėmis taisyklėmis susipina ir skiriasi, prie jų galima tik priartėti: „...nes neišdildavo išpūdis, kad visa stebi iš šalies, tik iš tolo, sakytum nuo slenksčio, išpūdis, kad suki begalinius ratus, niekaip neradamas, pro kur įžengti į vidų, tas išpūdis, kad kaskart lieki anapus ribos, nežinia kieno brėžiamos – galbūt nesugebėjimo atsivert, įsijaust, įsigyvent.“²⁹³ Valdą ir jo siekiamybės Paryžių skiria nepaženklinta riba, jis stebi miestą „iš šalies, iš tolo“, atradamas daugybės susipynusių pasaulių mozaiką. Galimybė „migruoti“ tarp jų jam lieka tik neįgyvendinama siekiamybe, o pojūtis, jog visada esi tik „šalia“, „ant slenksčio“, atspindi *kitioniškumo*, *svetimumo* jauseną. Svetimas, kuris visada lieka „anapus ribos“, nepažymėtos

²⁹⁰Savukynas V. Apie lietuvių religinį ir kalbinį tapatumą (XIX a. pabaiga – XX a. pradžia) // Kultūros barai, 1996, Nr. 5 (377), p. 50.

²⁹¹Papievis V. Vienos vasaros emigrantai. Vilnius: Baltos lankos, 2003, p. 29.

²⁹²Ten pat, p. 33.

²⁹³Ten pat, p. 46.

topografijos žemėlapyje, tačiau nubrėžtos individo negalios išsismelkti ir išgyventi juose. Tačiau ši *svetimumo* jausena nėra tiesiogiai siejama su atvykėlio, emigranto statusu dominuojančioje kultūroje. Klajojimas tarp pasaulių brėžia individualių egzistencinių paieškų gaires, savos tapatybės įtvirtinimo siekiamybę. Įsilieti į aplinką, pažinti Paryžių tampa galimybe pažinti save. Klajonės Valdo vidiniais pasauliais atspindi siekiamybę laisvai judėti miesto labirintais, peržengti vieną Paryžiaus pasaulį po kito, atverti sau jų gausą, įsilieti į juos ir užčiuopti jų esmę. „Liepto“, „slenksčio“, kuris galėtų atverti kitus pasaulius, metafora tekste įgyja reikšmę individualaus personažo pilnatvės ir harmonijos paieškų lygmenyje, tekste atsiveria asmeninių individualių egzistencinių paieškų refleksijos, kurių sąlyčio taškai su emigracine problematika lieka neišryškinti.

Suvokti save kaip individą įmanoma tik sąveikoje su *kitu*, nes tik pažinus *kitą*, palyginus save su *kitu*, galima atrasti savastį. Romane išryškėjusi savasties pažinimo problematika, jos paieškos klajojant Paryžiaus gatvėmis tarsi „savo sielos labirintais“. Taip pat svarbi išlieka ir bandymo išgyventi į dominuojančią aplinką, susigyventi su *kitais* linija: „Gal tai ir yra mįslės įminimas – tik išgyvenus savin, kituosna išeit įmanu?“²⁹⁴ Nuostata, jog *kito* pažinimas tampa neįmanomas nepažinus savęs, skatina bandymus atsiriboti nuo to, kas palikta Lietuvoje, neišsileisti aplinkos, bandyti „kurti save“ nuo nulio. Nors jaučiamas atotrūkis, skirtis nuo aplinkos, tačiau *savo* ir *kito* santykis nėra kardinaliai konfrontuojantis. Siekiama atrasti santykį su *kitu*, įsilieti į dominuojančią aplinką, tačiau tai įmanoma tik pažinus save. Išryškėja bandymai „prisijaukinti“ *kitą* geografinę erdvę bei naujos individualios tapatybės konstravimo siekis naujų aplinkybių, sąveikų, procesų kontekste.

4.4.2. Tapatumo konstruktai ir individualieji svajonių pasauliai

V. Papievio romanuose

Papievio romanuose, kaip ir Mačiulytės-Guilford bei Šileikos tekstuose, paraleliniai pasauliai/tapatybės nuolat susipina su realiaisiais. Egzistencinės paieškos, klaidžiojimas Paryžiaus erdvėmis bei paralelinės klajonės savo sielos labirintais atskleidžia galimybes kurtis daugybei paralelinių galimų pasaulių, besiskleidžiančių emigranto Valdo sąmonėje romane „Vienos vasaros emigrantai“. Realusis pasaulis – emigranto iš Lietuvos būtis Paryžiuje – nublanksta paralelinių susikurtų pasaulių gaujoje: „Turi susikūręs dešimt pasaulių, tarp kurių klaidžioji, turbūt nė pats nesupranti, ko ieškodamas. Bet kad ir ko ten ieškotum, jau dabar žinau, kad nerasi.“²⁹⁵ Atvykusiojo iš Lietuvos perspektyvų skleistis apibrėžiama

²⁹⁴Papievis V. Vienos vasaros emigrantai. Vilnius: Baltos lankos, 2003, p. 49.

²⁹⁵Papievis V. Vienos vasaros emigrantai. Vilnius: Baltos lankos, 2003, p. 117.

konkreto laikotarpio – vienos vasaros laiko, kai naujos patirtys tik randasi susipindamos savyje bei sukurdamos chaotišką visumą, necentruotą galimybių sumaištį. Vienos vasaros laikotarpis, egzistencinės protagonisto paieškos tarsi tęsinys atsispindi Papievio romane „Eiti“, kuriame protagonistas klajoja jau ne Paryžiaus gatvėmis, o Provanso apylinkėmis. Papievio tekstai aktualizuoja individualias galimų bei trokštamų pasaulių perspektyvas, kurios paskatintos istorinių aplinkybių. Nors autorius neakcentuoja istorinio konteksto ir jo tekste plačiau neaptariamas etninis aspektas, tačiau lietuviui skaitytojui, žvelgiančiam iš savos perspektyvos bei patirčių, sovietinis episteminis pasaulis visada lieka tarsi neatskiriamas kontekstas, kartu atsinešta savastis. Taip kuriamas Umberto Eco nararyvinis teksto modelis – skaitytojo įsivaizduojamas bei tikimas subpasaulis, nulemtas ir suponuotas asmeninių bei istorinių patirčių. Istorinis numanomas kontekstas tampa svarbiu faktoriumi suvokiant protagonisto individualias atvykusiojo intencijas pažinti, atrasti Paryžiaus erdves ar tiesiog užsimiršti ėjimo veiksmė Provanso apylinkėse, atrasti kartu ir save, iš daugybės galimų pasaulių sukurti tvarkingą ir harmoningą visumą, leidžiančią atskirti esmę nuo neesminių ir nesvarbių dalykų.

Statiškojo pasaulio modelis – tam tikri troškimai, miglotos prognozės, ramybės ir susitaikymo su savimi siekio pajauta romane „Vienos vasaros emigrantai“ išryškėja protagonisto Valdo jausenose, kai chaotiškame būvyje, kai tarp galimybių gausos, kurioje neižvelgiama nei centro, nei periferijos kontūrų, kai pasauliai tarpstantys individo viduje, bei Paryžiaus miesto pasaulių gausa Valdui kartkarčiais sukelia poreikį atrasti ramybę. Troškimas pasislėpti nuo sumaišties savo paties viduje, pasislėpti nuo aplinkos, Paryžiaus miesto gaudesio bei savo minčių chaoso atsispindi pasikartojančioje akvariumo metaforoje:

Paskui, kaip anądien, kai vos atvažiuoęs čia buvo, vėl nei iš šio, nei iš to užsimanė pamatyti žuvytes. <...> švelniai glostančias vandenį ar glūdinčias tarp žolių ir koralų, net ne būdraujančias, o stingsančias sau, ir tiek. Pamatyti jas – kurčėbyles tau, kurčėbyles jums visiems, kurčėbyles šiam miestui, visiškai abejingas pasauliui, mirguliuojančiam anapus jų stiklinių buveinių, tiesiog būnančias sau, su savim. Įsižiūrėti į jas, persiimti jų nerūpestingą ramybę, panirti savin, užsimiršti ir tyliai džiaugtis vien tuo, kad esi.²⁹⁶

Akvariumo su žuvytėmis metafora atspindi protagonisto viduje trokštamą Ryan apibrėžtą įsivaizdavimų pasaulį – statišką būtį su savimi ir savyje, tarsi stiklo siena atsivėrus nuo pasaulio, jo sumaišties tam, kad būtum tik su savimi ir savyje. Pasikartojantis troškimas stebėti žuvyčių statišką būvį atliepia stinglią Valdo būseną šiame vienos vasaros periode Paryžiuje, kai sukamasi neišnaudotų galimybių rate, tiesiog mėgaujamasi šiuo būviu, nesiimant jokių konkrečių veiksmų pasirinkti vieną ar kitą galimybę. Statiškas būvis, noras užsidaryti, atsiriboti ne tik nuo pasaulio ar miesto gaudesio, bet ir nuo aplinkinių žmonių, sustingti būvyje, kuriame nėra išorinio pasaulio įtakų, srovių, kurios įtrauktų į nesibaigiančių minčių chaosą: „...mus skiria

²⁹⁶Ten pat, p. 358.

tūkstančiai mylių, kad nusišypsojo šypsena, kurios paslapties niekuomet neįminsiu, kad tą taure tiesia kažkur iš anapus iš tokių tolybių, jog jos niekada nepasieksiu.²⁹⁷ Šis pojūtis protagonistui – tarsi startas, laiptelis, nuo kurio atsispyrus atsivertę galimybė iš naujo pažvelgti į pasaulį, iš naujo atrasti save. Pasaulis protagonistui tik šalia, kaip už stiklinio akvariumo stiklo, tačiau įsileisti integruotis į dominuojančią visuomenę, atrasti savo vietą joje Valdui dar nėra poreikio. Kad ir kiek išvaikščiotas, išbūtas Paryžius, jam jis vis dar „anapus“ storo stiklo, tai galimybių ir neatrastų pasaulių miestas, kuris gali būti pažintas tik iš naujo susikūrus save. *Statiškasis pasaulio modelis* – žuvyčių metafora – talpinamas į vieną emigranto, atvykusio iš Lietuvos į Paryžių, vasarą. Tai laikas, kurio metu leidžiama sau tik stebėti, pažinti, džiaugtis, žinant, jog tai ilgai nesitęs.

Itin ryškių kontrastų tarp episteminių Rytietiškų ir Vakarų pasaulio modelių atspindžių negalėtume aptikti romane „Vienos vasaros emigrantai“. Kartkarčiais protagonisto sąmonėje nevalingai atgaivinami gyvenimo praeityje Rytų pasaulio bloko šalyje Lietuvoje prisiminimai, kurie tampa tik praeities šešėliu bei bandomi pamiršti. Nors Papievio romane nerasime ryškesnių praeities momentų, nostalgijos praėjusiam laikui, tačiau giluminis teksto lygmuo diktuoja nuojautą, jog egzistencinės protagonisto paieškos, chaotiška vidinė būseną ir bandymai susivokti savyje neatsiejami nuo episteminių Rytų bloko ir Vakarietiškosios kultūrinės aplinkos skirtumų. Pamiršti sena, kad galėtum pradėti nauja, užbraukti prisiminimus, kad savyje vyraujančiame naujų patirčių chaose būtų galimybė išžvelgti tai, kas suteiktų egzistencinį pagrindą. Negalime pasirinkti vietos, kurioje gimstame, negalime pasirinkti šalies, gimimas kurioje formuotų etninį individo tapatumą. Ar verta svarstymų galimybė, jog gimti turėta ne vienoje šalyje, o kitoje?

Yra miestų, kuriuose gimstame, yra miestų, į kuriuos studijuot išvažiuojame, yra miestų, iš kurių išsikraustome ir į kuriuos įsikraustome <...> ir tarp tų tūkstančių, dešimčių tūkstančių miestų yra vienui vienas, vienintelis miestas, kuris yra tavo, kurį surasti – tai surasti save. Ar miestai, kuriuose gimstame, būtinai yra miestai, kuriuose gimti turėjome?²⁹⁸

Paryžius Valdo sąmonėje tampa tuo miestu, kuriame jis mato galimybę kurti save. Tai vakarietiškosios epistemos kultūrinis centras, kuris protagonistą vilioja dar nepažinta kultūrine aplinka, galimybių gausa bei noru atrasti vis kažką naujo. Noras pažinti Paryžių tolygus norui atrasti save. Tačiau ar tai, jog atvykta iš kito episteminio bloko šalies, skirtingo kultūrinio patyrimo žmonėms nesuteikia išskirtinio pažinumo stokos jausmo? Ar ne šitai bent iš dalies paskatina protagonistą semti į save tai, ko nepatirta iki tol – laisvų ir neribotų galimybių įgyvendinimo perspektyvą, laivės pojūtis, lengvumo ir nepriklausomybės jausmą. Ar toks

²⁹⁷ Papievis V. *Vienos vasaros emigrantai*. Vilnius: Baltos lankos, 2003, p. 97.

²⁹⁸ Ten pat, p. 383.

intensyvus pažinimo alkis turėtų galimybę skleistis, gimus ir augus Paryžiaus mieste, kuriame kultūriniai skirtumai jau nebūtų tokie ryškūs, stebinantys ir viliojantys? Protagonisto savęs pažinimo troškulys turi tendenciją dar intensyviau skleistis kitose kultūrose, kurių kontrastuose, kontraversiškuose skirtumuose atrandama galimybė giliau pažvelgti į savastį, matyti ir atskleisti save iš platesnės perspektyvos. Kad ir kaip bandoma ištrinti praeitis, atsineštos Rytų pasaulio atvykėlio žymės ryškėja ir išskiria jį net ir šiame kosmopolitiniame Paryžiaus mieste – amžinas rūpestis veide, nesugebėjimas džiaugtis šia akimirka, bandymas įprasminti ir pateisinti kiekvieną savo žingsnį, už praeities skriaudas ir nuoskaudas tarsi laukiant atpildo ar užuojautos. Ši emigranto iš Rytų bloko žymė – tarsi iš praeities, tai galimo paralelinio, neįvykusio pasaulio šešėlis realioje būtyje, kuriame trokštama pokyčių bei atsiribojimo, kad galėtum į save priimti tai, kas nauja. Reikalingas laikas, kurį Valdas stengiasi įprasminti savęs ir miesto pažinimu, reikalingas laikas ištrūkti iš baimės ir negalios vis dar saistomų gniaužtų. Suplėšytas Paryžiaus žemėlapis tarsi atveria galimybę viską sudėlioti iš naujo, savaip: „C6, A4, E7, o iš tikrųjų ne kas kita, tik laisvėn išleisto paukštelio negalia ar gal baimė išvysti vieliniais narvelio retežiais nesuliniuotą pasaulį. B5, D3, F8, o iš tikrųjų tik bejėgystė išsinernt pačiam iš savęs, neatsigręžiant patraukti kad ir šia krantine, pradėjus nuo pirmo išmokto ir pirmam pasitaikiusiam praeiviui žodžio, iš šios pusiau tikros, pusiau netikros miesto materijos pabandyt susikurti visiškai kitą pasaulį.“²⁹⁹ Protagonistą varžo iš praeities jį persekiojantys prietarai, suvaržymai, idealai, kurie neleidžia jam išsilaisvinti. Noras pažinti ir kurti save pinasi su baime, jog nepavyks išsilaisvinti iš praeities bei jos suformuotos tapatumo dalies, baime, jog nepavyks išsilaisvinti iš savęs paties tam, kad kaip į tuščią indą galėtų talpinti naujas patirtis, formuoti savąjį identitetą.

Sociologų Marcus ir Nurius „*possible selves*“³⁰⁰ apibrėžta samprata aktualizuoja romano „Vienos vasaros emigrantai“ protagonisto būtį. Valdo egzistencinės savasties paieškos Paryžiuje projektuojamos į ateitį ir apima šių sociologų keliamus tapatumui klausimus – kuo aš norėčiau būti? kuo galėčiau būti? kuo bijau tapti? Protagonisto identiteto formavimasis atsidūrus kitoje kultūrinėje aplinkoje bei savanoriškoje atskirtyje nuo savos aplinkos visada skatina jį apsvaistinti savo galimybes. Valdas atsiduria liminalioje būsenoje, kai sena norima pamiršti, tačiau į tapatumo gaires numatančius klausimus jis dar negali atsakyti. Norima peržengti ribą, pažinti naują kultūrinę aplinką, tačiau suvokiama, kad tai įmanoma tik susivokus savyje, atradus tas pamatines vertybes, centrinę ašį, kuri leistų pasirinkti tinkamiausią kryptį. Tekste apčiuopiamas vienos vasaros laiko tarpas, kurio metu emigrantas iš Lietuvos bando atrasti savąjį

²⁹⁹Papievis V. Vienos vasaros emigrantai. Vilnius: Baltos lankos, 2003, p. 5–6.

³⁰⁰Hazel M., Nurius P. Possible Selves: The Interface between Motivation and the Self-Concept in Krysia Yardley and Terry Honess (eds.) Self and identity: Psychosocial perspectives: Chichester: Willey Sons, 1987, p. 157.

egzistencinį pagrindą, tačiau savasties nepažinumas dar neleidžia jam nustatyti tinkamos linkmės, atrasti vienintelės perspektyvos: „Mįslę įminti? Veikia nenoras pasitenkinti tikrove, ne negalia, o nenoras išsakyti pasauly, kuriame viskas tvaru ir nekintama, kuriame galioja mokykloj išmuktos matų lentelės, kuriame iš to, kas buvo vakar, gali atspėti, kas bus rytoj, – pasauly, kuriame saulė nebūna mėlyna ar žalia ir tik paukščiai gali skraidyti.“³⁰¹ Sąmoningas protagonisto siekis keisti savo tapatumą, nusikratyti tuo, kas pririša prie praeities, ar nusikratyti kanonizuotų standartizuotų matų įtraukia jį į sunkiai valdomą procesą. Protarpiais atrodo, jog Valdas jau pradeda kurti naują tapatybę, tačiau tai trunka labai trumpai. Užgriuvusios naujos patirtys, vidinė sumaištis jo netrikdo, o atvirksčiai – mėgaujamas tuo laiku, kai skleidžiasi galimybės, neįpareigojančiu laiku, kai galima tiesiog stebėti niekur neskubant, o klausimai apie tolimesnes perspektyvas ir galimybes gali būti atidėti kažkuriam laikui. Egzistencinės mįslės dar neskubama įminti, klausimai „kuo aš norėčiau būti?“, „kuo aš galėčiau tapti?“ pasilieka ateities apmąstymuose, vos pradėjus išsivaduoti iš praeities įpročių ir suvaržymų vengiant vėl pakliūti į realaus pasaulio racionalumo ir tariamos tikrovės gniaužtus, užversiančius atradimų džiaugsmą, galimybes svajoti apie tūkstančius atsiveriančių galimybių.

„Vienos vasaros emigrantuose“ idealioju pasaulio modeliu – siekiamu pasauliu protagonistui tampa ne apibrėžta konkreti erdvė, bet vidinis pojūtis, supratimas, jog Paryžiuje tarp daugybės prieš jį atsivėrusių perspektyvų yra viena visa sujungianti, išpildanti dar sąlyginai miglotus troškimus ir neapčiuopiamus norus. Klaidžiojimas Paryžiaus labirintais tiriant svetimas erdves atliepia aklą kelionę po savo vidų – užgriuvusi chaotiška patyrimų gausa, naujos kultūrinės patirtys, miesto vaizdai protagonistui atveria jo paties siekį pažvelgti į savo vidų, bandyti susivokti savyje. Atvažiuoti čia tam, kad atrasti save,

instinktyvus noras, kad užgriūtų šitas chaosas, šita daiktų sumaištis, kurioje nėra nei centro, nei periferijos. <...> Atvažiuoti čia, kad kaip veidrody pamatytum, kas tavo paties viduje dedasi. Tokia pat išpūdžių, potyrių, jausmų sąvarta, prisiminimų ir vilčių maišatis, tokia principu, įpročių, instinktyvių potroškių sangrūda, po kuria irgi visiškai akiai klaidžioji.³⁰²

Gimtosios aplinkos pakeitimas į kitą erdvę, atsivėręs platesnis akiratis bei nauji potyriai Valdui tampa paskata atrasti savo idealų pasaulį, žvelgiant iš laiko, atstumo ir erdvės perspektyvų suvokti tai, kas jam svarbiausia, atskirti vienadienius dalykus nuo esmės siekiant užčiuopti ir pasinaudoti visomis atsivėrusiomis galimybėmis. Siekiama atrasti centrą/esmę, darnos jausmą, ašį, aplink kurią viskas sukasi, tvarkingai sudėlioti viską į lentynėles tuo pat metu abejojant, ar visa tai pasiekti įmanu – sugrupuoti, tai kas nesugrupuojama, suskirstyti hierarchiniais ryšiais, atskirti centrą nuo periferijos, esmę nuo kasdinių dalykų.

³⁰¹ Papievis V. Vienos vasaros emigrantai. Vilnius: Baltos lankos, 2003, p. 164.

³⁰² Ten pat, p. 368.

Harmonizuoto pasaulio modelis atspindėtas žemėlapiu metafora – brėžiama individo dvasios bei žemėlapiu paralelė, išryškėjanti idealizuotojo pasaulio modelio paieškose: „Kad taip įmanu būtų nusibraižyti savo dvasios žemėlapi, skirtingomis spalvomis sužymėti kalvas ir slėnius, viršukalnes ir bedugnes, kad taip įmanu būtų įžengti savin, kaip kad grįžęs namo įžengi į kambarį...“³⁰³ Galimybė pasiekti harmonizuotą būtį Valdui yra siekiamybė, troškimas, kurio išsikūnijimu abejojama: atrasti ašį, kurios galbūt visai nėra, sustruktūrinti chaotiškas mintis, į teorijos karkasus nesuspraudžiant. Protagonisto noras pažinti pasaulį, jį sustruktūruoti sukelia mintis ir nuojautas apie pasaulio pažinimo galimybę bei vienintelės nekvestionuojamos tiesos buvimą. Valdo troškimų ir svajonių pasaulis persmelkiamas abejonių apie jo galimą išsipildymą realiame gyvenime, kai vos tik priartėjus prie tariamos tiesos galimybė ją apčiuopti ir išlaikyti tampa neįmanoma.

Nenuginčijamai didelę įtaką paralelinių pasaulių personažų lygmenyje romanuose „Glėbys“ bei „Pogrindis“ turi istorijos posūkiai ir užgaidos. Individualūs likimai bei protagonistų tapatybės formuojamos sąlygotos istorinio konteksto, lėmusio personažų likiminius pokyčius. Nulemtos tapatybės nuolat apsvarstomos, juntamas ambivalentiškas ryšys su pačiu savimi, aplinka, kultūrinio kontekstu. Tai, jog tolimesnį likimą inicijuoja istoriniai posūkiai, lemia protagonistų dažną nepasitenkinimą savo būtimi ir nuolatinis svarstymus apie neišnaudotas galimybes – paralelinius galimus pasaulius, kurie sąlyginai turėjo galimybę būti įgyvendinti taip formuojant skirtingą personažo tapatumą nei tas, su kuriuo jie privalo susigyventi realiame dabartiniame gyvenamame pasaulyje.

Tuo tarpu Papievio protagonistų galimus pasaulius taip pat suponuoja istoriniai pokyčiai, tačiau jie akcentuojami žymiai mažiau, daugiau erdvės paliekant Eco išskirtam skaitytojo įsivaizduojamam istoriniam kontekstui, atsiradusiam iš identiškų patirčių, kurias išgyveno romano autorius bei kurios įsitvirtino protagonistų tapatumo. Šio istorinio konteksto svarba tampa neginčijama kaip tapatumo dalis iš praeities, kuri nenuneigiama asmeninėse egzistencinėse paieškose. Svetimos kultūrinės aplinkos bei individualių apmąstymų nulemta galimybių gausa atveria galimybes atsirasti subpasauliams, kuriuos nuolat kuria ir apsvarsto protagonistas. Esamas pasaulis tampa chaotiškas, neprognozuojamas ir laikinas atveriant galimybes bet kuriam galimam pasauliui, kuriam atverti pasitelkiama ne logika, patirtis ar išskaičiavimai, o pasidavimas naujiems potyriams, intuicijai, ir tai atveria galimybes rasti naujai minčiai, formai ar linijai. Galimi pasauliai dėliojami tarsi mozaika, kuri išardoma vos tik formai užgimus.

Analizuoti Papievio tekstai atspindi, jog išvykusieji iš Lietuvos savo pasirinkimu,

³⁰³Papievis V. Vienos vasaros emigrantai. Vilnius: Baltos lankos, 2003, p. 369.

priėmę asmeninių motyvų paskatintus sprendimus, su praeitimi, Lietuva savo vidinio pasaulio susieti nelinkę. Papievio romanų protagonistai – Valdas romane „Vienos vasaros emigrantai“ ir neįvardintas personažas romane „Eiti“ – pasirenka atotrūkį ir bando atsiriboti nuo praeities. Galimi pasauliai turi perspektyvą išsipildyti tik ateityje, o praeitį reflektuojančiam klausimui „kas būtų, jei būčiau pasilikęs Lietuvoje?“ vietos formuojant savivoką nebelieka. Galimi pasauliai tarpsta protagonistų viduje, apima egzistencinius būties momentus, svajojant atrasti vieną harmonizuotą svajonių pasaulį jau ne lietuviškos aplinkos kontekste, o bandant apčiuopti plačiau, atveriant platesnį galimybių diapazoną kitose erdvėse, pažintyje su kitomis kultūromis, patirtimis, neatmetant galimybės rasti bendrumų su daugiakultūrine visuomene.

IŠVADOS

Žvelgiant į užsienyje gyvenančių lietuvių kilmės autorių parašytus naratyvus atsiskleidžia platus spektras tematikos lauke, savita problematika, estetinė literatūrinė kūrinų vertė bei individuali tapatumo/etninio tapatumo samprata ir refleksija. Disertacijoje analizuojami romanai kiekvienas savitai atskleidžia individualų tapsmą, tapatumo pokyčių trajektorijas. Šis procesionalus virsmas priklauso nuo daugelio faktorių – gyvenamosios erdvės, emocinio ryšio su gimtine ir etniniais sandais, santykio su istorija, kultūrinės ir socialinės patirties, savęs įprasminimo lūkesčių tarpkultūrinėje erdvėje. Postkolonijinė perspektyva, sociologinės ir kultūrologinės išvalgos suteikė galimybes platesnėms tekstų interpretacijų galimybėms ir gilesniam žvilgsniui į tapatumo problematikos išraiškas minėtuose tekstuose bei slinkties perspektyvas, ieškant sąlyčio su etnine savastimi ar ieškant savęs naujos erdvės siūlomoje multikultūrinėje aplinkoje.

1. Postkolonijinių studijų apibrėžta *trečiosios erdvės (third space)* sąvoka išryškina išėivijoje gyvenančių ir kuriančių lietuvių autorių laikinumo pajautą, dviprasmybę bei neapibrėžtumą, kuris atsiskleidžia pakeitus erdvę. Analizuoti tekstai atskleidžia, jog atsidūrus kitoje aplinkoje, formuojantis individo tapatumui susipina esamos aplinkos socialiniai-kultūriniai veiksniai su ankstesniąja patirtimi, kuri transformuojasi bei kinta. Nepaisant to, jog erdvės samprata ir reikšmė tapatumo kismui tekstuose įtvirtinama skirtingai, pasirinktų tekstų analizė atskleidė vietos ir jos pakeitimo reikšmę formuojantis daugialypiui tapatumui. Nutolimas nuo gimtinės erdvių, dabarties bei ateities akcentavimas išryškėja Papievio romane „Vienos vasaros emigrantai“. Tekste susipina trys erdvių plotmės – gimtosios Lietuvos erdvės, dabartinės Paryžiaus erdvės bei individualios protagonisto vidinės erdvės. Apie praeitį ir Lietuvą užsimenama minimaliai, pagrindinį dėmesį sutelkiant ties individo savastimi, vidinėmis erdvėmis, kurios paralele skleidžiasi klaidžiojant Paryžiaus labirintais. Prioritetu tampa harmonizuotos būties siekimas ateities perspektyvoje. Santykis su Lietuva, panašiai kaip ir Šileikos romane „Bronzinė moteris“, trūkinėjantis – praeitį bandoma sąmoningai paneigti, nuo jos atsiriboti, ateitį stengiamasi kurti nuo tuščio popieriaus lapo. Tačiau protagonistų siekiamas atotrūkis nuo Lietuvos ir praeities tampa neįmanomas įtvirtinant savąjį tapatumą. Dar didesnis atotrūkis nuo materialios erdvės jaučiamas romane „Eiti“, kuriame Provanso erdvės tampa tik fonu egzistencinėse paieškose. Protagonistas maksimaliai atitolsta nuo jį supančios aplinkos, praeities, etniškumo, koncentruojasi ties vidiniais potyriais, panyra į savasties paieškas, individualias erdves. Šileikos „Bronzinėje moteryje“ atsidūrus rezistencinėje šalyje etniniai sandai atmetami. Tačiau siekiant meninio tobulumo pokyčių persikėlimas į kitą erdvę pamažu inspiruoja svarstymus apie samplaikas tarp *seno* ir *naujo*. Menininko savasties paieškose gimsta

naujos žmogaus tapatumo formos, kai ankstesnė patirtis susipina su dabartinės erdvės kultūriniais kontekstais. Akcentuojama etninės savasties įtaka formuojantis naujam menininko tapatumui: skirtybės jungiamos integruojant etninės savasties formas bei naujai įgytas bendrakultūrinės patirtis.

2. Erdvių atskirtis pamažu išryškėja tarp dviejų lietuviškumo salų – Lietuvoje gyvenančių lietuvių ir lietuviškosios bendruomenės Kanadoje, Toronte. Kitaip nei „Bronzinėje moteryje“, kur laikui bėgant etninė prigimtis randa savo nišą naujame tapatume, „Glėbyje“ konfrontacija vis ryškėja ir stiprėja, įnešdama į protagonistės sąmonę vis didesnę sumaištį. Lietuvos erdvę ir Toronto diasporos erdvę sieja bendra istorija, kultūrinė bei etninė savastis, tačiau laiko ir erdvės skirtys, politiniai skirtumai bei kultūriniai skirtumai užgožia prigimtinis ryšius bei tampa nesupratimo ir nesusikalbėjimo pamatu, kuris virsta tylos siena ar pykčio protrūkais. Protagonistės sąmonėje sukurta mitologizuota Lietuvos erdvė kardinaliai skiriasi nuo realios jos aplankytos Lietuvos, ir tai šias erdves Aldonos sąmonėje atitolina ir supriešina. Viltis sujungti šias erdves ir atrasti jungiančias grandis tarp ten ir čia gyvenančiųjų atrodo vis sunkiau įgyvendinama. Skirtingai nei romano „Bronzinė moteris“ siužetinėje linijoje išryškėjęs vis glaudesnis ryšys tarp buvusios erdvės ir etninių sandų bei dabartinėje aplinkoje tarpstančių modernumo apraiškų, romane „Glėbys“ tarp atskirtų erdvių išryškėja vis sunkiau įveikiamas atotrūkis ir nesusikalbėjimas, susikertančių kultūrinių patirčių skirtybės, užgožiančios esminį vienijančių etninį pamatą.

3. Atsidūręs rezistencinėje šalyje individas priverstas dialogizuoti su savimi, išryškinama jo susidvejinusi tapatybė. Skyriuje „Susidvejinusios tapatybės ženklai svetur parašytuose tekstuose“ atskleidžiamas išeivio/emigranto tapatybės dualumas, skirtingos akulturacijos strategijos bei sprendimo būdas. Antrosios kartos išeiviai susiduria su konfrontacija tarp tapatumų ir harmonijos siekiu. Kanadietiškos ir lietuviškos tapatybės nulemtas dvilypiškumas romane „Glėbys“ skatina ambivalentišką protagonistės santykį su savimi. Asmenybės hibridiškumas, dviguba socializacija nepadeda protagonistei pasiekti kompromiso dėl savosios tapatybės įtvirtinimo, ir tai verčia ją jaustis daliniu nepritampančiu jokioje aplinkoje subjektu ir palieka ją dviejų tapatybių sankirtoje. Hibridiškumo samprata šiame naratyve įgauna neigiamą konotaciją, vedančią į diskomfortišką asmenybės susiskaldymą, atsiribojimą nuo aplinkos ir vienišumą.

4. Papievio tekstai atskleidžia kitokią buvimo daugiakultūroje aplinkoje sampratą – įgauna teigiamą prasmę, suprantami, kaip galimybė naujam tapatumui formuotis. Abiejuose romanuose svarbus santykis su *kitu*, įsitvirtinimo ir savirealizacijos galimybė atsikračius senosios tapatybės. Pastangą įprasminėti save naujoje aplinkoje sukelia nedingstanti nuojauta, jog esi tik „šalia“, „ant slenksčio“, ji kelia netikrumo ir nerimastingumo jauseną Papievio protagonistui.

5. Etninių sandų atmetimo strategija atsiskleidžia ir Šileikos romane „Bronzinė moteris“, kur išryškėja bandymas ne derinti du ar daugiau tapatumus ar tarp jų laviruoti, o rasti ir įtvirtinti save naujoje aplinkoje. Protagonisto tapatumas pasireiškia *mimikrijos* pavidalu: slopinama etninė prigimtis, siekiama įsilieti į modernistinę aplinką. Mimikrijos simuliaciniai pavidalai išryškėja protagonisto skulptūrose, kuriose nėra gyvybės bei savitumo. Ir tik atsiskleidus daugiaklodei individo prigimčiai moderniam pavidale pavyksta įgyvendinti savo siekius.

6. Diasporos aplinkoje itin stiprų vaidmenį formuojantis individo tapatumui atlieka istorinė atmintis ir viena iš socialinės atminties formų – kolektyvinė atmintis, kuri padeda išlaikyti ryšius su etnine bendruomene ir inspiruoja priklausomybės Lietuvos tautai jauseną. Romano „Glėbys“ protagonistės Aldonos patirtis atskleidžia, jog atstumas ir laiko distancija pasitraukusių iš gimtinės bei gimusiųjų svetur sąmonėje suformuoja mitologizuotą ir idealizuotą Lietuvos vaizdinį, kuris prasilenkia su realios Lietuvos dabartimi, o mitų griūtis suskaldo protagonistų tapatumą. Šileikos „Bronzinėje moteryje“ socialinės atminties formos išryškėja santykyje su menu. Skirtingai nei „Glėbyje“, kur protagonistės atmintyje nuolat gaivinama istorinė ir socialinė atmintis, Šileikos „Bronzinėje moteryje“ prigimtiniai sandai nuolat slopinami ir suvokiami kaip trukdis naujam perspektyviam menininko tapatumui formuotis. Sąmoningai blokuojamas emocinis ryšys su istorine praeitimi, formuojamas kritiškas požiūris į etninę prigimtį sukuria distanciją tautos atžvilgiu bei formuoja universalų tapatumą. Tačiau nepaisant etninių sandų neigimo, istorinės ir socialinės atminties formos įgyja tęstinumą modernybėje, suteikdamos neišnaudotų galimybių sklaidą ir potencialą kūrybiniame procese. Santykis su atminties formomis analizuotuose tekstuose skirtingas – Aldonai atminties formų ir esamos būties konfrontacija sukelia vidinę sumaištį, o Tomui Stumbrui atminties formos suteikia harmonizuotą ir emociškai stiprų meninį potencialą. Galime įvertinti vienareikšmišką istorinės ir socialinės atminties, kurios „produktu“ tapo romanas „Pogrindis“, įtaką Šileikos tapatumui ir kūrybai. Tai tampa praeities įvykių reikšmingumo paliudijimu daugiasluoksnyje, daugiakultūrinėje autoriaus tapatybėje. Lietuvos praeities įvykius atkuriantis naratyvas tampa jungtimi bandant sieti dvilypę kanadietiškąją ir lietuviškąją tapatybę, taip pat bandant atrasti harmoniją ir susitaikymą dialoge su istorija.

7. Tekstų analizei taikytos galimų pasaulių ir galimų tapatybių teorijos atskleidė daugiareikšmi ir daugiaklodį lietuvių diasporos būvį. Išvykusieji iš Lietuvos savo pasirinkimu, priėmę asmeninių motyvų paskatintus sprendimus, nuolat yra santykyje su praeitimi, jų *faktinis realusis pasaulis* susipynęs su *galimais pasauliais*, kurie sukasi aplink centrinę ašį (faktinį pasaulį) bei yra sujungti glaudžiais tarpusavio saitais. Galimų pasaulių teorija, literatūriniam naratyvui suteikusi alternatyvą perskaityti tekstą kitaip, suteikia galimybę atskleisti daugialypį psichologinį protagonistų charakterį, pabrėžia įvairialypę konfrontuojančią išsivio tapatybę.

Guilford romano analizei pritaikytas antrasis U. Eco aprašytas subpasaulių tipas (personažų išgyvenami subpasauliai) atskleidžia itin aštrias realaus pasaulio ir galimų pasaulių sankirtas bei kontraversišką būvį tarp esamo gyvenimo Kanadoje (vakarietiškojo pasaulio epistema) ir įsivaizduojamo, galimo pasaulio Lietuvoje (komunistinės ideologijos epistema). Trokštamumo laipsnius suponuojantys individualūs intencijų, moralinių vertybių modeliai-pasauliai atskleidžia sunkiai įgyvendinamą harmoniją siekiant sujungti ar bent priartinti šiuos pasaulius. Šileikos romanas „Pogrindis“ išryškina idealizuoto galimo pasaulio – laisvos Lietuvos siekio intencijas ir istorijos vingių bei įsipareigojimų savo šaliai suponuotus realius protagonisto pasaulius. Teksto siužeto vingiai atskleidžia įsipareigojimų, įsitikinimų ir ideologinių faktorių įtakas, lėmusias realaus ir galimų pasaulių išsidėstymą, bei nubrėžia tam tikrą protagonisto likiminę liniją. Papievio romanų realusis pasaulis – emigranto iš Lietuvos būtis Paryžiuje ir Provanse nublanksta paralelinių susikurtų pasaulių gausoje. Individualieji svajonių pasauliai, idealizuoti pasaulio modeliai, atitrūkę nuo laiko ir erdvės, tarpsta protagonistų viduje aprėpdami egzistencinius būties momentus. Svajonių pasaulis – ateities perspektyva, siekis sujungti chaotišką individo vidinių pasaulių visumą, nesiejama nei su praeities Lietuva, nei su dabartine aplinka Prancūzijoje. Išryškinamas Ryan apibrėžtas įsivaizdavimų pasaulis – statiškas būvis su savimi ir savyje, tarsi stiklo siena atsitvėrus nuo pasaulio, jo įtakų, kad susivoktum savyje ir atsakytum į klausimą „kas aš esu?“. Ryškus atsiribojimas nuo aplinkos, episteminių pasaulių, istorijos, kultūros praeities atskleidžia sutrikusią daugiasluoksnę protagonistų pasaulėjautą, kurią stengiamasi harmonizuoti atsiribojant nuo išorinių veiksmų, realaus pasaulio. Galimų pasaulių teorijos taikymas išeivių literatūrai suteikė galimybę išvelgti itin didelę protagonistų intencijų, svajonių, fantazijų pasaulių įvairovę, kuri dažniausiai atsiskleidė kaip konfrontuojanti ir teikianti nuorodą į daugialypę ir sunkiai harmonizuojamą išeivio/emigranto tapatybę.

Pakitus erdvei, tarpkultūrinio konteksto įtakose formuojasi daugialypė tapatybė, kuri atsispindi išeivijos literatūrinuose tekstuose. Etninio tapatumo skleistys tekste dažnai užkoduojamos, tiesiogiai nesvarstomos ir nesureikšminamos; etnis sandas išlieka kontekstiniame lygmenyje ar užuominoje ir atspindi šiuolaikinio žmogaus, apsupto daugiakultūrinės aplinkos, įvairialypę tapatybę.

Pagrindiniai šaltiniai

- Mačiulytė-Guilford I. Glėbys. Vilnius: Baltos lankos, 2003.
- Papievis V. Vienos vasaros emigrantai. Vilnius: Baltos lankos, 2003.
- Papievis V. Eiti. Vilnius: Lietuvos rašytojų sąjungos leidykla, 2010.
- Šileika A. Bronzinė moteris. Vilnius: Versus Aureus, 2009.
- Šileika A. Pogrindis. Vilnius: Versus Aureus, 2012.

Kiti šaltiniai

- Anra A. Katinas Temzėje. Vilnius: Versus Aureus, 2008.
- Areima M. Nostalgija. Neišgalvota gyvenimo emigravus istorija. Vilnius: Lietuvos rašytojų sąjungos leidykla, 2007.
- Čepaitė Z. Paulinos kelionė. Vilnius: Lietuvos rašytojų sąjungos leidykla, 1996.
- Čepaitė Z. Emigrantės dienoraštis. Vilnius: Alma littera, 2011.
- Imbrasas A. Klajūnas. Vilnius: Vaga, 2005.
- Ivaškevičius M. Išvaymas. Vilnius: Apostrofa, 2012.
- Jegelevičius L. Nuogas prieš jus. Magilė. 2006.
- Jonuškaitė B. Baltų užtrauktukų tango. Vilnius: Lietuvos rašytojų sąjungos leidykla, 2009.
- Fomina A. Mes vakar buvom saloje. Kaunas: Kitos knygos, 2011.
- Grušaitė G. Neišsipildymas. Vilnius: Baltos lankos, 2010.
- Križanauskas A. Nakvynės namai Londone. Vilnius: Tyto alba, 2001.
- Lauciūtė A. Barakudos dienoraštis arba lietuvaiteš išpūdžiai Kanadoje. Vilnius: Spauda, 2001.
- Matulevičiūtė A. Ilgesio kojos. Vilnius: Tyto alba, 2010.
- Pukelytė I. Prancūziškas romanas. Vilnius: Tyto alba, 2000.
- Seredaitė J. Auksinis berniukas. Vilnius: Alma littera, 2006.
- Sluckaitė-Jurašienė A. M. Egziliantės užrašai. Vilnius: Kultūros barai, 2008.
- Staponkutė D. Lietumi prieš saulę. Vilnius: Apostrofa, 2007.
- Urmetzer R. Ir...visas gyvenimas. Vilnius: Versus Aureus, 2010.
- Užkalnis A. Anglija. Apie tuos žmones ir jų šalį. Vilnius: Baltos lankos, 2009.
- Užkalnis A. Kelionių istorijos. Vilnius: Baltos lankos, 2010.
- Užkalnis A. Prijaukintoji Anglija. Vilnius: Baltos lankos, 2010.

Literatūra

1. Anderson B. Įsivaizduojamos bendruomenės. Vilnius: Baltos lankos, 1999.
2. Andrijauskas A., Rubavičius V. (sud.) Nacionalinio tapatumo tęstinumas ir savikūra eurointegracijos sąlygomis. Kultūros, filosofijos ir meno institutas. Vilnius: Kronta, 2008.
3. Ashcroft B., Griffiths G., Tiffin H. The Post-Colonial Studies Reader. London and NewYork: Routledge, 1995.
4. Assmann J. Kollektives Gedächtnis und Kulturelle Identität // Kultur und Gedächtnis. Frankfurt am Mein: Suhrkamp, 1988.
5. Augé M. Non-places. The Anthropology of Supermodernity. London, NewYork: Verso, 1995.
6. Bachtin M. Dostojevskio poetikos problemos. Vilnius: Baltos lankos, 1996.
7. Bakhtin M. Speech Genres and Other Late Essays, C.Emerson and M. Holquist (eds), V. W. McGee (trans.) Austin, Texas: University of Texas Press, 1986.
8. Baločkaitė R. (Post)kolonializmas vidurio ir rytų Europoje. Kaunas: Vytauto Didžiojo universiteto leidykla, 2010.
9. Barth F. Introduction in: Barth, F. // Ethnic Groups and Boundaries: tije Social Organization of Culture Difference. Bergen-Oslo: Universitets Forlaget. London: George Allen and Unwin. 1970.
10. Bartkienė K. Moters gyvenimo įvairovė egzodo memuarinėj literatūroj (I. Mačiulytė-Guilford, E. Juodvalkė) // Oikos Nr. 2 (6), 2008.
11. Bartkuvienė I. Tautiškumo metmenys Homi K. Bhabha'os teorijoje // Respectus Philologicus Nr. 17 (22). Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, 2010.
12. Bhabha H. K. The Location of Culture. London and NewYork: Routledge, 1994.
13. Bhabha, H. K. Introduction: Narrating the Nation, DissemiNation: Time, Narrative, and the Margins of the Modern Nation // Nation and Narration. London, NewYork: Routledge, 1990.
14. Bucevičiūtė L. Meninė intelektualinė kūryba egzilyje, Oikos: lietuvių migracijos ir diasporos studijos, Nr. 2, 2006.
15. Cidzikaitė D. *Kitas* lietuvių prozoje. Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2007.
16. Clifford J. Diasporas // Cultural anthropology. 9 (3), 1994.
17. Čiubrinskas V. (sud.) Lietuviškasis identitetas šiuolaikinės migracijos kontekstuose. Kaunas, Vytauto Didžiojo universiteto leidykla, 2011.
18. Danys M. DP. Lithuanian Immigration to Kanada After the Second World War. Multicultural History Society of Ontario Toronto. 1986.
19. Dapkutė D., Celešiūtė I., Jovaišienė D., Kuzmickaitė D. K., Saldukas L., Ūsaitė K. Lietuviai pasaulyje: tautinio identiteto išsaugojimas emigracijoje. Klaipėda: Baltic Printing House, 2012.
20. Daugirdaitė S., Keršytė N., Subačius P., Šidlauskas M. XX amžiaus literatūros teorijos. Vadovėlis. Vilnius: Vilniaus pedagoginio universiteto leidykla, 2006.
21. Daukšas D. Tautinio tapatumo tyrimų teorinės problemos: antropologinė perspektyva // Filosofija. Sociologija, 2, 2006.

22. DeCerteau M. *Walking in the City, The Practice of Everyday Life*. University of California Press, 1984.
23. DLKŽ. Vilnius: Mokslo ir enciklopedijos leidykla, 1993.
24. Donskis L. Kosmopolitizmas ir tariamos jo grėsmės. Prieiga per internetą < <http://www.bernardinai.lt/index.php?url=articles/34714> 2005. [žiūrėta 2013 04 22].
25. Donskis L. Globalizacija ir tapatybė: asmeninės pastabos apie lietuviškuosius tapatybės diskursus // *Sociologija. Mintis ir veiksmai* Nr. 2, 2006.
26. Donskis L. Ričardas Gavelis arba Lietuvos intelektualo dilemos. Vilnius: Bernardinai, 2010. Prieiga per internetą <http://www.bernardinai.lt/straipsnis/2010-09-29-leonidas-donskis-ricardas-gavelis-arba-lietuvos-intelektualo-dilemos-i/50912> [žiūrėta 2012-05-10]
27. Dručkutė G. *Autobiografijos teorija ir praktika* (Philippe'as Lejeune'as ir Jozefas Frankas) // *Literatūra* 46 (5). Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, 2004.
28. Eco U. *Semiotics and the Philosophy of Language*. London: MacMillan, 1984.
29. Eidintas A. *Lietuvių Kolumbai: lietuvių emigracijos istorijos apybraiža*. Vilnius: Mintis, 1993.
30. Eriksen T. H. *Ethnicity and Nationalism*. London: Pluto Press, 2002.
31. Foucault M. *Disciplinuoti ir bausti: kalėjimo gimimas*. Vilnius: Baltos lankos, 1998.
32. Isajiw W. W. *Understanding Diversity: Ethnicity and Race in the Canadian Context*. Toronto: Tompson Educational Publishing, 1999.
33. IŽ: *Istorijos žodynas*, sud. N. Asadauskienė, Vilnius: Vaga, 2003.
34. Giddens A. *Modernybė ir asmens tapatumas*. Vilnius: Pradai, 2000.
35. Hall S. *The Spectacle of the Other'. Representation. Cultural Representations and Signifying Practices*. S. Hall (ed.). London, Thousand Oaks, New Delhi: Sage Publications, 1997.
36. Hazel M., Nurius P. *Possible Seves: The Interface between Motivation and the Self-Conceptin KrysiaYardley and Terry Honess (eds.) Self and identity: Psychosocial perspectives*: Chichester: Willey Sons: 1987.
37. Herman D., Jahn M. and Ryan M. L. *Possible-Worlds Theory* // *Routledge Encyclopedia of Narrative Theory* .Routledge Taylor & Francis Group. London and New York, 2005.
38. Higgins E. T., Klein R., T. Strauman T. *Self-Concept Discrepancy Theory: A Psychological Model for Distinguishing among Different Aspects of Depression and Anxiety*. *Social Cognition in Press*, 1984.
39. Hobsbawm E. J. *Nations and Nationalism Since 1780: Programme, Myth, Reality*. 2 leid. Cambridge: Cambridge University Press, 1992.
41. Huan G. *Postcolonial Studies and the Anxiety of Interdisciplinarity*. *Postcolonial Studies*, Vol. 5, No. 3. Routledge: Taylor and Francis Group, 2002.
42. Kavolis V. *Nužemintųjų generacija. Egzilio pasaulėjautos eskizai*. Algimanto Mackaus vardo knygų leidimo fondas. Cleveland, 1968.
43. Kelertienė V. *Kita vertus*. Vilnius: Baltos lankos, 2006.
44. Kolevinskienė Ž. *Susikertančios tapatybės anglų kalba rašomoje literatūroje* (Irena Mačiulytė-Guilford) // *Tautinės vertybės lietuvių išeivijos literatūroje: II ir XXI amžių sandūra*. Vilnius: Lietuvos edukologijos universitetas, 2011. [Rankraštis]

45. Kolevinskienė Ž. Tautinės tapatybės paieškos XX amžiaus antrosios pusės išeivijos moterų literatūroje // Tautinės vertybės lietuvių išeivijos literatūroje: XX ir XXI amžių sandūra. Vilnius: Vilniaus edukologijos universitetas, 2011. [Rankraštis]
46. Kubilius V. XX a. literatūra. Vilnius: Alma littera, 1996.
47. Kučas A. Amerikos lietuvių istorija. Boston: Lietuvių enciklopedijos leidykla, 1971.
48. Kuiziniene D. Lietuvių literatūrinis gyvenimas Vakarų Europoje 1945–1950 metais. Vilnius: Versus Aureus, 2003.
49. Kuiziniene D. Europinė tapatybė ir naujasis lietuvių romanas //Lietuviškojo europietiško raida: dabarties ir ateities iššūkiai. Vilnius: Kultūros, filosofijos ir meno institutas, 2006.
50. Kuiziniene D. Lietuvių egzilio literatūros iššūkiai // Oikos Nr. 2 (6), 2008.
51. Kuiziniene D. Experience of Exile in New Lithuanian Prose // Litanus: Lithuanian Quarterly Journal of Arts and Sciences. Vol. 58, Nr. 4, 2012.
52. Kuznecovienė J. Lietuvių tautinis identitetas: bruožai ir tipai // Lietuviškojo identiteto trajektorijos. Kaunas: Vytauto Didžiojo universitetas, 2008.
53. Kuznecovienė J. Lietuvių tautinė tapatybė // Filosofija. Sociologija. T. 18. Nr. 2, p. Lietuvos mokslų akademija, 2007.
54. Laurėnas V. Tautos delokalizacijos trauma // Tautinės tapatybės dramaturgija. Vilnius: Vilniaus pedagoginis universitetas, 2005.
55. Laurušaitė L. Baltų egzodo romanai: postkolonijinis žvilgsnis. Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, 2011.
56. Liebkin, K. Ethnic Identity – Challenging the Boundaries of Social Psychology // Social Psychology of Identity and the Self Concept. Ed. Glynis M. Breakwell. London: Surrey University Press, 1992.
57. Litvinaitė A. Rašytojos A. Anros katinas pliumpteli į Temzę ir kapanojasi Vilniaus scenoje. Prieiga per internetą www.lrytas.lt/-/12227833241222333385-ra%C5%A1ytojos-a-anros-katinas-pliumpteli-%C4%AF-temz%C4%99-ir-kapanojasi-vilniaus-scenoje-video.htm#.UsacaNrxv9k [žiūrėta 2013-12-19]
58. Martinkus V. Lietuvių meno kontekstai bei intertekstai Antano Šileikos romane „Bronzinė moteris“ // Tautinės vertybės lietuvių išeivijos literatūroje: XX ir XXI amžių sandūra. Vilnius: Lietuvos edukologijos universitetas, 2011. [Rankraštis]
59. Martinkus V. Tautinės vertybės lietuvių išeivijos literatūrologijoje: XX ir XXI amžių sandūra // Lietuvos edukologijos universitetas. Vilnius, 2011. [Rankraštis]
60. McLeod J. Beginning Postcolonialism. Manchester and New York: Manchester University Press, 2000.
61. Morton S. Poststructuralist Formulations // The Routledge Companion to Postcolonial Studies. New York: Routledge: 2007.
62. Nastaravičius M. Rašytojas Valdas Papievis: ėjimas – nerimo gyventi išraiška. 15min.lt (2011-06-21) Prieiga per internetą: www.15min.lt/naujiena/kultura/asmenybe/rasytojas-valdas-papievis-ejimas-nerimo-gyventi-israiska-285-141540 [žiūrėta 2014-06-15]
63. Osborn B. S. Landscapes, Memory, Monuments, and Commemoration: Putting Identity in its Place // Canadian Ethnic Studies, 33 (3). 2001.
64. Pogorelskaitė I. Paryžiaus erdvė Valdo Papievio romane „Vienos vasaros emigrantai“ // Vilnius: Vilniaus pedagoginis universitetas, 2011.

65. Papievis V. Sapnai dar lietuviški // Literatūra ir menas, 2004 01 16.
66. Paulauskienė A. Lost and Found. The Discovery of Lithuania in American Fiction. Amsterdam – New York, Rodopi, 2007.
67. Pilipauskaitė V. Žurnalistinis romanas: tarp pseudobiografijos ir autoterapijos. Naujausios lietuvių moterų prozos tendencijos. Prieiga per internetą www.tekstai.lt/tekstu-naujienuos/343-stankevicius-almigantas-julijonas+&cd=1&hl=lt&ct=clnk&gl=lt [žiūrėta 2013-03-24]
68. Phinney J. S. Ethnic Identity Exploration in Emerging Adulthood // Adolescent Identity: A Collection of Readings. Ed. Deborah L. Browning. New York and London: Analytic Press: Taylor and Francis, 2008.
69. Pruskus V. Tautinė tapatybė ir jos raiška: laiko iššūkiai ir atsako galimybės // Tautinės tapatybės dramaturgija. Vilnius: Vilniaus pedagoginis universitetas, 2005.
70. Rau J. Kultūrų dialogas – dialogo kultūra. Tolerancija vietoj nureikšminimo. Dialogo kultūros institutas, 2005
71. Razauskas-Daukintas D. Krosnis mitologijoje // Baltų mitologijos ir ritualo tyrimai 3. Vilnius: Aidai, 2011.
72. Rodman C. Margaret. Emprovering Place: Multilocality and Multivocality, Low M. S. And Lawrence-Zuniga D. (eds.) The Anthropology of Space and Place: Locating Culture. Oxford: Blackwell, 2003.
73. Ronen R. Possible Worlds in Literary Theory. Cambridge University Press, 1994.
74. Roseneil S., Seymour J. Practising Identities: Power and Resistance, 1999.
75. Rosenthal G. National Identity or Multicultural Autobiography // The Narrative Study of Lives. London: Sage, 1993.
76. Rosewald G. C. and Ochberg R. L. Introduction: Life Stories, Cultural Politics, and Self-Understanding // Storied Lives. The Cultural Politics of Self-Understanding. Haven: Yale University Press, 1992.
77. Rutherford, J. The Third Space. Interview with Homi Bhabha // Identity: Community, Culture, Difference. London: Lawrence and Wishart, 1990.
78. Satkauskytė D. Egzilinė (ne)tapatybė naujausioje lietuvių emigrantų literatūroje // OIKOS, Nr. 2 (12). Vilnius: Versus Aureus, 2011.
79. Savukynas V. Apie lietuvių religinį ir kalbinį tapatumą (XIX a. pabaiga – XX a. pradžia) // Kultūros barai, 1996, Nr. 5 (377).
80. Smith A. D. Nacionalizmas XX amžiuje. Vilnius: Pradai, 1994.
81. Smith A. D. National Identity and the Idea of European Unity // Myths and Memories of the Nation. Oxford University Press, 1999.
82. Smith A. D. Representing the Nation: A Reader. History, Heritage // History and Modernity. Boswell D., Evans, J. (ed.). London and New York: Routledge, 1999.
83. Stachniak E. Svetimi savi krantai: Antaną Šileiką kalbina Eva Stachniak. Vertė Šarkovas V. Prieiga per internetą <http://www.booksfromlithuania.lt/lt/node/10502> [žiūrėta 2012-05-27]
84. Subačius P. Lietuvių tapatybės kalvė. Tautinio išsivadavimo kultūra. Vilnius: Aidai, 1999.
85. Šalkauskis, S. Lietuviai – istorinių paradoksų tauta. Krantai, Nr. 6., 1989.
86. Šlapkauskaitė R. Multikultūralizmo problema Kanados literatūroje: egzotikos diskurso apraiškos. Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, 2008.

87. Štutinienė I. Socialinė atmintis ir lietuvių tautinė tapatybė // Lietuviškojo identiteto trajektorijos. Kaunas: Vytauto Didžiojo universiteto leidykla, 2008.
88. Tamošaitis R. Tragiškasis civilizacijos punktyras Antano Škėmos romane *Balta drobulė* // Colloquia. Nr. 26. 2011.
89. Totorytė V. Tautinė savimonė naujausioje emigrantų literatūroje // Gimtasis žodis (7). Vilnius, 2011.
90. Vanagaitė G. (sud.) Tapatybės problema XX amžiaus lietuvių literatūroje. Mokslo straipsniai ir studijos. Vilnius: Vilniaus Pedagoginis universitetas, 2008.
91. Visas gyvenimas – nuolatinis grįžimas // Lietuvos rytas, 2008-10-29. (Jurašienės interviu)
92. Žukauskaitė A. Gilles'io Deleuze'o ir Félixo Guattary filosofija: daugialypumo logika. Vilnius: Baltos lankos, 2011.
93. www.booksfromlithuania.lt/lt/node/10411+antanas+šileika+pogrindis&cd=1&hl=lt&ct=clnk&gl=lt „Kanados lietuvių Antano Šileikos romanas „Underground“ („Pogrindis“) pateko į Kanados geriausių 2011 metų knygų šimtuką“. Prieiga per internetą [žiūrėta 2013-04-23]
94. www.gayline.lt/article.php?sid=580 „Homoseksualus vyras išdrįso apnuoginti savo gyvenimą autobiografinėje knygoje“. Prieiga per internetą [žiūrėta 2012-02-19]

Diana JOVAIŠIENĖ

**TAUTINIO TAPATUMO RAIŠKA NAUJAUSIUOSE LIETUVIŲ
AUTORIŲ SVETUR PARAŠYTUOSE TEKSTUOSE
(IRENOS MAČIULYTĖS-GUILFORD „GLĖBYS“,
ANTANO ŠILEIKOS „BRONZINĖ MOTERIS“ IR „POGRINDIS“,
VALDO PAPIEVIO „VIENOS VASAROS EMIGRANTAI“ IR „EITI“)**

Daktaro disertacija

Išleido ir spausdino – Vytauto Didžiojo universiteto leidykla
(S. Daukanto g. 27, LT-44249 Kaunas)

Užsakymo Nr. K13-142. Tiražas 15 egz. 2014 01 08.

Nemokamai.